

SUOMEN MUINAISMUISTOYHDISTYS

Suomen *Museo*

XXXVIII-XXXIX

1931-1932

MIT DEUTSCHEN REFERATEN

**HELSINKI
K. F. PUROMIEHEN KIRJAPAINO O.-Y.
1932**

SUOMEN MUINAISMUISTOYHDISTYS

SUOMEN MUSEO

XXXVIII - XXXIX

1931-1932

— — —

HELSINKI
K. F. PUROMIEHEN KIRJAPAINO O.-Y.
1932

Toimitus:

T. I. ITKONEN. AARNE ÄYRÄPÄÄ.

Sisällyss:

	Siv.
<i>Aarne Åyräpää</i> : Kauhavan Perttulanmäen kivikautinen hauta	1
<i>I. Kronqvist</i> : Nokian keskiaikainen kappeli	16
<i>T. I. Itkonen</i> : Pari lisää riihen ja aitan historiaan	22
<i>Astrid Reponen</i> : Kaksi vanhaa aittaa ja »lukkotupa»	37
<i>Tyyni Vahter</i> : Kaatterit	40
<i>T. I. Itkonen</i> : Muinaissuksia ja »jalaksia II»	50
<i>Sakari Pälsi</i> : Kivikautista purupihkaa	64
<hr/>	
<i>A. A. Lähteenkorva</i> † (kirj. <i>A. O. Väisänen</i>)	65
<i>Ida Aspelin-Haapkylä</i> † (kirj. <i>Juhani Rinne</i>)	66
<i>Kaarle Soikkeli</i> † (kirj. <i>Aarne Åyräpää</i>)	67
<i>K. A. Pettersson</i> †	69
<hr/>	
Toimitukselle saapunutta kirjallisuutta:	
<i>A. M. Tallgren</i> , Suomen muinaisuus	70
<i>Aapeli Saarisalo</i> , Paratiisin maan kaivauskoria (ilm. <i>A. M. Tallgren</i>)	70
<i>Kalevalaseuran vuosikirja XI</i> , 1931 (ilm. <i>Kustaa Vilkuna</i>)	70
<i>Ahti Rytkönen</i> , Savupirttien kansaa (ilm. <i>T. I. Itkonen</i>)	71
<i>E. Aaltonen</i> , Häme kuvina II, Vanha Tammela (ilm. <i>T. I. Itkonen</i>)	71
<i>Samuli Paulaharju</i> , Härmän aukeilta (ilm. <i>I. Manninen</i>)	72
<i>Aino Nissinen</i> ja <i>Tyyni Vahter</i> , Vanhoja kauniita käsityötä (ilm. <i>I. Manninen</i>)	72
<i>Carolus Lindberg</i> , Pohjolan rakennustaide (ilm. <i>Juhani Rinne</i>)	73
<i>Suomi — Eesti — Unkari</i> (ilm. <i>T. I. Itkonen</i>)	73
<i>Suomenmaa IX. 2</i> (ilm. <i>Kustaa Vilkuna</i>)	74
<i>Pentti Eskola</i> , Muuttuva maapallo (ilm. <i>Aarne Åyräpää</i>)	74
<hr/>	
<i>Heikki Klemetti</i> , Kuortaneen vaiheita sanoin ja kuvin (ilm. <i>Aarne Åyräpää</i>)	74
<hr/>	
<i>T. I. Itkonen</i> : Suomen Muinaismuistoyhdistyksen vuosikertomus toimivuodesta 7. 5. 1930 — 7. 5. 1931	76
<i>Auli Markkula</i> : Suomen Muinaismuistoyhdistyksen tilit v. 1930	78
<i>T. I. Itkonen</i> : Suomen Muinaismuistoyhdistyksen vuosikertomus toimivuodesta 7. 5. 1931 — 7. 5. 1932	80
<i>Auli Markkula</i> : Suomen Muinaismuistoyhdistyksen tilit v. 1931	82
<hr/>	
<i>Suomen Muinaismuistoyhdistyksen julkaisut</i>	85

Kauhavan Perttulanmäen kivikautinen hauta.

Helmikuun puolivälissä v. 1930 kierteli m. m. pääkaupungin sanomalehdissä uutinen Kauhavan Perttulanmäeltä saman kuun 12 p:nä tavatusta kivikauden löydöstä, johon paitsi kiviesineitä sisältyi myös »kiviruukun» kappaleita. Esineet tilattiin museoon, missä kiviruukun palat havaittiin vasarakirveskulttuurin hautalöytöön viittavaksi nuorakeramikkaksi. Löytöpaikan tarkastaminen joutui kesätyöohjelmassa tämän kirjoittajan osalle ja tehtävän suoritin elokuun lopulla samana vuonna.

Perttulanmäki, jonka vanha nimi on Lintukangas, sijaitsee Kauhavan Ylikylässä, peninkulman verran itään Kauhavan asemalta, Kauhavanjoen eteläpuolella. Mäen pituus on, pohjoisesta etelään, lähes kilometrin, leveys noin puolet siitä. Maaperä on soraa ja hiekkaa. Ympäröivästä viljelyslakeudesta se kohoaa tuskin kymmentäkään metriä, pohjois- ja itäpuolilla nousu on vain vähän yli 5 m. Luoteis-, pohjois- ja koillisrinteet ovat asuttuja, keski- ja eteläosat kasvavat metsää. Mäeltä kerrotaan tavan takaa löytyneen kivikautisia esineitä, joista joitakin on saatu talteen Kansallismuseon kokoelmiin (paitsi tässä käsiteltyjä löydöksiä n:o 1005–1007, 3797:4–5, 9253:1)

Uudet löydökset, sekä jo mainitut saviastianpalat että lisäksi 6 kiviesinetä (9161:1–7), ovat mäen itäreunalta, Vihtori Perttulan talon, Lintukankaan (Ylikylä 9^{3,2}), maalta. Kiviesineistä oli kakso ilmoitettu löydetyiksi yhdessä saviastianpalojen (kuva 10) kanssa. Mukaani ottamistani valokuvista löytäjät, maanviljelijä Vihtori ja hänen poikansa Jussi Perttula yhtäpitävästi osoittivat, että nämä esineet olivat pieni oikokirves (kuva 11) ja löydettäessä kahtia katkennut hioinkivi (kuva 9). Loput kiviesineistä olivat tulleet esiin näistä n. 20–50 m luoteeseen päin. Ensinmainittu yhdessä löytynyt esinerryhmä vaikuttaa jossinässä hautakalustolta. Saviastianpalat kuuluvat kaikki samaan piekehköön nuorakoristeiseen astiaan, joka sekä muotonsa että ornamentiensa puolesta on vasarakirveshautojemme tavallista. Ilmajoen

Piirtolankankaalta ensinnä tunnetuksi tullutta astiatyyppiä.¹ Pieni, hienosta diabasista tehty oikokirves on vasarakirveskulttuuriimme kuluua ja usein hautalöydöistäkin tavattua lajia.² Hioinkivi on hieta-kiveä ja vähän käytetty, vain toiselta lappeeltaan ja toiselta pitkältä sivultaan hiottu. Hioimia meillä on ennestään juuri mainitusta Ilmajoen haudasta, ja ulkomailla niitä myös silloin tällöin on saatu talteen vastaan kulttuurin haudoista.³ Kertomus itse löytösuhteista, joihin kohta tutustumme, viittasi myös hautaan. Tämän hiekanotossa puoleksi hävinneen hautapaikan kaivaminen tuli Perttulanmäen matkalla päätehtäväksi.



Kuva 1. Kauhavan Perttulanmäen kivikautinen hauta tutkimuksen päätyttyä, koillisesta päin. Taustalla oikealla näkyvän kellarikatoksen lähetä on aikoinaan löydetty kaksi vasarakirvestä.

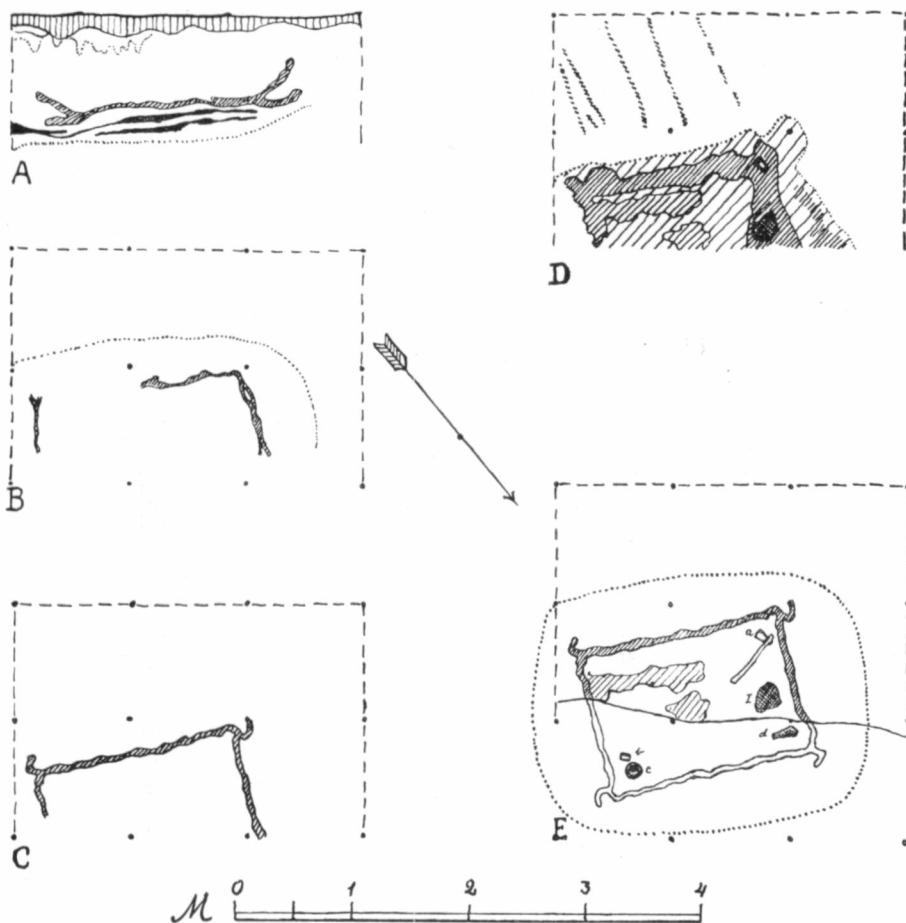
Löytökohta on, tarkemmin määritellen, Perttulanmäen itäreunaa myöten viljelyksille johtavan ajotien koillissivussa, Vihti Perttulan talosta n. $\frac{1}{4}$ km eteläkaakkoon. Lähimmästä talosta, Paavo Perttulan uutisrakennuksesta, se on n. 40 m pohjoislouuteeseen. Ajotien lounaispuolella on tällä kohden vanha, metsittynyt hiekkakuoppa, jonka yläpäässä, n. 40 m löytöpaikasta, on vanha tervahauta. Sen kohdilta kerrottiin aikoinaan löydetyn 2 vasarakirvestä, ilmeisesti samat, jotka

¹ Vrt. esim. FM 1915, s. 10 ss. kuv. 11. Kauhavan astian koristeyhdistelmälle löytyy kontinentin nuorapikareista aivan yksityiskohtaisia vastineita, esim. Stocky, La Bohême préhistorique I, taul. LXVII:23, A. E. van Giffen, Die Bauart der Einzelgräber (Mannus-Bibliothek 44–45), taul. 118: 9.

² Esim. FM 1917, s. 47 ss., kuv. 4:3.

³ Esim. Kgl. Vitterhets Historie och Antikvitetsakademiens Årsbok 1929, kuv. 4.

J. R. Aspelin kuutisenkymmentä vuotta sitten toi museoon (n:rot 1005–1006). Mäessä näyttää siis olleen useampiakin vasarakirveskulttuurin hautoja. Ajotien koillispuolella alkoi peltolakeus, ylinnä hiekka-peräisenä. Mutta tien ja pellon välille oli jäänyt 4–5 m leveä viljelämätön kaistale, jota oli käytetty hiekanottoon. Hienona ja kivettömänä



Kuva 2. Kauhavan Perttulanmäen kivikautinen hauta.

A Haudan profiili; alinna näkyvät mustat juovat ruostekerroksia. — B Hauta 65–60 cm syvään kaivettuna; pilkkuviiva merkitsee hautakuopan ulkorajaa. — C Hauta 72–70 cm syvään kaivettuna. — D Hauta pohjaan asti, 80–90 cm syvään kaivettuna, pilkkujuovat ruostesuonia. — E Haudan kokonaissu, uusintoluonnos: I pääkallo, a isompi kirves (kuva 8), b pikkukirves (kuva 11), c saviastia (kuva 10), d hioinkivi (kuva 9).

hiekka oli varsinkin muuraukseen sopivaa. Esineet tavattiin tästä talvella muuraushiekanotossa, kuten vasarakirveskulttuurin hautalöytömme usein ennenkin. Löytösyvyys oli arvioitu noin metriksi.

Löytökohdalla oli ollut »aivan kuin haudan paikka», »n. 2 m pitkä, mustan viirun piirittämä» ala, joka osaksi jäi tien alle. Tie oli siis suojaanut haudan kokonaan tuhoutumasta ja säilytti, meillä ensikertaa, tällaisen löytöpaikan ammattimiesten tutkittavaksi. Mustan viirun ympäröimä alue oli ollut, löytäjien kertomuksen mukaan, hie- man viistossa tien suuntaan nähdien (vrt. kuv. 2 E). Kehän pohjoi- sempi nurkka oli ollut aivan lähellä tieta; hioinkivi (kuva 9) oli tul- lut esiin siitä. Eteläinen (tai oikeammin itäinen) nurkka oli ollut taas huomattavasti etäämpänä tiestä; sekä oikokirves (kuva 11) että savi- astianpalat (kuva 10) olivat löytyneet siitä. Saviastia oli ollut rikkos- naisena; valitettavasti oli vain isommat palat otettu talteen, suuri joukko pieniä murenaa oli mennyt hiekan mukana muurausseokseen. Näin ei tiedetä, minkälainen astian pohja-osa on ollut. Kaikki esineet olivat olleet mustassa maassa, siis ilmeisesti haudan pohjalla, kuten kaivauksessa tehtyjen havaintojen mukaan sittemmin saattoi päättää. — N. 15 m löytökohdasta itäkaakkoon on lähde, jonka mainitsen sen vuoksi, että Mynämäen Hoppelan vasarakirveshaudan läheisyydessä oli myös lähde. Ilmansuuntaa ei saatu aivan tarkoin kartalle kom- passihäiriöiden tähden.

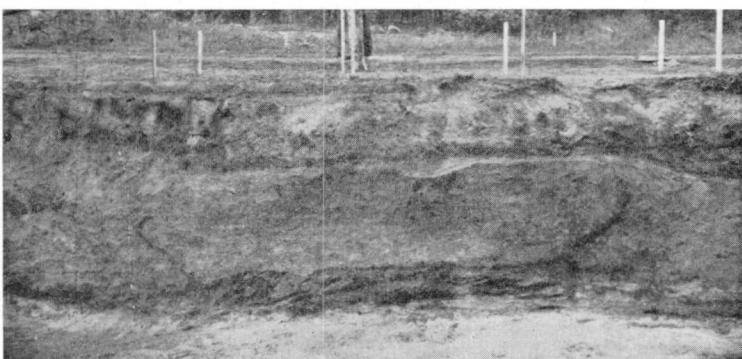
Kaivaukset osoittivat löytäjän kertomuksen, mikäli se oli tar- kistettavissa, paikkansa pitäväksi. Ensinnäkin puhdistettiin hiekanottopai- kan tienuoleinen leikkaus, jonka löytäjät neuvokkaasti olivat peittää- neet hiekalla. Siitä tulikin esiin odotettu musta juova piirtyen kaare- vana ja molemmista päästään kaksiharaisena — melkeinpä pronssi- kautisten kalliopiirrosten laivankuvain muotoisen — vaaleampaan hiek- kaan (kuv. 2 A, 3). Profilikuviot oli kokonaisuudessaan n. 2,25 m pitkä. Haudan luoteispäässä se alkoi jo n. 35 cm mutta kaakospäässä vasta n. 60–65 cm syvässä. Haudan pohja oli luoteessa 80 cm, keskikohdil- laan n. 75 cm ja kaakossa n. 90 cm syvässä. Juovan alla oli luontaisia ruostehiekkakerroksia ja niiden alla vaalea hieno pohjahietta. Humus- kerros oli aivan ohut (kuvassa 3 näkyvä ylin vaalea kerros on kesän kuivaamaa pintahiekkaa), sen ja hautajuovan välinen hiekka oli hie- man ruskeahkoa ja heikosti läiskikästä, ei kuitenkaan mitenkään kult- tuurikerrosten näköistä. Tämä profili, jonka mukaan kaivausalue, 6 neliömetriä, paalutettiin, oli hyvin osviittana tutkimuksessa, sen mu- kaan kun aina saattoi etukäteen arvioda, mitä kullakin syvyydellä oli odotettavissa.

Kun tutkittava alue oli kaivettu 30 cm syvään, ei kaivauksen pinnassa saattanut huomata vielä mitään merkkejä haudasta. Pian alkoi kuitenkin tumma kehäjuova tulla myös horisontaalileikauksessa nä- kyviin. Hieman sitä ulompana näkyi alkuperäisen hautakaivoksen ulkoraja verraten selvästi koskematonta, kerroksellista hiekkaa vasten

ja saatettiin sitä seurata aina haudan pohjaan asti. Tumma juova ei merkinnyt siis haudan ulkolaitoja, vaan hautakuopan keskelle asetetutujen haudan sisustuslaitteiden jäännöksiä.

Kun kaivausta oli jatkettu haudan luoteispäässä 60 cm ja kaakkoispäässä 65 cm syvälle, oli hautakuvio sen näköinen kuin kuvat 2 B ja 4 osoittavat. Multamaista hiekkaa sisältävä kehäjuova oli vielä katkonainen, paikoin melkein musta, paikoin heikomman värisen. Leveys oli epätasaista, n. 2–5 cm, ja suunta mutkitteleva, jakautuipa se joissakin kohdin kahdeksi ohuemmaksi viivaksi.

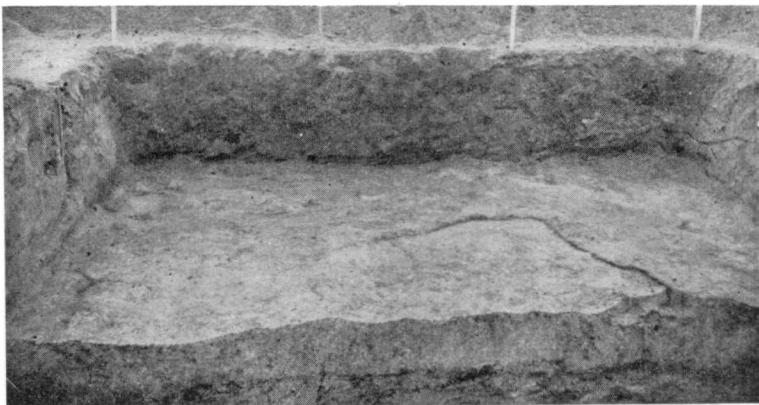
Kuvat 2 C ja 5 näyttävät haudan puoliskon 72–70 cm syvälle kaivettuna. Kehäjuova oli nyt yhtenäinen, mutta yhä jossain määrin



Kuva 3. Haudan profili. Vrt. kuv. 2 A.

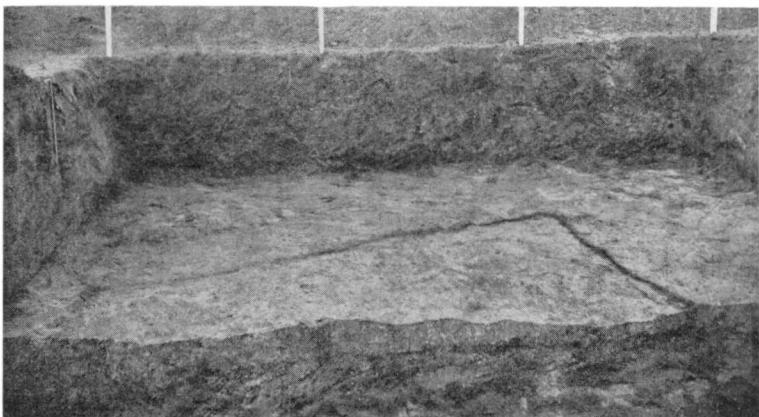
mutkitteleva, muodostaen lähes suorakaiteisen, kulmistaan pyöristetyn kuvion. Sen kummassakin nurkassa oli heikomman värisen, puoli-pyöreä ulkoneva sakara. Keskusta alkoi jo olla hieman likaisen läiskäistä. Löytäjän kertomus, jonka mukaan »mustan viirun piirittämä» ala ulkoni haudan eteläpäässä kauemmas tiestä kuin pohjoispäässä, sai nyt selvästi vahvistuksensa.

Kuvassa 6 nähdään haudan keskiosa mustaa pohjaansa myöten ja reunat profilista (kuva 2 A) näkyviä mustan juovan ylempiä haaroja myöten (mikäli niitä oli kaivamatta) paljastettuna, kuvissa 2 D ja 7 koko haudan pohjala, profilin alempia haaroja myöten kai-vettuna. Multamainen pohjamaa ulottui siis, kuten profilista jo saattoi päätellä, ohuena, vain 3–6 cm käsittäväänä kerroksena yli haudan pohjan, sen uloimpia reunuja lukuunottamatta. Hautakuopan ulko-reunan saattaa kuvissa nähdä osaksi hyvinkin selvästi, se kun katskaisi kuopan ulkopuoliset (ja kuvassa 7 jo haudan keskustastakin esiihin häämöttävät) luontaiset, vahvat ruostesuonet. Haudan luoteispäässä, kohdalla I kuv. 2 E, oli ympäröivästä maasta erottuva läiskä

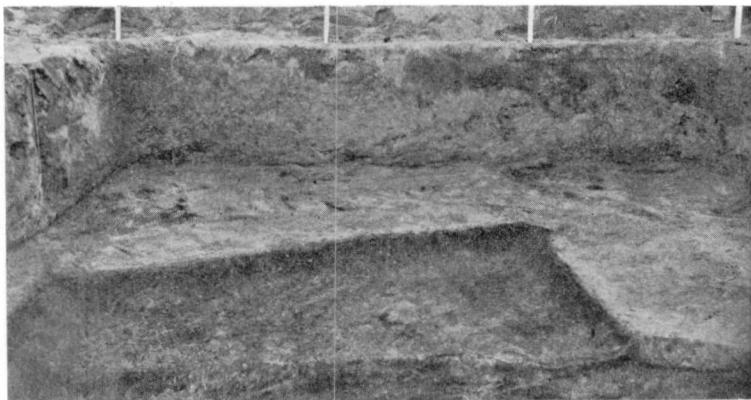


Kuva 4. Hauta 65–60 cm syvään kaivettuna. Vrt. kuv. 2 B.

tahmeata ainetta, joka muistutti mädäntynytä luuta. Epäilin sitä pääkallon jäänönkseksi ja siitä otettua maanäytettä museossa tarkastetessa löytyikin siitä helposti tunnettava ihmisen poskihampaan kap pale ynnä useampia hampaiden paloja, joista kiille oli hävinnyt (9252: 5, 6). Pään paikka haudassa on siis varmasti määärätty. Siitä puolisen metriä kaakkoon pään oli myös tummempi läiskä, ehkäpälantion luut. Niiden kohdalta alkoi lähellä haudan lounaissivua kolmas tummempi läiskä, ulottuen haudan kaakkoispäähän asti. Sen yläosaa saattaisi ajatella sääri- ja jalkaluiden jättämäksi jäljeksi. Ruumis olisi tästä päättäen haudattu polvet koukussa, kuten onkin oletettava. Haudan länsinurkan sisäpuolelta löytyi oikokirves (kuva 8) lappeelaan, kaltevassa asennossa, terä pohjahiekkaan painautuneena, kanta ylempänä, ympärillä vähän nokea muistuttavaa mustaa maata. Suunta



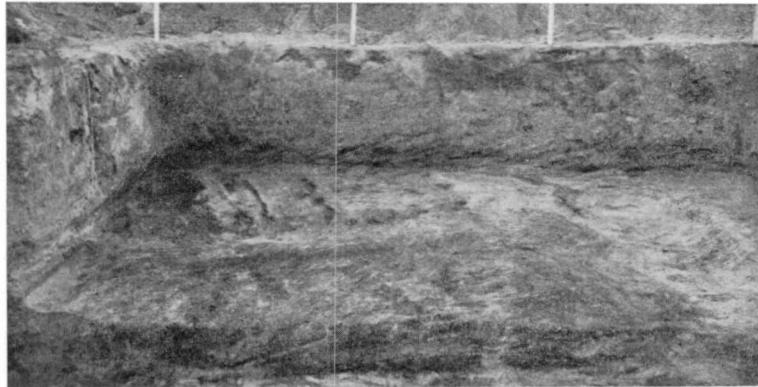
Kuva 5. Hauta 72–70 cm syvään kaivettuna. Vrt. kuv. 2 C.



Kuva 6. Hauta keskestä n. 80–85 ja reunoista n. 70 cm syvään kaivettuna.

oli jokseenkin pohjoisesta etelään, terä etelää kohti, siis viistossa haudan pituussuuntaan nähdien. Kirves, joka on hyvässä terässä, on tehty venekirveisiimme yleisesti käytetystä, tavallista hieman karkearakeisemmasta olivinidiabasista; hiomaton yläosa on kavennettu ja vähän ohennettukin, kuten kirveissä, jotka on vartettu sarvikappaleen avulla. Kannan vieressä ollut musta maa on ehkä jätettä juuri tällaisesta kappaleesta, joka selvittäisi myös kirveen vahvasti kaltevan asennon, tahi sitten varsiseiteistä, ase kun on tietenkin pantu varsineen hautaan.

Kuvassa 2 E on uusintoluonnos haudan kokonaisasusta, piirretty haudan säilyneen puoliskon ja löytäjien antamien tietojen nojalla. Pehmeään hiekkaan kaivettu kuoppa on ollut lähes 3 m pitkä, vähän yli 2 m leveä ja vajaa metrin syvä, muodoltaan soikean neliskulmainen ja melkein pystysuoraseinäinen, suunta kuten itse hautausjäännösten, kaakosta luoteeseen. Vainaja on sijoitettu hautaan pää kohti luodetta



Kuva 7. Hauta kokonaisuudessaan 80–90 cm syvään kaivettuna. Vrt. kuv. 2 D.

ja, jos edellä esitettyt otaksumat lantio- ja sääriluiden paikasta ovat oikeat, tavanmukaiseen kyyrypolvi-asentoon, polvet ja luultavasti myös kasvot lounaaseen päin. Ruumiin pituus on tällöin arvioitava n. 160–170 cm:ksi. Kehän länsinurkasta löytyneen oikokirveen varrenpää on ehkä ollut asetettuna vainajan käteen. Kehän pohjoisnurkassa, pään takana, on ollut hioinkivi, ja jalkapuolessa itänurkassa saviruukku ja pikkukirves. On tietyistä myös mahdollista, että sääriluiden jättämä jälki olisi ollut haudan ennen kaivauksia hävitetyssä osassa, jolloin vainajan polvet ja kasvot olisivat olleet suunnattuina koilliseen (mikä on vähemmän todennäköistä) ja isompi kirves olisi ollut vainajan olalla.

Hauta on, kuten mainittiin, lajiaan ensimäinen, johon Suomessa on päästy arkeologisin kaivauksin käsiksi. Vertailulla aikaisempien vasarakirveshautojemme asuun, joista on vain löytäjien kertomuksiin perustuvia tietoja, ei päästä näinollen pitkälle. Näissä haudoissa usein havaittuja ja muualtakin melkoisen yleisesti tunnettuja nuotion tai tulenpidon jälkiä ei tässä haudassa ollut. Tämä johtuu ehkä siitä, että Perttulanmäen kivikautiset maahanpaniaiset ovat tapahtuneet lämpimänä vuodenaihana. Yllättävä oli, että luustosta oli jäljellä senkin verran merkkejä kuin täällä, kun ottaa huomioon, että roomalaisen rautakaudenkaan ruumishaudoissamme ei vainajasta ole säilynyt juuri muuta kuin hampaat ja että vielä ristiretkien ajan kalmistoissamme luuranko on useimmiten melkein täydelleen maatunut.¹ Kertomukset ennen tavatuissa vasarakirveshautoissamme huomatuista luiden jätteistä² eivät ole siis ehkä perättömiä. Haudan kalustossa on poikkeuksellista se, että vasarakirves puuttuu. Sen korvikkeena on ilmeisesti isompi oikokirves, jonka asema haudan lounaissivun luoteispuolella on sama kuin sotakirveiden tavallisesti esim. jyllantilaisissa maahaudoissa.

Suomen ulkopuolelta Kauhavan haudalle vastineita hakissa on ensi sijassa turvauduttava *Sophus Müllerin* oivallisesti julkaisemiin Jyllannin nummien maahautoihin.³ Niissä näyttää kuitenkin harvoin säilyneen tämänkään verran orgaanisia sisustuksen jätteitä. Ensimmäisen vertauskohdan tarjoaa jyllantilaisten hautojen suunta, joka on suurin piirtein länsi-itäinen, ei kuitenkaan läheskään aina täsmälleen vaan usein esim. juuri kaakkoislousteinen.⁴ Tuli jo mainituksi, että isomman kirveen asema Perttulanmäen haudassa vastasi sotakirveen tavallista

¹ SM 1928, s. 74, ja SM 1930, s. 59 ss.

² J. Ailon kertomus Teuvan Hietaharjun löydöistä topogr. arkistossa. Muuron luettelo 7946:1–5 (Säkkijärvi, Ravi).

³ De jyske Enkeltgrave fra Stenalderen, Aarbøger 1898.

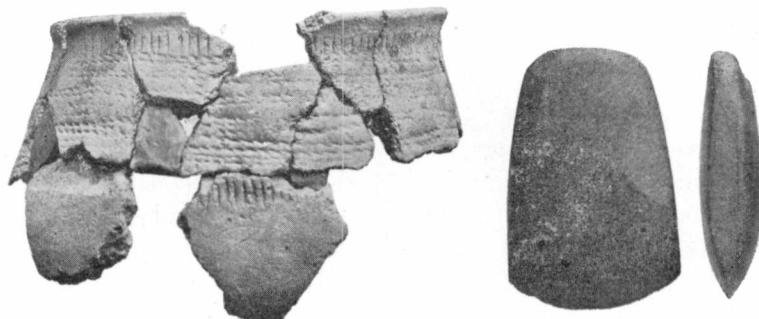
⁴ Main. teos, s. 164.

paikkaa jyllantilaisissa. Jyllannissa on myös hautoja, joissa mitat ja hautakaivoksen muoto ovat meidän hautamme kanssa jokseenkin yhtä-



8

9



10

11

Kuvat 8–11. Kauhavan Perttulanmäen haudasta löydettyjä esineitä.
8 Oikokirves (9252: 1) $\frac{3}{5}$. — 9 Hioinkivi (9161: 2) $\frac{2}{5}$. — 10 Saviaistian
yläosa (9161: 3) $\frac{2}{5}$. — 11 Oikokirves (9161: 1) $\frac{3}{5}$.

pitäviä.¹ Sikäläisissä haudoissa yleisiä kivikehiä ja pohjakiveyksiä ei
meidän haudoissamme ole tavattu. Kivikehät ovat kuitenkin olleet,
kuten otaksutaan, tukena puukehykselle, jollaisista on joskus löydetty

¹ Main. teos, s. 165, 166.

jäännöksiäkin.¹ Tämä hautakuopan keskessä ollut puurakennelma on tavallaan verrattavissa Kauhavan haudasta tavattuihin selviin sisustusjätteisiin. — Puolan nuorakeramisissa maahaudoissa, joista ei ole olemassa yhtenäistä, yksityiskohtaista selostusta, näyttää hautojen suunta ja luurangon asema olevan paljon vaihtelevampi kuin Jyllannissa.

Yleensä on sellaisia horisonttaalileikkauksia kuin Kauhavalta otetut julaistu maahautakaivauksista sangen vähän. Niissä näyttää enimmäkseen käytetyn pystysuoraan kaivausmenetelmää. Ja milloin tummia kehäjuovia on tavattu, on pidetty itsestään selvänä, että ne ovat lahonneiden puukehien tai puuarkkujen jälkiä, vaikka ne eivät suinkaan aina näyttä sellaisilta.

Tohtori *Folke Hansen* kuvaa esim. Skånesta pari vasarakirveskulttuurin hautaa, joissa on näkyvissä tumma kehäjuova.² Toisesta hän kirjoittaa, että siinä oli »musta, terävästi piirtyvä ääriiviiva, joka haudan pohjoisosassa oli kauniisti kaartuva, mutta heikkeni itään päin». *A. E. van Giffen*in hollantilaisista hautatutkimuksistaan julkaisemasta kuva-aineistosta³ saattaa löytää useampiakin esimerkkejä Kauhavan hautaa muistuttavista tummista kehäviivoista, tämä tutkija kun on kuvannut runsaasti vaakasuuria leikkauksia kaivausistaan. Toisinaan on kysymyksessä ilmeisestikin puu-, kait tammiarkun jäännös,⁴ mutta eräissä tapauksissa on musta ääriiviiva siksi kaarteleva ja mutkitteleva, että se tuntuu vaativan toisenlaista selvitystä. Viitattakoon esim. horisonttaalileikkauksiin parista kivikauden haudasta,⁵ jotka löydöksiensä mukaan kuuluvat suunnilleen samaan aikaan ja vielä samaan nuorakeramiseen kulttuuriipiiriinkin kuin Perttulanmäen hauta.

A. Götze on julkaisut Saalen alueelta, Posernasta, Weissenfelsin piiristä, pari hautaa, joiden kalustot, elleivät ne suorastaan kuulu nuorakeramiseen kulttuuriipiiriin, ovat ainakin sille läheistä sukua ja jotka pohjapiirroksiltaan isosti muistuttavat Perttulanmäen hautaa.⁶ Kummastakin tavattiin nurkkapaaluilla varustetun, näissä tapauksissa epäilemättä puusta kyhätyn hautakammion jäännöksiä (kuva 12).

Yrittääessäni sitten selvittää, minkälainen Perttulanmäen haudan sisustus on alkuaan ollut, lähden siitä *Sakari Pälsin*, rautakauden ruumishautoja kaivaessaan, tekemästä huomiosta, että puu on sora- ja

¹ Main. teos, s. 167. Myöhemmissä kaivauskissä on haudoista paljastunut varsin selviä puukehyksien jäännöksiä (tohtori C. A. Nordmanin tiedonanto). Ks. myös 40. Bericht des Schleswig-Holsteinischen Museums (Kiel 1894), s. 19–20.

² Fornvännen 1917, s. 73, kuv. 14, s. 77, kuv. 27, ja s. 80.

³ Die Bauart der Einzelgräber, Mannus-Bibliothek 44–45.

⁴ Main. teos, taulut 20, 23.

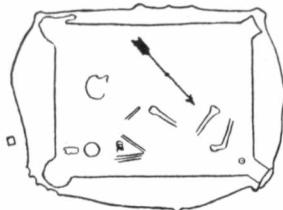
⁵ Main. teos, taulu 88, kuv. 83:II–X, ja taulu 94, kuv. 89 a–g.

⁶ Prähist. Zeitschrift I, 1909, s. 188 ss., kuv. 1, 5.

hiakkamaassamme lahonnut melkein tai aivan jäljettömiin — lukuunottamatta tietysti pystypaaluja, joiden kohdalle jänyt ontelo usein on täyttynyt ylempää karisseella humus- ja kulttuurimaalla, — mutta nahasta ja villakankaasta sensijaan on sen maaduttua syntynyt hiekkaan tumma multamainen kerros.¹ Otaksun tämän nojalla, että Kauhavan haudan tummat juovat ja mustahko pohjakerros ovat jätettä nahasta (tai mahdollisesti kankaastakin, sillä tekstiili-keramiikastahan tiedetään kaksiniitisen kan-kaan olleen Suomessa käytännössä jo viimeistään kivikauden lopulla). Puheenalaisen haudan asu sellaisena kuin se kaivaussissa ilmeni tuleekin tästä tietä monessa kohden siksi hyvin käsittäväksi, että tämä selitysperuste tuntuu mielestäni sangen uskottavalta.

Oletan siten, että sen jälkeen kun hautakuoppa oli kaivettu, haudan pohjalle ensinnä levitettiin talja. Tämän taljan jälkenä pitäisin pystyleikkauksessa (kuv. 2 A ja 3) näkyvää alempaa juovaa, joka keski-osassaan yhtyy ylempään. Taljalle asetettiin sitten ruumis ja hautamimet. Näiden päälle levitettiin toinen talja, ehkäpä kaksinkerroin taitettuna, kuten mustan juovan jakautuminen paikoin yläosassaan kahtia viittaa (kuva 2 B). Mustan piirron mutkitteleva muoto ja ohuus ovat ominaisuuksia, jotka sopivat paremmin taljan kuin puukehyksen jättämään jälkeen. Ylempi talja sidottiin ehkä kulmistaan pystypaaluihin, joten se muodostii katon haudalle. Kehäkuvion nurkissa näkyvät sakarat (kuv. 2 C, E) saattaisivat tällöin olla paaluihin kiinnitetyt nahana jätettä. Näin sai haudan sisustus kammion muodon, jota vastaavissa maahaudoissa on muuallakin tavoiteltu, niinkuin Jyllannista ja Posernasta äsknen mainitut esimerkit osoittivat. Hautaa peitetäessä painui katenahan keskiosa alas, nurkkapaalujen pidättäessä sen reunoja ylempänä, yhti haudan keskessä pohjataljaan ja ratkesi luultavasti maan painosta keskeltä rikki, sillä haudan keskessä multamainen kerros oli jonkun verran ohuemppa kuin reunemmallakin (kuva 2 D). Laiidoista valui peitetaljan ylemmäksi jääneiden reunojen ja pohjataljan väliin hiekkaa. Haudan profili (kuva 2 A) tulisi näin täysin selviteyksi.

Kun haudassa oli säilynyt vielä tunnettavia palasia vainajan



Kuva 12. Kivikautisen maahaudan pohjapiirros Keski-Saksasta, Weissenfelsin piiristä, Posernasta. A. Götzen mu-kaan.

¹ Tämä tohtori Pälsin minulle suullisesti ilmoittama havainto perustuu pääasiassa hänen Maskun Humikkalan kalmistossa suorittamiin kaivauksiin, joissa avattiin kaikkiaan 50 hautaa ristiretkien ajalta. Vrt. SM 1928, s. 71 ss.

hampaista, ei näyttänyt aivan mahdottomalta, että tutkimalla mustista juovista 60:n ja 70 cm:n syvyydestä otettuja maanäytteitä (9252: 2–4) saataisiin kemiallista tai mikroskooppista tietä selvitetyksi, mitä se aine alkuaan oli ollut, jonka jälkeenjäättämää juovien tumma väri oli. Suuria toiveita ei tästä kylläkään ollut. Pehmeässä hiekkamaassa pyörein luvuin n. 3500 vuotta määntyneet elimelliset aineet, joista puitten juuret olivat koko ajan imeneet ravintoa ja jotka olivat olleet alttiina pinnalta valuvan veden vaikutuksille, olivat saattaneet niin täydellisesti muuttua tämän pitkän ajan kuluessa, ettei niiden alkuperä ollut enää määritettävissä. Haudan pohjalla, yhtenäisessä mustassa kerroksessa kovan ruostemaan päällä, mistä hampaiden palat löytyivät, olivat säilymismahdollisuudet kylläkin paremmat kuin kapeissa tummissa juovissa, jotka olivat jätettä puhtaaseen hiekkaan lähes pystysuorina ohuina kaistoina jääneistä taljoista tai muista orgaanisista aiheista. Mutta pohjakerroksesta mahdollisesti todettavat orgaaniset aineet saattoivat johtua haudatusta vainajasta. Tämän vuoksi kohdistettiin tutkimuskokeet ylempää mustasta juovasta otettuihin maanäytteisiin. Vertailuaineeksina käytettiin Maskun Humikkalan hauidoista saatuja, tosin lähes 5-kertaa Kauhavan löytöjä nuorempia nahka- ja kangasjätteitä, joissa orgaaniset aineet osoittautuivat vielä suhteellisen helposti tunnettaviksi.

Professori *N. J. Toivonen* ja dosentti *Erkki Leikola*,¹ joita minun on kiitettävä näytteiden kemiallisista analyseistä, totesivat kuitenkin, että kemiallista tietä ei asiassa voitu päästää tulokseen, varsin kaan kun ympäröivästä puhtaan värisestä hiekasta ei ollut vertailunäytteitä käytettävissä. Maanäytteissä, jotka olivat »jonkin orgaanista alkuperää olevan, nyt jo hyvin perinpohjaisesti muuttuneen aineen tummaksi värijäämää hiekkaa», oli jäljellä orgaanista ainetta niin pienet määrität, n. 0,5–0,8 %, josta typpeä vain n. 2–4 %, että oli vaikeata sanoa, oliko se kasvi- vai eläinkunnasta peräisin. Vähäisen rikkipitoisuuden toteamisella ei saatu myöskään kysymystä ratkaisuksi.

Tarkastaessaan mikroskoopilla näytteitä keksi prof. Toivonen niistä »muutamia aivan pieniä kuituja, jotka selvästi olivat hyvin vanhoja ja melkoisesti muuttuneita», pitäen niiden edelleen tutkimista yrittämisen arvoisena. Kansallismuseon tekstiilien tuntija, maisteri *Tyyni Vahter*, tarkasti sitten mikroskoopilla kuituja, epäillen niistä joitaakin villakarvojen katkelmiksi sen kokemuksen nojalla, mikä hänellä on

¹ Prof. *Toivosen* ja dosentti *Leikolan* tutkimusselostukset on liitetty Kansallismuseon Esihistoriallisen Osaston todisteihin (9252), samoin myös kohta mainittu maisteri *V. A. Korvenkontion* lausunto tutkimuksistaan.

rautakauden hautojemme tekstiilijäännöksistä. Kuitunäytteitä toimitettiin nyt Yliopiston Eläintieteelliseen Museoon, maisteri *V. A. Korvenkontiolle*, joka ystäväällisesti otti tehtäväkseen niiden mikroskooppisen tutkimisen. Säikeiden joukosta hän löysi kuitenkin ainoastaan 4–5 kappaletta,¹ joissa hän saattoi havaita todennäköisesti eläimen karvaan viittaavaa epäselvää suomurakennetta. Tämän perustalla hän piti mahdollisena, että osa säikeistä oli karvojen katkelmia, vaikkakin ne enimmäkseen olivat jo täysin deformatioituneita. Mutta kuitujen pääosa oli ilmeisesti vain pieniä palasia hienoista juurihaaroista, joita maanäytteissä oli paljain silmin runsaanlaisesti erotettavissa. Tämä selvisi täydelleen dosentti *Erkki Leikolan* suorittamasta kuitunäytteiden kemiallisesta tutkimuksesta (lipeäkuumennus ja typihappokoe), joka todisti ne enimmäkseen kasvijäännöksiksi. Vähäinen määrä kuituja osoittautui sentään »lipeäliukoisiksi aineksiksi, jotka värjäytyivät typihapolla», ja näihin nähden on se mahdollisuus olemassa, että ne ovat animaalista alkuperää, ehkä juuri subfossiilisia eläimen karvoja, joita maisteri Korvenkontio epäili kuitujen joukossa olevan.

Tulos maanäytetutkimuksista ei tullut siis täysin kielteiseksi joskaan ei riittävän myönteiseksikään. Karvajätteiden esiintymistä ei saatu todetuksi niin varmasti, että olettamustani taljain käytöstä Perttulanmäen haudan sisustukseen saattaisi sen nojalla pitää vahvistetuna. Haudan rakenteesta antamani selvitys jää siis pääasiassa edellä esitettyjen kaivaushavaintojen y. m. näkökohtien varaan, jotka mielestäni jo sinäsä ovat melkoisen vakuuttavia.

Perttulanmäen haudan korkeus yli merenpinnan saatiin suhteellisen tarkoin määritykksi seuraavasti. Lähtökohdaksi otettiin tarkkavaatikuksen kiintopiste n:o 1160 Kauhavanjoen rautatiesillan maa-tuessa, korkeus 35,14 m yli NN:n. Jokisuvannon vedenpinnan korkeudeksi sillan alla tuli 28,5 m. Tästä jatkuu suvanto ylöspäin Jylhänkoskelle, jossa Hydrografisessa toimistossa säilytetyn koskiprofiilin muukaan on, niska- ja alusvirrat mukaan lukien, putousta 10,52 m. Jylhänkoskesta ylöspäin Kauhavanjoki on jälleen yhtenäistä suvantoa Perttulanmäen kohdalle Lahdenkoskelle asti. Arvioiden virran mainituissa suvannoissa yhteensä 0,48 m:ksi, mikä on pikemminkin liian paljon kuin liian vähän, saadaan Lahdenkosken alisen suvannon korkeudeksi 39,5 m yli NN:n. Tästä haudalle viety vaakitus antoi tien korkeudeksi hautapaikan kohdalla 52,74 ja haudan pohjan korkeudeksi jonkin cm:n alle 52 m. Kun hauta ei liene suinkaan aikoinaan kaivettu aivan veden äyrääseen, on rantaviivan oletettava hautauksen tapahtuessa

¹ Tällöin ei ole otettu lukuun joitakin näytteisiin tomun mukana eksyneitä, selvästi aivan uusia hienoja villakarvoja.

olleen pyörein luvuin korkeintaan 50 m:n korkeuskäyrän vaiheilla. — Perttulanmäeltä n. pnk:n verran eteläänpäin on Lapuan Hatunluoman kivikautinen muinainen merenrantasuinpaijka, jonka alaraja on vaa- kitukseni mukaan 56,5–57 m meren pintaan ylempänä.¹ Hatunluoman kivikalusto ja niukat saviastialöydökset, jotka on luettava nuorimpaan tyypilliseen ja degeneroituneeseen kampakeramiikkaan, tyliasteisiin II:2 ja III:1,² osoittavat, että asuinpaijka on varsinaisen kampakerami- sen ryhmän nuorimpia. Useampia metrejä alempana sijaitseva Perttu- lanmäen hauta on siis Hatunluoman löytöjä huomattavasti myöhem- mältä ajalta. Kauhavalta palatessani vaakitsin erään Seinäjoen Uppa- lan kylästä tavatun veneenmuotoisen vasarakirveen (8083) löytöpaikan, jonka todettiin olevan 51 m yli NN:n eli lähes samalla korkeudella kuin Perttulanmäen haudan. Jotkut vasarakirveiden löytöpaikat Etelää- Pohjanmaalla näyttävät olevan, arviolaskelmien mukaan, vielä jonkin verran alempaanakin. Mainitut korkeusmitat tukevat oivallisesti kampa- keramisen ja vasarakirveskulttuurin keskinäisestä ikäsuhteesta Etelää- Suomesta saatuja tuloksia.³

Selostettu hautalöytö on muuten aivan vasarakirveskulttuurin levenemisalueen ulkorajalta. Kauhava on nimittäin pohjoisin pitää- jämme, joka epäilyksittä on luettava siihen osaan maatamme, mihin tämä kulttuuri kotiutui.⁴ Veneenmuotoisia vasarakirveitä on pitäjästä löydetty ainakin 8 kappaletta, niistä useampia hautalöytöihin viitta- vissa olosuhteissa. Vasarakirveskulttuurin runsas leveneminen Etelää- Pohjanmaan lakeuksille, paitsi Kauhavalle m. m. Teuvalle, Ilmajolle, Seinäjoelle, Nurmoon ja Lapualle, on sinäsä sangen mielenkiintoinen ilmiö. Sikälaiset lakeudet olivat silloin, mikäli ne olivat kohonneet kuiville, varmaankin huomattavalta osaltaan luonnonniittyjä, jotka tarjosivat Keski-Euroopan tasangoilta maahan saapuneelle, maanviljelystä ja etenkin karjanhoitoa harjoittavalle vasarakirveskulttuurin kansalle hyviä laidunmaita.

Samalla kertaa kuin edelläkuvatut hautakalustoon kuuluvat esi- neet saapui Kansallismuseoon, kuten jo mainittiin, Perttulanmäeltä muitakin löydöksiä, nimittäin hioinkivi ja tasatalta (9161: 4–5), jotka oli tavattu hiekanotossa n. 20 m luoteeseen haudan kohdasta, pohja- lainen tasatalta (9161: 6), jonka muisteltiin löytyneen samoilta pa- koin, sekä liuskeesta tehty nuolenkärki (9161: 7), joka oli otettu talteen pellosta n. 50 m haudasta pohjoisluoteeseen (52,68 m yli meren

¹ SM 1925, s. 41; SMYA XXXVI: 1, s. 71, 72.

² Acta archaeologica I, s. 183 ss.

³ Acta archaeologica I, s. 190.

⁴ Ks. vasarakirveiden löytökarttaa SMYA XXXVII: 1, s. 33, kuv. 14.

p.). Koekaivaukset näillä löytöpaikoilla ja muuallakin lähistöllä olivat tuloksiltaan täysin kielteisiä. Mainitut esineet ovat — lukuunottamatta hioinkiveä, joka on ehkä vasarakirveskulttuurin tyyppejä, — kampakeramisen kulttuurin muotoja. Liuskenuoli edustaa myöhäistä tyyppiä, joka oli käytännössä vasarakirveskulttuurin maahan tuloa juuri lähinnä edeltäneellä ajalla.¹ Näistä löydöksistä päättelisin, että Perttulanmäellä on ollut jo ennen vasarakirveskulttuurin levämistä seudulle, ehkä noin 52–53 m:n merenpinnan aikoina, kivikautista asutusta, jonka varsinaiset majapaikat ovat vielä ilmitlemattomat. Ensi sijassa on täältä odotettavissa samanluontoisia asuinpaikkalöytöjä kuin esim. Teuvan Kortesviidasta ja Ilmajoen Koskenkorvan harjusta tavatut.²

¹ Ks. SM 1929, s. 27, kuv. 23 ja nootti 2; SMYA XXXVI: 1, s. 48 ss., kuv. 7 i; Acta archaeologica I, s. 210.

² SM 1925, s. 41; vrt. Acta archaeologica I, s. 187.

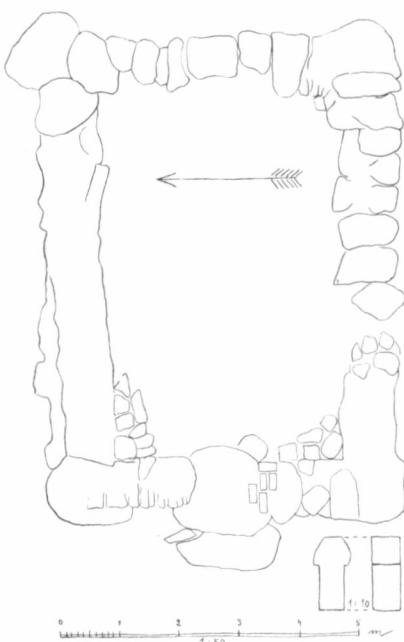
Aarne Äyräpää.

Nokian keskiaikainen kappeli.

Nokian kartanon puistossa on eräs paikka, varsin viattomalta näyttävä matalahko kumpu sreenimajoineen, kauan ollut erikoisen huomion kohtena. Kansa on kutsunut sitä »Kurjen haudaksi» tai »kuninkaan haudaksi», ja muurauslaastilla sekä tiilenpalasilla sekoitunut maa on antanut aihetta epäillä, että kumpu tosiaankin sisältää jotain erikoista.

Etenkin viimeaikoina on huomio kiintynyt paikkaan senkauttaa, että vieressä seisseen n. s. Nokian kiven salaperäisiä merkkejä on yritetty selittää.¹ Niinpä anottiin Mui-nastieteelliseltä Toimikunnalta paikan tutkimista sekä Tampereen historiallisen seuran että Nokia Aktiebolagin taholta, jolloin viimeainitu lupasi työn kustantaa. Seurausena oli kummun kaivaminen ja tutkiminen lokakuussa 1931.

Kysymyksessä oleva kumpu on puiston pohjoisreunassa, törmäteen päällä, joka jyrkimmin viettää joen puolelle. Alue on aikaisemmin ollut peltoa, mutta 1800-luvun alkupuolella liitettiin se puistoon, tasoitettiin ja muodostettiin sreenimajaksi. Tällöin kumpua jonkin verran kaivettiin, jolloin löytyi kolmen kyynärän syvyydestä »Nokian kivi», tiiliä ja kalkkilaastia.² Viimeksi tuotiin Kansallismuseoon syksyllä 1930 paikalta keskiaikaisen ruodetiilin kappale, joka var-



Kuva 1. Nokian kappelin pohjapiirros. Alla ruodetiili.

¹ K. Sandelinin kirjoitukset tamperelaisessa Aamulehdessä n:o 146, 1930, n:o 10 (66) ja 45 (303), 1931.

² Finlands Allm. Tidning 1857, s. 186.

sin selvästi viittasi siihen, että kumppaan kätkeytyi vanhoja raken- nuksen jätteitä.

Kaivettaessa tulikin pian esille suurehkoista kivistä muurauslaas- tin avulla kokoonpantua perustusta, jota seuraamalla voitiin vähitellen paljastaa paikalla olleen rakennuksen kivistet jaemuurit (kuva 1).

Paljastuneet perustukset ovat kuuluneet suorakaiteenmuotoiseen kivirakennukseen, jonka suunta on ollut tarkasti länsi-itäinen. Perus- tuksien ulkopuolistet mitat ovat 6×8 ja sisäpuolistet 4×6 m. Kysymyksessä ovat yksinomaan rakennuksen perustukset, joilta seinämuru- rit ovat kohonneet. Seinän lähtökohta on hyvin selvä perustuksen länsisivun pohjoispäässä, missä pienistä kivistä muurattu latomus sel- västi merkitsee seinän ulkopinnan, osoittaen, että seinä on ollut keski- ajan tyypilliseen tapaan »valamalla» muurattu. Muuten on perustus kauttaaltaan laskettu suurehkoista kivistä, ja sillä on ominaista, että pitkulaisia kiviä on monin paikoin asetettu poikittain yli perustuksen. Perustuksen leveys on keskimäärin 100 (90–100) cm. Muusta perus- tuksesta ulkonevat huomattavasti suuremmat kulmakivet, joista varsinkin koillinen kulmakivi pistää kauaksi perustuksen ulkopuolelle (kuva 1, 2). Länsiseinän keskikohdalla on oviaukon paikka, jossa kynnyksenä on suuri, laakea kivi (150×150), joka molemmin puolin ulkonee perus- tuksesta muodostaen portaan. Sen edessä on alempana toinen por- raskivi, niinikään suuri pitkulainen laakakivi. Kynnyksen pääällä, sen eteläpuolella on säilynyt jälje ovenpielen tiilimuurauksesta (kuva 3), josta päättäen ovenpielen ulkopuoli on ollut yksinkertainen suorakulma. Tiilen suuruus on $29–30 \times 14–15 \times 9–10$. Perustusten sisäpuolen luo- teis ja lounaiskulmissa on säilynyt vanhan kivilattian jätteitä: pie- nistä laakakivistä muodostettua latomusta.

Kaivettaessa tuli esille myös joukko holvin ruodetiilien palasia, joukossa joku melkoisen täydellinenkin. Ruodetiili on ollut profi- litaan kolmitahkoinen, kanta hiukan päähän päin levenevä (kuva 1).

Perustukset kuuluvat selvästi keskiaikaiseen rakennukseen ja epäilemättä tämä rakennus on ollut kirkollinen. Sen pohjakaava on selvä suorakaide lännestä itään, ovi on ollut länessä ja runsaat tiilen- pala ja laastikasat itä ja länsiseinien vieressä ovat epäilemättä jää- nöksiä näiden seinien korkeasta päätymuurauksesta. Tällöin raken- nuksella on ollut tavallinen jyrkkä harjakatto pituussuuntaan. Näin ollen rakennus on ollut täysin itsenäinen. Se ei ole vainut esim. sakaristona kuulua puukirkkoon sillä silloin sen pohjakaava, oven sijoitus ja päätymuuraus olisivat olleet aivan toiset. Rakennus on siis ollut itsenäinen, pieni, kivistä muurattu, tiiliholvilla varustettu keskiaikainen kappeli.



Kuva 2. Koillinen nurkka ulkonevine kulma-
kivineen.

Jätteet antavat selviä viittauksia kappelin iän mää-
räämiseen. Tyypilliset ulko-
nevät kulmakivet, tiilien ko-
ko, muoto, laatu ja valmis-
tustapa ovat selvästi myö-
häseltä keskiajalta, aikai-
sintaan 1400-luvun lopulta.¹ Rakennus lienee lähiinä ver-
rattavissa Messukylän saka-
ristoon, joka on siihen liitty-
vää kirkkorakennusta van-
hempi. Messukylässä saattaa
todeta vastaavat ominaisuu-
det sekä rakennuksesta että
tiiliaineistosta. Lähin Messu-

kylän sakariston sukulainen on Lempäään kirkko. Molemmat kuulu-
vat tiiliarkkitehtuurinsa puolesta suurempaan yhtenäiseen ryhmään,
jonka alue ulottuu pitkin Kokemäenjoen vesistöä Ulvilasta aina
Akaaseen asti. Se on Ruotsin puolelta ja todistettavasti suhteelli-
sen myöhään tulleen vaikutuksen alaisena syntynyt.

Kokemäenjoen vesistön varrella on ollut keskiajan lopulla vir-
keä rakennuskausi, jolloin uusia kirkkoja on rakennettu ja vanhem-
pia uusittu ajanmukaiseen asuun. Tuo rakennuskausi on ulottunut
1400-luvun lopulta seuraavan vuosisadan parille ensimäiselle vuosikym-
menelle. Tämän rakennusajan tuotteita on kaikesta päättäen myös
Nokian kivinen kappeli.

Kivikappeli ei nähtävästi kuitenkaan ole paikan ensimäinen ra-
kennus. Hiili- ja tuhkakerros perustusten ympärillä määrityssä maa-
kerroksessa viittaa selvästi siihen, että tuli on tuhonnut aikaiseman
puurakennuksen. Sen iästä on mahdotonta mitään sanoa, mutta juuret
voivat ulottua hyvinkein varhaisiin aikoihin.

Luonnollisemmalta tuntuu, että kysymyksessä oleva rakennus
on ollut Nokian kartanon yksityisluontoinen kappeli. Näin pieniko-
koinen kirkko ei myöhäisinä katolisina aikoina ole voinut olla näillä
seuduin seurakuntakirkkona. Ja vielä eräs seikka. Toimitetuissa kai-
vauksissa kirkon sisällä ja sen ympärillä ei tavattu yhtään varsinaista
hautaa, ainostaan joitakin yksityisiä luita ja luupalasia, jotka tarkem-
min tutkittaessa eivät olleet ihmisluita.² Näyttää siltä, että kappelin

¹ Ruodeliillä on jossain määrin vanhemman ajan leima, mutta laatu ja val-
mistustapa osoittaa sen epäämättömästi myöhäisemmäksi.

² Yliopiston Anatomisen laitoksen antama lausunto.

alueita ei ole käytetty ainakaan yleisenä hautauspaikkana, mikä on sopusoinnussa sen katolisen kirkon määräyksen kanssa, että yksityisissä kappeleissa (*capellae non curatae*) ei saanut sakramentaalisia menoja suorittaa.

Nokian kappeli on tavallaan mielenkiintoinen löytö: selvä todistus keskiaikaisesta kartanon kappelista, joiden olemassaolosta jotkut kirjalliset tiedot sekä muutamat muut seikat antavat erilaisia viittauksia. Kristinuskon alkuaikoina, kun oli saatava pysyviä jumalanpalvelushuoneita, esiintyivät maanomistajat, kuningas ja itse kirkkokin niiden joukossa, kirkkojen rakentajina. Tästä oli kirkolle hyötyä, ja sen vuoksi se aluksi suosi maanomistajan tällä tavoin osoittamaa hurskasta intoa. Tämä ilmiö oli kaikkialla Pohjoismaissa yleinen. Näin



Kuva 3. Oven paikka ja porraskivet.

syntyi kartanoiden alueille joukko tavallaan yksityisiä kappeleita, joiden luonne kumminkin pian joutui muuttumaan, kirkon aseman varmistuessa ja varsinaisten kirkkopitäjien muodostuessa. Meillä nähtävästi suurin osa entisistä kirkosta tuli seurakuntakirkokksi, mutta jotkut joutuivat tarpeettomiksi alueyhdistelyjen kautta, jäivät vähitellen pois käytännöstä ja unohtuivat; vain harvassa tapauksessa saattoi kirkko säilyä yksityislontoisena, häviten ja unohtuen vasta myöhemmin. Ruotsissa sensijaan tavataan vieläkin keskiajalta peräisin olevia kartanojen kappeleja.¹

Kirjallisia tietoja keskiajan kartanokappeleista on ylen niukasti. V. 1490 rakennutti Lokalahden kartanon omistaja Gunnar Elfinpoika yhdessä vävynsä Albrekt Henrikinpoika Götzhagenin kanssa mailleen

¹ Edellisen johdosta ks. J. Rinne, Kirkkotutkimuksen lisiä seurakuntahistorian valaisemiseksi (Kirkkohist. Seuran Vuosikirja 1917—1920), ja Hildebrand, Sveriges medeltid III, s. 73—80.



Kuva 4. Pohjoisen seinän perustusta.

kappelinsa, josta vieläkin muisto on olemassa.⁴ Kartanonomistajan aina vuoteen 1870 voimassa ollut patronaattioikeus on myös todistus siitä, minkälaisin kirkon alkuperä on. Vanajan kartano, Wanö, joka ensikerran mainitaan v. 1324, oli myös piispan oma, ja sen kirkosta nähtävästi tuli seurakunnan kirkko entisen Mäskälän kirkon tilalle.⁵ Tottijärven kartaanon, jonka vaiheet oli läheisesti yhdistetty Laukkoon, kuului epäilemättä oma kirkko, josta tuli kartanon niminen seurakuntakirkko, ja samoin oli Yläneen ja ahvenanmailaisen Getan kirkkojen laita.⁶ Kymin vanha kirkko on ollut aina Kyminkartanon vieressä. »Kymena»-tila mainitaan jo Maunu Eerikinpojan aikana.⁷ Kannaksen vanhimman pitäjän, Muolaan, keskiaikaisen, Pyhäälle Ristille omistetun kirkon paikka oli Muolaankartanon alueella Muolaanjärven rannalla.⁸

Vielä vanhat kirkonpaikat yksityisillä alueilla viittaavat yksityisluontoiseen alkuperään. Sellaisia vanhoja kirkonpaikkoja on Anolan

¹ *Lagus*, Finska adelns gods och ätter, s. 143. Siinä mainittu vuosiluku 1409 on ilmeisesti erhdys. *J. Ramsay*, Frälsesläkter i Finland, s. 274.

² *Tengström*, Handlingar till upplysning i Finlands kyrkohistorie VIII, 7.

³ *Hildebrand*, Sveriges medeltid III, s. 73.

⁴ Suomen Museo 1910, s. 73.

⁵ *Rinne*, main. kirjoitus, s. 266.

⁶ *Rinne*, main. kirj., s. 249, 264.

⁷ *Arvidson*, Handlingar III, 83—84.

⁸ *Salenius*, Kertomus Muolaan eli Pyhänristin pitäjästä, s. 57.

kappelin, jonka piispa Maunu Särkilahti vihki ja josta sittemmin tuli Lokalahden seurakunnan kirkko.¹ V. 1518 mainitaan »Laukon kappeli, Capella Lauconii», jonka hyväksi neljä kardinaalia julkaisivat annekirjan.² Muutamat kirkkopitäjämme ovat saaneet nimekseen kartanon nimen, epäilemättä siitä syystä, että kartanon kappeli on muodostunut seurakuntakirkoksi ja säilyttänyt kartanon nimen. Samalainen on kehitys ollut Ruotsissakin.³ Köyliön kartano kuului kautta koko keskiajan Turun piispalle, ja luonnollisesti kartanolla oli oma

Kirkkosaarella, »Kaarina Maununtyttären kappeli» Liuksalassa, Hietamäen kappelin paikka entisen Hietamäen kartanon alueella, Oinilan (Oilan) kirkonpaikka Paimion Spurilan entisen pääräkennuksen viessä, Perniön Ylikylän kappeli — »Ofreby gods» mainitaan 1348¹ —, Nyystölän vanhan kappelin paikka Padasjoella j.n.e. Tyrvännön vanha kivisakasti seisoo vieläkin Lepaan mailla ja Louhisaren omistaja rakennutti vielä 1600-luvulla alueelleen Askaisten kirkon entisen puukappelin tilalle.² Tuuloksen keskiaikainen kirkko on Sairalan kartanon mailla. Sakariston päädyssä oleva Posse-suvun vaakuna ilmoittaa, että sakariston rakennutti Knut Posse, luultavasti vuosien 1477 ja 1485 välillä, jolloin hän omisti Sairalan.³ Ilmeisesti sakaristo on kirkkoa vanhempi ja on kuulunut ehkä aikaisempaan puukirkkoon jonka Posse oli maille rakennuttanut ja jonka tilalle sittemmin kivikirkko kohosi.

Olen esittänyt vain nämä muutamat maininnat vähäiseksi valaisutukseksi kiintoisaan kartanonkirkkokysymykseen, johon Nokian kappelin löytö on antanut aihetta ohimennen kajota. Kaivaukset ja tutkimukset tulevaisuudessa varmastikin pystyvät enemmän selvittämään ja kehittämään tämän asian käsittelyä.

¹ *Lagus*, main. teos, s. 133.

² *Rinne*, main. kirj., s. 259.

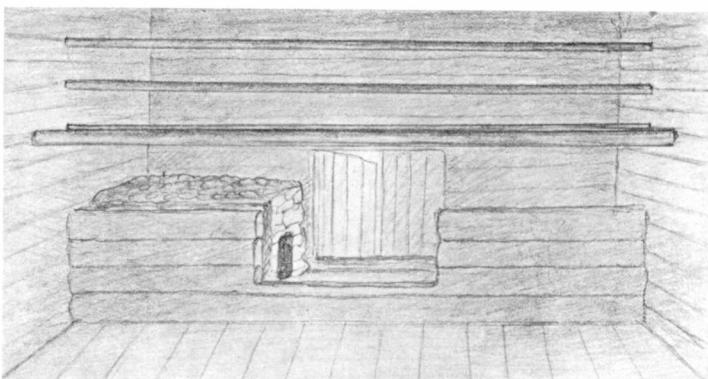
³ *Lagus*, main. teos, s. 359.

I. Kronqvist.

Pari lisää riien ja aitan historiaan.

1. Kiukkuri.

Kesällä 1921 näin Ylitornion Kallijärvellä riien, joka poikkesi yleisestä pohjoissuomalaisesta riihityypistä siinä, että kiuasta varten oli ovipuoleen erotettu oma karsina matalalla hirsiseinällä, joka ulottui riien sivuseinästä toiseen. Neljä hirttä korkean väliseinän keskellä oli leveä kulkuaukko ja siinä verraten korkea kynnis (kuva 1). Väliseinän tarkoituksesta ilmoitettiin olevan eristää parilla kuivattava vilja lämpivästä kiukaasta; ahdos rajoittuu näet kiu-

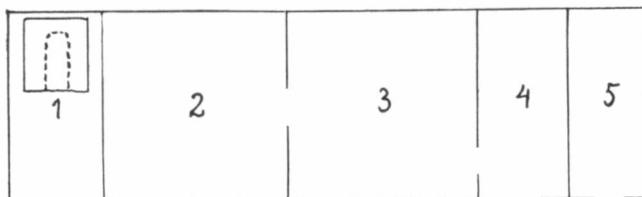


Kuva 1. Riihen ovipuoli, Ylitornio.

kaan puolella kolmeen pitkittäiseen riukuun, jotka sijaitsevat sivuseinien välissä toisen toistaan ylempänä väliseinän kohdalla ja samansuuntaisina. Samalla tasolla kuin alin näistä riiuista, mutta vähän riien perälle päin, on samansuuntaisena parsien niska; parsia on 18 kpl. Kiuaskarsinan permanto on tulenvaaran välttämiseksi kivetty, kun taas muu riihi on puulattiainen; lankut käyvät sivuseinien suuntaan. Toht. I. Manninen totesi samanlaisen riien Turtolassa v. 1929. Tullitarkastaja E. Tamelanderin ilmoituksen mukaan puheenaoleva riihityyppi on verraten yleinen Ylitorniolla, jossa kiukaan karsinnaa nimitetään *kiuasporstuaksi*. On syytä olettaa, että tämä riien osa tunnetaan laajemmaltakin Tornionlaaksossa, sekä Suomen että Ruotsin puolella, vaikka muita tietoja ei siitä toistaiseksi liene olemassa.

Ylitorniolainen kiuasporstua johtui mieleeni, kun Peräpohjasta palattuani vielä samana kesänä jouduin harjoittamaan rakennustutki-muksia läntisellä Uudellamaalla, Vihdin pitäjässä. Täältä, Leppärlän kylästä, Fästin rakennuksiltaan vanhasta talosta löysin paikkakunnalla ainoalaatuisen riihen, jossa kiuas oli sijoitettu omaan huoneeseensa, nimeltä *kiuashuone* (kuva 2). Kiuas oli peräseinällä, suu ovea kohti, permantona paljas maa, ja hyvin harva, pyöreistä puista tehty väliseinä ulottui maasta kattoon saakka. Tarkoitus oli tällä raken-teella sama kuin edellä, nim. tulenvaaran torjuminen; idea oli vain viety pitemmälle kuin Tornionlaaksossa.

Kun Muinaistieteellisen Toimikunnan kansatieteellinen osasto v. 1925 levitti Kouluhallituksen kautta kansakoulunopettajille ja seminaarilaisille kyselylehteä, jossa kosketeltiin m. m. erilaisia rakennusmuotoja, ilmeni saaduista vastauksista, että kiuashuoneella 1. *kiukkulla* varustettu riihi tunnetaan verraten laajalla alueella Lounais-Suo-



Kuva 2. Riihirivi, Vihti; 1 kiuashuone, 2 riihi, 3 luuva, 4, 5 »kettoja» (ruumen-koppeja).

messä: Somerolla, Humppilassa, Ypäjällä, Mellilässä ja Oripäässä. V. 1926 toht. T. Lehtisalo ja maist. E. A. Virtanen tarkastelivat kiukuririihiä Pötyällä. Eräs sellainen nähdään kuvassa 3. Kiukkurin l. *kiuaskopin* (äärimäisenä vasemmallla) ja riihen välisessä seinässä on kahden hirren levyinen, koko seinän pituinen aukko, josta lämpö ja savu pääsee riiheen. Erään toisen riihen väliseinässä oli kaksi puolen seinän pituista päälekkiäistä aukkoja.

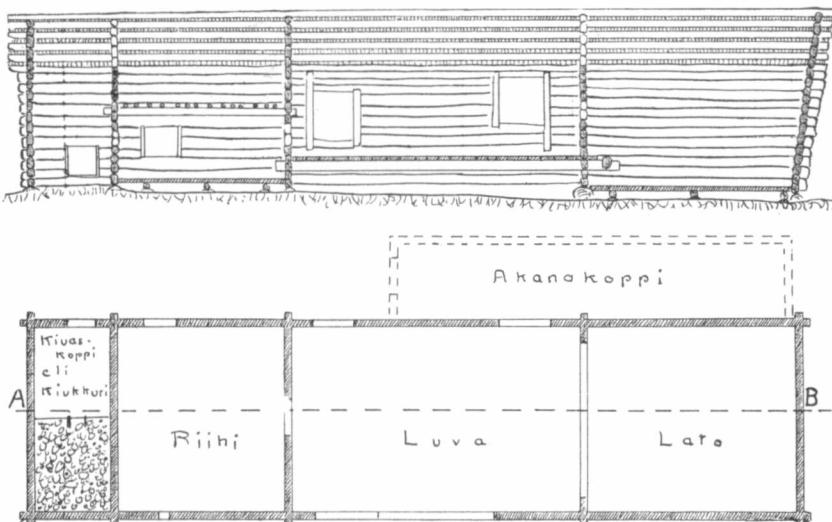
Myöhemmin olen tavannut kiukkureita Loimaalla ja varsinkin Alastarossa ynnä Vampulassa. Matkusjoen kylässä Vampulan pitäjää näin riihen, jonka kiukkuri oli lakkakattoinen (katon korkein syrjä pitkin päätyseiniä), mutta laipio, kuten riihessäkin, tasainen. Väliseinässä oli kaksi päälekkiäistä aukkoa, kooltaan n. $0,4 \times 3$ m. Rakennuksessa oli vasemmalta oikealle lukien: *kiukkuri*, *riihi*, *luva*, *lato* ja *luvan takana* luvanpitoinen, mutta kahta vertaa kapeampi, lakkakattoinen *vasu* l. ruumenkoppi. Riihtä matalampi *pesä* l. *kiuashuone* tunne-taan myös Suomusjärveltä.¹ — E. A. Virtanen on julkaissut v. 1927 tiedus-

¹ V. Marjanen, Suomusjärven riihistä (Turun Ylioppilas II, s. 41)

telun »Missä Länsi-Suomen pitäjissä tunnetaan kiukkuririihi?»¹ Siinä hän mainitsee kiukkurin käytöseutuina Loimaan, Alastaron, Mellilän, Metsämaan, Huittisen, Punkalaitumen, Oripää, Pöytyän, Karinaisen ja Kokemäen. Kyselyyn tuli vastauksia vielä Porin maalaiskunnasta, Kullaasta, Säkylästä, Tyrväästä ja Koskelta. Täten saisimme kiukkuri-alueeksi jotenkin yhtenäisen vyöhykkeen, joka ulottuu Etelä-Satakun- nasta Porista Länsi-Uudellemaalle Vihtiin asti.

Herää kysymys, onko lounaissuomalaisella kiukkurilla ja Tornionlaakson kiuasporstualla geneettistä yhteyttä keskenään? Murre-tutkimuksen perustalla on toht. *M. Airila* päätellyt, että Tornion-

Leikkauus A - B



Kuva 3. Riihirivi, Pöytyä. V. Leppämäen piirros.

laakson ja Länsipohjan suomalainen väestö polveutuu siirtolaisista, jotka muinoin ovat muuttaneet Pohjanlahden perukkaan Etelä-Sata- kunnasta: »Tarkastelumme on vienyt meidät alueelle, jossa Kokemäen ja Rauman murteet toisensa tapaavat. Täältä, edellyttäen että murrealueiden rajat ovat pysyneet jotakuinkin samoina, olettaisimme Peräpohjolan asutuksen lähteneen. Viehättävältä tämä otaksuminen tuntuu siitä syystä, että nämä samaiset seudut, Kokemäen, Euran, Köyliön tienoot, ovat Satakunnan vanhinta asutusta, sitä emääsustusta, josta muu osa Kokemäen jokilaaksoa, Punkalaitumen ja Loimaan-jokien seudut ovat saaneet asukkaansa».² Kun otetaan huomioon,

¹ Sanastaja, ss. 17–18.

² *Airila*: Mistä Tornion ja Muonion jokialueiden suomalainen asutus on peräisin? (Aika 1908, ss. 249–258).

että kiukkurin ja kiuasporstuan tapaisia laitteita ei tunneta muualta Suomesta, ei liene liian rohkeata otaksua, että nuo satakuntalaiset siirtolaiset olivat syntymäseudullaan käyttäneet sellaista kiukkurin alkumuotoa, joka sitten halki vuosisatojen on säilynyt jotenkin samanlaisena peltoviljelystä niukasti harjoittavassa Peräpohjassa, mutta kehittynyt suureen täydellisyyteen viljavassa Lounais-Suomessa.

2. Lovikoristeiset aitat.

U. T. Sirelius kirjoitti: »(Aitat) kuuluvat kansanomaisen rakenustaiteemme viehättävimiin. Enemmän kuin muissa (rakennuksissa) esiytyy niissä yksilöllisyyttä; enemmän kuin muut ne juuri tämän yksilöllisyytensä takia ovat omiaan herättämään sitä tunnepohjaa, joka matkamiehen sielussa aina kulloinkin uutta taloa lähestyttääessä herää.¹»

Aittojen viehätysvoima johtuu melkoiselta osaltaan niiden ulkopuolen koristelusta, joka onkin huomattavasti runsaampaa kuin muiden vanhanaikaisten rakennusten. Nämä koristeet sijaitsevat yleensä oviseinämän nurkissa ja ovat laadultaan niin vaihtelevia, että kahta täysin samanlaista muotoa tuskin tapaa. Tavalliset 1- tai 2-lattiaiset aitat, joissa oviseinä on suora maasta harjahirteen asti, saavat tyytyä niukempaan muotoiluun kuin yläosaltaan ulkonevat rinta-1. kammi(o)-aitat, 2-lattiaiset solait sekä luhdit; kolmessa jälkimäisessä ryhmässä näkee usein somistusaiheita, jotka tyydyttävät vaateliastakin silmää.

Otan ensinnä puheksi suoraseinäiset aitat. Kun sivuseinän ovenpuolisista nurkanpäistä jätetään muutamat ylhäällä ja alhaalla väliinjäiviä pitemiksi, syntyvät muodot I : 1–3. (1 Eurajoki², 2 Nurmijärvi³, 3 Kirvu⁴). Joissakin Etelä-Karjalan pitäjissä tehdään aliset ja yliset nurkanpäät hyvin ulkoneviksi ja jälkimäiset koristellaan leikkauksilla, jotka muistuttavat rajantakaisten karjalaisten rakennusornamentteja (I : 4–6; 4 Kurkijoki⁵, 5 Räisälä⁶, 6 Pyhäjärvi V.I.⁷). Ylä-nurkka voidaan vahvistaa patsalla (5) tai vaakasuoralla sidepuulla (4). Tähän kuuluvia patsaallisia muotoja tavataan myös Aunuksessa. Harvinaisia ovat nurkan keskiosaan hakatut suorakulmaiset tai kaarevat lovet (I : 7 Joutseno⁸, 8 Turtola⁹); nämä muodot palautuvatkin ilmeisesti rinta-aittoihin, joista tuonnempana tulee puhe.

¹ Suomen kansanomaista kulttuuria II, 235.

² »Jyväaitta», U. T. Sireliksen valokuvan mukaan. ³ E. Laakson vk:n m.

⁴ V:ltä 1749, Sireliksen vk:n m. ⁵ M. von Wrightin piirroksen v:ltä 1878 m. ⁶ »Vaateaitta», Sireliksen vk:n m. ⁷ »Vaatehuone»; samoin. ⁸ »Huone», Ester Schwindtin piirroksen m. ⁹ Vanha »suola-aitta», I. Mannisen vk:n m.

Lounais-Suomessa tavataan jotenkin ahtaalla alueella, joka käsitteää m.m. Auran, Halikon, Karinaisen, Liedon, Maarian, Marttilan, Nousiaisen, Paattisen, Pötyän ja Tammelan, kuvan 4 esittämä suoraseinäinen aittatyyppi. Sille on ominainen ovea suojaava röytä l. lakka, joka lepää sivuseinien pidennetyn nurkan päällä. Nurkkaan on tavallisesti hakattu pitkä, matala, kaareva syvennys. Sirelius otaksuu, että ovenpäällinen suojakatto aiheutti aitan otsapuolen pidentämisen, mistä rinnan syntyminen oli seurauksena.¹ Rinta-aitan kehitys on selitettäväissä toisellakin tavoin,² mutta sen pohtimisella ei ole merkitystä tämän yhteydessä. Todettakoon vain, että lovikoristeisia rinta-aittoja ei Lounais-Suomessa tavata.

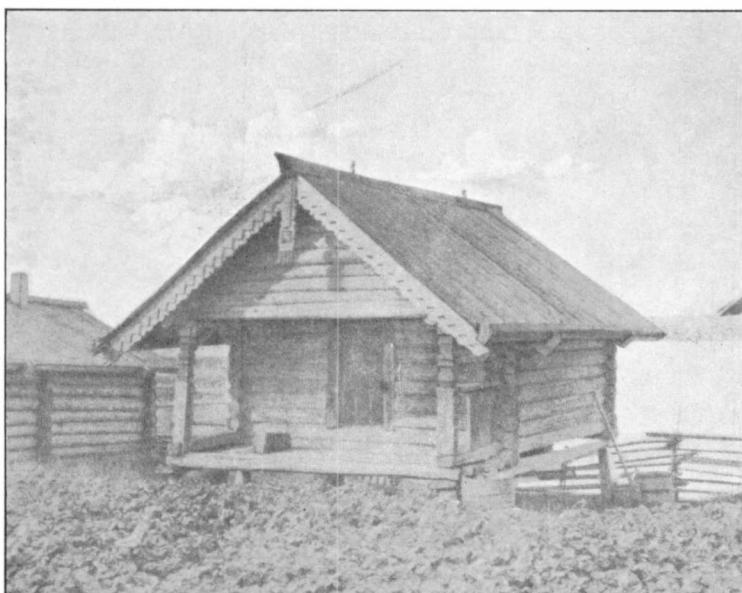


Kuva 4. Aitta, Halikko. V. J. Kallion piirros.

Rinta-aitan somistus alkaa samalla tapaa kuin suoraseinäisenkin (I : 9 Kuusamo.³) Tämä muoto esiintyy siellä täällä maamme sisä- ja pohjoisosissa. Ilomantsissa se on sovitettu erääseen rukoushuoneeseenkin (tšassounaan).⁴ Lovi levenee ja madaltuu (I : 10 Kajaanin mk.⁵, käyden kaltevaksi alareunasta (11 Kuhmoniemi⁶, 12 Toivakka⁷),

¹ Sirelius, Suomen kansanom. kultt. II, 243. ² Vrt. K. Vilkuna, Hiukan kaksi kerroksisen aitan alkuperästä (Sanakirjasäätiön toim. 1, ss. 133–139). ³ J. W. Mattilan vk:n m. Muoto tavataan myös Vermlannin suomalaisilla (Skansen, hus och gårder, n:o 59: Stolpboden i finngården). ⁴ K. Vilkunan vk:n m. Rinta on tässä pitempi ja nurkkapatsaan tukema. Samantapainen muoto tunnetaan Rukavaarasta Aunuksesta (Blomstedt ja Sucksdorff, Karj. rak., t. 16, n:o 3. ⁵ »Vilja-aitta», K. Siivosen piirroksen m. Muoto tavataan myös Toholammilla (kirj:n muistiinpano). ⁶ V. J. Sucksdorffin piirr. m. Samanlainen tavataan myös Lapväärtissä (Forsblom, Sydösterb. allmogebyggnader, s. 92). ⁷ Vlta 1810, E. Hämäläisen piirr. m.

kunnes yläreunaan tulee hammas (13 Lestijärvi¹). Hampaan tasoittuessa yläreunakin veistetään viistoksi (14 Korpilahti², 15 Pirkkala³, 16 Nivala v:ltä 1792⁴). I : 15:tä muistuttava muoto tunnetaan myös Etelä-Aunuksesta, jossa se varmaan on suomalaista vaikutusta (kuva 6). Harvinainen muoto on n:o 17 (Sotkamo⁵) vain vähän ulkonevan alasansasa vuoksi.⁶ N:ojen 16, 17 yläreunassa nähdään suoran sivun päässä terävä pykälä, joka havaitaan jo n:oissa 1, 2 ja tuonnempana useissa aitoissa. Se on tunnettu myös Skandinaavian rakennuskoriste-



Kuva 5. Ampari 1. tavaratalta, Rukavaara, Aunus (*Blomstedt ja Sucksdorff, Karjalaisia rakennuksia, taulu 16, kuva 3*).

lusta.⁷ Yläreuna käy kaarevaksi (18 Nivala⁸) ja saa päähäänsä kyhmyn (19 Nurmijärvi⁹, 20 Haukipudas¹⁰). N:oissa 20 on yläreunan tyvessä samanlainen hammas kuin n:oissa 13.

¹ »Kokka-aitta» (kirj:n matkalta) ² A. O. Heikelin vk:n m. Muoto tunnetaan myös Keuruulta, v:ltä 1755. ³ L. E. Sonckin piirr. v:ltä 1892 m. ⁴ »Kammiaitta» v:ltä 1792, K. Vilkunan vk:n m. Toinen samantapainen v:ltä 1788 ⁵ L. E. Sucksdorffin piirr. m.

⁶ N:ot 15 ja 17 ovat siitä merkillisiä, että ovi ei ole pääty, vaan matalassa seinäässä.

⁷ Ks. *Gisle Midtun*, Vest-Agder. Gardar, hus og husbunad (II, t. XXI). *A. Hazelius*, Afbildningar af föremål i Nordiska Museet, t. 3 (Taalainmaa). — Norrbotten 1926, s. 45 (Neder-Luleå).

⁸ »Kammiaitta», K. Vilkunan vk:n m. ⁹ E. Laakson vk:n m. ¹⁰ A. Outakosken piirr. m.

N:osta 10 voidaan ajatella kehityksen käyneen toiseenkin suuntaan, nim. siten, että loven alareuna pysyi suorana, mutta yläreuna viistoni ja kaareutui (II : 21 Taivalkoski¹, 22 Kuhmoniemi², 23 Virrat³, 24 Kuusamo⁴). Näiden joukossa on iältään kunnioitettavia aittoja (n:o 21 v:ltä 1770, 22 v:ltä 1741, toinen, pykälätön, v:ltä 1685, myösken Kuhmoniemeltä, n:o 23 v:ltä 1747, n:o 24 v:ltä 1797). Erikoisen kaunosti leikattu on n:o 24 – kenties vienankarjalaisen vaikutuksen johdosta; siinä, samoinkuin n:ossa 23, esiintyy koristelua myösken oviseinän rinnan nurkissa, mikä ei aitoissamme ole varsin tavallista. — Kun loven alareunakin rupesi kaareutumaan (25 Kuusamo⁵), päästiin symmetrisiin muotoihin 26–28 (26 Sotkamo⁶, 27 Toholampi⁷, 28 Kestilä⁸). Niistä on muoto 26 varsin yleinen Keski- ja Itäpohjanmaalla. Sotkamosta ja Kestilästä⁹ tunnetaan kummastakin aitta v:ltä

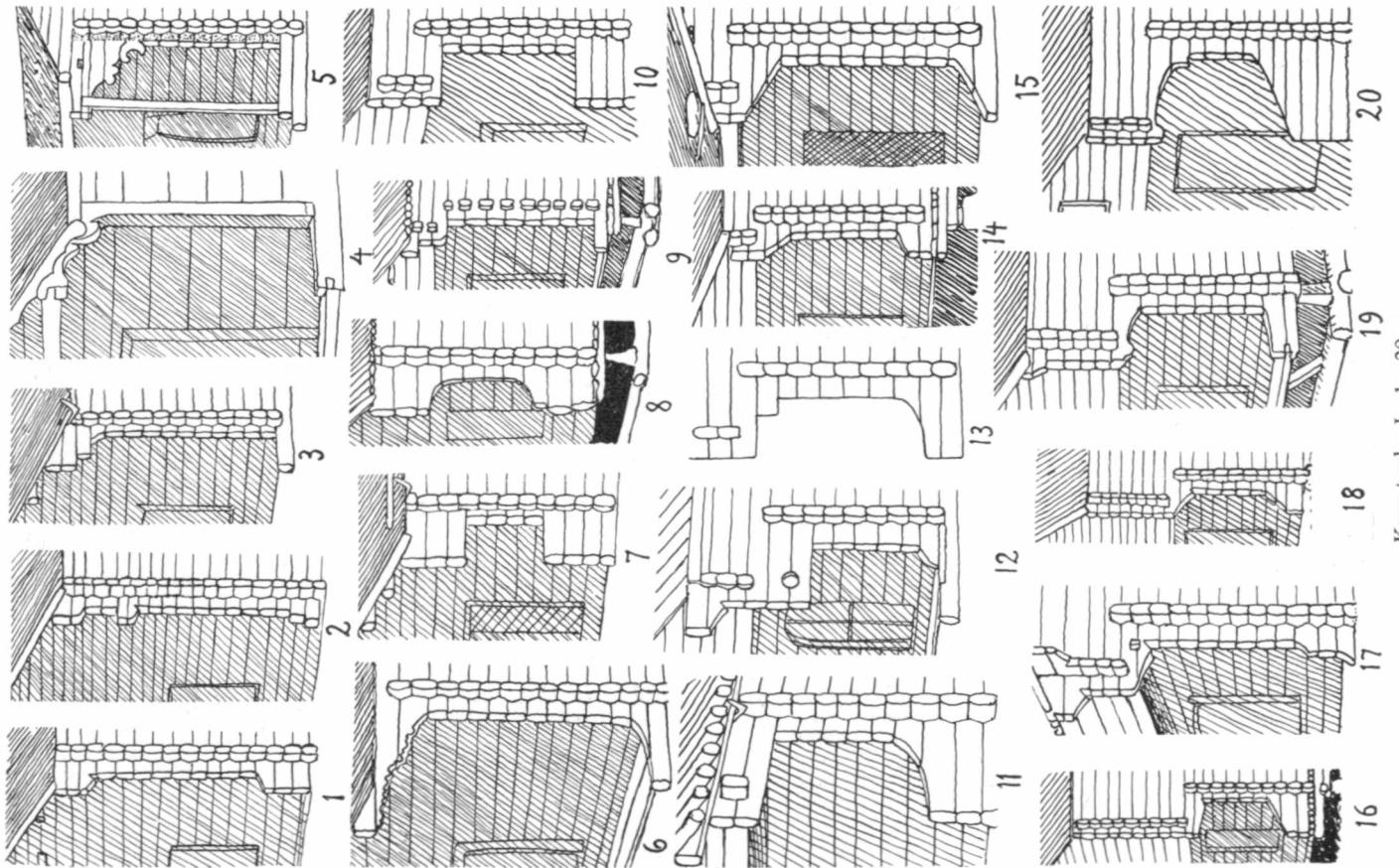


Kuva 6. Ampari, Utajärvi, Aunus.

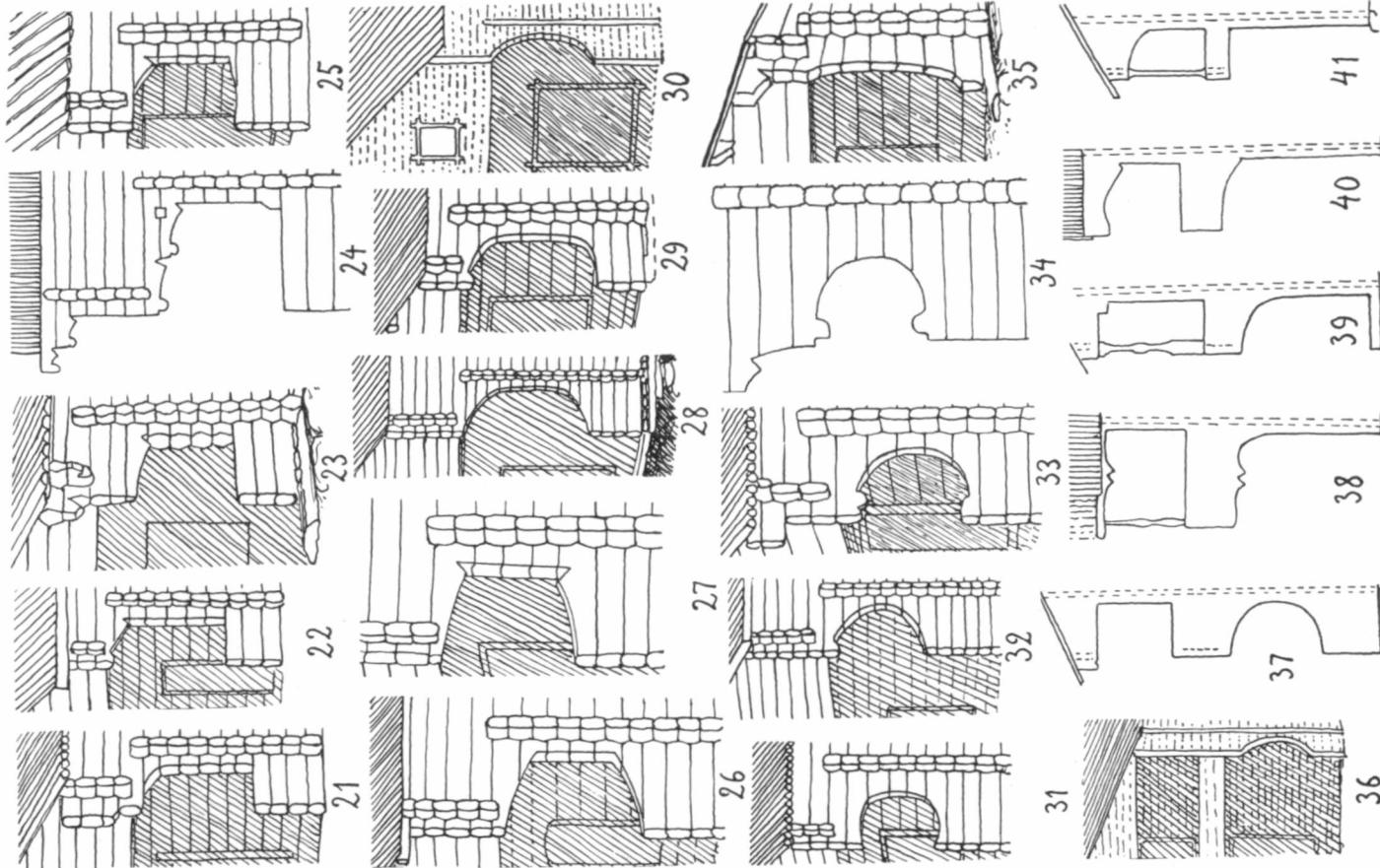
(J. Kekkonen, Kansanom. rakennustapoja ja koristemuotoja Karjalasta, s. 32.)

1749, Pudasjärveltä¹⁰ v:ltä 1710; viimeksimainitussa on ylä- ja alareuna vähän suorempi kuin kuvassa. Eräässä Sotkamon¹¹ ja toisessa Toholammen¹² aitassa on lovi kahden ensinmainitun muotoisen, mutta suhteellisesti korkeampi ja kaidempi. Kahdella pykälällä varustettu muoto (27) tunnetaan myös Hailuodosta¹³ (v:ltä 1797) ja Sotkamosta, jälkimäisessä yläreunastaan kärkikyhmyllä varustettuna (kuva 7).¹⁴ N:ossa 29

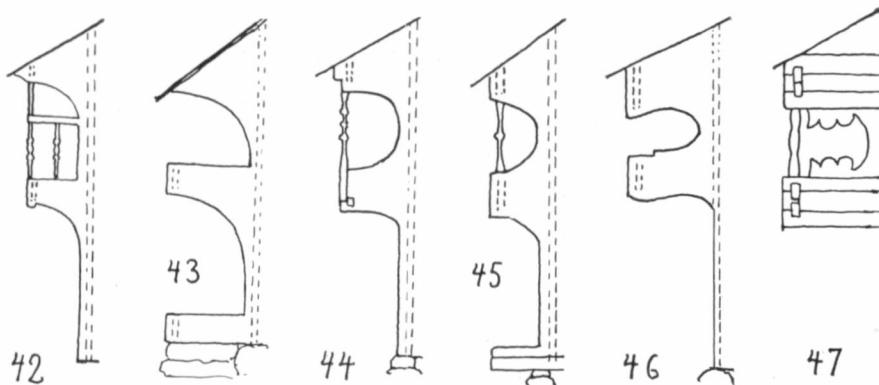
¹ »Jauhoaitta», Sireliuksen vk:n m. ² »Eloaitta», Blomstedtin ja Sucksdorffin vk:n m.; toinen nimitys on »kammioaitta». ³ G. Engbergin piirr. m. Muoto tunneataan myös Parkanosta, Sireliuksen vk:n m. ⁴ »Jyväaitta», J. Vikstedtin piirr. m. ⁵ »Jauhoaitta», Sireliuksen vk:n m. ⁶ »Eloaitta», Blomstedtin ja Sucksdorffin vk:n m. ⁷ Kirj:n matkalta. ⁸ V:ltä 1756, I Mannermaan vk:n m. ⁹ Saman vk:n m.; sen naapuritaitan pitäisi asustaan päättäen olla vielä vanhempi, mutta vuosiluku puuttuu. ¹⁰ E. Jokisen vk:n m. ¹¹ I. K. Inhan vk:n m. ¹² Kirj:n matkalta. ¹³ Pohjalaisen osakunnan kylätutkimusretkikunnan m. v. 1930. ¹⁴ Blomstedt ja Sucksdorff, Karjalaisia rakennuksia ja koristemuotoja, s. 88.



Kuvataulu I : 1—20.



Kuvataulu II : 21—41.



Kuvataulu III : 42—47.

(Sievi¹) alkaa lovi kokonaisuudessaan kaareutua ja yläpäähän tulee kyhmy (vrt. 19, 20). Säännöllinen kaari nähdään n:oissa 30 (Revonlahti²). Tällainen muoto tavataan myös Kannuksessa³ ja lisäksi sellainen, jossa alakulma on pyöristynyt. Lovi pysyy säännöllisen kaa-



Kuva 7. Kammioniekka-aitta, Sotkamo.

¹ »Kammiaitta», V. E. Laurellin piirr. v:lta 1882 m. ² Martta Pehkosen piirr. m.

³ Kirj:n matkalta. Utajärven Kangas- ja Rantakorhola nimisissä taloissa on kolme tämäntyypistä aittaa, jotka sukutradition mukaan ovat rakennetut 1680-luvulla (tri A. H. Korhosen tiedonanto).

revana, mutta syvenee (Utajärvi¹, Kannus², Ristijärvi³, Kuhmo-niemi⁴); joskus sen alareuna on vähän suorempi yläreunaa (Toholampi⁵, Pielisjärvi⁶). Toisinaan kulmat tehdään 90°:ta terävämmiksi (31 Pudasjärvi⁷). Yläkulmassa (32 Sotkamo⁸) tai sekä ylä- että alakulmassa voi olla kyhmy (33 Paltamo⁹, 34 samoin¹⁰). — Ja vihdoin on olemassa hyvin kaita, korkea, heikosti kaartuva lovimuoto (35 Kuru¹¹; läheisiä muotoja tunnetaan m.m. Kannuksesta ja Limingasta¹²). II : 36 esittää kaarevalovisen aitan niin etelästä kuin Pukkilasta¹³, v. lta 1812. Tekisi mieli olettaa, että sen rakentaja on saanut mallinsa pohjoisempaa. Muuten tämä rakennus ei ole enää rinta-, vaan sola-aitta, joka lähenee luhtiaittaa.



Kuva 8. Sola-aitta, Pielisjärvi. J. Lukkarisen valok.

Edellä esitetyn koristemuotojen kuvausen tarkoituksena ei ole väittää, että niiden kehitys olisi käynyt juuri niitä teitä kuin siinä vihjataan. Iältään tiettävästi vanhimmat p.o. rakennuksista ovat peräisin 1680-luvulta (2 kpl.), ja vuosilta 1710, 1741, 1747 (1), 1749 (2), 1756, 1765, 1767, 1777, 1783, 1788 ja 1797 (1) ja vanhimpienkin joukossa tavataan kehittyneimpänä pidettävää muotoa, jossa lovi on symmetri-

¹ Kontion piirr. m. ² E. Kemppaisen piirr. m. ³ »Eloaitta», Blomstedtin ja Sucksdorffin vk:n m. ⁴ Kirj.:n matkalta. ⁵ J. Lukkarisen vk:n m. Täältä tunne- taan aitta, jossa ovi ei ole päätty, vaan matalassa seinässä. ⁶ J. W. Mattilan vk:n m. Sama muoto tavataan myös Paltamossa (Sucksdorffin piirr. m.) ja korkeampi- lovisena Kestilässä (I. Mannermaan vk:n m.). ⁷ »Kammioaitta», Blomstedtin ja Sucksdorffin vk:n m. ⁸ Samoin. Tämäntapaisia aittoja tavattiin vuosilta 1765, 1767, 1777 ja 1783. ⁹ 1700-luvun keskivaiheilta, SMY:n VII retkikunnan piirr. m. ¹⁰ G. Engbergin piirr. m. ¹¹ Kirj.:n matkalta. ¹² N. Kokon piirr. m. ¹³ J. A. Sivénin vk:n m.

nen (n:ot 26, 27, 28, 31, 33). Tämä viittaa siihen, että loviaitalla oli jo 1600-luvulla takanaan pitkällinen, monta vuosisataa kestänyt kehityskulku, jonka vaiheista voi tehdä vain likimääräisiä päätelmiä meidän päiviimme säilyneen aineiston perustalla.

Huomautettakoon vielä, että rinta-aittojen joukossa on sekä maatalia 1-lattiaisia että korkeita 2-lattiaisia. Jälkimäistä laatua ovat n:ot 16, 18, 28, 30 ja 35:n ohella mainittu liminkalainen, kaikki Keski-Pohjanmaalta. Niiden rinnassa on aina isompi tai pienempi valoaukko (tav. luukullinen), eikä tämä aina puutu 1-lattiaisestakaan aitasta. Aitat ovat rakennetut milloin nurkkakivien, milloin neljän lyhyen patsaan, milloin hirsisalvoksen päälle. Kaksi jälkimäistä menetelmää rajoittuu etupäässä Länsi-Suomeen ja Pohjanmaahan.



Kuva 9. Luhtiaittoja, Nastola. U. T. Sireliuksen valok.

Rinta-aitan koristemuodot tavataan osittain sola-aitoissa ja luhdeissakin. Sola-aitta n:o 36 osoittautui tavallaan ainutlaatuiseksi kästeltäväksi paraten rinta-aittojen yhteydessä, kun taas sen muita sukulaisia ja luhtiaittoja sopii tarkastella yhtenä ryhmänä, pysyen vain lovikoristeissa, kajoamatta muuhun ornamentiikkaan, joka kyllä tarjoaisi ainesta laajaankin tutkimukseen.

Kuten tunnettua, tavataan sola- ja luhtiaittoja kaikkialla maassamme, lukuunottamatta Etelä-Karjalaa sekä Peräpohjan enintä osaa. Tavallisesti ovat solanpäät umpinaisia, mutta usein Savossa ja varsinkin Karjalassa avoimia, ja jälkimäistä laatua olevia aittarakennuksia tavataan vähemmässä määlässä myös Pohjois-Pohjanmaalla, Hämeessä ja Uudellamaalla. Lovikoristeiden käyttöön tarjoutui tilaisuus nimenomaan sellaisissa aitoissa, joiden solanpääti tehtiin avoimiksi. Yksin-

kertaisin muoto on suorakulmainen lovi (37 Pielavesi¹), jota joskus koristellaan hampailla ja kulmapatsalla (38 Rantasalmi², 39 Hollola³). Yläreuna muodostuu kaartuvaksi (40 Kerimäki⁴, 41 Maaninka⁵, III : 42 Korpilahti⁶, 43 Karttula). N:on 41 esittämä muoto tavataan myös solαι- toissa Vanajassa, Valkealassa, Kerimäellä ja Pielisjärvellä. Kun alareunakin veistetään kaarevaksi, syntyy symmetrinen lovi, joko suorapohjainen, tyvipykällä varustettu (valokuvat 8, 9), tai kauttaaltaan kaareva (44 Pertunmaa⁷, 45 Pieksämäki⁸). N:on 44 kaltainen muoto on verraten yleinen, esiintyen m. m. Haukiputaalla, Pertunmaalla, Konginkan-



Kuva 10. Ampariaitta, Kiimasjärvi (*Blomstedt ja Sucksdorff*, Karj. rak., t. 17, k. 3).

kaalla, Korpilahdella, Kuhmoisissa, Pieksämäellä, Kangasniemellä, Artjärvellä ja Pielisjärvellä. N:oon 45 verrattava loviaitta tunnetaan myös Nastolasta. Yksinäisiä muotoja ovat vihdoin n:ot 46, Konginkangas⁹, ja 47, Pielisjärvi¹⁰.

Alakerroksen sivuseinän ovinurkan muovailussa nähdään sama ilmiö kuin solanpäässä. Kehitys yksinkertaisimmasta kehittyneimpään käy seuraavasti (varsinaista lovea ei vielä ole n:oissa 38, 40–42, 44 ja

¹ Albert Hääläisen vk. Muoto tunnetaan myös Luvajärveltä Aunuksesta (*Blomstedt ja Sucksdorff*, Karj. rak., t. 17, n:o 2). ² 1780-luvulta, *Sireliuksen* m. (S. kansanom. kultt. II, 250). ³ A. Hackmanin vk:n m. ⁴ *Sireliuksen* vk:n m. ⁵ A. Rytkösen vk:n m. ⁶ J. Rusasen vk:n m. (*L. Kuusanmäki*, Vanhaa Hämettä I, s. 33). ⁷ N. Cleven vk:n m. ⁸ *Sireliuksen* vk:n m. ⁹ P. Riihimäen piir. m. ¹⁰ *Sireliuksen* m. (S. kansanom. kultt. II, 244).

valok. 9:n vasemmassa luhtiaitassa): I aste: valok. 9 (oikea luhtiaitta), 46, II aste: 39, III aste: valok. 8, IV aste: 37. Huomataan myös, että ylä- ja alakerran koristelu ei suinkaan aina ole samantapaista. Pisim- mälle menevää yhtäläisyyttä ilmenee valok. 8:ssa ja n:oissa 43, osittain myös n:oissa 38, 40 ja 46. — Kuvassa 10 nähdään aunukselainen sola-aitta, jonka »sola» on edestä avoin ja päistä umpinainen, ja ala-kerroksessa lovikoriste.

Lovikoristeiset aitat eivät ole ominaisia yksinomaan Suomelle, vaan niitä tavataan myös Norjassa ja varsinkin Pohjois-Ruotsissa.



Kuva 11. Aitta, Hammarland, Ahvenanmaa. A. O. Heikelin valok.

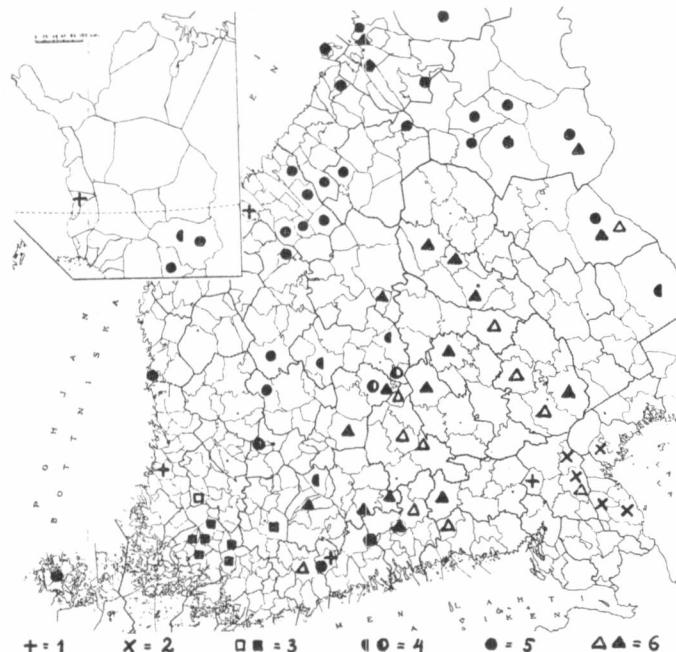
Telemarkenista ja Vest-Agderista tunnetaan sekä suoraseinäisiä ja rinnallisia aittoja että sola- ja luhtiaittoja, joissa lovi on suorakulmainen.¹ Taalainmaassa tavataan samantyyppisiä luhtiaittoja.² Mutta likeisim-mät vertauskohdat meidän pohjalaisille ja pohjois-satakuntalaisille rinta-aitoillemme ovat löydettäväissä vastavalta osalta Ruotsin rannikkoa.³ Toht. S. Erixonin suullisen ilmoituksen mukaan esiintyy lovi-

¹ J. Meyer, *Fortidskunst i Norges Bygder*. Telemarken. I, kuvat s. 5, 7, 22, II, s. 14, III, s. 23, VI, taul. V. G. Midttun, *Vest-Agder. Gardar, hus og hus-bunad* (II, 40, 41, taul. XX, XXI).

² A. Hazelius, *Afbildningar af föremål i Nordiska Museet*, taul. 3, 4.

³ Västerbotten (Västerb. läns hembygsförenings tidskrift) 1931, s. 187 (aitta Skellefteåsta muotoa I : 10). Norrbotten (Norrb. l. h. t.) 1924, s. 73 (aitta Piitimen laaksosta, Lillpitien pitäjästä), 1925, s. 70 (muotoa II : 26), 1926, s. 45 (aitta Neder-Luleåsta, muotoa II : 22), 1930, kansikuva (muotoa II : 22).

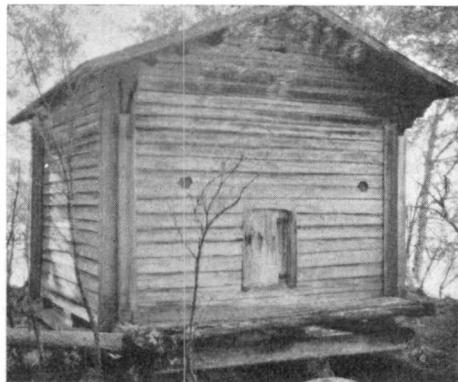
koriste pyöreäpohjaisena (kuten II : 30) Norrlannista Medelpadiin asti siellä täällä rannikkoseuduilla ja suorakulmaisenä (kuten I : 10) vähän etelämpänäkin. Meillä taas loviaittoja ei tavata rannikolla muualla kuin Oulun molemmilla puolin ja yksinäisenä tapauksena Lapväärissä (lähinnä muotoa I : 11 tai 12). Ihmeellistä on varsinkin, että ne, Lapväärissä lukuunottamatta, eivät näy olevan ensinkään käytännössä Pohjanmaan ruotsalaisilla. Vaikeata on ajatella niiden täältä hävinneenkään, oluaan ehkä ennen muinoin käytettyinä. Näin ollen ei liene syytä a priori olettaa loviaitan kehittyneimpien muotojen siirtyneen nimenomaan



Kuva 12. Lovikoristeisten aittojen leveneminen Suomessa. 1 suoraseinäisiä aittoja (sekatyypissä), 2 suoras. aittoja (eteläkarjalaisa tyypissä), 3 suoras. aittoja (lounais-suomalaista tyypissä), 4 rintaaittoja (koristelua alussaan), 5 samoja (koristelu kehittynyt), 6 solaa ja luhtiaittoja, joissa solanpäät ovat avoimet (mustat kolmiot: koristeellisempia tyypejä).

Ruotsista Suomeen, vaan yhtähyvin voi kulkusuunta olla päinvastainenkin. Mitään varmaa ei asiasta saatettane lausua, ennenkuin tähän kuuluvat ilmiöt ovat Ruotsissa ja Norjassa tutkitut. Mitä tulee ahvenanmaalaiseen loviaittaan (kuva 11), joka typiltään eroaa melkoisesti vastaavista aitoista Suomen mantereella, lienee se yksinäisenä, eristetynä tapauksena parhaiten selitettyvä lainaksi luoteesta, Ruotsin rannikolta. Ja vihdoin lounaissuomalaisella loviaitalla (kuva 4), samoin kuin eteläkarjalaisella (I : 4–6), ei näytä olevan vastineita Ruotsissa.

T. I. Itkonen.



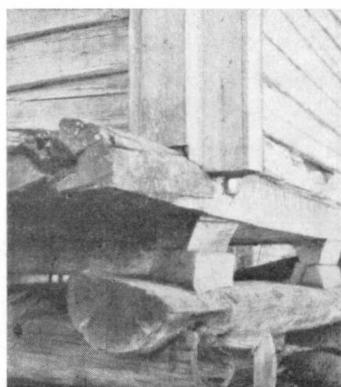
Kuva 1. Jyväaitta, Viitasaari, Koliman kylä, Kokkolan talo.

Kaksi vanhaa aittaa ja »lukkotupa».

Esitän tässä tietoja kolmesta kansanrakennuksesta, jotka näin Viitasaaren pitäjän Koliman kylän Kokkolassa kesäkuussa v. 1930. Kokkola lienee näitten seutujen vanhimppia taloja; ainakin *K. J. Jalkasen* Rautalammin pitäjän historia (liite I, s. VI) mainitsee sukunimen Kokkonen Koliman kylästä jo v. 1564 ja Kokkosen talon (siv. 73) v. 1683.

Kuvassa 1 näemme vilja-aitan, (*jyväaitta*) jossa on vuosiluku 1641. Tämä luku on tosin tehty joskus viime vuosisadalla nykyiseen kohtaansa. Talon molemmat isännät vakuuttivat kuitenkin, että se tehtiin vanhan vuosiluvun mukaan, joka veistettiin silloin pois. Mainittuna aikana aitta nimittiin uusittiin siten, että seinähirret, jotka alkuaan olivat olleet pyöreät, veistettiin tasaisiksi, tuohikatto muutettiin pääkatoksi ja oven etupuolista räystäästi lyhennettiin. Viimemainitun profiloidut kannattimet ovat siis ennen olleet pitemmät. Itse aitta on, kuten näkyy, n. s. jalka-aitta. Jalan rakenne selvinnee kuvasta 2. Matalia patsaita on, niinkuin usein suuremissa aitoissa, kuusi. Juuri tämän tyypisiä patsaita en muista muualla nähneeni.

Kuvassa 3 näkyvää niinikään jalallista aittaa (*huone*) piti muistitieto edellistä vielä vanhempana, mutta minkäänlaista ajanmääräystä siitä ei ole koskaan löydetty. Voinee kuitenkin ajatella muis-



Kuva 2. Ylläkuvatun jyväaittan jalan rakenne.



Kuva 3. »Ruumishuone», Viitasaari,
Kokkola.

A. Hämäläinen, Keski-Suomen kansanrakennukset, s. 241. Jos tässä esitettyt aitat toisiaan ovat niin vanhoja kuin näyttää, todistaa tämä taas näitten seutujen vanhaa yhteyttä etelään ja länteen, josta Hämäläinen (main. teos, s. 173) juuri patsasaitoista puhuessaan mainitsee. Ehkä on ennenaikaista pitää suoraan maaperästä kohoavaa aittaa alueen alkuperäisimpänä aittamuotona (vrt. viimemain. teos, s. 161).

Kuvassa 4 näkyvä matala rakennus on nimeltään *lukkotupa*. Sen toisessa välikaton kannatinhirressä on ulkopuolella vuosiluku 1783. Tämän nimistä ja tyypistä rakennusta en ole huomannut mainituksi Hämäläisen rakennustutkimuksessa, ellei sitä tarkoita siv. 124 ja 276 mainittu Viitasaaren Koliman kylän perintötilan n:o 4:n »pihan eteläsivulla seisova, tuohi- ja malkakattoinen, rautasaranallisella ja lukollisella ovella varustettu kamari» (VA 62, N:o 79). Nimitys lukkotupa johtunee siitä, että tämä »tupa» pidettiin lukossa, kun taas asuin tuvat ennen olivat aina auki. Ennen on ovessa ollut puulukko. Rakennus sinänsä on jonkinlainen aitan ja tuvan välimuoto: pyöreistä hirsistä tehdyt seinät on tilkitty sammalilla. Seinissä on vetoluukut niinkuin vanhoissa savutuvissakin. Tuvassa on välikatto ja permanto, mutta ei varsinaista tulisiaa. Missään ei myös näy merkkiäkään savusta. Keskilattialla on kuitenkin ollut kiviä. Siihen kerrottiin talviaikana tuodun vanhassa padassa hiiliä, jotta huoneeseen saatiin hiukan lämmintä. Tätä kai tarvittiin sen vuoksi, että lukkotuvassa säilytettiin maitoja ja muuta ruokaa, joka ei saanut jäädä. Niin suuressa talossa kuin Kokkola on sentään talvellakin ollut maitoja seisomaan asti. Jonkinlaisena maitohuoneena »lukkotupaa» täytynneekin pitää, ehkä samalla jonkinlaisena kellarin edeltäjänä. Tätä käsitystä tukee sekin, että se ennen on sijainnut aivan asuinrakennuksen päässä (ks. kuv. 4) ja vasta myöhemmin muutettu vähän alemma, nykyiseen kohtaansa. Ehkäpä myös voisi ajatella lukkotupaa jonkinlaiseksi alkeelliseksi vie-

raitten makuuhuoneeksi, joka kehittyneemmän vierasrakennuksen tullessa käytäntöön on muuttunut maithuoneeksi. — Muistitiedon mukaan vietin arvokkaimmat vieraat joskus lukkotupaan ryypylle ja toisinaan saatettiin kylästäjä viedä sinne, jos hänen kanssaan oli sellaista puhumista, mitä ei suressa tuvassa toisten kuullen saattanut toimittaa.

Kerrotaan, että muissakin seudun taloissa olisi ollut edelläkuvatun tapaisia »lukkotupia». Mainitussa K. J. Jalkasen pitäjänhistoriassa esiintyy mahdollisesti tämäntapaista rakennusta tarkoittavaa siv. 176 kellaritupa ja siv. 180: 1 kamari eli n. s. kellarihuone eli pirtti, samoin siv. 181.



Kuva 4. Asuintuvan pääty ja »lukkotupa», joka ennen on sijainnut rakennuksen päädyssä, ovi etualalle pään. Viitasaari, Kokkola.

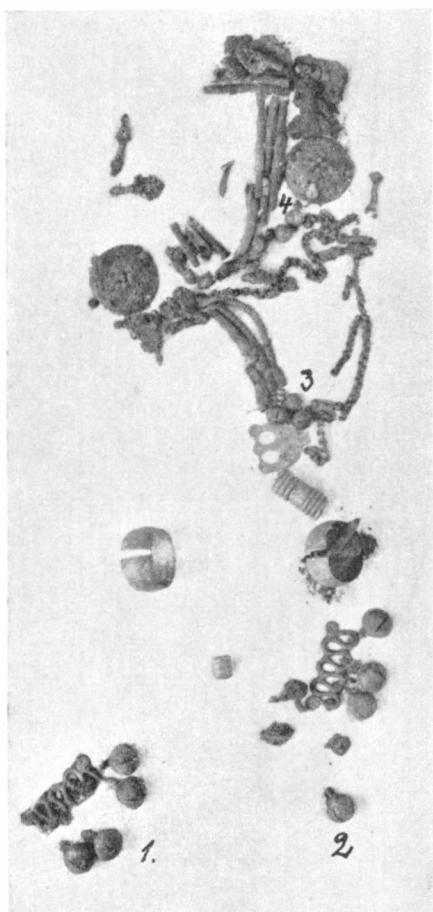
Olen edelläolevalla tahtonut kiinnittää rakennus-asiantuntijain huomiota Koliman Kokkolaan, jonka rakennukset käsitykseni mukaan kannattaisi perusteellisesti tutkia niin kauan kuin ne vielä ovat olemassa, erikoisesti koska meillä kansatieteellisessä aineistossa juuri vanhimmat rakennusmuodot ovat suhteellisen niukasti edustettuina.

Astrid Reponen.

Kaatterit.

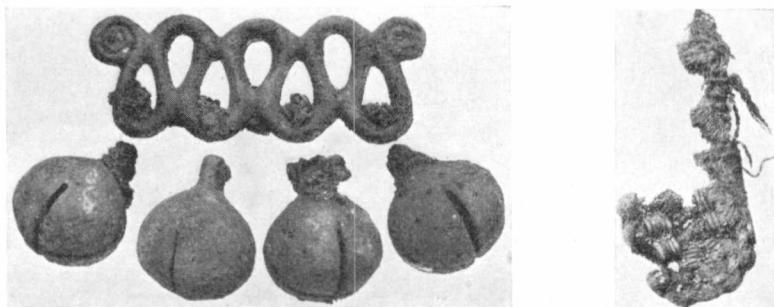
Ensimmäinen kuvamme esittää Kötyleön Vanhankartanon XXXIX hautaa, jossa on muiden koristeiden ohella säilynyt neljä pronssikulkusta vainajan kumpaisellakin kupeeella (kuva 1: 1, 2). Ne ovat 3 cm:n läpi-

mittaisia, pinnaltaan syvennysristein koristettuja, ja niiden pohja on ristiin halki, kuten jäniksen suumalo (kuva 2). Muutamissa on vieläkin tallella kilinän aikaan saapa pieni metallikuula. Kulkusia on kannattanut 10 cm:n pituinen, edestakaisin polveilevan vartaan muotoinen, pronssista valettu hela, jonka mutkiin kulkuset ovat olleet, kaiketi langalla, kiinnitettyt. Tämä »varras» on vain päältä kupera, mutta alta tasainen, joten sen läpileikkaus on puolipyöreä, sillä on siis oikea ja nurja puolensa. Kötyleön haudoissahan kangas on tuhoutunut paljon suuremassa määrin kuin muissa isoissa ruumishautakalmistoissamme (Periniö, Masku, Tuukkala ja Karjalankalmistot). Niinpä ovat tekstitilijätteet tähänkin kuvattussa haudassa, jossa muuten kaikki esineet olivat sievästi paikoillaan, myös näiden kulkusten kohdilla kovin vähäisiä. Oikeanpuoleisen kulkushelan alla on säilynyt pala ohuehkoa, toimikasta villakangasta, kaiketi hameesta. Vasemmanpuoleisen helan (kuvassa 1 oikealla) jalkapäässä oli pieni pyöreä pronssi-



Kuva 1. Kötyleö, Vanhakartano, hauta n:o XXXIX. Ruumiin asema selviää pyöreistä olkasoljista ja rannerenkaita. 1–2 Kaatterikulkuset, 3–4 rintaketujen kulkushelyjä.

kierukkatahtönen (kuva 3), niin lähellä itse helaa, että se olisi saattanut olla kiinnitettykin tähän, vaikka ei asianlaita enää niin ollut. Tämän tähtösen jatkona on kolme lankaan peräkkäin pujotettua, 3 mm:n pituista pronssikierukkaa, jotka on kiinnitetty kankaan reunaan, kuten esiliinan ympäryskoristus (kuva 3).¹ Tutkittaessa irtautui tähden alta villaripsua. Tuollaisilla pronssikierukkatahtosillähän on myöhemmällä rautakaudella Länsi-Suomessa koristettu m. m. vaipan kulmia² — esiliinoissa niitä ei ole — ja asemansa puolesta tämäkin tähti hyvin voisi olla harteille asetetun vaipan kulmasta. Reunakoristus on kuitenkin tyypillistä esiliinalle, mutta vaipoista tuntematonta; paikkansa puolesta on sitä taas vaikeata pitää esiliinan reunana. Nämä kierukka-koristeet eivät siis ole vaipasta eikä esiliinasta. Pitäisinkin niitä, sekä tähteä ja reunan pronssikoristusta että myös ripsua, samaan koristuk-



Kuvat 2–3. 2 Kaatterikulkuset kannattimineen, Köyliö (ks. kuv. 1: 2). $\frac{1}{2}$. — 3 Pronssikierukkakoristeita kuvan 2 esittämän kulkuskannattimen vierestä, nurjalta, paremmin säilyneeltä puolen. $\frac{1}{1}$.

seen kuuluvina kuin kulkusiakin kannatinheloineen. Näille kaikille löydämme mielestäni selvityksen heimolaistemme keskuudesta vuosisatoja myöhemmiltä ajoilta ja pitkien matkojen takaa Köyliön kulkushelyjen löytöpaikalta. Tarkoitan Inkerin (vatjalaisten ja inkerikkojen) *kaattereita*³, puvun sivukoristeita, joita tiedetään myös ainakin virolaisten ja mordvalaisten käyttäneen.

Kaatterit kuuluivat entiseen inkeroisnuorikon juhlapukuun (*ižoorin hurstoozvaate*), jota viimeksi on pidetty läntisimpänä asuvien inkerikkojen kylissä, Laukaanjoen alavarsilla. Myös vatjalaisilla nuorikoilla, jopa tytöilläkin, on ollut sama puku. Tämä nuorikon hurstoozvaate oli sangen komea (kuva 4) värikäaine runsaine ompelukoristeineen, kaulahelmanneen (*rissivirka*) ja tinavöineen. Kaatterit ripustettiin,

¹ Ks. SM 1928, s. 62, k. 2.

² Main. p., s. 69, kuv. 9.

³ Käytetään sekä muotoa *kaatteri* että *kaatttere*.

laudoilla tehdyn vyön avulla, takakupeille koristukseksi. Ne olivat kaksi tummanpunaisesta villakankaasta tehtyä vaatekaistaletta, jotka olivat koristetut poikittain kulkevin helmiverkoin, vaskisin pelimärkoin ja kaurisimpukan (*Cypraea moneta*) kuorin sekä nurjalle puolelle kiinnitetyin kulkusin tai kelloin (kuva 7). Riipuskoristeet saivat liikkuessaan aikaan kilinän, niin että tiesi, missä neitosten parvi ja nuorikot kulkivat, mutta tanssiessa ne iloisella helinällään olivat omiaan nostamaan tunnelmaa. Vatjalaisvanhus Paroi-baaba muis-teli maisteri *V. Alavalle*: »Ku tantsiit, si(i)z köik nii elisi». Saattoi-vatpa ne olla apunakin hädän tullen. Tohtori *I. Manniselle* kertoii muuan emäntä Viron Inkerissä, että susi oli kerran hätyyttänyt hänen äitiänsä; tämä vain kerran ravisti kaattereitaan, niin jo susi pakeni metsään.¹

Kuva 5 esittää Vilho Setälän v. 1909 Joenperästä kuvaaman vatjalaisnaisen, jolle kaatterit on, samoin kuin Alavan 1890-luvulla kuvaamalle inkerikollekin (kuva 4), vyötetty puvun takakoristukseksi, ja niin ne viimeisissä vaiheissaan näyttää sijoitetunkin.² Mutta on runsaasti todistuksia siitä, että kaatterit on aikaisemmin ripustettu sivummalle, molemmille kupeille. Aivan sivulla ne ovat kuvassa 6 *Gadebuschin* mukaan esitettyllä vatjalaisnaisella 1700-luvun jälkipuoliskolta.³ Porthan kirjoittaa v. 1802, että vatjalaisnaisilla riippuu molemmiin puolin kaksi punaisesta kankaasta tehtyä ja kulkusilla ja pelirahoilla koristettua kapeata vaatekaistaletta, joiden nimi on *koitana*.⁴ Sivulle kaatteret *Ahlqvistinkin* mukaan asetettiin, samoin on *D. E. D. Europaeuselle* muuan laulaja selittänyt, että kaattere on vatjan sivuesiliina.⁵ Alavalle kertoii main. vanhus 1897, että nuoren naisen pukuun kuuluivat m. m. »kaatteret bokkaza», s. o. lantiolla.

Tarkastamme sitten yksitellen säilyneitä inkeriläisiä kaattereita, joita Kansallismuseossa on 5 paria.

Kuvassa 7 keskellä ja oikealla näkyvä kaatteripari (4524: 72) on vatjalaisesta Laukaan Sutelasta. Toinen kappale on kuvattu nurjalta puolelta. Kaatterit on tehty pellavaloiimiin, tummanpunaisilla villa-kuteilla 2-niitiseksi kudotusta kankaasta, jonka leveys on 14 cm.

¹ *Manninen*, Etnograafilisi märkmeid Eesti Ingerist, Eesti Rahva Muuseumi Aastaraamat IV, s. 41.

² *Manninen*, Suomensukiset kansat, liitekuva 8; Suomen Kansallismuseon luettelo.

³ *F. K. Gadebusch*, Versuche in d. livländischen Geschichte und Rechts-gelehrsamkeit (Riga 1783). Ks. *Manninen*, viimeksimain. teos, s. 93.

⁴ Ks. *H. Ojansuu*, Porthanin tiedot vatjalaisista (Virittääjä 1906); tiedot ovat 1780-luvulta.

⁵ *Votisk grammatic*. Ks. *Kaarina Salminen*, Inkerin naisten puvusto ja käisyöt, Kalevalaseuran vuosikirja XI.

Tämän levyiset kaatteritkin ovat. Pituus on 54 cm. Niihin on ommeltu poikittain ostonauhaa, jonka reunassa on keltaisista lasimassahelmistä tehdyt *silmikot*. Ylin on reunustettu kaurisimpukoilla eli *kypäämillä* ja muut messinkisillä pelimarkoilla. Mielenkiintoisimmat ovat kaattereiden alapääät, joissa on ensiksikin n. 1 cm:n levyinen laudoilla tehty nauha — tosin kankaalle ommellen kiinnitetty —; sen reunaan on ommeltu, pellavalankoihin pronssikiereukoidaan pujottamalla tehty, n. 1,5 cm leveä silmikko. Pääteripsuina on vielä punaisiksi värijättyt *jouhet*, jotka on vedetty silmukkaan



4



5



6

Kuvat 4–6. 6 Nainen entisessä ishooriuorikon puvussa, Sutela, Laukaan puoli; V. Alava valok. 1897. — 5 Vatjalaisnainen kaatterit yllä, Joenperä; Vilho Setälä valok. 1909. — 6 Vatjalaisnainen 1700-luvun loppupuoliskolta, Gadebuschin mukaan.

kuten ryijyn nukka. Nurjalle puolen on nuoralla kiinnitetty kaksi k u l k u s t a, *kellykkäiset* eli pienet *kalkkalat*. Toisesta kaatterista ovat kulkuset pudonneet pois, mutta kiinnitysnuorasta on pätkät jälellä.

Vasemmanpuoleinen kaatteri kuvassa 7 on Narvusin Ropsusta talteen saadusta kaatteriparista (4524:86), sangen taitavaa tekoa. Kangas, joka on niin leveää, että molemmat kaatterit on saatu siitä rinnan, on kudottu pellavaloiimiin poikkijuovaiseksi siten, että 5 cm:n pituisia, lapasittain kudottuja punakuteisia pohjia seuraavat toimikkaiksi kudotut pellavakuteiset raidat. Myös helmisilmikot ovat hyvin kau-

nista ja tasaista työtä, ja alapäässä riippuvia »kyypäimiä» kannattavat rihmat on pujotettu pronssikierukoiden läpi. Nurjalla puolella on vain kulkusten kiinnitysnuoran pätkät jälellä. Yhden kyypäimen tilalla on alapäässä pieni k u l k u n e n.

Soikkolaisissa kaattereissa (4524: 50)¹ on itse kangas samalla tavalla kudottu kuin edellä esitetystä. Alapäässä on lautavyö, pronssikierukkakoriste ja kyypäinrivi, mutta viimemainittua kannattavista rihmoista toiset on pujotettu pronssikierukkain, toiset helmien lävitse. Kummassakin kaatterissa on nurjalla puolella kulkusten kiinnitysnuorain päät jälellä, toisessa niitä on kaksikin; kulkusia lienee ollut siis neljä. Kuvassa 5 näkyvät kaatterit ovat nykyään Kansallismuseon kokoelmissa (4847: 53). Kangas on samanlaista kuin ensiksi selostetuissa vatjalaisissa (kuva 7 oik.); ylä- ja alapäässä on kauririvit, välillä olevien helmisilmikkojen reunassa riippuvien rahojen kannatuslangat on pujotettu pronssikierukkain läpi. Toisessa kaatterissa on kulkusten kiinnitysnuoraa jälellä. Narvusin Haavikosta talteen saatujen kaattereidensä (4862: 12) kangas on punaista, 2-niitistä sarkaa, samanlaista kuin säärykset, *rivot*; kangasta ei siis ole kudottu erikseen niitä varten. Alapäässä on pronssikierukkasilmikko, mutta lautavyötä ei ole, ja helmisilmikkojen reunaan ripustettuja pelimarkkoja kannattava rihma on pistetty aina pronssikierukan lävitse. Kulkusia kannattavaa nuoraa ei ollut enää jälellä. Eesti Rahva Muuseumissa on myös sellaisia kaattereita, joihin nurjalle puolelle on kiinnitetty kolme pientä kelhoa.²

Kansallismuseon kaattereidensä joukossa oli kaksi paria (4524: 86 ja 4847: 53), joissa lapasittain kudottujen pohjien välillä oli toimikaita raitoja; ne ovat alkeellisen kutojan työksi huomattava saavutus, eivätkä ne jokaiselta syntyneetkään. Niinpä laulettiinkin vatjalaisessa kansanrunossa:

Köikki kangaita kuomma,
Emmä köikki kätterita,
Kurja on kätteri kutoa,
Sata-laikko läditella;
Uhs on nità čümmenezä,
Kahs on sàtu saā' sisässä,
Čed ned kätterit kuowat,
Sata-laikō' lädittawat.³

Kaksissa kaattereissa oli kankaalle ommeltu laudoilla tehty nauha pronssilankakoristeen yläpuolella. Uskoisin kuitenkin, että ennen

¹ Manninen, Suomensuk. kansat, liitek. 8.

² Manninen, main. teos, s. 94.

³ Suomen kansan vanhat runot, IV: 4650. Nuorikon lahjain antaminen ja kiittäminen (Kattila).

kudottiin kaatterin päähän tällainen koriste samalla kuin itse kaatterikangas ja että kankaan loimet jätettiin ripsuksi, kuten esiliinan päissä rautakauden lopussa. Juuri esitetyssä kansanrunossa mainitaan sata-laikko kaatterin epiteettinä. Ahlqvistin mukaan se merkitsee rip-sua — oikeastaan kait sataripsua. Säilyneissä Inkerin kaattereissa on



Kuva 7. Vasemmalla kaatteri Narvusin Ropsusta (4524: 86). Keskellä ja oikealla kaatteripari Laukaan Sutelasta (4524: 72).

vaskikierukkakoristelu aplikoitu kankaalle, kuten esihistoriallisissa esiliinoissa. Samalla tavalla luulisin näillä kierukoilla ennenkin kaatterinpäitä koristetun, koska kaatteri on enemmän esiliinan kuin vapaan luontoinen puvun osa.¹ Ja Köyliön haudan XXXIX toisen kulkuskannattimen vieressä säilyneessä tekstiilipalassahan oli sentapaista

¹ Kansanrunoissakin puhutaan kaatterollesta (vir. pöll=esiliina). *Kaarina Salminen*, main. kirj. Vrt. kirjoitustani SM 1928, s. 61 seur.

reunakoristusta kuin esiliinoissa. Siinä oli tosin myös aplikoitu pronssi-kierukkatahtönen, mutta saataisihan kaatterinpäiden koristelussa olla sen verran paikallisia ja ajallisia eroavaisuuksia. Ehkä vaskilankasil-mikoita on ollut enemmänkin, onhan ne tehty samalla tavalla kuin lasihelmissilmikot. Edellämainittu vatjalainen kertoja selitti Alavalle, että oli »vahci-elmed» ja vielä oli »tinoi, mokomad nelinurkkaset, neljästahlikot tinat ympär kaattereita i amēita». Kaattereiden tina-koristelusta en ole muualta tavannut mainintaa. Hameita on kyllä Inkerissä (ks. kuv. 6) ja vaippoja Virossa tinalevyin koristettu.¹

Kulkuset heloineen ovat Köyliön kaattereiden pääasiallisin säilynyt koriste. Tuollaista helaa ei ole Inkerin kaattereissa ja kulkusetkin on näissä pantu kätköön vain kilinällään vaikuttamaan. Yhdessä kaatterissa (kuva 7 vas.) oli kuitenkin yksi kulkushely alapäässä kauririipusten joukossa. Köyliön haudan kulkusten aseesta päättäen kaatterit ovat siellä olleet sivukoristeina. Jos ne olisivat olleet takana, olisi kait kannattimien nurja puoli ollut haudassa ylöspäin, mutta sivukoristeet on saatettu haudassa käantää niin, että koristeellisempi oikea puoli jää näkymään.

Vuosien 1000–1050 vaiheilla² näyttävästi siis Köyliön naiset kanta-neen kupeillaan kaattereita — tai miksi he niitä lienevät nimittäneet kään —, joiden alapäässä oli kulkuset. Kannattava kangas oli, kuten esiliina, ympäröity pronssikierukoin, ja alakulmissa oli pronssikie-rukkatahtöset tai ehkäpä suora, kierukoista tehty silmikko. Saman-tapaisia olivat nämä kuvekoristeet ehkä silloin Inkerissäkin, mutta siellä on pysytty meidän aikoihimme asti vanhalle tavalle uskollisina. Siksipä löydämmekin sikäläisistä myöhäisistä kaattereista niin selviä vanhoja piirteitä kuin kulkuset, ripsut ja vaskilankakierukat lautavyöreunuksineen.³

Paitsi Inkeristä, tunnetaan kaattereita myöhemmiltä ajoilta Itä-Virostakin.⁴ Niistä on täältä myös tieto niin varhaiselta ajalta kuin v:ltä 1616. Hollantilainen *Andries von Wouw* kertoo nim. tallöin Narvan kautta Tallinnaan matkateessaan joutuneensa Toilan (Tolsburg) luona maalaistaloon, jossa parhaillaan pidettiin häitä. Samalla hän kertoo, että nuorikolla on koko ensimäisen vuoden sivullaan »kirjava villainen nauha, jossa riippuu rahoilla varustettuja kilkoja (cymbal), jotka kävellessä ja juostessa saavat aikaan voimakkaan kilinän».⁵ Kaat-

¹ Manninen, Eesti rahvariitee ajalugu, kuv. 222–23, s. 246–7 (»sõukese tinulised»).

² Siltä ajalta on hauta XXXIX maisteri N. Cleven mukaan.

³ Inkerin ripsut ovat tosin jouhta; Karjalassa on kuitenkin rautakauden lopulla pronssikierukkakoristelussa käytetty jouhta pujotuslankana.

⁴ Toht. Mannisen tiedonanto.

⁵ En holländsk beskicknings resor i Ryssland, Finland och Sverige 1615–1616, översatta och utgivna av Sune Hildebrand (Stockholm 1917).

teri mainitaan vielä virolaisessa, Kreutzwaldin Pihkovan luota muistiinmerkitsemässä kansan runossa Das Ei der Kallewing:

Kotkad lensid Some male

Mina sallaja pessale,
Wötsin Kallewiste muña
Kandsin katteril kaldale
Weritin wehmeril weñeile.¹

Mordvalaisillakin oli vastaanlaiset sivukoristeet jo ainakin 18. vuosisadan loppupuoliskolla (kuva 8). Nämä ovat ompelukoristeiset ja ripsupäiset.² *Krilónimiset*, valkeasta pellavakankaasta tehdyt, koruompeleiset, pitkäripsuiset, simpukankuorin ja pelimarkoin koristetut kaatterit (2396: 375) on 1880-luvulla tuotu Kansallismuseoon Armanihasta, Nižnij Novgorodin läänistä, ja vielä joku vuosi sitten on Samaran läänin Stavropolin piiristä saatu talteen tyypiltään vanhat, mutta tekotavaltaan ja aineksiltaan uudenmalliset *bokava patsjhat*³ (5033: 4).

Ompelukoristeisia kuveliinoja on kaikilla tässä mainituilla suomensukuisilla kanoilla sekä myös tšeremisseillä, mutta ne ovat leveämpiiä ja toisen tapaisia. Tohtori Manninen onkin esittänyt, että näillä alkuaan olisi peitetty vaippahameen sivulta avoimeksi jäätää kohthaan.⁴

Köyliön kaattereissa ei näytä olleen kaurisimpukankuoria, joita on runsaasti inkeriläisissä ja mordvalaisissa. Hollolan Paimelasta tavatessa kätkölöydössä viikinkiajan alkupuolelta on m. m. kolme kaurinkuorta sekä myös pieni kulkunen rintaketjuissa riippumassa.⁵ Ja Karjalasta on erästä ristiretkien ajan naisen haudasta Sakkolan Lapinlahdelta löydetty runsaasti näitä simpukankuoria, jotka tässä tapauksessa näyttävät yhdessä vaskilankakierukkain kanssa muodostaneen

¹ H. Neus, Ehstnische Volkslieder I, s. 3 ja seur. (Tallinna 1850); kohta on Kaarina Salmisen minulle ystäv. osoittama.

² Pallas, Reisen durch verschiedene Provinzen des Russ. Reichs (Pietari 1771). Samallaiset oli myös tšuvasseilla (sama teos).

³ Kansallismuseon mannekiineja, huone 53, XV: 7 ja 4.

⁴ Manninen, Eesti rahvariite ajalugu, s. 326 ja seur.

⁵ Kansallismuseon esihist. os., n:o 3145: 1—11.



Kuva 8. Erzä-mordvalainen neito 1700-luvun loppupuolelta, Nižnij Novgorodin läänistä. Pallasin mukaan.

kaulakoristeen.¹ Suomen kansatieteellisestä aineistosta en tunne puvun kaurikoristelua. Suitsia on sensijaan näillä kotiloilla koristettu vielä muutamia vuosikymmeniä sitten. Kaurisimpukankuoret, joita inkeriläiset sanovat »kyypäimiksi», suomalaiset »kyykäärmeeinpäiksi», ovat kotoisin Intian merestä asti. Sieltä niitä on tuotu Eurooppaan jo myöhemmällä kivikaudella, pohjoismaihin kuitenkin, mikäli tiedetään, vasta suhteellisen myöhään rautakaudella.² Mordvalaisten ja inkeriläisten kesken on muuten ollut kauppasuhaita, ja slaavien asetuttua välimaille pitivät venäläiset kauppiat yllä tätä yhteyttä kautta vuosisatojen.³

Kulkushelyt eivät ole olleet niinkään harvinaisia rautakauden löydöissämme. Niitä on tähän kuvattussa Köyliön haudassa myös rintaketjujen riipuksina (kuv. 1:3, 4). Edelleen niitä on useista polttokalmistoista, samoin Maskun Humikkalasta. Kulkusiin päättyvä päänkääreet oli sekä muinaisella liiviläisellä että muromalaisella naisella⁴; viimemainitun puvun kanssa on Inkerin »hurstoozvaatteella» ja mordvalaisten puvulla yhtymäkohtia. Lätiläisistä myöhemmän rautakauden kalmistoista on löydetty sekä kulkusia että kaureja samasta haudasta (Ainava, Vaucluse). Näitä kumpiakin ovat esim. mordvalaiset käyttäneet rinnan solkiensa koristeina, kuten 14–17. vuosisatojen hautalöydöt⁵ todistavat, ja niitä on käytetty edelleen ylen runsaasti Volgan suomalaisten soljissa ja muissa koristeissa vielä viime vuosisadalla.

Kaattereidens alkuperää emme tässä ole saaneet selvityksi. Kieli- tieteen todistukset eivät tässä käy oikein yhteen esineellisten tosi- asiaain kanssa. Nimitys on tohtori Y. H. Toivosen mukaan melko myöhäinen venäläinen laina.⁶ Venäjän екатерть merkitsee pöytäliinaa,⁷ ja Pihkovan ja Tverin tienoilla tavattava muoto скатертица kuviolista palttinaa. Näyttää siltä, kuin vanhastaan käytännössä olleelle koristeelle olisi lainattu uusi nimitys. Porthanin käytämä koittana on samoin laina venäläisestä sanasta гайтанъ, joka merkitsee nuoraa. Karjalankielien *rissinkoittana* merkitsee nauhaa, jossa kaularistiä kannetaan⁸, ja Karjalan kannaksella koittana myös merkitsee joko haaru-

¹ Kansallism. esihist. os., n:o 7776.

² Ebert, Reallexikon der Vorgeschichte IV: 1, s. 210.

³ Prof. A. M. Tallgrenin mukaan.

⁴ Hj. Appelgren-Kivalo, Suomalaisia pukuja, k 9.

⁵ E. Laid, Mordvalaste etnograafilised ja poolmuinasaegased sõled, Eesti Rahva Muuseumi Aastaraamat II. Suomen Kansallismuseon luettelo 2236: 1–3.

⁶ Finnisch-ugrische Forschungen XV, s. 80.

⁷ Sama merkitys on kaatterilla suomessa Lönnrotin mukaan.

⁸ Maist. Eino Leskisen tiedonanto.

kalla tai kässä iskemällä tehtyä nuoraa. Ehkä on helmet ja pronssi-kierukat pujotettu »koittanaan» kaatterin silmikoita tehtäessä. Myös mordvalainen kaattereiden nimitys *kriló* on lainattu venäläisiltä (крыло = siipi), samoin nimityksen *bokava patsjha* edellinen osa (бокъ = sivu, kylki); mutta *pat'sjha* on mordvalainen sana, joka merkitsee liinaa.

Kaattereiden laaja myöhäisaikainen levinneisyys ja niiden koristelu rautakaudelta periytyvine piirteineen todistavat mielestäni, ensin mainitun köyliöläisen kulkuslöydön valossa, että suomensuvun naiset pakanuuden ajan lopulla kantoivat näitä kiliseviä sivukoristeita yleisemmin ja laajemmalti kuin mitä tämä toistaiseksi ainoa esihistoriallinen tapaus antaa aihetta päätellä. Kuten edellä on esitetty, kuuluivat kaatterit historiallisena aikana sukulaiskansojemme keskuudessa neitosten ja nuorikkojen pukuun. Näin oli ehkä laita jo muinoinkin ja ehkäpä tämä juuri on syynä siihen, ettei niitä ole toistaiseksi useammin todettu hautalöydöistämme.

Tyyni Vahter.

P. S. Kun ylläoleva jo oli painettu, havaitsi kirjoittaja paikkakuntalaisten Köyliön Vanhankartanon kalmistosta esillekaivamien löytöjen joukossa yhden kaatterikulkusten kannattimen sekä 8 kulkusta. Ne ovat kaikki aivan samanlaisia kuin edellä siv. 41 kuvatut, mutta niiden asemasta haudassa ei ole tietoja.

Muinaissuksia ja -jalaksia.

II.

1. Ähtärin pitäjästä, Korsumäen talon maalta, n. 14 km. kirkonkylästä luoteeseen, löytyi kesällä 1929 Porrassuo nimisestä paikasta, 50 cm paksun, juurakoita sisältävän turpeen alta suksipari, joka oli »horkosissa» (= läpimädänyt); vähän kuivahdettuaan se murenii miltei pölyksi. Suksissa oli kourupäläs, siis kohopienä pälkään kummallakin sivulla. Talon isäntä muisteli pohjan alla olleen hyvin leveän uran l. olaan (»kuurto»), mutt'ei ollut asiasta varma, kertoessaan siitä kirjoittajalle kesällä 1931. Suksien leveys oli kokonaista 20 cm, mutta pituudesta ei saatu kunnolla selkoa. Pääti suippenivat jyrkästi ja niiden pinnalla näkyi koristeita (»kruusaukset»). Jos suksissa toisiaan on ollut olas, ei niiden ikä voine olla ainakaan enempää kuin tuhatkunta vuotta; samaa osoittanevat myös päälyppinnan koristeet l. rikot.¹

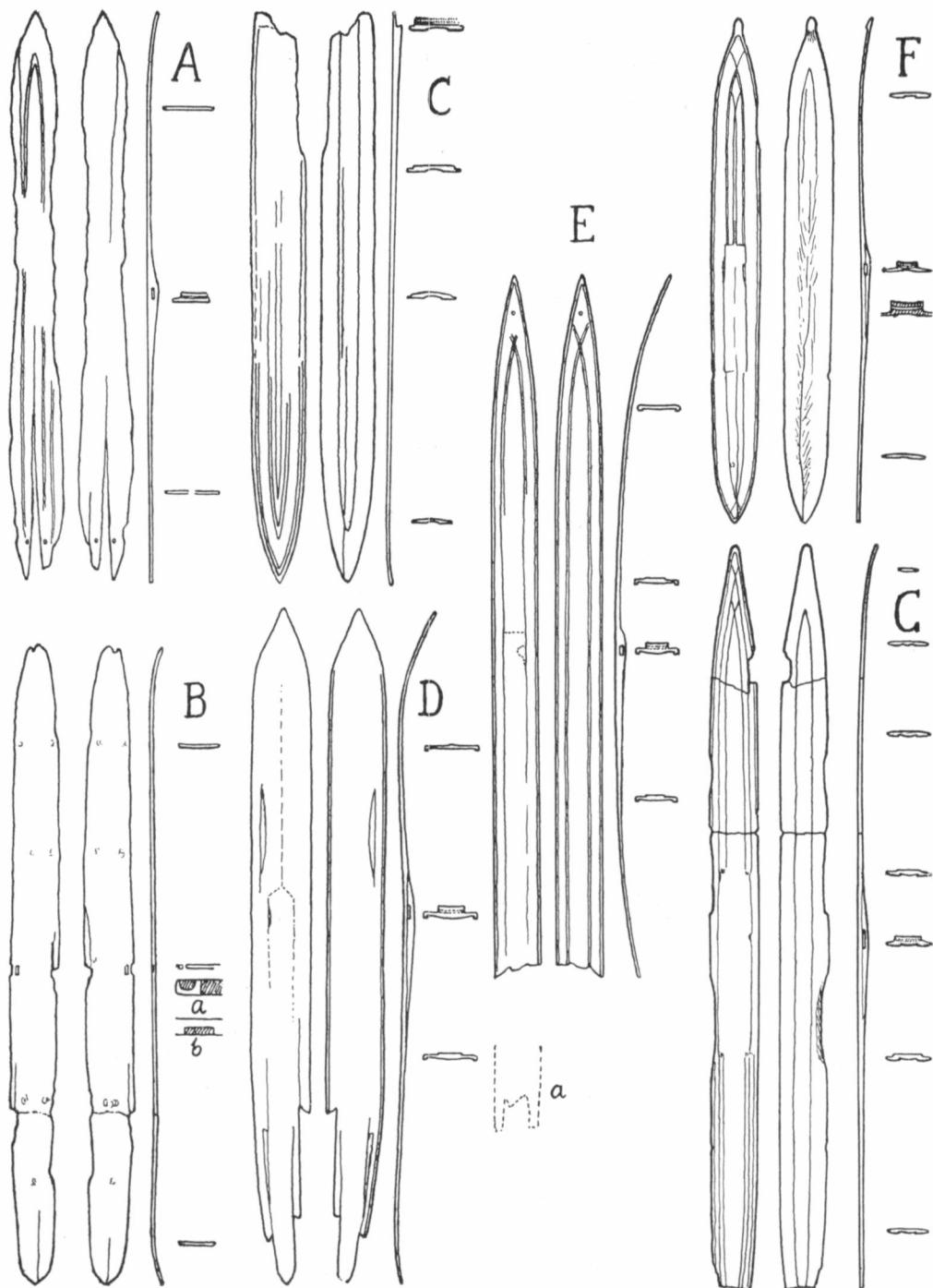
Tässä on meillä kolmas kourupälkäinen suksilöytö maastamme: ensimäinen oli n. 30 vuotta takaperin Kemin pitäjästä löytynyt, mahdollisesti pronssikautinen suksipari², toinen taas v. 1928 Riihimäeltä esiinkaitettu suksi, joka palautuu kivi- ja pronssikauden vaihteeseen.³

2. V. 1928 löytyi Merijärveltä kauppaneuvos S. Santaholman omistaman Laitalan talon maalta, Laitakankaan reunasta, kaivettaessa ojaa Korvenpäännevalla, n. 5 km kirkonkylästä lounaaseen, n. 75 cm:n syvyydestä suksi, jota kirjailija S. Paulaharju ^{28/4} 1929 Kansallis-museoon lähettilässään kirjeessä kuvaan seuraavasti: »Tämä vanha suksi, jonka piirustuksen lähetän (kuva 1 A on tehty sen mukaan), on mäntyä, pituus 129 cm, leveys kantapuolesta 11–12 cm, kärki-puolesta 7–9 cm. Kanta halennut, levensyt ja kahdesta pikku reiästä

¹ Mainittakoon, että Valtion urheilu- ja voimistelulautakunnan kokouksiin on äskettäin saapunut sisä-Suomesta n. 100 vuotta vanhaksi ilmoitettu kourupälkäinen suksi, jonka päläs on samaa tyyppiä kuin norjalaisessa suolöydössä Hedmarkista (ks. Nils Lid, Til norsk skihistorie, Skiforeningens Årbok 1931, s. 6).

² Appelgren-Kivalo, Muinaisajan suksista (SM 1911).

³ Sirelius, Kourupälkäiset sukset; Auer, Riihimäen Herajoen suksilöydön turvegeologinen ikämääräys (SM 1928).



Kuva 1. A suksi Merijärveltä; päältä, alta ja sivultapäin sekä poikkileikkausia. B suksi Patti-jelta; a mäyksenreinä leikkaus suksen poikkisuuntaan, b sivusuuntaan. C suksenpuolisko Yli-torniolta. D suksi Säräisniemeltä. E suksi Limingasta; a sen takapään muoto nykyisessä asussaan. F suksi Kinnulasta. G suksi Muolaasta.

päättäen halkeama ollut aikoinaan sidottuna kokoon. Pohja sileää. Päläs kapea, 6 cm, jyrkkä eteenpäin, taakse loivaan kallistuva, päältä hiukan kovero. Pakkuus palkkään kohdalta 3 cm. Suksen reunat kuluu neet pois suureksi osaksi. Suksen päällä näkyy vielä uurrekoristuksia.» Kauppaneuvos Santaholma lahjoitti sen Oulun museoon (esineen n:o 2617), jossa se museon palosta pelastettaessa kolhiutui typistyneen kanta ja varsinkin kärkipuolestaan, niin että sen pituus nykyisin on vain 94 cm.

3. Kevättalvella 1931 lähetti Saloisten piirin nimismies Kansallis-museoon Pattijoelta suosta mudankaivuussa talteensaadun suksen (kuva 1 B; kansatiet. osaston n:o 7355:1), jonka pituus on 155,5, leveys 11,8 ja paksuus 1,7 cm. Se suippenee jotenkin jyrkästi molemmista päästään, jotka myös nousevat saman verran (n. 3,5 cm) ylöspäin; siten on suksella voitu hiihtää kahtaanne. Sekä pohja että päälyypinta ovat tasaiset, viimeksimainittu tuskin huomattavasti kovera ja nähtävästi sellaiseksi vetäytynyt kuivaessaan maastaoton jälkeen. Suksessa havaitaan kaksi melko isoa oksapaikkaa, lisäksi muutamia pienempiä oksia. Erikoista pälästä ei ole, vaan mäys 1. varpaallinen on ollut kiinni kahdessa lähelle reunoja tehdystä reiässä, joista toinen on lohjennut. Mäyksen reikä sijaitsee suksen keskikohdasta 3,5 cm toista päästä kohti. Reiän syrjä on vuoltu altapäin niin, että mäys ei ole tullut vastaamaan suksen pohjapintaan ja syrjä on siksi ohut, että näyttää epäiltäväältä, olisiko se kestänyt aikamiehen hiihtää. Mahdollisuus on esinettä käytetty nevasuksena, joskin se näyttää sellaiseksi liian hyvätekoiselta. Olettaisin niinmuodoin, että se on alkuaan poikien hiihtosuksi, jota on tilapäisesti käytetty nevasuksenakin kesällä, koskapa sen ohella, samasta suosta, löytyi alkeelliseen maanviljelykseen viittaavia esineitä. Näitä oli: 1) heinä- tai turvehanko, tehty siten, että seipään toinen pää on halkaistu ja teroitettu, ja 2) neljä jykevää yksipuista kuokkaa, jotka on valmistettu männyn oksasta ja sen tyven mukana lohkaistusta rungonpalasta.

Nykyiset nevasukset ovat tav. tehdyt joko kahdesta puuliistakkeesta tai näreestä, jotka päästään sidotaan yhteen ja joiden väliin kiinnitetään talla jalansijaksi, tai laudasta niin, että jalansijan etupuolelle jää umpinainen ja peräpuolelle takaa avoin aukko. Silti tunetaan umpilautaisiakin nevasuksia, tosin huonommin tehtyjä ja paljoa lyhyempia kuin p. o. Pattijoen suksi. Ja vihdoin on olemassa tieto Suomussalmelta, että lautamaisia nevasuksia (»potaskoja») voidaan käyttää lumenkin aikana.

4. Ylitorniolta löytyi syyskuussa 1930 kauppias Iisakki Koiviston maalta n. 2 km Portimojärvestä itään, Muotkajänkästä (jänkkä-suo) uutispeltoa aurattaessa n. 60 cm syvästä, 20–25 cm paksun lahon kannon alta suksen kantapuoli (kuva 1 C; kansatiet. osas-

ton n:o 7357); se on katkennut mäyksenreiän kohdalta, 132 cm pitkä, 12,5 leveä ja 2,7 paksu pälkäästä, ainekseltaan lehtipuuta, nähtävästi haapaa. Peräosa on kuivaessaan pitkälti haljennut. Kanta soukkenee melko kärkeväksi. Pälkään syrjässä nähdään uurre, joka kiertää sivuja myöten kantaan asti. Päälyypinta pälkään takana on vähän harjava, koristettu kuudella ryhmällä uruttoja l. rikkoja, joita uloimmissa ja keskimmäisissä ryhmissä on kaksi kpl. rinnakkain, sisimmissä vain yksi. Pohjassa on matala 3,5–3,8 cm leveä, puukolla tehty olas. Eheän lienee suksi ollut n. 250 cm pitkä. Se muistuttaa muodoltaan ja koristelultaankin suuresti nykyistä Tornionmallista susta, eroten siitä pääasiallisesti vain lyhytensä ja leveytensä puolesta. Kun vielä otetaan huomioon, että pihkaton lehtipuu ei säily maassa kovin pitkiä aikoja, voitanee p. o. suksen ikä arvioida enintään n. 200 vuodeksi. — Tullitarkastaja E. Tamelander sai Ylitornion suksen tietoonsa ja toimiitti Kansallismuseoon kesällä 1931.

5. Säraisniemeltä, Nimisojan rannasta, löytyi v. 1915 mäntyinen suksi (Oulun museo, n:o 2150), kooltaan $171 \times 14 \times 3$ cm. Siitä on *Sirelius* julkaissut piirroksen teoksessaan »Suomen kansanomaista kulttuuria», I, s. 368, kuva 311. Kun suksen muoto — näkemäni perus-talla — on hieman toinen, esittäköön se tässä uudelleen kuvattuna (1 D) ja tarkemmin selitettyä. Suksen kärki supistuu jyrkänlaisesti, kanta loivemmin. Peräpään molemmilta sivulta on kappaleita lohjennut pois; etupäässä, lähellä toista reunaa, on lohkeaman vuoksi pitkulainen aukko. Jalkavuus ynnä keulan ja kannan nousu on jotenkin samanlainen kuin myöhemmän ajan metsäsuksissa. Keulankärjen ja mäyksenreiän väli on 75 cm, joten suksi osoittautuu huomattavan peräpaineiseksi. Päälyypinta on keulapuolesta hieman harjava, kantapuolesta tasainen. Pälkään leveys ei täytä aivan puolta suksen leveydestä; päläs laskeutuu loivasti eteen ja varsinkin taaksepäin. Olas, jos niin saa sanoa, on miltei koko pohjan levyinen, niin että tämän kummallekin sivulle jää vain 1 cm leveä pystyreunainen piena; olas ulottuu päästää päähän ja sen pinta on koko matkan kupera, eniten pälkään kohdalla.

6. Tarkasteltaessa edellisen suksen olaan poikkileikkausta huomataan, että se on samanlainen kuin kahdessa *Appelgren-Kivalon* kuvaamassa liminkalaisessa muinaissuksessa. Hän esittää niistä ensimäisestä 2 poikkileikkausta ja toisesta täydellisen piirroksen.¹ *Sirelius* on julkaissut edellisestäkin täydellisen piirroksen²; kun se kuitenkin vähän eroaa tuosta Oulun museossa säilytetystä

¹ »Muinaisajan suksista», s. 10, kuva 3; s. 11, kuva 6 (tässä on toinen laitapieni lohjennut pois).

² Suomen kansanom. kulttuuria I, 368, kuva 310.

suksesta (n:o 500), esitän tässä uuden, oman näkemäni perustalla (kuva 1 E), toistaen siitä Appelgren-Kivalon antaman, kirjailija Paulaharjun tie-toihin perustuvan selityksen. »Lylly (?) Limingasta (kuva 3). Melkein eheä, ainoastaan varpahallisen läven kohdalta päläs rikkunut ja kenties kannan päästää vähän murtunut. Päläs korkea; sen rinta laskee ensin pyöreästi ja muodostaa lopulta äkkijyrkän pykälän; sen takapuoli loiva. Suksen keskusta pälkään edestä pälkään leveydetä tasainen, mutta suksen muuta pinta korkeampi. Varpahallisen reikä pälkään alla. Olkaita eli pohjajuovia kaksi, kumpikin lähellä reunaa ja niiden välinen pinta kupera. Sekä päällä että alla hienot kaksoisuurteet kärjestä kantaan asti. Kärjessä reikä nuoraa varten. Pituus 1,80 met.¹, leveys 12 sm. Suksen tavaton käyryys on kaiketi johtunut puun lenkoilemisesta. — Löytänyt talollinen Juho Mustonen Limingan Ala-Temmeksen kylän Ylitalon maalta ojaa kaivettaessa n. 5 korttelia (75 sm) syvästä suomaasta. Tuli 1897 K. Moilasen kautta Oulun museoon. N:o 500.» — Palaan tuonnempana vielä tuohon omittuiseen leveään kuperapintaiseen olasmuotoon, jota Säräisniemen ja Limingan muinaissukset edustavat.

7. Marraskuussa 1931 löytyi Kinnulan pitäjästä Haavikkoniemi nimisestä paikasta ojankaivuussa »joen rannasta 160 m itään» siro-muotoinen suksi (kuva 1 F; kansatiet. osaston n:o 7405) 78 cm syvän rakkaturpeen alta. Löytäjän nimi on Ilmari Pekkarinen. Suksi on vain 113,5 cm pitkä, mutta verraten leveä: 11,7 cm vähän pälkäästää kärkeen päin, 11,5 mäyksen kohdalta sekä 11 pälkään ja kannan keskiväliltä; paksuin kohta, 2,7 cm, sijaitsee pälkään etupäässä, josta lähtien päläs laskeutuu jyrkänlaistesti eteen, mutta loivasti ja aivan vähitellen taaksepäin (kuten 1 A:ssa ja E:ssä); muuten pälkään pinta pitkinpäin katsoen on hieman kovera, ehkä muistona vanhasta kourupälkäästä (vrt. myös 1 D:tä ja E:tä). Pälkään leveys on vain 5,5 cm. Mäykseni 5 cm leveän reiän keskikohdasta on 57 cm keulankärkeen, ja suksi osoittautuu hieman takapainoiseksi. Kärki päättyy nippukkaan, viime vuosisadan suksissamme niin yleisen »tuopinkorvan» alkumuotoon (vrt. Kokkolan muinaissusta, SM 1930, s. 83, kuva 1 A); tämän alapuolella havaitaan pieni hammas, jollaisesta norjalaisen suksen sivulta katsoen paksu nokka lienee kehittynyt.² Suksen päälylpinta on pälkään etu- ja peräpuolesta hieman kupera ja sitä

¹ Nytemmin 1,75 cm, paksuus pälkäästä 3,5 cm.

² Hammas peritynee niiltä ajoilta, jolloin kalhun pohjanahka ulottui hammasnipukkaan asti ja oli siltä kohtaa vedettynä suksen päälypinnalle, kuten vielä giljakkien ja korjakkien suksissa. Samantapainen hammas näyttää olevan Norjasta, Vest-Agderista löytyneessä, 2500 v. vanhassa muinaissuksessa, jonka Nils Lid on kuvannut (Til norsk skihistorie, s. 4).

koristaa 6 ryhmää kapeita uurtoja l. rikkoja, joista reunimmaisiin ja keskimmäisiin kuuluu 3, sisimmäisiin 2 rinnakkaisjuovaa. Sisinten juovaryhmien välissä on pälkään etupäästä kärkeä kohti n. 15 cm:n matkalla hienoa, melkein poiskulunutta nauhaornamentiikkaa.¹ (Nämä detaljit eivät näy piirroksessa.) Pohjasta valtaa n. kolmannekseen leveä, matala, veitsellä tehty olas, suurimmaksi osaksi kuitenkin miltei näkyvästi mättömiin kulunut muualta paitsi kärkipuolesta. Suksi on leveäsyistä mäntyä, alkuaan nähtävästi tervaslylyä. Se on vieläkin melko ehyt, ellei oteta lukuun kahta keula- ja peräpuolen halkeinta sekä muutamia löytäjän kuokan aiheuttamia kolhaisuja. Pienestä koosta päästellen tekisi mieli pitää sitä naisen tai lapsen suksena; olaan vuoksi se ei sovelli tavalliseksi oikean jalan kalhuksi, vaikka myöhimmiltä ajoilta ei puutukaan esimerkkejä siitä, että potkimasukseenkin tehtiin olas.

8. Muolaan pitäjän Kuusan kylästä löytyi lokakuussa 1931 Kanilanjokea perattaessa Kuusankosken yläpuolelta, 40—50 m Kuusan hovin rajasta, joen pohjasta pääle 2 m paksun savikerroksen alta suksi (kuva 1 G; kansat. os. n:o 7406), jonka opettaja Sampsu Leimu korjasi talteen ja lahjoitti Kansallismuseoon. Löydetäessä suksi oli aivan pehmeä, niin että sen olisi voinut käsissä helposti murentaa pikku paloiksi. Sen kuivaessa lämpimässä paikassa muodostui sekä ylä- että alapintaan tummia läikkiä, mahdollisesti puun pihkaisuuden vuoksi. Suksi on katkennut kolmeen kappaleeseen, jotapaitsi kannasta puuttuu pieni pala. Reunoissa nähdään lohkeamia neljässä kohdassa. Suksen pituus on 191,5, leveys 12,3 ja paksuus pälkäästä 3 cm; sen alkuperäinen pituus voidaan arvioida n. 2 m:ksi. Mäyksen reikä on 5,5 cm leveä ja sen keskikohta sijaitsee 101 cm:n päässä keulankärjestä, joka suippenee loivahkosti, kun taas kanta on kavennut melkoista jyrkemmin. Päläs muistuttaa edellistä n:oaa siinä, että se madaltuu loivasti taaksepäin, mutta keulaakin kohden lasku havaitaan paljoa viistommaksi kuin Kinnulan suksessa; pälkään pinta on tasainen tai tuskin huomattavasti kovera. Pääällypinta pälkään etu- ja peräpuolella on hieman kupera ja sitä koristaa 6 ryhmää uurtoja, joissa on 2 rinnakkaisjuovaa kussakin. Urrot käyvät kärkipäässä ristiin, samaan tapaan kuin kuvissa 1 E ja F. Suksen pohja on hieman pullo ja kupera ja sen keskelle on veitsellä tehty 4,7 cm leveä, enintään 0,5 cm syvä olas, jota oikeastaan täytyy pitää kaksiosaisena syystä, että sen pinta on kupera. Suksi on suorasyistä, oksatonta mäntyä, luultavasti lyylyä.

¹ Prof. A. Hackman ja toht. C. A. Nordman ovat lausuneet kirjoittajalle käsitteksenään, että p. o. ornamentiikka, joka on suoraviivaista, viittaa pikemmin keskiaikaan kuin rautakauteen. — Samaa osoittaa mielestäni suksen rakenne yleensäkin.

Muolaan suksen — joka muuten on ensimäinen muinaislöytö tästä lajia Etelä-Karjalasta — ei löytösuhdeittensa puolesta tarvitse iälän olla keskiaikaa vanhemman. Samaisen Kannilanjoen pohjasta on perkauksen aikana tosin tullut esiiin kivi- ja vähän rautakaudenkin esineitä, mutta myöskin myöhemppää tavaraa; esim. »kupariset viinankeittovehkeet» tavattiin vähän ylempää kuin p. o. suksi, vieläpä kahden metrin syvyydestä. Tämä omituinen seikka saa selityksensä siitä, että joki lienee aikojen kuluessa uurtanut rantojaan, joista siten on eri aikakausien esineitä vierintyjä jokiuomaan sekä peittynyt lietteen alle. Joen pohjalieju on virran vaikutuksesta ollut kaiken aikaa liikeessä. — Muolaan suksi voi olla eripituisen parin pitempi, vaseman jalan »lyly», sillä 1600-luvulta on Kannaksen suksista tieto, että niiden pituus oli 6:n ja 7:n jalan välillä ja toinen suksi tehtiin toista tav. 1 jalkaa lyhyemmäksi.¹ Tämä suksi on muuten varsin hyvätekoinen ja -mallinen, ylittäen laadultaan suuresti ne hiihtimet, mitä rahvas täälläpäin on viime vuosikymmeninä valmistanut. Kun ajattemme naapurissa, Inkerinmaalla, käytettyjä kourupalkkäisiä, alkeellisia suksia — sellaisen on *Appelgren-Kivalo* kuvannut SM 1911, sivulla 14 — niin ei voi tulla muuhun tulokseen kuin että Karjalan kannaksella ja Etelä-Suomessa yleensäkin suksenteko- ja hiihtotaito oli viimeisinä vuosisatoina ennen 1900-lukua vähitellen päässyt rappeutumaan.

Palaan vielä Oulun museon muinaissuksiin. Säräisniemen ja molemmissa Limingan löydöissä tavattava, lähes pohjan levyinen ja tavallaan 2-osainen olasmuoto näyttää aikanaan olleen yleisesti käytännössä Oulujoen ympäristössä, mutta muualta maassamme sitä ei sellaisenaan tunneta. Mikähän on tämän omituisen muodon tarkoitus? *Sirelius* on esittänyt oletuksen, että suksi yleensä — ainakin nahalla pohjattu — on kehittynyt sellaisesta lumikengästä, jonka kehään oli kiinnitetty nahka ja tämän tueksi päälepään ohut lauta.² Tämä lauta aiheutti sen, että kehä alkoi menettää merkitystään, koska nahka voitiin nyt naukata tai sitoa suksilautaan välittömästi. »Useimpien Pohjois-Siperian kansain suksista kehä puuttuukin. Että se giljakkilaisissa, samoinkuin eräissä Jenisein seutujen suksissa on, johtuu siitä, että sen sivut pitävät suksen oikeassa suunnassa, toimivat siis jonkinlaisina peräsiminä eli — hakeaksemme vertauskohdan lähempää — ovat olkaan asemassa. — Todennäköistä on, että puheenaoleva kehä on ensi askel olkaan syntyn.» *Sirelius* pitää Limingan ja Säräisniemen suksien syrjäharjakkeita sen kehän jäännöksinä, jolla pohjanahka

¹ S. Hildebrand, En holländsk beskicknings resor i Ryssland, Finland och Sverige 1615—16, s. 240.

² Suomen kansanomaista kulttuuria I, 371—2.

kiinnitettiin sukseen. »Luultavasti ei tämä (Limingan toinen) suksi¹ kuitenkaan koskaan ole ollut pohjitettu päättäen siitä, että pohjapintaan on piirretty koristeellisia juovia, aivan samanlaisia kuin päälli-puoleenkin». Hän huomauttaa vielä, että Säräisniemen suksessa² syrjähhaarakkeet eivät enää käy suksen ympäri, vaan ovat asetetut ainoastaan molemmille sivulle, samoinkuin giljakkilaisessa suksessa. »Tämä pohjalainen suksi on varmaan ollut pohjitettu.»

Tähän lisättäkön, että toisessa Limingan suksessa näyttävät laitapienat ulottuneen kärkeen asti (tämä on vähän katkennut³). Sen pohja on muuten sileää ja jotenkin tasainen, kun taas kahden edellä-mainitun suksen pohja on hieman kupera; näihin siten syntyneen matalan keskiharjanteen tarkoituksesta lienee ollut edistää suksen ohjattavuutta. Ilmeisesti nämä kaksi susta ovat olleet pohjattuja nahalla niin, että tämä oli kesipuoleltaan liimattuna pohjaan laitapienojen väliin. Kalanliimallaan Obin-ugrilaiset ja samojeedit kiinnittävät vieläkin karvanahan suksiinsa, tosin siten, että nahana reunat käännetään suksen syrjien päälle. Toisessa Limingan suksessa, jossa laitapienat eivät ulotu kärkeen asti, lienee nahka ollut pääpuolella käännetty yläpin-nalle, niinkuin vielä giljakkilaisessa suksessa.

Syynä nahana »upottamiseen» tavallaan pohjanpintaa alemmas näyttää olleen se, että tähdottiin estää karvanahan kulumista. Suksi nim. kuluu nopeimmin juuri reunojen alasyrjästä, ja hankautuminen edellämainituissa tapauksissa on sattunut ennenkaikkea pohjan reunapienoihin. Tämä nahana suojaamistapa tunnetaan Ruotsinkin muinaissuksista. Taalainmaasta, Älvdaleni pitäjästä, on talteensaatu suo löytö, leveä suksi, jonka sileää tasaista pohjaa reunustaa molemilla syrjillä matala piena; »olas» päättyy n. 10 cm:n päässä kärjestä verraten leveänä, muodostaen tylpän kulman.⁴

¹ Kuva 1 E tässä kirjoituksessa.

² Kuva 1 D tässä (Sirelius, main. teos, k. 311).

³ S. kansanom. kulttuuria I, 369, kuva 314.

⁴ Kun muinaissuksia on uudempien tietojen mukaan löytynyt Skandinaaviasta niin etelästä kuin Taalainmaasta (Ärnäsistä 2500 v. vanha suksi) ja Etelä-Norjasta (Österdalenista, Hedmarkista ja Vest-Agderista, viimemainitusta niinikään 2500 v. vanha), siis seudulta, joissa lappalaisia ei tiettävästi ole vanhoina aikoina esiintynyt, on minun modifioitava tähänastinen käsitykseni, että skandinaavit olisivat saaneet suksikulttuurinsa nimenomaan lappalaisilta (vrt. FM 1930, s. 29). Nyttemmin minusta näyttää siltä, että ainakin Keski-Skandinaavian vanhimmat suksilöydöt kuuluvat skandinaavisten arkeoloogien kesken paljon väittelyä aiheuttaneelle »arktiselle liuskekulttuurille», Skandinaavian alkukansalle, joka todennäköisesti ei ollut indo-eurooppalaista alkuperää. Joka tapauksessa Skandinaavian muinaissukset liittyvät sekä typeiltään että löytöpaikoiltaan välittömästi Suomen muinaissuksiin, vieläpä niin, että löytöjen suuntautuessa täällä etelästä pohjoisseen (Muolaasta ja Riihi-mäeltä Rovaniemelle) niiden suunta Ruotsissa on pohjoisesta etelään (Kare-

Mitä tulee Limingan sukseen (kuva 1 E), jonka pohjassakin on koristeurrot päälypuolen tapaan, tuntuu hyväksyttäväältä Sireliuksen oletus, että tämä suksi ei ole ollut nahoitettu, sillä mitäpä merkitystä uuroilla olisi ollut joutuessaan piiloon nahana alle. Kun siinä tästä huolimatta on syrjäpienat, täytynee näitä pitää rudimentteina suksin nahana reunoja suojaavista kohokkeista. Tällöin voidaan jo puhua olaan 2-osalisesta alkumuodosta, ja nyt selvinnee Muolaankin suksen suhteellisesti kapean olaan 2-osalisuus. Kun tämä suksi muodoltaan melkoisesti muistuttaa Oulun museon vanhoja suolöytöjä (kärkeen ja uurtoihin nähden 1 E:tä ja pälkääseen nähden 1 D:tä), niin näyttää luontevalta otaksumaa, että sen kuperaharjainen olasmuoto palautuu 1 D:ssä ja 1 E:ssä esiintyvään leveään pohjakuurnaan ja että Muolaan suksi on näitä tuntuvasti nuorempi. On kiintoisaa havaita, että muutamin paikoin maassamme rahvas vielä 40—50 vuotta takaperin teki olaan — milloin leveähkö, milloin hyvinkin kaidan — 2-osaliseksi niin, että sen poikkileikkaus oli M:n muotoinen. Tunnetaanpa viime vuosisadan jälkipuoliskolta sellaisiakin hiihtimiä, joissa esiintyy 2 erillistä olasta rinnakkain; itse asiassa voitiin Muolaan suksen edustamastaasteesta päätää varsin helposti 2-olaiseen muotoon.¹

En puolestani tahdo laajemmin kajota kysymykseen, ovatko Oulun museon muinaissuksien syrjäpienat rudimentteja lumikengästä, jonka kehään oli kiinnitetty nahka ja tämän tueksi ohut lauta (Sireliuksen oletus, ks. s. 56). Ajateltavissahan asia on, muttei todistetavissa ilman välimuotoja, s. o. valaisevia muinaislöytöjä. K. B. Wiklund, kuten tunnettua, pitää hänen oletustaan mahdottomana, katsoen, että suksilauden ja kehän yhteensulautuminen kovertamalla aikaansaatavaksi sukseksi sotii puuteknikkaa vastaan, vaikka siihen verrattavia ilmiöitä voidaankin esittää metallia, kiviä ja saviteknikan suvannosta Taalainmaahan). Niinikään muinaisjalasten löydöt Fennoskandinaaviassa sattuvat suunnilleen yhteen suksilöytöjen kanssa (ks. s. 62). Ei ole mahdotonta sekään, että vanhimmat suksia ja jalaslöydöt sekä meillä että Skandinaaviassa kuulevat siihen itäiseen virtaukseen, jota maamme itä ja pohjoisosissa voi huomata jotenkin yhtäjaksoisesti kivikaudesta rautakauteen asti (*A. Europaeus*, »Etelä-Pohjanmaan asutuskysymyksiä», Kalevalaseuran vuosikirja 5, 1925, s. 152 ja seur.) ja joka kivi-kaudella ja varsin selvänä pronssikauden loppuessa esiintyy myös Pohjoissa ja Keski-Ruotsin sekä Norjan löytökalustossa. G. Hallström (»Kan lapparnas invandringstid fixeras», Norrlands försvar 1929, s. 39 ja seur.) pitää p. o. pronssilöytöjä merkinä lappalaisten saapumisesta Skandinaaviaan. Tämän yhteydessä huomautettakoon, että lappalaisten muinaisesta pronssin käytöstä voi olla todisteeina Inarin murteessa säilynyt sana *apteð* 'valaa metallia', jolla on vastineensa tseremississä (*opteð*), samojeedissa (*wabtað*) ja mahdollisesti suomessakin (*uuttaa*).

¹ 2-osalisia suksia tavataan Norjassakin, mutta kysymys siitä, onko niiden kehitys siellä käynyt samoja teitä kuin meillä, voidaan ratkaista vain norjalaisten muinaislöytöjen perustalla.

alalta.¹ Wiklund kuitenkin osaksi erehtyy jatkaessaan, että »Limingan ja Oulujokilaakson sukset näyttävät (kuvista päättäen) olevan aivan uudenaikaisia (moderna) suksia, joissa on tavattoman leveä, melkein halkaistu olas tai pikemminkin kaksi olasta». (Älvdalenen suksesta hän ei mainitse mitään.) Sensijaan se, mitä hän lausuu giljakkilaisesta suksesta, on epäilemättä oikeaan osuvaa: »Giljakkilaisessa suksessa näyttää, mikäli vain epäselvästä selityksestä ja kuvasta ymmärtää, olleen irtonaiset sivuliistat, jotka on naulattu kiinni pohjapuolen syrijiin nahaan päälle kiinnittämään täitä ja suojelemaan kulumiselta».

Wiklund katsoo olaan syntyneen sillä tavalla, joka on vielä säilynyt Jämtlannin lappalaisten suksenteossa.² Kun nim. kaarevasta lylymännystä irroitetaan suksen ainespuu, »lyly», joka on männyn kuperalla pinnalla, jää tämän sisäpintaan leveä matala kouru, s. o. lylyn ja pehmään puun, »mantilan», raja. Jämtlannin lappalaisten lylysuksessa onkin kouru (= olas) koko suksen levyinen. Mutta niin luonteva ja mukava kuin tämä selitystapa onkin, eivät suolöydöt meillä tai muualla ole toistaiseksi sille antaneet vahvistusta. Suomen muinaissuksissa tavataan varsinaisen olas 25:stä pohjanmuodoltaan tunnetusta kappaleesta 12:ssa, ja Ruotsin vastaavissa löydöissä, joiden lukumäärä nyttemmin lähenee 20:tä, on olas vain 3 kappaleessa³; kaikissa suolöydöissä olas esiintyy teräaseella tehtynä ja pohjaa tuntuvali kaidempana. Toistaiseksi on näin ollen tarjona se mahdollisuus, että olas on voinut syntyä kahtakin eri tietä.⁴

* * *

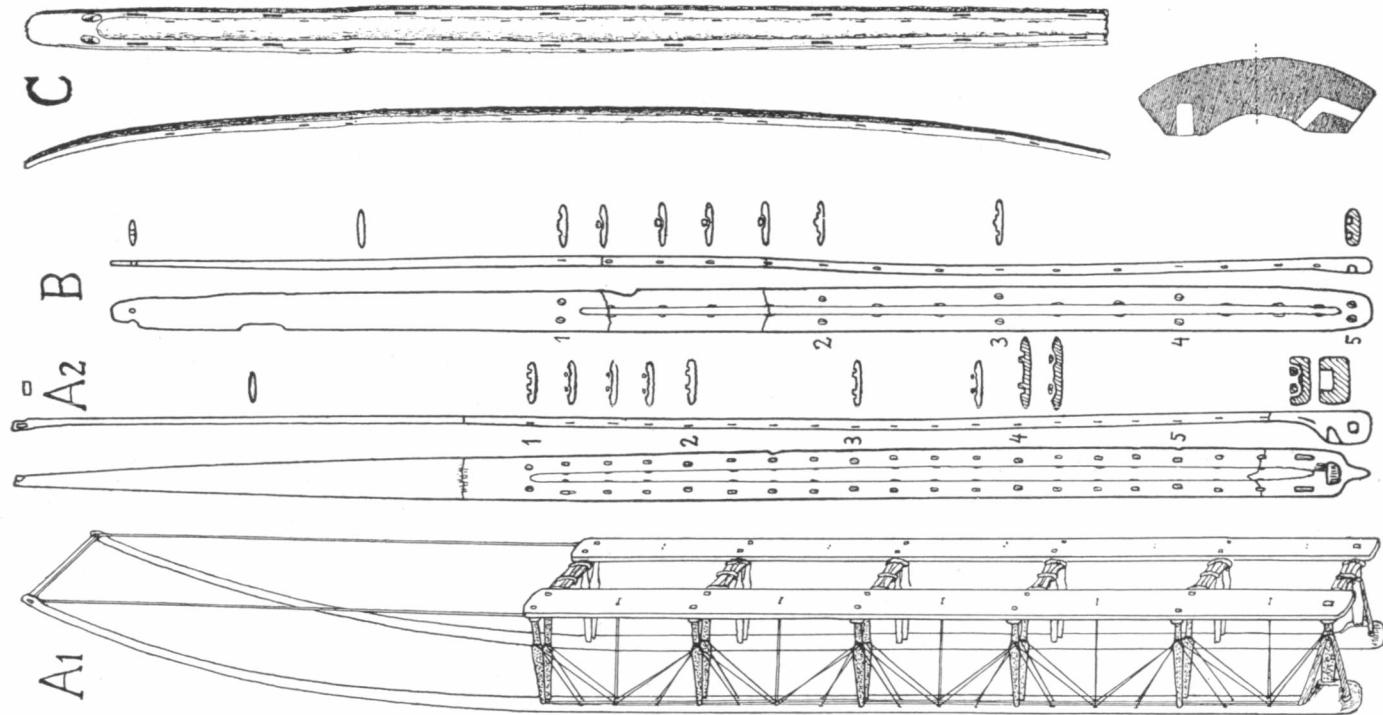
1. Maaliskuussa 1931 löytyi Kuortaneelta, Porkkusjärven ja Lapuanjoen välistä, Hilja Ala-Mäyryn maalta, ajettaessa muttaa järvenrantaniityltä, n. 150 m:ä etäältä sekä järvestä ettiä joesta, hyvin säilynyt muinaisreun jalas, jonka maisteri Reino Ala-Kulju toimitti tarkoin löytötiedoin Kansallismuseoon. Löytäjät, Urho Mäyry ja Kauko Ala-Mäyry, saivat n. 260 cm:n syvyydessä näkyviin ensin jalaksen pään ja kun eivät sitä miksikään havainneet, löivät sen poikki. Sen kerrostuman päällä, jossa jalas sijaitsi, tavattiin 5 kantokerrosta päälekkäin. Jalas itse oli jonkinlaisessa kortekerrostumassa; näin syvään

¹ »Ur skidans och snöskons historia» (På skidor 1928, ss. 43 – 45).

² Tästä antaa tarkat tiedot syntyperäinen lappalainen *Torkel Tomasson* kirjoituksessaan »Några tankar om skidrännans och de oliklänga skidornas uppkomst» (Samefolkets egen tidning, 1928, n:o 3).

³ Majuri A. Zetterstenin tiedonannon mukaan. — Norjasta antaa N. Lid tie-toja neljästä muinaissuksesta, mutta ne ovat kaikki olaattomia.

⁴ Vrt. T. Okkola, Pari lisäystä suksen pohjauran historiaan (SM 1929, s. 69–71).



Kuva 2. A 1 reen rekonstruksio, suunniteltu Kuortaneelta löytyneen jalaksen (A 2) mukaan. Kaplasparit on tässä yhdistetty toisiinsa »pajuilla» nykyisen työreen tapaan. Voisi myös ajatella, että läheltä kummankin jalaksen vastakkaisen, sisemmän kaplaan yläpäästä ulkoni oksa toisen jalaksen kaplasta kohti, ja 2 oksaa yhdistettiin »pajun» tapaan, tai että sisemmät vastakkaiset kaplaat olivat samaa sanganmuotoiseksi painettua puuta. B jalas Evijärveltä. C (D. Edingin mukaan) jalas Tagilin seuduilta, Uralilta.

ei tällä paikkaa tavallisesti kaiveta, koska sieltä tulee talvellakin vesi vastaan.

Jalas (kuva 2 A 2; kansatiet. os. n:o 7356) on isosyistä havupuuta, 317,5 cm pitkä; sen suurin leveys on 12,3, paksuus 2,1—2,5 cm. Esine on katkennut kolmeksi kappaleeksi, jotapaitsi sen kapeampi pää on vähän särkynyt. Tästä päästää lähtien on jalaksessa sileää pinta 120,5 cm, sitten alkaa keskellä sijaitseva kuurto ulottuen miltei toiseen, pattimaiseen päähän asti; sen syvyys on 1, leveys 2—3,5 cm. Kuurron molemmilla puolin nähdään 5 rinnakkaisista kaplaskoloa. Kolojen väliin tulee kuhunkin 3 kpl. sidereikiä. Lisäksi on pattipäässä iso kaplaskolo ja nirkossa vaakasuora sidereikä. Kapeammassa päässä on niilikään vaakasuora reikä (osaksi lohjennut) ja siinä lienee ollut kiinni poikkipojalle siitä päättäen, että tämä pää oli maasta vedettäessä ollut lujasti kiinni, tullen vain työlästä esiiin. Jalaksen pohja on vähän kupera, hyvin sileä ja tasainen; parissa kohtaa näkyy hiiltymisen merkkejä. Yläpintakin on hyvin säilynyt, ja lyhyitä, kapeita lastuja ottaneen työaseen jälkiä on siellä täällä havaittavissa. Löydettäessä näytti kaidempia pää enemmän ylöskaartuvalta kuin nyt ja muu osa suoralta; jalkavuus on syntynyt jälkeenpäin, kuivamisen johdosta.

Kuortaneen jalas muistuttaa muodoltaan suuresti Kiuruveden jalasta (ks. SM 1930, s. 83, piir. E); eroavaisuutta on sentään kaplaskolojen ja sidereikien lukumäärässä sekä kärkipuolten muovailussa. Ilmeiseltä näyttää nyttemmin, että molemmissa on kaidempi pää ja jalaksen keula — alkuaan ylöskaartuvaksi painettu. Todennäköisesti kumpikin jalas on kuulunut todelliseen ajorekeen (ks. konstruktio-kuva 2 A 1), jota sen verraten hennon rakenteen vuoksi lienevät vetäneet pikemmin koirat kuin porot. Jos viimeksimainittuja vетоjuhtia on käytetty jo kyseessäolevan rekkityypin käyttöäikoina¹, ovat ne olleet varsin lähellä viljejä kantavanhempiaan, peuroja, ja siis vaatineet tukevampaa kulkuneuvoa. Tätä ajatuskulkuja jatkaen voitaisiin ehkä otaksua, että lappalaisten esi-isät luopuivat reestä ja kehittivät lujatekoisen ahkion — alkuaan yhdestä puusta koverretun — vasta sitten, kun he saivat porosta koiraa käyttökelpoisemman juhdan.

2. Pohjanmaan historiallisessa museossa Vaasassa säilytetään muinaisjalasta (kuva 2 B), jota ei tähän saakka ole mainittu alaa koskevissa tutkimuksissa. Jalas, joka on aikoinaan löytynyt Evijärveltä suosta »9 korttelin» syvyydestä, on 290 cm pitkä, leveimmästä kohdasta 11

¹ Prof. V. Auer on alustavasti tutkinut sen kerrostuman iän, jossa Kuortaneen suksi sijaitsee, sidereiissä säilyneiden turvenäytteiden perustalla. Tutkimukset viitataavat hyvin varhaiseen aikaan, n. 4000 vuotta ennen meidän aikaamme. Lopullinen tutkimus pantaneen toimeen ensi kesänä itse paikalla.

cm leveä ja 2–3,5 cm paksu sekä katkennut kolmeen kappaleeseen. Pohja on sileä sekä jonkin verran kupera; päälypinnalla käy keski-harjake kannasta runsaan metrin päähän keulasta, jossa nähdään 2 rinnakkaista reikää (toinen lohjennut); nämä on mahdollisesti tehty 2-haaraisen kaustan kiinnittämiseksi. Harjakkeen molemmilla puolin sijaitsee 5 kaplaskoloparia, äärimmäiset vähän sen etu- ja peräpuolella. Kolot ovat yleensä hyvin matalat, nähtävästi jalaksen kulumisen ja syöpymisen vuoksi. Keula lienee ollut painettu ylöskaartuvaksi. Sidereikäpareja on keulimmaisten kaplaskoloparien välissä 4, taimimais-ten parien välissä 3 ja kahdessa keskimmäisessä välissä 2 kpl. kum-massakin. Tyypiltään tämä jalas liittyy läheisesti SM:ssa 1930, s. 83, kuvattuihin jalaksenkatkelmiin C ja D, joista se eroaa parhaastaan vain eheytsensä puolesta. Evijärven löydön perustalla voidaan myös todeta, että C on saman jalastyyppin keula, D taas kantapuoli; mah-dollisesti ne ovat saman esineenkin osia.

Kuten tunnettu, säilytetään Kansallismuseossa erästä sembra-männystä tehtyä, Ylistarosta löytynytä, päälypinnaltaan kuurnalla va-rustettua muinaisjalaksen katkelmaa (Kansantiet. os. n:o 2216). Kun mainittua puulajia ei kasva länempänä kuin pienellä alueella Vienajoen tuolla puolen ja Uralilla, on hyvällä syällä oletettu p.o. jalaksen kulkeutuneen harmaassa muinaisuudessa kaukaa idästä Suomeen.¹ Nyttemmin on merkillisellä tavalla käynyt toteen, että Uralin seudut ovat talvikulkuneuvioihinkin nähdyn aikoinaan kuuluneet samaan arkti-seen kulttuuriin kuin Suomi ja pohjoinen Skandinaavia. Tagilin seuduilta, Gorbunovin turvesuosta on vv. 1926–28 suoritetuissa kai-vauksissa löytynyt lukuisien puuesineiden ja saviastianpalojen mukana muinaisreenjalas (kuva 2 C), joka ei paljoa eroa meidän kuurnalli-sista jalaksistamme. D. Eding on julkaissut löydöt ja arvelee nii-den palautuvan kivikauden sekä alkavan metallikauden raja-aikaan.² Jalas on 240 cm pitkä, katkennut toisesta (nähtävästi keula)pääs-tään. Koska vasen piirros, jalas sivulta nähtynä, esittää jalak-sen ehyenä, on se nähtävästi osittain (ja väärin) rekonstruoitu. Jalaksen pohja on melko kupera, ja päälypinnalla nähdään matala pyöräpohjainen kouru, jonka molemmilla puolin on 8 kaplaskoloja ja niiden välissä aina 2 sidereikää. Äärimmäisestä parista (ylhäällä) ei selviä, ovatko ne koloja vai paremminkin vinosti jalaksen läpi kä-yiä reikiä. Poikkileikkauksesta ilmenee, että kaplaskolo on pysty-

¹ Sirelius, S. kansanom. kulttuuria I, 393.

² »Gorbunovskij torfjanik. Predvariteljnyj otšerk arheologitšeskikh rabot 1926–28 g.» (Materialy no izutšeniju tagiljskogo okruga, vypusk 1, polutom 1, 1929). — Löyty-paikka sijaitsee Uralin itärinteellä, 50–60 km Jekaterinburgista pohjoiseen.

suora ja sidereikä kulkee kulmikkaasti. Nähtävästi kaplaskolon laadusta Eding päättelee, että esine on reenjalas; suomalaista aineistoa hän ei tunne.

Lopuksi mainittakoon, että Valtion urheilu- ja voimistelulautakunnan kokoelmiin on saapunut Viitasaarelta muinaisreen tai selkan jalas, jonka tyyppi on meillä tähän asti tuntematon, mutta tavattu muutamia kertoja Pohjois-Ruotsin soista. Siinä on vain kaksi syvää kaplaskoloa, pitkän matkan päässä toisistaan, jalaksen pinnasta kohtoavissa kyhmyissä, ja niiden keskivälissä on yksi sidereikäpari kahdessa kohopienassa. Tämä jalastyyppi lienee p.o. muinaislöydöistä myöhäisin ja se lähenee jo melkoisesti nykyisen työreemme jalasta sekä tämän kaplaiden kiinnitystä. — Mainitun lautakunnan sihteeri T. Okkola tekee seuraavassa Suomen Museon niteessä tarkemmin selkoa Viitasaaren jalaksesta sekä niistä kuudesta muinaissuksesta, jotka ylen lukuisien uudempien hiihtimien mukana ovat äskettään kerättyt lautakunnan kokoelmiin.

T. I. Itkonen.

Kivikautista¹ purupihkaa.



Suomen kivikauden asuinpaikoilta löydetään, niinkuin tiedetään, vähän elimellisistä aineista valmistettuja esineitä, ja Kerimäen Kankaanlaidasta v. 1929 talteen saatu purupihkamälli (9135:35) on alallaan harvinaisuus. Esine löytyi järjestelmällisessä kaivaussessa koskemattomasta kulttuurimaasta muiden kivikautisten, tyyppillisen kampakeramiikan aikaan luettavien löytöjen ohella, joten sen ikäasema on epäämätön. Toinen asia on, kuinka se on voinut säilyä löyhässä kangashiekassa muotonaan muuten menettämättä kuin kutistuen n.

Purupihkamälli Kankaanlaidan kivikautiselta asuinpaikalta Kerimäen pitäjän Alaleuan on poskihampaan (–6) kuonan kylästä ^{4/3}. Purupihkaan jäättämä jälki on näet vain 9 mm leveä, vaikka sen normaalisti pitäisi olla 12 mm. Kysymyksessä eivät kuitenkaan voi olla maitohampaiden jäljet, koska pihkamällissä näkyy selvästi myös surkastuneen viisaudenhampaan (–8) painanne.¹

Löydöllä on sikäli muinaistieteellistä merkitystä, että se todistaa pihkan voivan säilyä löyhässä hiekkamaassa, joten vastaisuudessa on toivottava saada kivikauden asuinpaikoilta muitakin pihka- ja hartsiesineitä, niinkuin rautakauden haudoista jo on saatu puisten urnien tiivistettä.²

Kansatieteellisessä katsannossa Kankaanlaidan purupihkamälli on vanhin tämän pohjoisissa maissa laajalle levinneen tavan todiste. Kirjallisuudesta ja muutten saatujen tietojen mukaan purupihkan käyttö on ollut nykyäikoina yleistä Euraasian pohjoisissa osissa, alkaen lännestä lappalaisista ja suomalaisista ja jatkuen itään tšeremissien ja vogulien kautta aina Kamtsatkan lamuuteille asti.³

Sakari Pälsi.

¹ Tri Per von Bonsdorffin mukaan.

² H. Salmo, Suomen Museo 1930, s. 57, 58, 67.

³ T. I. Itkonen, Lappalaisten ruokatalous, Suom. ugr. Seuran Toim. LI, 1921, s. 77 (lappalaiset). — U. T. Sirelius, Suomen kansanomaista kulttuuria II, s. 50 (vogulit ja tšeremissit). — K. Vilkuna, Muutamia tietoja purupihkan käytöstä Suomessa, Suomen Museo 1927, s. 59, 60 (suomalaiset ja Skandinaavian metsäsuomalaiset). Kirjoittaja nähti 1919 Kamtsatkan lamuuteilla purupihkaa.



A. A. Lähteenkorva.



A. A. Lähteenkorva.

Helmikuun 14 p:nä 1931 kuoli Käkisalmessa tohtori Akseli Aukusti Lähteenkorva (aikaisemmalta nimeltään Bonnius). Hän oli syntynyt Porvoossa maaliskuun 19 p:nä 1846, tuli ylioppilaaksi 1863, filosofiankandidaattiksi 1871, vihittiin riemumaisteriksi ja kunnatohtoriksi 1923. Nuoremalla iällään L. työskenteli kirjastonhoitajan toimissa sekä opettajana eri oppikouluissa Helsingissä. V:sta 1891 hän hoiti kansakoulujen tarkastajan virkaa Viipurin kaupungissa (v:een 1895), Karjalan 8. piirissä (1895–97), Sortavalan piirissä (1898–1902), Heinolan piirissä (1902–06) ja Lahden piirissä (1906–21). Täysinpalvelleena virasta erottuaan hän eli Käkisalmessa.

Lähteenkorvan elämäntöön pysyvimmät ansiot kuuluvat virkatoiminnan ulkopuolelle, kansallisen tutkimustyön alioille. Hän oli yksi niistä 22 nuorukaisesta, jotka v. 1870 perustivat Suomen Muinaismuistoyhdistyksen. V. 1876 hän kuului tämän yhdistyksen aikakauskirjan toimituskuntaan ja otti osaa Uusmaalaisten osakunnan kansatieteelliseen keräystyöhön Askolassa ja Pukkilassa. Jo tätä ennen hän oli aloittanut laajat rajantakaiset keräysmatkansa. V. 1871 hän liikkui Aunuksen ja Vienan Karjalassa, kesällä 1872 jälleen Vienan Karjalassa, vv. 1876 ja 1877 Karjalan Kanaksella, Inkerissä ja Virossa. Myöhemmin hän teki vielä retkiä eri tahoille Suomea. Näillä matkoilla suoritettiin keräys- ja tutkimustyö kohdistui ensi sijassa kansarunoonteen ja -musiikkiin. Molempia aloja käsittävät saaliit, jotka vähitellen ovat ilmestyneet aineistojulkaisuissa, on todettu sekä runsaaksi että laadultaan erinomaisen arvokkaaksi. Poikkeuksena aikaisemmista kerääjistä Lähteenkorva oli työssään äärimäisen huolellinen, tieteen vaatimukset tarkoin varteenottava. Hänen Karjalasta ja Inkeristä noutamansa runosävelmäkokonaiset ovat lajissaan aivan korvaamattomat. Sävelmien ohella hän pelasti monen vanhan kanteleenkin häviölöltä varmaan talteen. Soitinten lisäksi tuomalla museoon kaksi vanhanaikaista naisenpukua Länsi-Inkeristä Lähteenkorva sai kunnian olla ensimäinen kansatieteellisten esineiden kerääjä läheisten heimokansojemme keskuudessa.

Lähteenkorvan luova tutkimustyö ei valitettavasti koitunut satoisaksi, vaikka hänen tälle alalle viittaavat suuret lahjansa olivat epäämättömät. Hänen v. 1873 julkaisemansa suppea kirjoitus: »Missä Kalevala on syntynyt?» on tunnustettu Kalevalan runojen myöhemmälle tutkimukselle suuntaa antavaksi. Sanastöllisin todistein hän osoitti, että runot ovat kulkeutuneet rajan taakse Länsi-Suomesta Lähteenkorvan muista kirjallisista tuotteista merkittäköön tähän »Matkaohjeita kansatieteellisille lähetyskunnille» (1880).

Perustajan ominaisuudessa Suomen Muinaismuistoyhdistys kutsui Lähteenkorvan v. 1920 kunniajäsenekseen. Ansioittensa nojalla hän oli useiden muidenkin tieteellisten seurojemme jäsen.

A. O. V-n.



Ida Aspelin-Haapkylä.



Ida Aspelin-Haapkylä.

Helmikuun 9 p:nä 1932 kuoli Helsingissä valtioneuvos Eliel Aspelin-Haapkylän puoliso rouva Ida Aspelin-Haapkylä, Suomen Muinaismuistoyhdistyksen kunniajäsen ja kuten miesvainajansa, Suomen Kansallismuseon lämmin ystävä ja suosija. Jo eläessään hän oli Suomen Muinaismuistoyhdistykselle lahjoittanut miesvainajansa harvinainen arvokkaasta kirjastosta kallisarvoisen kokoelman taidetta sekä taide- ja sivistyshistoriaa käsittlevää kirjallisuutta, ja jälkisäädöksessään hän on toteuttanut yhdessä miesvainajansa kanssa tekemänsä testamentin, joka tekee Kansallismuseon Aspelin-Haapkylä-puolisoiden erittäin arvokkaiden sivistys- ja taidehistoriallisten kokoelman yleisperijäksi.

Vainajalla on ollut ansiokas osuus sen kodin luomisessa, jonka arvokkain osa täten joutuu vastaistenkin tutkijapolvien käytettäväksi niin kuin se puolisoiden elämän aikana on innoittanut ahtaampia tutkijapiirejä.

Paitsi sitä, että useimmat hankinnat näyttävät tehdyn puolisoiden kesken yhteisen harkinnan pohjalla, osaksi yhteisillä ulkomaanmatkoilla, on kokoelmissa huomattava määri aineistoa, joka kuuluu naisten erikoisharrastusten piiriin. Emäntänä kodissa, jossa taide- ja sivistyshistorian merkitys suomalaisen kansallisen sivistyksen syventämiselle oli tunnustettu suuriarvoiseksi, on vainaja osallistunut myös siihen herätystyöhön, jota tämä meidän olloissamme harvinaisen runsalla ja arvokkailla taideaarteilla sisustettu koti välittömästi teki näiden tutkimusalojen hyväksi sekä ylioppilaiden että tutkijavoimien keskuudessa useamman vuosikymmenen aikana. Mutta vainajan harrastukset ulottuivat pitemmälle. Vanha, taiteellisesti arvokas koristeluaineisto oli uudestaan tehtävä eläväksi, saatava edelleen kansakin tietoisuuteen ja rakastamaksi, ja niissä aloitteissa, joita Suomen Käsitönyystävän piireissä aikanaan tehtiin vanhojen koristeaiheiden uudestaan käytäntöön saattamisen hyväksi, oli vainaja ensirivin tekijöitä. Mutta parhaimmalla tavalla toteutuvat Aspelin-Haapkylä-puolisoiden kauniit päämäärit siten, että heidän keräystönsä tulokset tulevat Kansallismuseomme kokoelmissa edistämään ja elävöittämään vastaistenkin sukupolvien tutkimus- ja sivistysharrastuksia. Niissä heidän työnsä on kaukaisiin aikoihin säilyvä kiitollisessa muistossa.

Ida Aspelin-Haapkylä oli raatimies Gabriel Revellin ja hänen puolisonsa Amanda Gustava Hälforsin tytär, syntynyt Vaasassa huhtikuun 2 p:nä 1852. V. 1877 hän solmi avioliiton etevän taidehistorian tutkijan ja esteetikon, sittemmin estetiikan ja nykyiskansain kirjallisuuden professorin Eliel Aspelin-Haapkylän kanssa, jonka merkitystä Kansallismuseomme luomisessa vanhemman veljensä, prof. J. R. Aspelinin rinnalla on tässä lehdessä aikaisemmin (v. 1917) julkaistussa muistokirjoituksessa.

sessa painostettu. Puolisoiden yhteisesti Kansallismuseolle säätämän lahjoituksen toteuttajana Ida Aspelin-Haapkylä on miehensä keralla varannut paikan nimellensä Kansallismuseon suurlahjoittajien muistotaulussa.

J. Re.



Kaarle Soikkeli.

Huhtikuun 1. p:nä 1932 kuoli Helsingissä sota-arkiston ja sotamuseon hoitaja, kanslianeuvos Kaarle August Soikkeli. Syntyneenä syysk. 7. p. 1871 Pietarissa, hän tuli ylioppilaaksi 1891 Turusta ja suoritti jumaluusopillisen erottukinnon 1896. Toimittaan kansanopiston johtajana Vihdissa (1897–1902), Porvoon tuomiokapitulin notaarina (1902–09) ja sanomalehtimiehenä sekä harjoitettuaan tieteellisiä tutkimuksia m.m. Kansallismuseossa, jonka ylimääräiseksi amanuenssiksi hänet otettiin v. 1908, valmistui hän filosofian kandidaatiksi 1912. Kansallismuseossa hän työskenteli v:een 1913; 1913–14 hän tutki muinaistiedettä Venäjällä ja balttilaisissa maissa. Vv. 1914–16 tapaamme hänet Viipurissa Karjala-lehden toimittajana ja kaupungin arkistoja järjestämässä, vv. 1917–18 seminaarin lehtorina Kajaanissa. V. 1918 hänet kutsuttiin vapaussodan historian komitean jäseneksi ja sihteeriaksi. Kun komitean suuryö oli 1926 saatu päätkseen, nimitettiin hänet aluksi virkaatekeväksi ja 1928 vakinaiseksi sota-arkiston hoitajaksi. Sivutoiminaan hän suoritti lisäksi lukuisia arkisto-, toimitus-, opetus- ja tutkimustehäviä.

Kaarle Soikkelin miltei kuumeisen uuttera työpäivä oli sangen monivivahtinen. Ensi sijassa hän oli arkistomies ja historiallisten lähteiden julkaisija, ja sen ohella myös kotiseutututkija. Hänen ahkeran kynänsä tuotteista on tärkeimpinä mainittava, paitsi hänen osuuttaan vapaussotaamme käsittelyvään suurteokseen, »Suomen kirkon kanttorien ja urkurien matrikeli I–III» (1907–09), »Uudenmaan hopeaver ja hopeaveroluettelo v. 1571» (1912), sekä »Vihti, kuvauskia Vihdin kunnan luonnosta, historiasta ja kansan elämästä I–II» (1929, 1932), jonka toinen osa ilmestyi painosta vasta hänen kuoltuaan. Suomen Museossa on kuitenkin pähähuomio kiinnitettävä hänen suhteellisen lyhyeen toimintaansa muinaistutkijana ja museomiehenä.

Soikkelin tieteelliset harrastukset kantoivat ensimäiset hedelmänsä jo hänen kansanopisto-aikoinaan (»Suomen keskiajan kirjallisuus» Vihdin kansanopiston vuosikertomuksessa 1897–98). Suomen keskiaika kiinnosti hänen ensi kirjoitelmistaan ja tutkielmistaan päättäen aluksi häntä eniten, mutta yhä syvemmälle aikojen hämärään suuntautuivat hänen pyrkimyksensä (esim. »Perkun-Tor-Ukko» Varsinaissuom. osa-kunnan julkaisussa Lännetär, uusi jakso I, 1907), ohjaten hänet pian muinaistieteen polulle. Kansallismuseossa hänen työnsä keskittyi ennen pitkää kivikauden tutkimukseen, joka silloin, 20–25 v. sitten, oli pohjoismaisten arkeoloogien kesken eniten harrastettuna alana. Tähän erikoistumiseen vaikuttivat määrävästi ne suuret kai-vaustyöt, jotka hän museon amanuenssina vv. 1909, 1910 ja 1912 sai tehtäväkseen Viipurin pitäjässä, rautatiesoraksi ajettavaksi tuomitulla Häyrynmäen harjulla.



Kaarle Soikkeli.

Häyrynmäen kaivauksesta sukeutui lajin, mitä Suomessa on suoritettu, yhteensä n. 8000 nelömetriä, ja tämä työ kasvatti Soikkelin kivikautisten asuinpaikkojen kai-vajana vastaalkajasta suorastaan spesialistiksi. Valtavan löytöaineiston museojärjes-telyn hän suunnitteli myös ansiokkaasti ja varsin omintakeisesti, kypsytäen huomat-tavasti alan tutkimusmetodia. Erikoisesti häntä kiinnostivat keramiikan löytösuh-teet, josta aiheesta hän piti esitelmän baltilaisessa arkeoloogikongressissa Tukholmassa v. 1912. Kokemustensa perustalla hän laati yksityiskohtaisen kivikautisten asuin-paikkojen tutkimusohjelman, joka oli tarkoitettu noudattavaksi paitsi meillä myös Venäjällä ja Skandinavian maissa (vrt. »Kivikautisten asuinpaikkojemme tutkimus-suunnitelma», Karjala 1912, n:o 260–61). Kieltämättä olisi suunnitelma toteutettuna antanut erinomaisia tuloksia. Mutta niitä työvoimia ja varoja, joita se edellytti, ei ainakaan meillä ollut silloin – nykypäivistä puhumattakaan – käytettävissä. Kansallis-museossa ei ollut myöskään vielä 20 v. sitten riittäviä kokemuksia siitä, miten paljon työtä sellaisen jätiläiskaivauksen kuin Häyrynmäen museollinen ja tieteellinen jälki-selvittely vaati. Tämä meikäläisiin mahdolisuuksiin nähdien liian laajasti ja perus-teellisesti aljettu työ keskeytyi käyttövarojen riittämättömyyteen, ja Soikkelin suun-nittelema isokokoinen julkaisu Häyrynmäen löydöistä jää valitettavasti esitöihinsä, joista sellaisinaankin on tutkijoille paljon hyötyä.

Soikkelilla oli ilmeisesti oikea vaisto huomaamaan, mitkä olivat ydinkysymyksiä kivikautemme tutkimuksessa. Keramiikka- ja asuinpaikka-aineiston lisäksi hän puhde-töinään kokosi ahkerasti kirjallisuudesta lähteitä vasarakirveitämme koskevien probleemien ratkaisua varten. Tältä alalta hän kirjoitti Aspelinin juhlajulkaisuun (SMYA XXVI) pienen, mutta havaintorikkaan tutkielman »Suippokantaiset koho-teräiset kivikirveemme», jossa hän ensimäisenä kiinnitti huomiota Itäbaltikumin kautta tulleisiin kulttuuririvaikutuksiin vasarakirveissämme ja kivilajien käytön erilai-suksiin eri vasarakirvestypeissämme, ja joka samalla osoittaa, miten laajapiirteisesti hän pyrki näitäkin kysymyksiä valaisemaan. — Kolmantena muinaistieteellisenä erikois-harrastuksena Soikkelilla oli itäbaltilainen luukulttuuri, josta hän aikoi väitöskirja ja jota hän vv. 1913–14 tutki Viron museoissa. Tämäkin perusteellisesti aloitettu työ jää kesken. Siitä on muistona museon arkistossa oivallisesti järjestetty valokuva-kokoelma Pärnunjoesta tavatuista luuesinelöydöistä.

Syntymääkuntansa esihistoriaa Soikkeli käsitteli kirjoituksessaan »Inkerin-maan muinais- ja kansatiedettä» Karjalan kirjan II. osassa. Ja hänen Vihti-kirjassaan on pitäjän muinaislöydöille omistettu runsaasti tilaa. Ulkomailla hän edusti arkeo-logiaamme, paitsi jo mainitussa Tukholman arkeoloogikongressissa 1912, samanlaisessa tilaisuudessa Novgorodissa v. 1911, pitäen esitelmän Halikon hopearistilöydöstä. Hä-nen museotöistään on Suomen rautakauden löytöjen topografinen loppuluettelo erik-seen mainittava. Lukuisilla sanomalehtikirjoituksillaan, joita ilmestyi etenkin Kar-jala-lehdessä vv. 1910–14, hän levitti harrastusta muinaistiedettä kohtaan kansan keskuuteen.

Soikkeli asetti muinaistieteen alalta valitsemilleen tutkimustehtäville suuret vaatimukset: perusteelliset erikoistyöt ja laajan vertailuaineiston kokoamisen. Ja hä-nellä oli yhtäaikaa monta rautaa tulessa. Samalla kertaa multa et multum, kaksi päämäärää, jotka ovat vaikeasti yhdistettävissä. Niukat tieteelliset käyttövaramme eivät riittäneet hänen aikaa kysyvän ohjelmansa toteuttamiseen. Käytännöllisen elämän vaatimukset, jotka työn innossa olivat miltei unohtuneet, kutsuivat ahkeran uurasta-jan, ennenkuin sato ehti kypsyä, museon suoijista tuottavammille työmaille.

Kansallismuseon amanuenssina hankitut kokemukset tulivat Soikkelille kui-tenkin vielä hyvään tarpeeseen hänen viimeisessä elämantehtävässään, sotamuseon perustamisessa ja järjestelyssä, jota on pidettävä pääasiallisesti, ellei kokonaan hänen

ansionaan. Se antaamus, millä hän tämän tehtävän suoritti, saattaa ajattelemaan, että museotyö oli sittenkin niistä monista aloista, joilla hän liikkui, hänen sydäntään lähinnä.

Soikkeli oli uupumaton työihminen, joka ei osannut levätä ja joka rakasti työtä, kuten näytti, ensi sijassa vain työn itsensä vuoksi, pitäen sen tuottamia aineellisia etuja, jopa usein tuloksiakin, sivuasiana. Kansallismuseossa muistellaan Soikkelia, paitsi Häyrynmäen suurkaivajana ja sotamuseon isänä, myös sydämellisenä ja leikkisänä työtoverina, joka ei rasittanut kanssaihmisiään huolillaan, vaan miehekkäästi aina ylläpiti reipasta ja iloista mielialaa.

Keveät mullat haudalle!

A. Å.

Suomen Muinaismuistoyhdistyksen työntekijäin riveistä ovat sitäpaitsi ainakin poistuneet: numismatiikan edustaja yhdistyksen johtokunnassa, professori **Arthur Hjelt** († 13. III. 1931), Etelä-Pohjanmaan sivistyshistoriallisten muistojen innokas talteenottaja ja Pohjanmaan historiallisen museon luoja, professori **Karl Hedman** († 29. IV. 1931), sekä yhdistyksen kunniajäsen, asessorin rouva **Jenny Maria Montin-Tallgren** († 19. XII. 1931), yhdistyksen asiamies vuodesta 1871 lähtien ja Turun seudun rikkaiden muinaismuistojen lämmiin huoltaja. Viitetaamme muistosanoihin Suomen Museon sisarlehdestä Finskt Museumissa.



K. A. Pettersson.

Helmik. 29 p. 1932 kuoli Lemulla entinen kiertokoulunopettaja Gustaa Adolf Pettersson 77 vuoden ikäisenä, oltuaan pitkän aikaa sairaalloinen. Hän kuului professori Hj. Appelgren-Kivalon innostuttamaan Kansallismuseon vanhaan kerääjäkaartiin, jonka toiminta oli vilkkaimmillaan n. 25–35 vuotta sitten. Hänen ensimmäiset lähetysensä Kansallismuseoon ovat v. Itä 1894, viimeinen lokakuulta 1931. Varsinaissuomi oli hänen pääasiallisimpana liikunta-alueenaan. Paitsi Kansallismuseoon hän hankki muinaisesineitä ja muita antikviteteja myös paikallismuseoille ja yksityiskokoelmiin (SM 1918, s. 8, 9).

Toimitukselle saapunutta kirjallisuutta.

A. M. Tallgren, Suomen muinaisuus. 256 siv., 155 kuva. Werner Söderström o.s.y., 1931.

Ajanmukainen kokonaisesitys esihistoriastamme, erikoisen tarpeellinen ja terveellut senvuoksi, että tästä aikaa valaiseva aineisto on, sittenkin *J. R. Aspelinin* »Suomen asukkaat pakanuuden aikana» v. 1885 ilmestyi, kasvanut monikymmenkertaiseksi, antaen vastaavasti luotettavamman kuvan muinaisuudestamme. Viitataamme professori A. Hackmanin selostukseen ja arvosteluun teoksesta Finskt Museumissa 1931–1932 (siv. 80–84).

Aapeli Saarisalo: Paratiisin maan kaivaauksia. 248 siv., kuvitettu. Werner Söderström o.s.y., 1931.

Kirja sisältää joukon eriluontoisia ja eriarvoisia kirjoitelmia, matkakuuvauksia, etnologiaa, nykyajan historiaa, selostuksia uskonnonhistoriallisista relikti-ilmiöistä ja arkeologiaa. Tekijä on ollut mukana kaivaauksilla ja topografisilla muinaistieteellisillä tiedustusmatkoilla Palestiinassa ja Mesopotamiassa. Viime vuosien kaivaauksettahan ovat paljastaneet tuolla vanhimmassa idässä »vedenpaisumuksen takaisiakin» kulttuurikerroksia ja ennen tuntemattomin merkein tehtyjä kirjoituksia. On hyvä, että meikäläinen tutkija saa olla tutustumassa idän vanhoihin kulttuureihin ja hankkimassa kokemusta ja tietoja, joita meidänoloissamme harvoin voi saada. Toht Saarisalo perehyyt näin arkeologiseen työtapaan ja pääsee toivottavasti käsiksi probleemeihin, joitten asettelussa ja selvittelyssä hänen voi antaa lisänsä muinaisen Suur-IDän kulttuurin tutkimukseen.

A. M. T.

Kalevalaseuran vuosikirja XI, 1931. 192 sivua. Werner Söderström o.s.y.

Vuosien varrella muodostuneelle tavalleen uskollisena Kalevalaseuran vuosikirja ilmestyi jälleen pääasiallisesti kansatieteen merkeissä; — eihän meillä olekaan varsinaista kansatieteellistä aikakauskirjaa, joten kansatieteen harrastajat saavat sirotella kirjoitelmansa minkä minnekin. — Varsinaisia kansatieteellisiä tutkimuksia on kirjassa kaksi, nim. *Albert Hämäläisen* mielenkiintoinen esitys erikoisista pohjois- ja peräpohjalaisista kotarakennuksista ja *Ilmari Mannisen* tutkimus ajokepeistä ja rengassauvoista. Kansanrunouden ja esineellisen etnografian välimailta kirjoittavat *Kaarina* ja *Väinö Salminen*, edellinen aiheesta »Inkerin naisten puvusto ja käsityöt runoissa kuvattuina», jälkimmäinen »Keinu I. liekku ja liekkuvirret». Deskriptiivisiä ainesjulkaisuja ovat *Helmi Helmisen*, *Astrid Reposen* ja *Ahti Rytkösen* kirjoitimet, joista varsinkin ensiksimainittu sisältää hämmästyttävän paljon uusia, Värmlannin suomalaismetsistä saatuja Ukon palvontatiedoja. Arkeologian alalta on *A. M. Tallgrenin* huomattavaa, uusia näköaloja aukova tutkimus Luoteis-Siperian kulttuurikosketuksista. Varsinaista kansanrunouden tutkimusta edustaa tanskalaisen *Kalevalan-*

tutkijan F. Ohrtin »Loitsujen Jordani», ellei niihin lueta myös G. A. Helsingiuksen Lönnrot-muistelmia.

K. Vna.

Ahti Rytkönen, Savupirttien kansaa. 220 siv., runsaasti kuvitettu. Werner Söderström o.s.y., 1931.

Maisteri Rytkönen on kerännyt kirjansa ainekset toimiessaan Sanakirjasäätiön stipendiaattina Pohjois-Savossa vuosina 1924–30. Keruupaikkana on ollut etupäässä Maaninka, mutta jossakin määrin myös Pielavesi, Iisalmi ja Lapinlahti. Kuvaus kohdistuu kauttaaltaan savupirttikulttuuriin, joka yhä elinvoimaisena kukoistaa Pohjois-Savon ja Keski-Suomen monien pitäjien syrjäkulmilla ja jonka olemassaolosta valistuneella vuosisadallamme oli meikäläisillä etnografeillaakin vielä kymmenkunta vuotta takaperin melko hämärä käsitys, puhumattakaan muusta yleisöstä. Tekijä esittää ensin johdatuksen »Savupirteistä ja niiden eläjistä» ja selvittelee sitten asuojan henkilä rakennetta luvuissa, jotka koskevat tietäjiä sekä kuolemaan ja hauataukseen liittyviä tapoja. Erilaisia askareita ja käsitoitä kuvalevat jutelmat, joiden aiheina ovat kaskenpolto, pohtimen, seulan, lapiikkaan, reen, päreen, kimpiaistioiden ja metalliesineiden valmistus ynnä kalojen käyttö. Kaikessa näennäisessä alkeellisuudessaan on savupirttirahaan jokapäiväinen toiminta hyvin säännöstely ja lukeuttomien miespolvien kokemuksiin perustuva elämäntaitoa; sen kielenkäyttö tuottaa mehevyydellään ja humoristisuudellaan lukijalle todellisen nautinnon. Kirjan kuvitus on runsas ja erittäin valaiseva, joskin siellä täällä voi todeta, ettei painotekniikka ole saanut esille valokuvien kaikkia hienouksia. — Jäämme odottamaan teokselle jatkoa, johon tekijältä varmaankaan ei puutu kiintoisia aineistoja.

T. I. I.

Häme kuvina II. Vanha Tammela. Tammela, Forssa, Jokioinen, Ypäjä, Humpila, Koijärvi. Luonto, rakennukset, työtavat ym. Toimittanut E. Aaltonen. 96 siv. Werner Söderström o.s.y., 1931.

Teos on tarkoitettu etupäässä kuvastoksi, joka luo yleiskatsauksen entisen Tammen kansankulttuuriin sellaisena kuin tämä esiintyi viime vuosisadan kuluessa. Toimittajalla on ollut käytettävissään erittäin runsas aineisto, kaikkiaan 1000 kuvaaa, mutta näistä on kulujen supistamiseksi täytynyt rajoittua 176:een. Toisaalta tätä aikaansaatu valikoima edustaa mahdollisimman täyspainoisesti puheenolevaa aluetta, sen maisemia, viljelys- ja kyläaukeita, rakennuksia ulkoa ja sisältä, kansantyyppejä, maanviljelystä, käsiteollisuutta, ruokataloutta, kulkuneuvoja, pukuja, kansantapoja, jopa säätyläiskulttuuriakin. Aineiston muodostavat suurimmaksi osaksi valokuvat ja niitä täydentävät muutamat Edelfeltin ja Ekmanin Tammela-aiheiset vanhat maalaukset.

Kuvien selitys käsittää 18 sivun laajuisen yhtenäisen esittelyn, joka on maist. Aaltosen, kotiseutunsa entisydden tarkan tuntijan käsialaa. Siinä on huomio kohdistettu kansanelämän tärkeimpiin ilmauksiin jättämällä syrjään kaiken toisarvoisen. Kokonaisuuden vuoksi toivoisi kuitenkin, että teoksessa olisi kosketeltu myös karjanhoitoa, metsänkäyntiä ja kalastusta, joista ei mainita juuri mitään.

Olisi hyvin suotavaa, että muistikin maakunnistamme saataisiin aikaan sensataisia kuvausia kuin hyvin entein alkanut sarja »Häme kuvina».

T. I. I.

Samuli Paulaharju, Härmän aukeilta. 408 siv., runsaasti kuvia ja kartta. Werner Söderström o.s.y., 1932.

Kolmenakymmenenähtaena kesänä on Paulaharju samoillut merkitsemässä muistiin kansantietoutta ja kuvaamassa kansanelämää eri tahoilla, missä suomalaista ja lappalaista kansaa asuu. Hänen nyt ilmestyneen kirjansa ilmoitetaan olevan järjestelyksessä 14:s. Niin ollen siis keskimäärin kirja melkein joka toinen vuosi! Siinhen tulevat vielä lisäksi ne laajat painamattomat aineskokoelmat, jotka hän on luovuttanut eri seurojen arkistoihin tai toistaiseksi pidättänyt itselleen. Tällainen saavutus on ollut mahdollinen vain Paulaharjun kaltaiselle armoitetulle kerääjäkyvylle. Nuo 14 kirjaa sisältävät mikä enemmän mikä vähemmän kansatieteellistä. Rikas-sisältöisimpiin tältä kannalta katsottuna kuuluu hänen uusin teoksensa. Paitsi asiatietoja semmoisinaan tarjoaa se hyviä läpileikkauksia vanhankansan elämästä Etelä-Pohjanmaalla. Kansanomaisen miljöön kuvaminen, jota ei ole pidettävä vähemmän tärkeänä kuin silkkaa asiatietojen kirjaanpanoa, vaatii muutakin kuin kansatieteellistä koulutusta, eipä se useimmita koulutuksen saaneilta varmaan luonnistuiskaan. Siihen tarvitaan synnynnäisiä lahjoja ja herkkää vaistoa. Paitsi näitä edellytyksiä on Paulaharjulla tällä kertaa ollut tavallista enemmän aikaa syventymiseen. Lisäksi hän on, syntyneenä ja kasvaneena Etelä-Pohjanmaalla, jo ennestään tuntenut kerrottavansa henkisen ympäristön. Näin ollen hänen uudesta kirjastaan tullut kansankuvauksen merkkiteos, hänen paras teoksensa.

I. M.

Vanhoja kauniita käsityötä. Toimittaneet *Aino Nissinen ja Tyyni Vahter.* 123 tekstit, 168 kuvasivua, 24 väritaulua. Werner Söderström o.s.y., 1931.

Suomalainen Marttaliitto järjesti viime kesänä, suomalais-ugrilaisen kulttuuri-kongressin aikana, suuren kansanomaisten käsityöiden näyttelyn, johon oli kautta maan valikoiden koottu tekstiilitöitä. Keruuseen olivat osallistuneet kaikki piiriläiset paikallisine yhdistyksineen. Taas saatiani nähdä, mitä yhteistyöllä voidaan aikaan- saada. Tulos oli monipuolin, täyспитоин ja runsas, käsittäen kaikkiaan lähes tuhat näyttelyesinettä.

Mutta erinomainenkin näyttely lakkaa olemasta elävää voimaa pian senjälkeen kuin sen ovat suljettaan. Tämäkään näyttelyn syttämät virikkeet tuskin olisivat jaksaneet palaa ja valistaa niitä, jotka vanhoja kauniita käsityötämme harrastavat, ellei siitä olisi toimitettu yllänimettyä muistojulkaisua, jonka kautta näyttelyn kan-tavuus sekä alallisesti että ajallisesti on monta vertaa kasvanut. Se mikä näytte-lyssä oli parasta, on tiivistetty tähän teokseen. Sen kautta näyttely tulee yhä jatkumaan ja olemaan avoinna koko Suomen kansalle paikasta ja ajasta riippumatta. Paitsi teoksen käytännöllistä ja esteettistä merkitystä on sitä pidettävä voittona myös kansatieteellemme, jolle se raaka-aineen muodossa tarjoaa tärkeän tutkimuslisän. Kuuluuhan kuvastoon kaikkiaan muutamaa vaille 400 esinettä, joita valitessaan toimittajat ovat kiinnittäneet erikoista huomiota siihen, että ne tulisivat mahdolisimman paljon täydentämään Kansallismuseon kokoelmia. Teksti rajoittuu pääasiassa esineiden tarkkaan luettelointiin. Teoksen käyttökelpoisuutta eivät vähennä erääät luetteloon jaoittelussa havaittavat pienemmät puutteellisuudet. Julkaisun toimittajat, maist. Nissinen ja hänen kansatieteellisenä tukenaan maisteri Vahter, ansaitsevat niin ollen täyden tunnustuksen hyödyllisestä ja hyvästä työstään.

Kuvat ovat selvät ja miellyttävät katsella, semminkin yksiväriset, kun taas värikuvista osa vaikuttaa hieman kovilta.

I. M.

Carolus Lindberg: Pohjolan rakennustaide. 273 siv., 200 tekstiä ja 50 liitekuvaaa.
Werner Söderström o.z.y., 1931.

Yllämainittu teos, joka on pohjoismaisen rakennustaitteen historian alalta laajin tähän asti suomenkielellä julkaistuista, on tarkoitettu ensi sijassa arkkitehtuuria opiskelevien oppaaksi mainitussa aineessa, mutta pyrkii samalla yleiskuvauksen puitteissa, jota täydennetään yksityistiedoilla suuresta määristä eri aikaisia ja eri laatuisia rakennuksia, antamaan taiteen harrastajille yleensä käsitystä rakennustaitteen erikoisalan Pohjoismaissa synnyttämistä muodoista ja niiden kehityksestä vuosisatojen halki. Teos ei siis ole erikoisesti tiedemiesten tarpeiksi laadittu, mutta sisältää heillekin käytettävää yksityistietoja samalla kuin se, yleisten sivistysolojen pohjalla ainetta käsittellen, valaisee rakennusilmiöiden yhteyttä ja yleistä kehitystä laajalla linjalla ja tavalla, joka avartaa näköaloja erikoisprobleemienkin selvittelyssä.

Teoksessa seurataan tavanomaista historiallisten tyyljaksojen mukaista aineen ryhmitystä. Romaanisen tyylin tulosten esittelyssä ovat Norjan sauvakirkot ja vanhemman keskiajan tuomiokirkot keskityskohteina. Gotiikan kuvaleminen vaatii huomion kiinnittämistä useampiin rakennuslaatuuihin, samalla kuin sen eri vivahdussia valaistaan eri maiden rakennusmuistomerkeillä. Omat alaryhmänsä siinä saavat myös Suomen keskiaikiset kivikirkot, pohjoismaiset puolustuslinnat ja kaupungit. Uuden ajan rakennusilmiöt kuvailaan renessanssin, 1600- ja 1700-lukujen barokin ja rokokoon sekä myöhempien uusklassillisuuden ja empiirin pääryhmissä. Erikoisituvia yleiskuvia annetaan rakennusmonumenttien pohjalla eri maista, pitämällä silmällä yleistä kehityskulkua, jolloin yksityiset monumentit erikoisuksineen saavat valaista kehitysradan leveyttä ja monipuolisutta. Esitys on pirteää ja asiaa havainnollistavaa, saaden paikka paikoin huomattavan lennokkuuden. Kuvien runsaus ja yksityismonumenttien sattuvat luonnehtimiset lisäävät esityksen havainnollisuutta. Koko esitys perustuu pääasiassa painettuun kirjallisuuteen, jolloin uusimpia erikoismonumenttien selvittelyjä ei aina ole voitu ottaa huomioon, mikä teoksen yleiskuvaukseen pyrkivän päämäärän kannalta onkin luonnollista. Muistierehdys lienee, kun tekijä Turun linnan kohdalla sanoo linnan renessanssiaikaisten uudistusten muistona säilyneen koristeellisen hiekkakivestä tehdyn ulkoportaalins (s. 182-3), jommoisesta ei kuitenkaan ole mitään tietoa.

Prof. Lindbergin teos täyttää arkkitehtuurin historian erikoisalan selvittäjänä tuntuvan aukon kirjallisuudessamme. Samalla kuin se etevällä tavalla opastaa tähän alaan aloittelevia ja harrastajia, se on tutkijoillekin suureksi hyödyksi.

J. Re.

Suomi — Eesti — Unkari (Eesti — Soome — Ungari. Magyarország — Finnország — Észtország). Kirjoittajat *A. Tamkemann. P. Teleki, V. Voionmaa. Toimittaja Felix Jonasson.* 212 siv., niistä kuvasivuja 144. Werner Söderström o.z.y., 1931.

Tämä kuvateos jakautuu siinä käsityjen maiden mukaan kolmeen osastoon, joista jokaisessa on lyhyt johdanto suomen, viron ja unkarin kielillä. Kuvat ovat aiheenvalinnaltaan ja teknillisestikin hyvin onnistuneita; hauskaa vaihtelua on aikaansaatu käytämällä erilaisia värijä, tummanvihreää suomalaisiin, ruskeaa virolaisiin ja siniharmaata unkarilaisiin kuvuiin. Teos antaa suppean yleiskäsityksen kunkin maan luonteenomaisista maisemista, kaupungeista ja kyläkulttuurista sekä vanhemmasta ja uudemmasta elinkeinoelämästä; n. puolet kuvista liittyy aiheitaan vanhempaan kulttuurihistoriaan (nimenomaan arkkitehtuurin) ynnä rahvaanelämään, joten teoksella on mielenkiintoa näiden alojen tutkijoillekin.

T. I. I.

Suomenmaa IX. 2. Oulun lääni. Pohjoisosa. 472 siv., 201 liitekuva, 44-sivuinen paikannimihakemisto ynnä kartta. Werner Söderström o.s.y., 1931.

Arvokas kulttuuryö on tullut päätökseen, kun 10-osaisen koko maamme käsitteväni tieto- ja hakemistoteoksen, Suomenmaan, yllämainittu viimeisen osan toinen side on valmistunut. Ensimmäisen, Uuttamaata esittävän osan ilmestymisestä onkin jo kulunut kokonaista 12 vuotta. Tämä pitkähkö ajanjakso on sangen huomattavasti vaikuttanut teoksen »sisäiseen ulkoasuun», etenkin kuvitukseen, joka osalta on yhä parantunut ja joka viimeisessä — 201 syväpainokuva — hipoo miltei loisteliaisuutta. Tässä osassa sisältökin tuntuu edellisiä täydellisemmältä ja huolitellummalta, mistä ansio langennee suureksi osaksi Perä-Pohjolaan hyvin perехtyneelle toimitussihteerille, fil. kand. *Erkki Mikkolalle*; mutta onhan Lappi myös aina vetänyt tutkijoita puoleensa, joten sen kohdalta on esitöitäkin tehty ehkä enemmän kuin jonkin eteläisen läänimme osalta.

Jokaiselle tutkijalle, jonka objektiina on Suomi — moninaisilta tahoiltakin tarkastettavaksi asetettuna —, teos on mitä parhain käskirja, jonka useat kappaleet, kuten laajat läänittäiset paikannimiluettelot, bibliografiat ja tilastotiedot, ovat sellaista, johon ajanhammas ei pysty; niitä kyllä voidaan tulevaisuudessa täydentää ja jatkaa, mutta tähänastiseen jo saamme olla hyvin tyytyväisiä.

K. Vna.

Pentti Eskola, Muuttuva maapallo. 422 siv., 272 kuvaaa. Werner Söderström o.s.y., 1932.

Prof. Sauramon 4 v. sitten ilmestyneen, muinaistutkimuksellemme sangen tärkeän teoksen »Jääkaudesta nykykaikan» taustaksi olemme saaneet prof. Pentti Eskolan maapallon kehityshistorian koko laajuudessaan. Tällaiset omintakeiset tieteelliset synteesit, jotka samalla ovat melkoisen laajoillekin piireille luettavia tietokirjoja, merkitsevät suurta edistysaskelta kotimaisen tieteen kehityksessä. Ne ovat päämäriä, joihin jokaisen tieteen alalla pyritään, ja intensiivinen geologinen tutkimuksemme on sitten Wilhelm Ramsayn päivien esiintynyt tällä alalla tien näyttäjänä.

Ei ole tässä tarpeen erikoisemmin teroiteta, että geologia, eikä vain nuorinta kvartääriaikaa käsitlevä, on muinaistieteelliselle ja yleensä historialliselle tutkimukselle tärkeä aputiede. Maapallon kehitysvaiheethan ovat alkujohdantona ihmiskunnan historiaan. Ja lisäksi »maakamaran on», tekijän sanuja seuratakseni, »kaiken elämän perusta. Se on maanviljelyksen työmaa ja siitä saa teknikka raakaaineensa, joihin ihmiskunnan koko aineellinen edistys perustuu». Toiselta puolen ihmiskunnan historia on geologian viimeinen luku, psykotsoinen maailmankausi, jolloin »ihmisen toiminta vaikuttaa huomattavasti geologisiniin prosesseihin, maan pinnan muotojen ja muodostumien muutoksiin» sekä maanviljelyksen ja karjanhoidon kautta elimelliseen luontoon ja sen kehitykseen. Viittaan tässä erikoisesti teoksen viehättävään viimeiseen osaan »Maapallon ja elämän historia.»

A. Å.

Heikki Klemetti, Kuortaneen vaiheita sanoin ja kuvin. 416 siv., runsaasti kuvittettu. Porvoo-Helsinki 1932.

Kirjan alussa on lyhyt ja hyvin kuvitettu katsaus Kuortaneen muinaislöytöihin. Se on esipuheen mukaan »pääosalta» lehtori R. Ala-Kuljun kirjoittama. Siinä havaittava tendenssi muinaistieteemme tuloksienvälistä kutistamiseen mahdollisimman niu-

koiksi on ilmeisesti kuitenkin kirjan varsinaisen tekijän tilille vietävä. Etelä-Pohjanmaan asutusta käsittelevä, paikannimety m. fantasioihin perustuva ja kotimaista muinaistutkimustamme väheksyyä luku (s. 28 ja seur.) ei täytä sellaisia mittoja, jotka vaatisivat ottamaan sen sisällön tässä vakavan tieteelliseltä kannalta (ks. esim. Kalmu-liitteisten paikannimien, jotka ovat Keski- ja Pohjois-Suomessa aivan yleisiä historiallisen ajan kesä- y.m. tilapäishautuumaiden niminä, esittämistä »vakavina todisteina» Etelä-Pohjanmaan myöhäisrautakautisesta asutuksesta sekä heruli-teeman käsitellyä, s. 46 ja seur.). Professori Klemetti tuntee musiikin alalta hyvästi rajan, josta lähtien vasta ammattimiehen arvosteluvovelvollisuudet alkavat.

Kulttuurihistoriallisena ilmiönä tekijän käsitykset esihistoriastamme ovat sukua suurruotsalaiselle historiankirjoitukselle 1600-luvun lopulla, jolloin — käyttääkseni professori Ojansuu-vainajan sanoja — »pidettiin kuolemattomana kunniana valehdella isänmaan puolesta». Samansuuntaista »rudbeckilaista» muinaisajan selvittelyä ovat meillä viimeikoina lisäksi harjoittaneet m.m. taiteilija Ilmari Virkkala ja tohtori Viljo Tolvanen. Näin sopivan tilaisuuden tullen tehtäköön myös Suomen Museon sivulle vastaisen varalta lyhyt merkintä tästä itsenäistymisaikamme nousua seuranneesta kasvannais-ilmiöstä. Maallikkotutkijain rikkailta pöydiltä putoaa sen tään joskus ammattitiedemielillekin kelvollisia muruja. Sellaisia on muinaistieteemme alalla saatu turhaan odottaa, sittenkin R. Dillström kuoli, eikä niitä tästäkään teoksesta näy kokoontuvan, päinvastoin kuin »Suomalaisen kirkonrakentajien» tekijältä olisi odottanut. Mutta esihistoriallinen lähdeaineisto ei olekaan äkkioudokseltaan helposti punnittavissa ja hallittavissa.

Kirjan historiallisesta ja kansatieteellisestä puolesta ovat näiden alojen erikoistuntijat jo muualla lausuneet sanansa. Mutta jos jätämme huomioonottamatta teoksen tieteellisen vajavaisuuden, jää jäljelle rikas ja monipuolin pitäjänkuvasto ja runsain mitoin Etelä-Pohjanmaan nuorinta sivistyshistoriaa valaisevaa, tosin varoen käytettävää aineistoa, — persoonallinen, kaunokirjallisesti sangen ansiokas kotiseutukuvaus, josta ei ole paljon muuta kuin hyvää sanottavana. Valitettavaa on, että tekijä ei ole rajoittunut vain tällaisen julkaisemiseen.

A. Å.

Suomen Muinaismuistoyhdistyksen vuosikertomus toimivuodelta 7. 5. 1930–7. 5. 1931.

Jälleen on kulunut kymmenvuotiskausi Yhdistyksemme elämässä. Kun v. 1920 vietettiin sen 50-vuotisjuhlaa, tuntui sotaajan lamauttava vaikutus vielä tuoreena. Yhdistyksen nyt sivuutettua kuudennen vuosikymmenensä voimme todeta, että sen toiminta on vakiintunut säännölliseen uomaansa, vieläpä ajoittain ylittänytkin entiset saavutukset, nimenomaan runsaiden ja arvokkaiden julkaisujen muodossa. Työskentelymme ei kuitenkaan ole tapahtunut ilman raskaita menetyksiä. Tuonen viikate on tämän ajan kuluessa kaatanut monta Yhdistyksen tukimiestä, mainitaksemme vain manallemenneet työjäsenet, nimet sellaiset kuin Grottenfelt, Heikel, Hjelt, Koskimies, Sirelius, Tavaststjerna, Tikkalan ja Virkkunen.

Stipendiaatit. Yhdistyksen ohjelmaan sisältyväni muinaistieteellisen tutkimus- ja keräilytoiminnan tukemiseen on käytetty 7,000 markkaa. Stipendiaatit, mäistertit C. Ramsdahl ja E. W. Drake, ovat luetteloineet Finströmin ja Saltvikin pitäjien kiinteitä muinaisjäännöksiä.

Painatusvarojen pääosan on muodostanut vakinainen valtionapu, 75,000 markkaa. Erinäisiin tutkimustehtäviin, joita maisterit A. Äyräpää, N. Cleve ja Tyyni Vahter suorittavat, on valtion raha-arpajaisten voittovaroista myönnetty 95,000 markkaa. Yhdistyksen nimissä ilmestyvä Eurasia Septentrionalis Antiqua' varten on yleisistä varoista saatu 35,000 markkaa. — Yhdistyksen omistamasta Castrénin rahastosta on käytetty 27,000 markkaa prof. Appelgren-Kivalon alempana mainitun teoksen painatukseen.

Painosta on ilmestynyt: Suomen Museo — Finskt Museum XXXVII (186 s.), johon ovat kirjoittaneet E. Floderus, A. Hackman, A. Hämäläinen, T. Itkonen, T. E. Karsten, M. Kenttämäki, I. Kronqvist, K. K. Meinander, A. Nordling, H. Salmo, A. W. Rancken, Sigrid Rinne, A. M. Tallgren ja E. A. Virtanen; saksankielinen selostus edellisestä (9 s.);

A. W. Rancken, Letala (Finlands kyrkor II, 75 s.);

Hjalmar Appelgren-Kivalo, Alt-Altaische Kunstdenkmäler. Briefe und Bildermaterial von J. R. Aspelins Reisen in Sibirien und der Mongolei 1887–1889. (IX+47 siv. ynnä 71 kuvataulua ja 2 karttaa);

Eurasia Septentrionalis Antiqua V (220 s.), joka sisältää kaksitoista koti- ja ulkomaisten tutkijain kirjoitusta;

Eurasia Septentrionalis Antiqua VI (224 s.), joka sisältää kolmetoista koti- ja ulkomaisten tutkijain kirjoitusta.

Yhdistyksen kokoelmiin ovat lahjoituksia antaneet tohtori Y. H. Toivonen ja palstatilallisen poika Vilho Nurmi.

Kirjasto on karttunut 409 niteellä.

Julkaisujen vaihtoon on ryhdytty seuraavien laitoksiens ja yhdistyksien kanssa:

Tukholma: Geologiska Föreningen.

» Svenska Turistföreningen.

Lund: Kgl. Universitets-Biblioteket.

Hernösand: Norrlands kulturhistoriska förening.

Uumaja: Västerbottens läns hembygdsförening.

Luulaja: Norrbottens läns hembygdsförening.

Skien: Fylkesmuseet for Telemark og Grenland.

Reykjavik: Islenskt fornleifafilag.

Görlitz: Gesellschaft für Anthropologie und Urgeschichte der preussischen Oberlausitz.

Varsova: Świątowit.

Uusia jäseniä on Yhdistykseen valittu:

kunniajäseneksi professori Hj. Appelgren-Kivalo;

kirjeenvaihtajaksi professori Tancred Borenius (Lontoo), valtionarkivaari Sigurd Curman (Tukholma), tohtori Sigurd Erixon (Tukholma), professori Harri Moora (Tartto), professori Wl. Antoniewicz (Varsova), tohtori Nándor Fettich (Budapest) ja professori Sueji Umehara (Söul);

perustajaksi professori Artturi Kannisto;

vakinaisiksi jäseniksi maisteri Ella Kivikoski, maisteri I. Kronqvist, ylioppilas Jorma Leppäaho, neiti Hildur Planting ja johtaja Heikki Renqvist.

Kunnianosoituksia:

23. 6. 30 työjäsenen, professori J. J. Tikkasen hautajaisissa laskivat toht. Meinander ja prof. Hackman Yhdistyksen seppeleen.

8. 9. 30 Yhdistyksen taloudenneuvajan, pankinjohtaja K. Basilierin viettäässä 70-vuotispäiväänsä maatalallaan lähetettiin hänelle onnentoivotussähkösanoma.

9. 10. 30 lääninsihteeri V. Selinheimon täyttäässä 60 vuotta esittivät hänelle Yhdistyksen onnittelun esimies, prof. Tallgren, ja valtionarkeologi Rinne.

2. 11. 30 manallemenneen historiantutkijan, maisteri Antero Pelkoson hautajaisissa laskivat Yhdistyksen seppeleen esimies, maist. Äyräpää ja sihteeri.

14. 2. 31 manallemenneen kunniajäsenen, tohtori Akseli Lähteenkorvan hautajaisissa Käkisalmessa laski maist. A. O. Väisänen Yhdistyksen seppeleen.

15–16. 3. 31 Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran 100-vuotisjuhlassa edustivat Yhdistystä esimies ja sihteeri.

17. 3. 31 työjäsenen, professori Arthur Hjeltin hautajaisissa laskivat esimies ja prof. Hackman Yhdistyksen seppeleen.

Muita asioita. Yhdistys on liittynyt jäseneksi Z. Topeliuksen lapsuuskotisäätiöön.

Urajärven kartanonmuseon hoitokuntaan on valittu tuomari A. Markkula, maist. B. Cederhvarf ja toht. A. Hämäläinen.

Urajärven varoista on käytetty 5,700 markkaa professorien A. O. Heikelin ja Hj. Appelgren-Kivalon rintakuvien, jotka taiteilija A. Sailo on aiemmin valmistanut, pronssiinvalamiseen. Työn on suorittanut D. Uuranen. — Appelgren-Kivalon rintakuvarahasto on käytetty sääntöjensä mukaisesti edellämainitituun tarkoitukseen. — Paikannimirahasto on liitetty J. R. Aspelinin rahastoon. — A. O. Heikelin rahasto on siirretty A-rahastoihin.

Yhdistyksen 60-vuotisjuhlakokous pidettiin 1. 10. 30 Kansallismuseossa. Esimies, prof. A. M. Tallgren lausui läsnäolijat tervetulleiksi ja loi katsauksen Yhdistyksen vaiheisiin, varsinkin viimeksi kuluneiden 10 vuoden aikana. Toht. K. K. Meinander piti esitelmän Suomen historiallisesta muotokuvastosta. Virallisen ohjel-

man loputtua nautittiin Hotelli Helsingissä illallinen, johon otti osaa holmekymmentä henkilöä. Sen kuluessa puhuivat esimies ja valtionarkeoloogi J. Rinne.

Muita kokouksia on pidetty 7 yleistä ja 8 johtokunnan. Edellisissä ovat esitelmöineet:

6. 11. 30 maist. H. Salmo Maarian Kärsämäen esihistoriallisesta asuinpaikasta.
4. 12. 30 maist. A. Äyräpää Kauhavalla tavatusta kivikauden hautalöydöstä.
4. 12. 30 toht. I. Manninen euraasialaisista rengassauvoista.
4. 2. 31 toht. P. O. von Törne Erik Dahlbergin teoksessaan »Suecia antiqua et hodierna» käyttämistä Viipuria ja Hämeenlinnaa esittävistä originaaliirroksista.
5. 3. 31 maist. I. Kronqvist Ulvilan kirkon rakennushistoriasta.
9. 4. 31 toht. T. I. Itkonen Pyhämaan vanhoista rakennuksista.
7. 5. 31 prof. A. M. Tallgren Suomen asutuksesta ja kulttuurista pakanuudenajan päätyessä.

Yhdistyksen virkailijoina ovat toimineet: esimiehenä prof. A. M. Tallgren, varaesimiehenä maist. B. Cederhvarf, sihteerinä allekirjoittanut, kirjastonhoitajana maist. N. Cleve, arkistonhoitajana maist. Tyyni Vahter, rahastonhoitajana tuom. A. Markkula, taloudenneuvojina tod. valtioneuvos A. Ramsay, johtaja W. A. Lavo- nius ja pankinjohtaja K. Basilier sekä tilintarkastajina maist. Axel Ekström ja tuom. Kaarlo Kaira, varamiehinään toht. Lauri O. Th. Tudeer ja maist. A. O. Väisänen.

Helsingissä toukok. 7 p:nä 1931.

T. I. Itkonen.

Suomen Muinaismuistoyhdistyksen tilit v. 1930.

Tiliasema joulukuun 31 p:nä 1930.

Sijoitukset:		Varat:		
Suomen Hypot.-yhdist.	4½ % l.	28,000:—	à 98,70 %	26,650: 50
» »	4 % »	2,000:—	» 50 %	1,000: —
Kiinteistöpankki Oy:n	4 % »	53,000:—	» 48 %	25,440: —
» »	4½ % »	152,000:—	» 68 %	103,360: —
» »	4½ % »	18,000:—	» 87,62 %	15,770: 40
Rosenlew & C:on	5 % »	95,000:—	» 66 %	62,700: —
Tampereen kaupungin	4½ % »	1,000:—	» 55 %	550: —
Suomen valtion	3½ % »	20,500:—	» 76 %	15,567: 50
Rauman kaupungin	4 % »	29,000:—	» 71,83 %	20,832: 50
Vapauden laina v:ltä 1918	5½ % »	16,000:—	» 100 %	16,000: —
Pohjoismaiden Yhdyspankin osakkeita				13,650: — 301,520: 90
» »	pääomatiili			101,525: —
Helsingin Osakepakin		»		4,178: 65
Kansallis-Osake-Pankin		»		79,239: 54
Urajärven tila			80,000: —	264,943: 19
Kasvaneet korot				4,520: 20
Juokseva tili				108,340: 55
			Smk.	679,324: 84

V e l a t :

A=rahastot:		
Ahlgrenin rahasto	20,000:—	
Aspelinin »	24,229: 70	
Heikelin »	20,627: 67	
Urajärven »	80,000:—	144,857: 46

B=rahastot:

Perustajarahasto	30,000:—	
Castrénin rahasto	127,629:—	
Sundmanin »	7,235: 13	
Nervanderin »	4,513:—	
v. Heidemanin »	103,000:—	272,377: 13

C=rahastot:

Appelgren-Kivalon rintakuvarahasto	1,327: 22	
Taidehist. rahasto	3,961: 29	
Malmin »	11,390: 39	
Kajaanin »	304: 05	
Luostaritutkimusrahasto	4,178: 65	21,161: 60
Käyttövarojen ylijäämä		110,094: 75
Urajärven käyttövarojen ylijäämä		130,833: 90
	Smk.	679,324: 84
Omaisuus ³¹ ₁₂ 1929	746,184: 96	
» » 1930	679,324: 84	
Omaisuuden vähennys	Smk.	66,860: 12

T u l o t ja m e n o t v. 1930.

T u l o t :

Korkoja:		
Ahlgrenin rahasto	1,000:—	
Aspelinin »	1,154:—	
Perustaja= »	1,500:—	
Castrénin »	6,078:—	
Sundmanin »	345:—	
Nervanderin »	215:—	
Heikelin »	1,002:—	
Kajaanin »	14:—	
Malmin »	542:—	
Taidehist. »	189:—	
Luostaritutk.= »	268: 05	
Appelgren-Kivalon r.k.-rahasto	63:—	12,370: 05

Käyttövarat:

Valtionapu	75,000:—	
Längmanin rahaston avustus	7,000:—	
Avustuksia raha-arpajaisien voittovaroista	100,000:—	
Myydystä kirjallisuudesta	6,585: 85	
Ilmoitus (Suomen Museossa)	1,000:—	
Jäsenmaksuja	1,438: 40	
Agiovoittoa	3,299: 20	194,323: 45

Urajärven käyttövarat:

v. Heidemanin rahaston korot v:ltä 1930 (siirretty	5,400:—
Urajärven käyttövaroihin)	5,400:—
Erinäisiä tuloja	300:—
Korkoja	18,653: 08
Omaisuuden vähenrys	66,860: 12
Smk.	297,906: 70

Käyttövarat:

M e n o t:

Painatuskulut	191,466: 30
Tekijäpalkkiot	19,861: 50
Palkat	7,700: —
Stipendit	23,000: —
Tutkimusavustuksia arpajaisvoittovaroista	23,000: —
Posti-, ilmoitus- ja muut kulut	10,591: —
<i>Urajärven käyttövarat</i>	275,618: 80
	22,287: 90
Smk.	297,906: 70

Auli Markkula.

**Suomen Muinaismuistoyhdistyksen vuosikertomus
toimivuodelta 7. 5. 1931—7. 5. 1932.**

Luodessamme katsauksen kuluneen vuosikauden tärkeimpiin tapahtumiin Yhdistyksen elämässä käännyt ajatus niihin suuriin vauroihin, joita se on saanut kokea monien huomattavien jäsentensä kuoleman johdosta. Manan majoille ovat siirtyneet kunniajäsenet Jenny Maria Montin-Tallgren ja Ida Aspelin-Haapkylä, vakinaiset jäsenet Kaarle Jaakkola, W. A. Lavonius ja Kaarle Soikkeli sekä kirjeenvaihtajat A. A. Spitsyn ja G. Kossinna. — Yhdistyksen toimintaa on kovasti vaikeuttanut talouselämää rasittava yleinen pulakausi, joka on tuntunut varsinkin tutkimus- ja julkaisutöiden supistumisessa.

Stipendit. Tutkimus- ja keräilytoiminnan tukemiseen on voitu käyttää vain 2,000 markkaa, jolla summalla intendentti I. Kronqvist on ottanut selkoa Noustiaisten, Mynämäen ja Taivassalon kirkkojen rakennushistoriasta.

Painatusvarojen pääosan on muodostanut vakinainen valtionapu, 53,000 markkaa. Eurasia Septentrionalis Antiquaa varten on yleisistä varoista myönnetty 26,250 markkaa.

Painosta on ilmestynyt: Finskt Museum XXXVIII—XXXIX (84 s.), johon ovat kirjoittaneet Hj. Appelgren-Kivalo, N. Cleve, A. Hackman, (I. Manninen &) A. Halinius, I. Kronqvist, K. K. Meinander, C. A. Nordman, A. W. Rancken ja P. O. v. Törne; saksankielinen selostus edellisestä (3 s.);

K. K. Meinander, »Porträtt i Finland före 1840-talet» (456 s.); teos on ilmestynyt Söderström & C:on kustantamana ja Yhdistys on sitoutunut antamaan sille 90,000 markan suuruisen avustuksen;

Eurasia Septentrionalis Antiqua VII (210 s.), johon ovat kirjoittaneet F. Hančar M. M. Ivaščenko, G. Nioradze, A. M. Tallgren, T. Vahter, J. Werner ja A. A. Zakharov.

Yhdistyksen kokoelmiin ovat lahjoituksia antaneet: ylioppilas Margit Fredriksson, lehtori E. Granit-Illmoniemi, rouva Aune Hedly ja prof. G. von Merhart.

Kirjasto on karttunut 409 niteillä.

Julkaisujen vaihtoon on ryhdytty seuraavien tieteellisten järjestöjen kanssa:

Bonn: Verein von Altertumsfreunden im Rheinlande.

Pietari: Tiedeakatemia.

Ålands kulturhistoriska museum on saanut lahjaksi Yhdistyksen julkaisuja.

Uusia jäseniä on Yhdistykseen valittu:

työjäseniksi professorit Gabriel Nikander ja Matti Sauramo;

kirjeenvaihtajiksi maisteri Esko Altonen ja professori Francis Balodis (Riika); perustajajäseneksi arkkitehti Yrjö Laine;

vakinaisiksi jäseniksi tohtori Jenny af Forsselles, ylioppilas Auvo Hirsjärvi, herra Jihei Kano (Japani), tohtorinrouva Taru Manninen, ylioppilas Eino Nikkilä, maisteri Elvi Pakarinen ja apteekkari U. B. Segerman.

Kunnianosoituksia:

13. 9. 31 Turun kaupungin historiallisen museon 50-vuotisjuhlassa edusti maisteri N. Cleve Yhdistystä.

31. 10. 31 lähetettiin kirjeenvaihtajan, ent. valtionantikvaari B. Salinin kuoleman johdosta surunvalitus-sähkösanoma hänen omaisilleen Tukholmaan.

2. 11. 31 kunniajäsenen, konsuli Eugen Wolffin täyttäessä 80 vuotta hänelle lähetettiin onnentoivotussähkösanoma.

2. 11. 31 tohtori Harald Lindbergille lähetettiin hänen 60-vuotispäivänään tervehdyssähkösanoma.

19. 12. 31 manallemenneen kunniajäsenen, asessorinrouva Jenny Maria Montin-Tallgrenin hautajaisissa laski prof. G. Nikander Yhdistyksen seppeleen.

20. 12. 31 kuolleen kirjeenvaihtajan, prof. G. Kossinnan muistojuhlaan Berliiniin lähetettiin surunvalitus-sähkösanoma.

9. 2. 32 manallemenneen kunniajäsenen, valtioneuvoksetar Ida Aspelin-Haapikylän hautajaisissa laskivat tohtorit Rinne ja Meinander Yhdistyksen seppeleen edellisen pitäässä muistopuheen.

17. 3. 32 Yhdistyksen talouden-neuvojan ja monivuotisen ent. rahastonhoitajan, johtaja W. A. Lavoniuksen hautajaisissa piti esimies, prof. Tallgren muistopuheen ilmoittaen Yhdistyksen lahjoittavan seppeleen sijasta rahasumman Suomen Kukkaisrahaastoon.

24. 3. 32 Hämeen museon johtajalle, taiteilija G. Engbergille lähetettiin tervehdyssähkösanoma hänen 60-vuotispäivänään.

9. 4. 32 työjäsenen, tohtori K. K. Meinanderin täyttäessä 60 vuotta Yhdistyksen johtokunta kunnioitti häntä mieislukuisana tervehdyksäynnillään ja esimies piti puheen ojentaten päivän sankarille juhlakirjan, joka oli kokoonpantu entisten ja nykyisten työjäsenten varhemmin julkaistemista tutkielmista; näitä oli yksi kappale kultakin.

Muita asioita. Yleisistä varoista on Yhdistyksen kautta annettu 5,000 markan suuruinen avustus »Acta archaeologica'lle» (Kööpenhamina) Suomea koskevien kirjoitusten painattamiseksi.

Z. Topeliuksen lapsuuskotisäätiön hallituksen perustavassa kokouksessa

31. 1. 1932 edusti valtionarkeologi Rinne Yhdistystä; vakinaiseksi Yhdistyksen

edustajaksi Säätiöön on valittu tuomari A. Markkula, varamiehenään maisteri B. Cederhvarf.

Yhdystys on ostanut 5,000 markalla taiteilija E. Rautalan maalaaman professori U. T. Sirelius-vainajan muotokuvan, joka luovutettiin Kansallismuseolle vuosikokouksen yhteyteen järjestetyssä juhlatilaisuudessa 7. 5. 1932, prof. Tallgrenin piitäessä muistopuheen.

Kokouksia on pidetty 7 yleistä ja 10 johtokunnan. Edellisissä ovat esitelmöineet:

1. 10. 31 prof. A. M. Tallgren permalaisen eläinornamentiikan alkuaisteista.
5. 11. 31 maisteri K. Vilkuna Vakka-Suomen puuastioiden historiasta.
3. 12. 31 toht. L. Wennervirta keskiajan goottilaisen monumenttimaalausksemme alkuperästä.
4. 2. 32 toht. T. I. Itkonen lovikoristeista aitoista ja kiukkuririihistä.
4. 2. 52 maist. K. Vilkuna Codex Kalmarin alkuperästä.
10. 3. 32 intendentti I. Kronqvist Lemun kirkon rakennushistoriasta.
7. 4. 32 toht. C. A. Nordman varhempaan keskiaikaan palautuvista Varsinais-Suomen veistoksista.
7. 5. 32 prof. A. M. Tallgren Kaukasian muinaistieteellisestä asemasta toisella vuosituhannella e. Kr.

Yhdistyksen virkailijoina ovat toimineet: esimiehenä prof. A. M. Tallgren, varaesimiehenä maist. B. Cederhvarf, sihteerinä allekirjoittanut, kirjastonhoitajana maist. N. Cleve, arkistonhoitajana maist. Tyyni Vahter, rahastonhoitajana tuom. A. Markkula, taloudenneuvojina tod. valtioneuvos A. Ramsay, johtaja W. A. Lavoni ja pankinjoht. K. Basilier sekä tilintarkastajina tuom. K. Kaira ja maist. A. O. Väisänen, varamiehinäni maist. Axel Ekström ja toht. L. O. Th. Tudeer.

Helsingissä toukokuun 7 p:nä 1932.

T. I. Itkonen.

Suomen Muinaismuistoyhdistyksen tilit v. 1931.

Tiliasema joulukuun 31 p:nä 1931.

Sijoitukset:	V a r a t :
Suomen Hypot.-yhdist.	4½ % l. 21,000: — à 98,70 % 20,728: 50
» »	4 % » 2,000: — » 50 % 1,000: —
Kiinteistöpankki Oy:n	4 % » 48,000: — » 48 % 23,040: —
» »	4½ % » 149,500: — » 68 % 101,660: —
» »	4½ % » 18,000: — » 87,62 % 15,770: 40
Rosenlew & C:on	5 % » 85,000: — » 66 % 56,100: —
Suomen valtion	3½ % » 20,500: — » 76 % 15,567: 50
Rauman kaupungin	4 % » 29,000: — » 71,83 % 20,832: 50
Vapauden laina v:ltä 1918	5½ % » 16,000: — » 100 % 16,000: —
Pohjoismaiden Yhdyspankin osakkeita 13,650: — 284,348: 90
» » pääomatili 80,217: 50
Helsingin Osakepankin	» 4,423: 25
Kansallis-Osake-Pankin	» 83,873: 30
Urajärven tila 80,000: —

Kasvaneet korot	4,292: 30
Juokseva tili	51,480: 95
	<hr/>
Smk.	588,636: 20

Arahastot:	V e l a t:
Ahlgrenin rahasto	20,000: —
Aspelinin »	25,441: 79
Heikelin »	21,246: 67
Urajärven »	80,000: — 146,688: 46
Brahastot:	
Perustajarahasto	30,000: —
Castrénin rahasto	105,000: —
Sundmanin »	7,597: 13
Nervanderin »	4,739: —
v. Heidemanin »	103,000: — 250,336: 13
Crahastot:	
Taidehist. rahasto	4,159: 29
Malmin »	11,960: 39
Kajaanin »	319: 05
Luostaritutkimusrahasto	4,423: 25 20,861: 98
Käyttövarojen ylijäämä	49,965: 01
Urajärven käyttövarojen ylijäämä	120,784: 62
	<hr/>
	Smk. 588,636: 20
Omaisuus ^{31/12} 1930	679,324: 84
» » 1931	<hr/> 588,636: 20
Omaisuuden vähennys	Smk. 90,688: 64

Tulot ja menot v. 1931.

Korkoja:	T u l o t:
Ahlgrenin rahasto	1,000: —
Aspelinin »	1,212: —
Heikelin »	1,032: —
Perustaja»	1,500: —
Castrénin »	5,000: —
Sundmanin »	362: —
Nervanderin »	226: —
Taidehist. »	198: —
Malmin »	570: —
Kajaanin »	15: —
Luostaritutk.»	244: 60 11,359: 60
Käyttövarat:	
Valtionapu	75,000: —
Ylimääräinen valtionapu	5,000: —
Myydystä kirjallisuudesta	9,217: 20
Jäsenmaksuja	1,830: —
Agiovoittoa	7,328: — 98,375: 20

Urajärven käyttövarat:

v. Heidemanin rahaston korot v:ltä 1930.....	5,150:—
Korkoja	14,881: 21
Omaisuuden väähennys	90,688: 64
Smk.	220,454: 65

Käyttövarat:

M e n o t:

Painatuskulut	109,575: 55
Tekijäpalkkiot	30,919:—
Palkat	10,700:—
Tutkimusavustuksia raha-arpajaisten voittovaroista ..	40,000:—
Posti-, ilmoitus- ja muut kulut	12,733: 60
<i>Urajärven käyttövarat</i>	203,928: 15
Smk.	16,526: 50
	Smk. 220,454: 65

Auli Markkula.

Suomen Muinaismuistoyhdistys

julkaisee vuosittain ilmestyyvää aikakauslehteä *Suomen Museo—Finskt Museum*, jonka erikielisissä sarjoissa on eri sisällyks. Siitä on saatavissa: Suomen Museo II à 7: 50, vuosikerrat III—IX molemmat sarjat erikseen à Smk. 7: 50, X—XVI (mol. sarjat yhdessä) à 22: 50, XVIII—XXVI (mol. sarjat yhdessä) à 30:—, XXIX—XXXIV à 30:— (kumpikin sarja erikseen à 15:—), XXXV—XXXVII à 50:— (erikseen à 25:—), XXXVIII—XXXIX (yhteisnumero) 50:— (erikseen à 25:—).

Suomen Muinaismuistoyhdistyksen Aikakauskirja on ilmestynyt osat I—XXXVIII. Niiden hinta on: I—IV à 15:— (V—VII loppuunmyydty), VIII—IX à 15:—, X 22: 50, XI 15:— (XII loppuunmyyty), XIII 25:—, XIV—XVI à 15:— (XVII—XVIII loppuunmyydty), XIX—XX à 15, XXI 35:—, XXII—XXIII à 22: 50, XXIV—XXV à 35:—, XXVI 40:—, XXVII 30:—, XXVIII—XXIX à 40:— (XXX loppuunmyyty), XXXI 45:—, XXXII 60:—, XXXIII 20:—, XXXIV 60:—, XXXV 75:—, XXXVI 100:—, XXXVII 60:—, XXXVIII 100:—.

Eurasia Septentrionalis Antiqua'a on ilmestynyt osat I—III à 160:— ja IV—VII à 200:—.

Yhdistyksen muista julkaisuista mainittakoon *Suomen Muinaismuistoyhdistyksen Pöytäkirjat I* (1870—75) ja *II* (1876—85) à 6:—, *Finlands kyrkor I: Nykyrko och Nystad* 50:— ja *II: Letala* 60:—, *Die steinzeitlichen Wohnplatzfunde in Finland* (J. Ailio) 100:—, *Karelische Gebäude und Ornamentsmotive* (Y. Blomstedt) 75:—, *Die ältere Eisenzeit in Finnland* (A. Hackman) 100:—, *Collection Tovostine* (A. M. Tallgren) 100:—, *Suomen esihistorialliset ja ajaltaan epämääräiset kiinteät muinaisjäännökset* (A. M. Tallgren) 12:—, *Anglo-Saxon Coins found in Finland* (C. A. Nordman) 75:—, *Kansanomaisia rakennustapoja ja koristemuotoja Karjalasta* (J. Kekkonen) 100:—, *Alt-Altaiische Kunstdenkmalen* (Hj. Appelgren-Kivalo) 225:— (sid. 250:—).

Yhdistykseltä on myös saatavissa seuraavia teoksia: *Suomalaisia pukuja myös hemmältä rautakaudelta* (Hj. Appelgren-Kivalo) 150:—, *Muinaisjäännöksiä Suomen suvun asumusaloilta* (J. R. Aspelin) 150:—, *Collection Zaoussailov I—II* (A. M. Tallgren) à 75:—.

Yhdistyksen jäsenmaksut: lahjoittajajäseniltä vähintään 1,000:—, perustajajäseniltä 500:— ja vakinaisilta jäseniltä 100:— kerta kaikkiaan. Lahjoittaja saa, jos hän haluaa, ilmaiseksi ensimäisestä jäsenyyssuodestaan lähtien ilmestyneet Suomen Museot, Finskt Museumit ynnä yhdistyksen Aikakauskirjat sekä yhdistykseltä tilatessaan sen muut julkaisut alennettuun hintaan. Perustaja saa niin halutessaan ilmaiseksi vuosijulkaisun ja alennettuun hintaan muut julkaisut. Vakinainen jäsen saa alennettuun hintaan yhdistyksen julkaisut. Jäsenille tuleva hinnanalennus on 25%.

Suomen Muinaismuistoyhdistyksen osoite on:

Helsinki, Kansallismuseo.

Referate.

Suomen Museo XXXVIII—XXXIX.

1931—1932.

Das steinzeitliche Grab auf dem Hügel Perttulanmäki, Kirchspiel Kauhava (Aarne Åyräpää). S. 1—15. Im Winter 1930 stiess man beim Sandgraben auf dem Hügel Perttulanmäki, ungef. eine Meile östlich von der Eisenbahnstation Kauhava, Län Vaasa, Österbotten, auf ein steinzeitliches Grab, von welchem mehr als die Hälfte unter die Landstrasse zu liegen gekommen war und dadurch für die Forschung bewahrt wurde. Es ist auf dem finnischen Festlande das erste steinzeitliche Bodendenkmal seiner Art, von welchem durch Grabungen ein Gesamtbild erhalten werden konnte; die bisher angetroffenen steinzeitlichen Gräber sind beim Kies- und Sandholen grösstenteils oder völlig zerstört worden, ehe Sachverständigen Gelegenheit zu ihrer Untersuchung bereitet werden konnte. Der Grund hierzu liegt darin, dass die zur Bootaxtkultur gehörenden steinzeitlichen Gräber in Finnland meistens vereinzelt vorkommen und durch keinen Hügel oder andere Merkmale ausgezeichnet sind, so dass sie nur ganz zufällig zum Vorschein kommen.

Der Fundort (Abb. 1) war feiner Sandboden. Bei der Ausgrabung wurde zuerst das Profil des erhaltenen Teiles des Grabes freigelegt, das einen an beiden Enden gespaltenen 2—5 cm breiten Streifen dunkler humusartiger Erde zeigt (Abb. 2 A u. 3); der Boden des Grabes lag 75—90 cm tief (die zu unterst liegenden schwarzen Streifen sind natürliche Rostadern). Abb. 2 B und 4 stellen den Horizontalschnitt des Grabes in 60—65 cm Tiefe dar, Abb. 2 C und 5 in 70 cm Tiefe. Der Boden des Grabes ist auf Abb. 2 D im Grundriss, auf Abb. 7 im Bilde zur Darstellung gebracht. Abb. 6 veranschaulicht die Mitte des Grabes nach ihrer Blosslegung längst dem auf Abb. 5 sichtbaren schwarzen Streifen. Der Rand der zwecks der Bestattung gegrabenen Grube umgab in einem Abstand den dunklen Einfassungsstreifen (vgl. Abb. 2 E und 6). Der dunkle Streifen ist demnach der Überrest der in der Mitte der Grube errichteten Grabanlage.

Nach dem sachkundig ausgegrabenen Teile des Grabes und den Angaben der beim Sandholen beschäftigt gewesenen Leute lässt sich die Grabanlage derart wiederherstellen, wie auf Abb. 2 E ersichtlich ist. Vom Schädel hatten sich — was in Finnland ganz ungewöhnlich ist — deutliche Reste erhalten, u.a. Teile von Zähnen. Sie lagen am Nordwestende des Grabes (bei I auf Abb. 2 E). Die dünn schraffierte Fläche in der Mitte des Grabes dürfte den Platz der Beckenknochen bezeichnen und die von dort nach Südwesten sich erstreckende längliche Figur gibt vielleicht zum Teil die Lage der Beinknochen an. Die Leiche war also offenbar in Hockerstellung in das Grab gelegt worden, mit dem Kopf in das Nordwestende und den Knieen wahrscheinlich nach Südwesten. Die Sandgräber hatten auf dem Boden des Grabes in der Nordecke einen Schleifstein (Abb. 9) und in der Ostecke ein schnurkeramisches Gefäß und ein kleines Steinbeil (Abb. 10 u. 11) gefunden,

ungefähr bei d, c und b auf Abb. 2 E. In der Westecke des Grabes (bei a auf Abb. 2 E) wurde bei der Ausgrabung ein Diabasbeil (Abb. 8) mit dünnerem und schmälerem Oberteil gefunden; ringsum dasselbe befand sich schwarze Erde, vielleicht als Überrest des Hornstückes, mittelst dessen es am Schaft befestigt war.

Ausgehend von der bei der Untersuchung von späteisenzeitlichen Körpergräbern in Finnland gemachten Beobachtung, dass horizontal liegendes Holz im Sandboden spurlos vergeht, während Zeug und vor allem Fell und Leder eine dunkle humusartige Schicht hinterlassen, nimmt Verf. an, dass die dunklen Streifen in dem fraglichen Grabe als Fellreste zu erklären sind. Darauf deuten schon die Schmalheit und die schlängelnde Form der Streifen (vgl. Abb. 2 B u. 4). Über den Boden des Grabes dürfte also ein Fell ausgebreitet gewesen sein, auf welchem der Verstorbene und die Beigaben gelegt wurden. Dann dürfte die Leiche mit einem zweiten Fell überdacht worden sein, dessen Ecken wahrscheinlich an Pfosten festgebunden wurden, worauf die Vorsprünge an den Ecken des Einfassungsumrisses deutet könnten (Abb. 2 E). Beim Zuschütten des Grabes bog sich das obere Fell durch das Gewicht der Erde in der Mitte nach unten, während an den Enden Sand zwischen die beiden Felle rinnen musste. So aufgefasst wird uns das Profil des Grabes (Abb. 2 A) verständlich. Die viereckige Form des Einfassungsstreifens deutet außerdem auf einen Holzbau hin (vgl. den Grundriss des mitteldeutschen steinzeitlichen Grabes von Poserna, Kreis Weissenfels, Abb. 12, nach A. Götze, Prähist. Zeitschr. I 1909, S. 188 ff.).

Ein Versuch auf chemischem Wege festzustellen, welcher Stoff die dunkle Färbung der Streifen bewirkt hat, blieb ohne Erfolg. Bei der mikroskopischen Untersuchung einiger den Streifen entnommenen Erdproben glaubte man Teile von subfossilien Tierhaaren zu sehen ohne jedoch zu sicheren Ergebnissen kommen zu können.

Die Höhe des der Bootaxtkultur zuzuweisenden Grabes vom Perttulanmäki über dem Meeresspiegel beträgt ungef. 52 m. Da das Grab schwerlich dicht am Wasserrande angelegt worden ist, ist anzunehmen, dass die Strandlinie sich damals hier höchstens mit der Höhenkurve von 50 m deckte. Vergleichshalber sei erwähnt, dass die untere Grenze des steinzeitlichen Küstenwohnplatzes von Hatunluoma im Kirchspiel Lapua, ungef. 10 Km südlich von Perttulanmäki, 56,5–57 m über dem Meeresspiegel liegt; der Wohnplatz gehört zu den jüngeren der kammkeramischen Gruppe und vertritt die kammkeramischen Stufen II: 2–III: 1. Diese Höhenziffern passen sich gut den Ergebnissen an, zu denen man in Betreff des gegenseitigen Altersverhältnisses der kammkeramischen und der Bootaxtkultur in Finnland gelangt ist.

Das Grab vom Perttulanmäki liegt ganz an der Grenze des Verbreitungsgebietes der Bootaxtkultur und in der südösterbotnischen Ebene, wo diese Kultur verhältnismässig stark vertreten war.

Die mittelalterliche Kapelle von Nokia (*I. Kronqvist*). S. 16–21. Im Herbst 1931 wurde im Park des Gutes Nokia im Kirchspiel Pohjois-Pirkkala westlich von Tampere (Tammerfors) ein Erdhügel untersucht, über welchen im Volksmunde Überlieferungen lebten und in welchem früher einige Funde gemacht worden waren, die vermuten liessen, dass der Hügel alte Gebäudereste enthielt. Bei der Ausgrabung wurde auch wirklich das Fundament eines rechteckigen, von Westen nach Osten orientierten Gebäudes von 8 m Länge und 6 m Breite aufgedeckt (Abb. 1–4). Die Tür befand sich in der westlichen Schmalseite; ihre Schwelle und die davor liegende Stufe bestanden aus grossen platten Steinen (Abb. 3). Erhalten war auch ein Teil der Pfostenmauer, nach welcher zu urteilen der Türpfosten ein einfaches rechteckiges Profil gehabt hat. Charakteristisch sind die grossen herausragenden

Ecksteine des Fundamentes (Abb. 2). Beim Graben wurden auch Ziegelsteine gefunden, darunter einige Rippenziegel mit einfachem abgeschrägtem Profil (Abb. 1, unten).

Das Gebäude, zu welchem das Fundament gehört hat, stammt aus dem Mittelalter und ist allem Anschein nach die Privatkapelle des Gutes Nokia gewesen. Hinsichtlich seiner architektonischen Einzelheiten schliesst es sich den Kirchen aus der zweiten Hälfte des 15. Jahrhunderts in Tavastland und Satakunta an.

Gutskapellen sind im frühen Mittelalter allgemein gewesen, später aber spurlos verschwunden. Über einige finden sich Angaben in alten Urkunden und viele Gemeindekirchen haben sich offenbar aus ihnen entwickelt.

Beiträge zur Geschichte der Darre und des Speichers (T. I. Itkonen).

S. 22–36. Im Torniojokital in Nordfinnland (an der finnisch-schwedischen Grenze) kann man *Darren* mit nur einem Raum antreffen, in welchen der Ofen neben der Tür in einem eigenen Abteil steht, der von dem übrigen Raum durch eine niedrige Zwischenwand und einige oberhalb dieser angebrachte und mit ihr parallele Stangen getrennt ist (Abb. 1). Der Zweck dieser Konstruktion ist zu verhindern, dass das auf den Sparren zum Trocknen liegende Getreide mit dem Ofen in Berührung kommt, wodurch leicht eine Feuersbrunst entstehen könnte. Die niedrige Zwischenwand ist sonst in den finnischen Darren unbekannt; im Südwesten des Landes ist jedoch in einem Gebiet, das sich von Pori (Björneborg) in Satakunta nach Südosten bis zur Westgrenze von Nyland erstreckt, eine längliche Darre mit mehreren Abteilen allgemein, von denen der erste der Ofenraum ist (Abb. 2: 1), aus welchem die Wärme durch Öffnungen in der Zwischenwand in den Nebenraum, die eigentliche Darre (Abb. 2: 2), gelangt; dann folgen die Tenne (2: 3) und zuletzt Abteile für die Spreu (2: 4–5). Abb. 3 zeigt eine Darre mit der nämlichen Anordnung, nur sind hier die Verschläge für die Spreu durch eine Strohscheune ersetzt. Da die Bevölkerung des Torniojokitales, wie man auf Grund ihrer Mundart angenommen hat, einst aus dem südlichen Satakunta in ihre jetzigen Wohnsitze eingewandert sein dürfte, ist es wahrscheinlich, dass auch die südwestfinnische Darre auf diesen primitiven Darrentypus zurückgeht, der sich in dem verhältnismässig wenig Ackerbau treibenden Nordfinnland einigermassen unverändert bis auf unsere Tage erhalten hat.

Der *Speicher* ist unter den altertümlichen Gebäuden der Finnen dasjenige an welchem dekorative Ausschmückung am meisten zur Verwendung kam. Besonders gilt dies von der Behandlung der Türwand und deren Eckenpartien. Die charakteristische Einbuchtung der an beiden Seiten der Türwand vorspringenden Enden der Seitenwände tritt bei Speichern auf, 1) deren Türwand bis zum Dachfirst gerade aufsteigt (vgl. Abb. 4, südwestfinnischer Typus; Taf. I: 1, 2, 7, 8, westfinnische Typen; Tafel I: 3–6, südkarelischer Typus), 2) bei den s.g. »Brustspeichern», bei welchen der obere Teil der Türwand den unteren Teil übertragt (Taf. I: 9–20, II: 21–35 und Abb. 7; Abb. 5, 6, 10 Olonezkarelische Formen) sowie 3) bei den Bodenspeichern, d.h. den eigentlichen zweistöckigen Speichern (Taf. II: 36–41; Taf. III: 42–47; Abb. 8 u. 9). Die Karte Abb. 12 zeigt die Verbreitung der verschiedenen Typen der so verzierten Speicher in Finnland; 1. geradwandige Speicher (Mischformen), 2. geradwandige Speicher (südkarelische), 3. geradwandige Speicher (südwestfinnische Typen), 4. »Brustspeicher» (Anfangsstufe dieser Verzierungsart), 5. »Brustspeicher» (entwickeltere Stufe der Verzierungsart), 6. Bodenspeicher, bei welchen die Enden der Söller offen sind. — So verzierte »Brustspeicher» kommen stellenweise auch in Norwegen und Nordschweden vor. Da die am meisten typischen und am weitesten entwickelten Speicher dieser Art in Finnland vorzugsweise in den weiter landeinwärts liegenden Teilen von Österbotten und Satakunta, und

in Schweden längs der Küste des Bottnischen Meerbusens bis nach Medelpad zu finden sind, während der Typus in dem schwedischen Teile der finnischen Küste, von Vaasa bis nach Kokkola (Gamlakarleby), unbekannt ist, lässt es sich vorläufig nicht entscheiden, ob der Typus einst aus Schweden nach Finnland oder in der umgekehrten Richtung gewandert ist. Die ältesten hierhergehörenden finnischen Speicher, die sich bis auf unsere Tage erhalten haben, stammen aus dem 17. Jahrh.

Zwei alte Speicher und eine „lukkotupa“ (verschlossenes Gebäude) (*Astrid Reponen*). S. 37–39. Beschreibung der Gebäude eines alten Bauernhofes im Kirchspiel Viitasaari in Zentralfinnland. Abb. 1 Getreidespeicher vom J. 1641; Abb. 2 die Konstruktion seiner Fundamentbalken. Der Speicher Abb. 3 soll älter als Abb. 1 sein und ist früher als »Leichenkammer« vor der Beerdigung benutzt worden. Das Wohnhaus Abb. 4 rechts ist vom gewöhnlichen finnischen Typus; links ist eine in dieser Gegend seltene »lukkotupa« (wortgetreu: Schlosshaus), die ihren Namen von dem Holzschloss erhalten hat, mit welchem sie zugeschlossen wurde, während das Wohnhaus selbst immer unverschlossen blieb. Die »lukkotupa« ist ebenso gebaut wie das Wohnhaus, hat aber anstatt der Fenster Lukenöffnungen wie die alten Rauchstuben; der Ofen fehlt, da die »lukkotupa« u.a. eine Art Vorgängerin des Kellers war.

Die „kaatterit“ (*Tyyni Vahter*). S. 40–49. In dem Körpergrabe XXXIX des späteisenzeitlichen Gräberfeldes von Kjuloholm (Vanhakartano) im Kirchspiel Köyliö (Satakunta) sind u.a. zwei schlangenartig gewundene bronzenen Kettenträger mit je vier Bronzeschellen (Abb. 1: 1–2 u. 2) gefunden worden. Neben dem einen Kettenhalter lag ein Stück Zeug mit typischer Bronzespiraldrahtverzierung (Abb. 3). Diese Gegenstände lagen unterhalb der Mitte des Grabes, das nach den übrigen Beigaben zu schliessen ungefähr 1000–1050 n. Chr. anzusetzen ist. Sowohl diese Schellen wie auch das mit Bronzedraht verzierte Stück Zeug müssen nach ihrer Lage im Grabe zu urteilen zu einem paarweise an den Hüften oder Lenden getragenen schmalen schürzenähnlichen Kleidungsstück gehört haben, das sich unter dem Namen »kaatterit» (Pluralisform) bzw. anderen Benennungen an der Tracht der jungen Frauen und auch der Mädchen bei den Ingern (Abb. 4 u. 7) und Woten (Abb. 5–6) in Ingermanland sowie Esten, Mordwinen (Abb. 8) und Tscheremissen bis auf unsere Tage erhalten hat. Einige im Nationalmuseum verwahrte ingermanländische »kaatterit» (Abb. 7) sind noch mit Schellen (Abb. 7 rechts) und altherkömmlichem Bronzespiralzierat geschmückt. In estnischen und wotischen Volksliedern wird der »kaatterit« öfters Erwähnung getan, ebenso in historischen Quellenschriften, die mindestens bis zum Anfang des 17. Jahrhunderts zurückgehen (die Abbildungen 6 u. 8 stammen aus dem Ende des 18. Jahrhunderts).

Aus dem Vorkommen der »kaatterit« in den Gräbern von Köyliö und ihrer späteren weiten Verbreitung schliesst Verf., dass dieses Kleidungsstück bereits am Ende der heidnischen Zeit von den Frauen der finnischen Völker weit allgemeiner getragen wurde, als das bisher bekannt gewordene Fundmaterial andeutet.

Der Artikel ist in französischer Sprache im Bd. VII, S. 183–194, der *Eurasia Septentrionalis Antiqua* erschienen.

Altärmliche Schneeschuhe (Skier) und Schlittenkufen II (*T. I. Itkonen*). S. 50–63. Abb. 1 zeigt einige in Mooren gefundene Schneeschuhe, A, B, C, D, E aus Nordösterbotten, F aus Nordtavastland, G von der Karelischen Landzunge.

Sie haben alle ausser B eine erhöhte Stehplatte und ein wagrecht gebohrtes Loch für den Fussriemen. B hat zwei senkrechte Löcher (nur das eine erhalten, das andere abgebrochen). Bei A und B ist die Unterseite glatt, bei C–G mit einer breiteren oder schmaleren Rinne versehen. Bei D und E hat diese Rinne nicht

denselben Zweck wie bei den jetzigen Schneeschuhen; bei D hat sie offensichtlich zur Befestigung eines Überzugs aus Fell gedient (noch heute kleben die Ob-Ugrier und Samojeden mit Fischleim ein Fell auf die Unterseite ihrer Schneeschuhe); ein derartiger Schneeschuh ist auch in Dalekarlien in Schweden gefunden worden. E hat schwerlich eine Fellbekleidung gehabt, da ihre Sohlenrinne in gleicher Weise wie die Oberseite mit ornamentalen Linien verziert ist. Aus einer Sohlenrinne, wie sie den wahrscheinlich vorgeschichtlichen Schneeschuhen D und E eigen ist, scheint sich die schmalere Sohlenrille von G entwickelt zu haben; die letzte Stufe dieser Entwicklung vertritt die im Durchschnitt M-förmige, äusserst schmale Rille, die zuweilen an neueren finnischen ländlichen Schneeschuhen zu sehen ist. G und F dürften aus dem Mittelalter stammen, C noch jünger sein; über das Alter von A und B lässt sich nichts Genaueres sagen (es sei jedoch erwähnt, dass die letztere mit mehreren hölzernen Hacken gefunden ist, die als primitive Ackengeräte aufgefasst werden dürfen). A, D und E werden im Museum von Oulu (Uleåborg) verwahrt, B, C, F, G im Nationalmuseum Finnlands in Helsinki. Aus Finnland liegen zurzeit an 30 Funde altertümlicher Skier vor.

In Abb. 2 (S. 60) A 2 und B sind zwei in Südösterbotten gefundene alte *Schlittenkufen* dargestellt. Die erstere hat auf der Oberseite eine Rinne und beiderseits dieser Vertiefungen für 5 Paare Ständer; am hinteren Ende befindet sich noch eine einzelne Vertiefung. Zwischen den Ständervertiefungen sind 15 Paare in der Mittelrinne ausmündender Löcher für die Schnüre angebracht, die zur besseren Befestigung der Ständer dienten. A 1 zeigt eine Wiederherstellung des ganzen Schlittens auf Grund der Kufe A 2. B hat ihrerseits auf der Oberseite einen Grat und zu beiden Seiten von diesem 5 Paare Ständervertiefungen und 11 Paare Schnurlöcher.

Da die in der Gegend von Tagil im Ural gefundene fragmentarische Kufe C, welche lebhaft an die altertümlichen finnischen Kufen vom Typus A 2 erinnert, von D. Eding auf Grund der auf ihrem Fundplatz angetroffenen Keramik in die Übergangszeit von der Steinzeit in die Bronzezeit gesetzt wird, ist es nicht unmöglich, dass der finnische Typus aus der Bronzezeit stammt.

Schlitten dieser Art dürften von Hunden gezogen worden sein, da sie ihres schwachen Baues halber schwerlich die Stösse ausgehalten hätten, denen sie, wenn von halbwilden Renntieren gezogen, ausgesetzt gewesen wären. Wenn das Renntier schon damals gezähmt gewesen wäre, so hätte es jedenfalls seinem Ursprung, dem wilden Renntier noch recht nahe gestanden und wäre bedeutend unlenksamer gewesen als das heutige Renntier.

Steinzeitliches Kauharz (*Sakari Pälsi*). S. 64. Auf dem in die Periode der typischen Kammkeramik gehörenden steinzeitlichen Wohnplatz von Kankaanlaita im Kirchspiel Kerimäki, Südsavolaks, ist in unberührter Kulturschicht neben Steingeräten ein Stück Kauharz mit Zahnpuren (Abb.) gefunden worden. Der im nördlichen Teile von Eurasia, von Lappland bis nach Kamtschatka, heutzutage allgemeine Gebrauch von Kauharz ist somit auch für die Steinzeit in Finnland bezeugt.

A. A. Lähteenkorva † (*A. O. Väisänen*). S. 65—66. Forscher und Sammler von Volksliedern, Volksmusik und ethnographischem Material

Ida Aspelin-Haapkylä † (*J. Rinne*). S. 66—67. Witwe des Professors Eliel A.-H., hat mit ihrem Gemahl dem Nationalmuseum eine wertvolle Sammlung von Kunstwerken und kulturgeographischen Gegenständen vermacht.

Kaarle Soikkeli † (*Aarne Äyräpää*). S. 67—69. Geschichtsforscher, Museumsmann, Begründer des finnischen Kriegsmuseums War eine kürzere Zeit Kustos am

Nationalmuseum, während welcher er u.a. umfassende Ausgrabungen auf dem grossen steinzeitlichen Wohnplatze Häyrynmäki bei Viipuri (Viborg) vorgenommen hat.

K. A. Pettersson †. S. 69. Sammler von Altertümern.

An die Redaktion gesandte Literatur. S. 70—75. Literaturberichte (einheimische Arbeiten).

Jahresberichte der Finnischen Altertumsgesellschaft für 1930—32. S. 76—84.

Schriften der Finnischen Altertumsgesellschaft. S. 85.

FINSKA FORNMINNESFÖRENINGEN

Finskt Museum

XXXVIII - XXXIX

1931-1932

HELSINGFORS
K. F. PUROMIES BOKTRYCKERI A.-B.
1932

FINSKA FORNMINNESFÖRENINGEN

FINSKT MUSEUM

XXXVIII-XXXIX

1931-1932

HELSINGFORS
K. F. PUROMIES BOKTRYCKERI A.-B.
1932

Redaktör
K. K. MEINANDER

INNEHÅLL:

<i>Nils Cleve</i> : Karl Hedman †.....	1
<i>C. A. Nordman</i> : Arthur Hjelt †	3
<i>A. W. Rancken</i> : Från predikohus till församlingskyrka i Degerby (Nyland)	5
<i>P. O. v. Törne</i> : De äldsta vyerna av Viborg och Tavastehus	17
<i>A. W. Rancken</i> : Våra kyrkogårdsporar.....	28
<i>I. Kronqvist</i> : Satakuntagruppens kyrkor	34
<i>K. K. Meinander</i> : Några medeltida damastvävnader.....	51
<i>Hj. Appelgren-Kivalo</i> : Jenny Maria Montin-Tallgren †	63
(<i>I. Manninen & A. Halinius</i>): En hushållningskalender från 1816 för Kirvus kapell	67
Litteratur	80



Karl Hedman.

Den 29 april 1931 avled i sitt hem i Vasa professor Karl Hedman i en ålder av 66 år.

Professor Hedman var född och uppvuxen i Vasa och för denna sin hemstad utförde han sitt livs arbete, hopbragte sin dyrbara samling av konstverk och antikviteter. Prof. Hedman var likväl inga lunda en provinssamlare i ordets vanliga bemärkelse, tvärtom sökte sig hans intressen vida utom hemknutarna, — han var en samlare av internationella mått, en av de få, som i vårt land kunnat tilldelas nämnda epitet.

Beundran och akning tillkommer prof. Hedmans livsgärning. Vi veta att han började »samla» redan vid unga år och med jämförelsevis begränsade tillgångar. Hans borgerliga yrke var läkarens, fr. o. m. år 1910 var han andra stadsläkare i Vasa, men detta hindrade honom icke att med outtrottlig iver och god framgång utöka sina samlingar. Hans samlarnit var mer än en vurm, den uppbars av tvenne starkt förefintliga faktorer, känslan för historien, kärleken till konsten. Den förstnämnda har visserligen i främsta rummet gjort sig märk-

bar på genealogins område, där han publicerat flera värdefulla avhandlingar, med det »historiska sinnet» har alltid stått bak samlandet som en den främsta drivfjäder. Men utom historiker var han även konstälskare, och det är svårt att avgöra vilkendera av de två betytt mera, varit bestämmande för de hedmanska samlingarnas tillkomst.

Största delen av prof. Hedmans samlingar äro hopbragta i södra Österbotten. I småstädernas gammaldags borgarhem hade bevarats bortglömda eller föga värdesatta familjeklenoder, i kusttrakterna fanns ett rikt material av god allmogekonst, som vid den tidpunkt, då prof. Hedman började sin samlarverksamhet, ännu var tämligen obeaktat av antikvitetsuppköpare. Prof. Hedman samlade systematiskt. Han nöjde sig icke med att köpa vad slumpen för tillfället bjöd, utan arbetade på att erhålla så fullständiga föremålsgrupper som möjligt, dels för sina egna samlingar, dels för Österbottens historiska museum. Vasa kan ock numera berömma sig av att äga de största samlingarna av t. ex. schästar och kyrkslädar (tillsammans ett sextiotal), brudkronor, österbottniskt glas, o. s. v.

Det lokala trycker i viss mån sin prägel på prof. Hedmans samlingar, men icke fullständigt. Vi kunna säga att de samtidigt äro en provkarta över olika konststilar; prof. Hedman synes ha eftersträvat kompletta stilrena rumsinteriörer. Men samtidigt har han med speciell kärlek omfattat någon särskild konstindustriart, såsom t. ex. keramik och silver, ingalunda enbart inhemskt, utan även utländskt. Utom sin stora antikvitetssamling ägde han dessutom ett av våra största och värdefullaste privata tavelsamlingar.

Imponerande var den livsgärning prof. Hedman utfört, vackert minnet som lever kvar. Han hade icke samlat för egen vinning, han gjorde det för sin hembygd, sin hemstad, han skänkte allt och mera därtill till Vasa stad. I Österbottens historiska museum ha de hedmanska samlingarna fått en dem värdig fristad. När museets stora nybyggnad sommaren 1930 invigdes, kände alla att den dagen var Karl Hedmans. Och ändå visste man icke allt vad vi nu veta, att hans samlingar och hela förmögenhet, den sistnämnda uppgående till c. $2\frac{1}{2}$ miljoner, skulle som gäva givas staden. Men vi skola icke blott hylla honom som den stora donatorn, den framstående historikern och utmärkta konstkännaren. Vi vilja böja våra huvuden inför det största hos honom, hans storlagna, mäktiga personlighet.

Nils Cleve.



†

Arthur Hjelt.

I kretsen av vetenskapsmän, som utan att höra till den inre ringen av arkeologer varit verksamma för Finska Fornminnesföreningens syften, intar professor Arthur Hjelt en plats för sig. Vid sidan av Otto Alcenius representerade han i föreningens styrelse numismatiken, men han var den enda som i kraft av sin filologiska skolning kunde taga i tu med de problem vikingatidens kufiska myntfynd erbjödo. Hjelt var ju i främsta rummet teolog, en human och urban man med mångsidig lärdom i sitt fack. Numismatiken var för honom ett biintresse. Men det var som numismatiker och framför allt som specialist på österländska mynt han år 1913 invaldes i Fornminnesföreningens styrelse, där han kvarstod till sin död den 13 mars 1931. Genom långvarig verksamhet vid Universitetets myntkabinett, som amanuens och prefekt, och som värdare av den Antellska myntsamlingen var han väl förtrogen med nordisk numismatik, och han gjorde sina kunskaper fruktbara även för en större allmänhet genom en lättläst översikt av »I Finland gångbara mynt från äldre tider». Det var dock endast på den orientaliska numismatikens område Hjelt företog primära studier: några uppsatser i Suomen Museo—Finskt Museum och Historisk Tidskrift för Finland äro frukter av dessa. Men det sammanfattande arbete över kufiska mynt i Finland, på vars utgivande Hjelt att döma av flera yttranden ofta tänkte, blev

aldrig skrivet; rastlöst verksam med organizatoriska, pedagogiska och vetenskapliga uppgifter på sina teologiska och kyrkliga arbetsområden förhindrades Hjelt att ägna sin tid åt det numismatiska detaljarbetet. Men då det gällde att bestämma orientaliska mynt i enskilda fynd var Hjelt alltid redo, hjälpsam och full av intresse: Nationalmuseums inventariecataloger innehålla många vittnesbörd härom; i hans egna uppsatser ha blott en del av dessa bestämningar publicerats, och de arkeologiska samlingar, som han hemförde från Syrien, ha aldrig offentliggjorts. De yngre arkeologer och numismatiker, som vände sig till Hjelt med anhållan om dyliga bestämningar eller för att få råd i numismatiska frågor, kunna med en mun intyga, huru villigt han gav dem del av sina kunskaper. De betyga gärna sin akning för en man som, synbarligen tidigt dragen till numismatiken och fängslad av de problem den kan erbjuda, icke förlorade sitt intresse, då årens ökade arbetsbörsa tog alla hans krafter i anspråk på andra håll, utan ständigt försökte upprätthålla kontakten med det gamla arbetsområdet och frikostigt gav upplysningar, råd och hjälp där så var av nöden.

C. A. N.

Från predikostuga till församlingskyrka i Degerby (Nyland).

Enligt resolution av den 5 juli 1746 »behagade thet Högwör-diga Domcapitlet i Åbo lämna åboerne i Östra delen af Ingå Socken tillstånd att uppbyggia et Predikohus, hwarest thet beqwämligast kunde skie».¹

65 bönder, »å thenna Östra kanten i socknen boende», hade härvid uppträtt som initiativtagare, och orsaken var den i slika ären-den vanligen förekommande: de i »kanterna» boende besvärades högeligen av de långa och bristfälliga vägar, som ledde till den gamla församlingskyrkan. Vid landsvägen, ca. 12 km från Ingå kyrkoby mot öster, utvaldes plats för det tillärnade predikohuset »emedan then var såsom en medelpunkt i omkretsen emellan thessa byars belägenhet». Trakten kallades Degerby. Detta flerstädes i vårt land förekommande ortsnamn vill man härleda från benämningen »Diger by», vilket även i detta fall skulle syfta på en förhållandevis tidig och tät bebyggelse i denna del av den gamla kulturhärden Ingå.

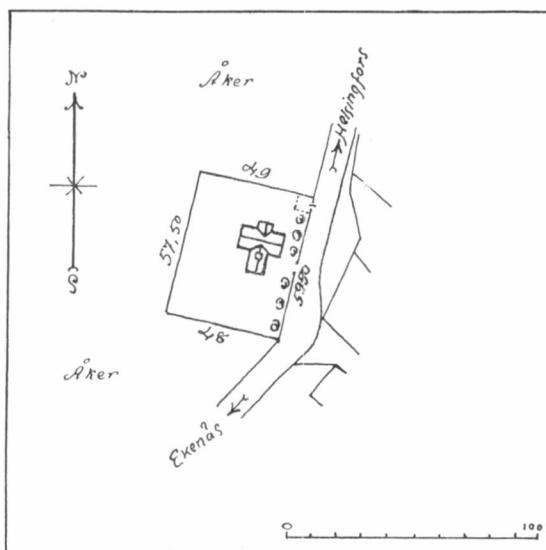
Med synnerlig iver skred man sedan till verket. Under vintern år 1747 kördes timmer, och följande vår »tomtades huset och skyn-dades ther med så at thet var upptimrat til d. 2 junii». Ollasbonden var en hurtig byggmästare och åtnjöt för sitt arbete 8 skäppor såd av varje hemman. Den enkla inredningen synes hava tagit en något längre tid i anspråk. Det lilla predikohuset blev invigt den 17 april 1748. Därefter hölls därstädes gudstjänst varannan söndag.

Byggnaden upptimrades av god stock, 12 varv i korsknut. Brädgolvet lades direkt på mullen, varför endast en smal rand av lösa, små stenar bildade ytter sockel. Byggnadens plan bildade ett kors. Längdaxeln sträckte sig från öster till väster samt mätte 17,80 m i längd och 8,35 m i bredd. Armarna i norr och söder voro 3,30 m djupa och 5,40 m breda. Det ytter taket, med obruten ås i längdriktningen, var täckt med vertikalt liggande, sågade bräder, vilka blevo

¹ Jacob Sirelius, berättelse. Kyrkoarkivet.

»aldeles väl tjärade». Även stockväggarna voro ursprungligen utväntigt tjärade.

Ingångsdörren befann sig i den södra korsarmens södra vägg, men det lilla predikohuset var byggt närmelsevis i riktning väster–öster, med koret beläget i öster, med en liten dragning åt sydost. Fönster funnos åtta stycken. De voro fyrkantiga, $1,75 \times 2,30$ m., indelade i 42 rutor samt fördelade i korsarmarna sålunda, att ett fönster befann sig ovan altaret i öster, ett i korets södra vägg, ett i norr, ett i vardera av sidoväggarna i södra korsarmen samt trenne i västra armen, ett i var sin vägg. I korets norra vägg befann sig



Degerby kyrka. Situationsplan.

en dörr, som ledde till en liten sakristia eller förstuga. Den var så trång, att man installerade en sakristia i Pellas gård öster om kyrkan.

Bänkindelningen stadfästes den 21 sept. 1748. Enligt då verksställd indelning skulle på manfolkssidan anordnas 24, på kvinnofolksidan 26 bänkar, vilka »til samtelige Intressenterna blefwo indelte». Kyrkan torde dock hava inrymt endast 39 långbänkar.

Degerbyborna hade nu alltså ett eget predikohus. Emedan byggnaden likväl utsvällt till en liten korskyrka, fruktade man i den gamla moderförsamlingen utgifter för dess framtid underhåll. Den 16 mars år 1748 fastställdes därför ett beslut, att »västra kanten av församlingen» icke behövde taga någon del i byggnaden »eij eller framdeles blifwa beswärade med dehltagandet uti någon särskildt Präste aflönande för bemäldte Österlänner i

fall thet skulle, med Höghwederbörligt tilstånd, framdeles komma at ansees för något särskildt kappel.»¹

Man ansåg alltså, att förutsättningar funnos för dessa »österlänningars» förkovran och tillväxt. Nio år senare, eller år 1757, fingo de även sin egen pastor.² Men ännu år 1807 heter det, att icke andra än sjuka kunde undfå nattvarden i Degerby kyrka, samt att församlingsmedlemmarna vid större högtidsdagar alltför voro beordrade att besöka den gamla moderkyrkan. I Ingå förrättades även alla jordfästningar. Under den lilla predikostugans golv reddes sålunda aldrig någon grav, och först år 1864 blev den lilla kyrkogården kring kyrkan, efter en behövlig utvidgning, invigd till begravningsplats. Den första graven upptogs för ett litet barn, i det nordvästra hörnet, inom den låga stenmuren.

Egendomligt nog får man av tidigare uppgifter om predikohusets vidare utveckling en ganska exakt uppfattning om församlingsbornas nit för sin kyrkas uppehållande genom allehanda smärre reparationsföretag, men om de väsentliga tillbyggnadsperioderna, varigenom kyrkan tillväxt och ändrat karaktär, är nästan intet skrivet. Då den nu 183 år gamla kyrkan nyligen blivit nediven, har man därför under detta arbetes fortgång med intresse försökt forska efter spåren av kyrkans tidigare skeden och en stor del har även kommit i dagen, varigenom många tidigare antaganden kullkastats, men även många funnit bekräftelse.

Det lilla klocktornet, vilket satt som en ryttare på taket över den södra korsarmen, skänkte onekligen byggnaden en viss karaktär. Man har sagt, att detta torn utgjort en senare tillbyggnad och att det ursprungliga predikohuset saknat både torn och klocka. Redan tidigt möter man likvälv uppgiften, att kyrkan hade en klockstapel av trä i förening med kyrkan och det angivna höjdmåttet, 15 alnar, överensstämmer med det torn, som ännu till kyrkans sista dag krönte den södra korsarmen, därest man borträknar taket och spiran, men uppfattar hela den södra korsarmen såsom den sålunda med kyrkan sammanhängande stapelns nedre del. Den lilla malmklockan, som hängde i tornet, är gjuten år 1750 i Stockholm av G. Meyer. Det finnes intet skäl för antagandet, att denna klocka icke redan då, två år efter predikohusets tillkomst, varit avsedd för detta hus och upphägd i dess »stapel».

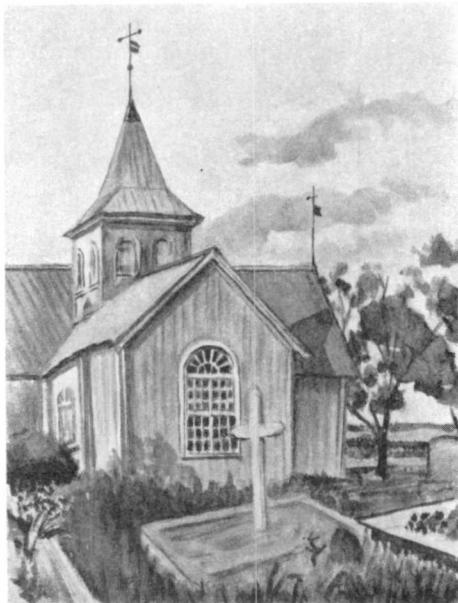
I vindflöjeln i tornspirans topp var utskuret A 1746, vilket hänsyftar på det år, då tillstånd till byggnadens uppförande erhölls. Vi

¹ Utdrag ur »Östra och Västra Raseborgs Häraders tings Rätts tänkes och Dombok». Kyrkoarkivet.

² Johan Malmgren f. 1724.

kunna anse, att denna flöjels placering i tornets topp hänförde även tornet till kyrkans ursprungsår.

Det, som senare förbryllade uppfattningen om en stapel och som så att säga kringbyggde tornet och degraderade det till en takryttare, var det förrum eller vapenhus, som senare tillbyggdes och förlängde kyrkans södra arm med 4 m. När denna tillbyggnad uppfördes, är icke heller med visshet känt. Man vet dock, att snickaren Strandberg vid kyrkostämman den 28 maj år 1843 åtagit sig att,



Degerby kyrka. Efter akvarell av A. W. Rancken.

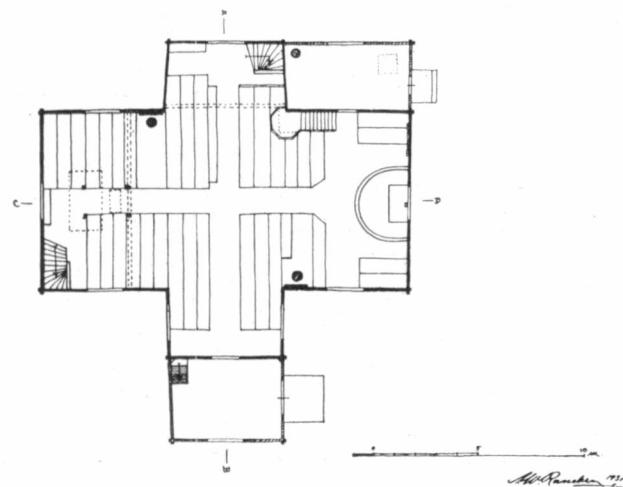
bland andra smärre reparationer, »fylla öppningarna emellan vapenhuset och kyrkan samt emellan denna och sakristian, varigenom vid oväder, snö och regn intränga.»

Man kan härav sluta, att vapenhuset då redan varit upptimrat och troligt är, att det icke ännu var gammalt, ty Henrik Nordström från Bergkvis (Berghvits) var mästaren vid detta byggnadsföretag. Stockarna hade tidigare tjänat ett gammalt stall, och de upprestes nu med sina tidigare korstimringar, stumt lagda mot kyrkans gamla korsknut, utan någon som helst förbindning. Här är förklaringen till de »öppningar» mellan vapenhuset och kyrkan, som snickaren Strandberg igenfyllde och täckte invändigt med ett bräde, som försakade, att vapenhusets inre knutar voro fasade. Att även sakristian undergick samma förbättring, skulle nästan tyda på, att den



DEGERBY (HYLAND)-GAMLA Kyrka

INVIGD 17 APRIL 1748 - UTLYST 24 JUNI 1931.



Degerby kyrka.

ursprungliga, lilla sakristian även hade upptimrats av gammal stock, löst mot kyrkan, ty annars hade väl icke liknande hål där uppstått.

Då vapenhuset tillbyggdes, är det sannolikt, att det låga predikohuset redan tillskarvats i höjden, varigenom det fick sin slutliga resning; eller kanske skedde dessa utvidgningar samtidigt. — Kyrkan fick också i övrigt en »modernare» prägel, genom att alla fönster blevo höjda med en rundbågsavslutning, som tydligt hänför denna restaureringsperiod till 1800-talets början. Genom denna nya fönsterform försvann en vindslacka eller ett litet fyrkantigt fönster, som tydliggen suttit ovan fönstret i den norra gaveln. Härom förtäljde även tillskarvningarna i brädfodringen, ehuru denna omgjorts, senast år 1909.

År 1858 byggdes en ny sakristia i den nordöstra korsknuten. Det var ett fyrkantigt rum, $6 \times 3,20$ m, under pulpettak, som fortsatte nedåt från kyrktaket, dock i något flaskare riktning. Från kyrkan inträdde man i sakristian, som förr, från dörren i korets norra vägg. Från sakristian ledde en dörr även direkt ut. Den befann sig i öster. Den yttre dörren var en nygotisk produkt med spetsbågad mittspiegel, ursprungligen rödmålad i gul omramning. Utanför låg ett trappplan med tvenne trappsteg. Ovanför dörren fanns en fyrkantig vindslacka. Fönstret i norra väggen hade i fasaden samma rundbågsavslutning, som själva kyrkans fönster, men fönstret var betydligt lägre, enär det motsvarade blott de andra fönstrens nedre 24 rutor (höjd 1,30 m.) Det föreföll sålunda något förkrympt under taket, och i sakristians inre, som mätte 2,40 m i höjd till taket, tjänade endast detta nedre, fyrkantiga fönsterparti sitt ändamål. Den övre halvcirkeln var endast ett i fasaden för harmonins skull anordnat blindfönster.

Liknande blindpartier förekommo även i såväl västra som norra korsarmarnas fönster, ehuru det här icke var de halvrunda övre delarna, utan de 18 mellersta fönsterrutorna, som blivit täckta. Orsaken härtill var den interiörförändring, som kyrkans tillskarvning i höjd gav anledning till. I de båda nämnda korsarmarna anordnades då läktare, vilka lågo på sådan höjd, att de skymde de mellersta fönsterrutorna. Här upptimrades stockvägg mot dessa fönsterpartier, varvid fönstren invändigt delades i tvenne delar, det nedre under läktarena, det övre, halvrunda, beläget 45 cm ovanom läktargolven. Den västra läktaren upptog nästan hela korsarmen och stöddes på fyra smäckra trälärare. En trappa ledde upp från sydvästra hörnet. Denna läktare var avsedd för manliga kyrkobesökare, men fick slutligen år 1898 värdighet av orgelläktare. Den mindre läktaren i norr var för-

sedd med bänkar, avsedda för kvinliga församlingsmedlemmar. Trappan befann sig i nordöstra hörnet.

Den inre takformen hade naturligtvis även undergått förändring. Taket bestod av bräder, löpande i riktning norr—söder, utom i korsarmen, där riktningen var den motsatta. Orgelläktarens tak steg c. 65 cm högre än den övriga takplan. Mot väggarna var taket neddraget, valvanfangslikt. Här begränsades det mot väggen av en list, som fortsatte vertikalt i knutarna.

Den yttre takbeklädnaden bestod fortfarande av vertikalt lagda bräder. År 1852 täcktes taket med nya, dubbla bräder, på båda sidor med refflad kant och av 8 tums bredd och 1,5 tums tjocklek. Dessa lades på näverunderlag samt beströks med tjära och bly. År 1922 förnyades taket senast, dock med bibehållande av det gamla som underlag. Taket bestod sålunda av fyra brädskikt med näver på det första skiktet.

Den västra gaveln kröntes med en korsspira, försedd med en plåtflöjel, i vilken utskurits åren 1748 och 1749. På östra gaveln stod en liknande spira med året 1852, häntydande på det ovannämnda taktäckningsåret. Det lilla tornet med sin spira, märkt A 1746, hade fyrkantig planform, $2,75 \times 2,60$ m. Såväl väggarna som det pyramidformiga taket bestodo av stående bräder. I varje vägg fanns ett par rundbågade luckor.

Det yttre saknade all detaljbehandling. Endast takfodret i norra gaveln avslutades med en sågad rundprofil.

De yttre väggarnas stående brädfodring var tidigare bestrukten med rödmylla; senare hade hela kyrkan grå färg. De inre väggtyorna bekläddes år 1853 med säckväv, som beströks med limfärg. Även vapenhuset hade liknande väggbeklädnad. Sakristian hade blott oljemålade brädväggar, tidigare blå, senast gråvita. Golvet i kyrkan bestod av dubbla bräder, det övre pålagt år 1852. År 1864 inrättades en liten vinkällare under sakristians golv. Samtidigt försågs rummet med en järnkamin. De i kyrkan befintliga tvenne kaminerna härstammade från år 1907, men voro sedan år 1925 ur bruk.

Inredningen var den enklast möjliga. Hela färgintrycket var gråvitt och inventarierna voro lätträknade.

Bänkarna voro av gammal, rak modell med dörrar. En gul kant kring fyllningarna bröt såväl på dessa, som på läktarbarriererna, den grå tonen.

Predikstolen stod på en fyrkantig sockelbyggnad i nordöstra hörnet, mellan östra och norra korsarmarna. Från koret ledde en trappa upp till den sexkantiga korgen, vars väggar voro indelade i smala, guldkantade fält. Färgen hade tidigare varit blå, men hade

senare vit oljefärg påmålats. Under korgen stod följande text: Målanen Axel Kumlander från H:färs Målat den 18²⁹/₈94 Utterligare åmmålat Av denssame Axel Kumlander 1901 ²³/₇.»

På det enkla altarbordet, innanför en rund altarkrans stod, avtecknande sig mot fönstret, ett vitmålat träkrucifix. Själva Kristusbilden var av papier maché. Denna prydnad var förärad av bonden Henrik Strandberg från Botans m. fl. samt av skriftskolebarnen av år 1867, »med något tillskott från vinsädkassan.» På altarbordet stod



Degerby kyrka. Interiör.

ytterligare en större kandelaber av mässing för fem ljus, förfärdigad i Stockholm år 1777, och tvenne bronserade ljusstakar av gjuten malm.

Från taket i kyrkans centrum nedhängde en kristallkrona med sex ljuspipor, skänkt till kyrkan år 1853 av tio socknebor. I västra och östra korsarmarna hängde en lampa av gjuten brons med skål av mässing och sex ljuspipor, skänkta 1855 och 1858. I södra armen hängde en gjuten malmkrona med åtta ljus. Denna förskriver sig från 1700-talet och krönes av en i mantel klädd gestalt med bila i handen.

Tvenne väggarmar förskriva sig från en äldre tid, den ena, med fyra pipor på en S-formigt böjd stång av rundjärn, var fäst vid orgelläktarens barrier, den andra, från södra korsarmen, består av trenne ljuspipor på en mässingsring.

Rester av tvenne gamla timglas häntydde på en förgången tid.

En rund dopskål av tenn, ett Stockholmsarbete från mitten av 1700 talet, en kommunionkalk med patén, i Ingå kyrkas inventarie längd från år 1825 upptagen såsom hörande till moderförsamlingen, samt en socknebuds kalk, utförd av guldsmeden E. J. Lihr i Ekenäs år 1832, äro de enda kyrkokärl från äldre tider i Degerby. Den sistnämnda bär inskriptionen: »Skänkt av alla inom Degerby Predikoga liggande nattvardsgångne personer till Degerby predikohus den 29 juli 1832.» Den 15 mars år 1833 förlorades denna kalk vid den eldsvåda, som då härjade den s. k. predikantbyggningen (prästens bostad.) Härvil gingo många av kyrkans tillhörigheter förlorade. Kalken hade likväl räddats och återfanns senare. En svart mässshake från Stockholm 1795 bör även få ett omnämndande.

I äldre tider hade kyrkan ingen altardekorations. Enligt socknestämmobeslut av den 24 sept. 1843 överfördes från Ingå kyrka till predikohuset, »på grund av utrymmesbrist», tvenne tavlor i en träomramning. Ursprunget är okänt och tavlorna framvisa en ganska primitiv målningskonst. Färgerna äro dock stämda i en djup ton, vilken tiden ytterligare förbättrat. Den nedre tavlan, 97–103 cm, föreställer Nattvarden, den övre 75×75 cm. med övre hörnen avsnedda, illustrerar Himmelfärden. Det är att hoppas, att denna prydnad, i likhet med de övriga inventarierna, även framdeles, i församlingens nya tempel, måtte få tjäna som prydnad och minne från det lilla predikoga llets tid.

Till en början hade även orgel saknats. År 1898 anskaffades en gammal sådan av belgiskt ursprung. Den placerades på södra läktaren och hade fem stämmor. Snart ombyggdes den av fabrikanten Jurva, men visade sig ännu icke tjänlig. Verket ombyggdes ytterligare och moderniseras år 1925 av O. Walcher. De gamla, försilvrade fasadpiporna hade en omramning av brunmålat trä.

Den lilla malmklockan i tornet har redan tidigare blivit omnämnd. Den blev gjuten i Stockholm år 1750 av G. Meyer samt bär följande inskription, omgiven av två änglahuvud:

»Och folket sade vi wilie tiena Herranom wårom Gud och lyda Hans röst 105. 24. 24.»

År 1864 uppstod, genom en donation av 200 mk, en fond i o. f. anskaffande av en ny kyrkklocka. Grundsumman har numera vuxit till ca 8,000 mk.

Den kring kyrkan liggande begravningsplatsen, för sitt ändamål invigd år 1864, mätte 30 aln. i riktningen norr–söder samt i motsatt riktning 78 aln. I nordöstra hörnet av den omgivande muren inrättades ett invändigt rappat, med torvtak försett likhus av 7,5 alnars

längd och 6 alnars bredd samt 5 alnars höjd. År 1865 planterade skriftskolbarnen kring kyrkogården några träd, som sedermera genom sin lummighet skänkt den lilla kyrkogården dess fägring. Denna begravningsplats blev utdömd år 1892, då ett nytt område av 2560 m², beläget 1 km från kyrkan, blev invigt. Från den 7 nov. 1916 har likväl den gamla kyrkogården åter tagits i bruk.

Den lilla församlingen förkovrades och tillväxte. År 1863 blev Degerby kapellförsamling under Ingå. Redan år 1913 godkände man en anhållan om självständig församlingsrätt, men först år 1923, den 22 februari, emanerade ett domkapitelsbeslut härpå.

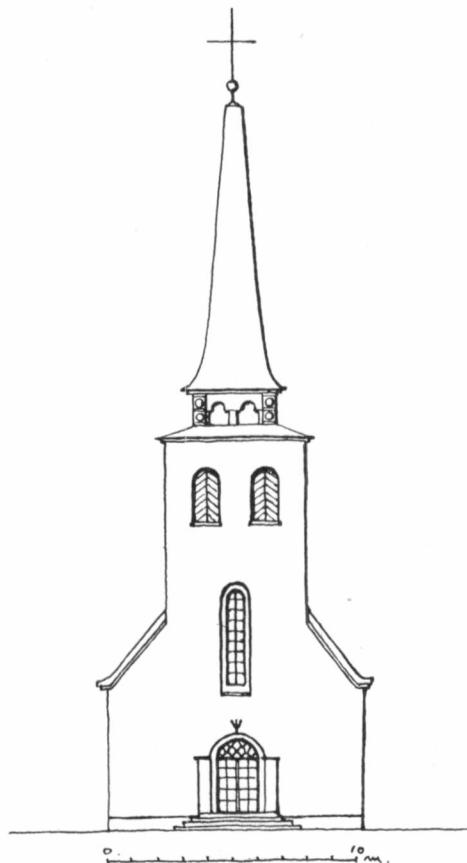
Ehuru en stor del av församlingsborna bodde ute i den vidsträckta skärgården och den 4–5 km från kusten belägna kyrkan ofta var allt annat än lätt tillgänglig för denna fiskarbefolkning, besöktes den lilla träkyrkan årligen av 5–6,000 personer. Trots många bemödanden att uppehålla kyrkan, visade den sig dock så primitivt byggd, att trots den durabla stocken allvarsamma sättringar och vridningar uppstått i väggarna. Delvis har virket även tagit röta på grund av läckor m. m. Då nu även eldsäkerheten var ringa och kaminerna oanvändbara, var kyrkan så kall, att man icke i den kunde uthärda vinterkölden.

Vid biskopsvisitation den 27 juni 1899 yttrade biskop Råbergh, att kyrkan såg förfallen ut, och han uppmanade församlingen till att genom årliga bidrag samla en byggnadsfond. Vid alla senare visitationer påpekades detta kyrkans förfall, och arbetet för anskaffandet av en ny kyrka fick allt fastare former. Penningbidrag inflöto slutligen allt ymnigare genom en livlig propagandaverksamhet, där församlingens kyrkoherde utvecklade en energi, som ofelbart ledde till målet, trots en icke obetydlig opposition, som alltid i liknande frågor uppstår på grund av ekonomisk försiktighet och intresselöshet. Man lyckades även få statslån för ändamålet.

Den 16 februari 1928 hade Arkeologiska Kommissionen tillfälle att avgiva ett sakligt uttalande i frågan, utgående på, att den gamla kyrkan hade ett så stort kulturhistoriskt värde, att den borde bevaras som fornminne. En ny kyrka borde placeras på ett lämpligt avstånd från den gamla, som sálunda framgent kunde tjäna som begravningskapell e. d.

Församlingens fullmäktige vidtalade även några arkitekter att godhetsfullt framlägga förberedande utkast till en ny kyrka. Slutligen godkändes ett förslag, som utarbetats av arkitekt Bertel Liljequist. Då allehanda omständigheter bidrogo till, att den nya kyrkan lämpligast kunde placeras på den gamlas plats och då man icke kunde påbörda den lilla församlingen underhållet av tvenne kyrkor, ansåg

sig Arkeologiska Kommissionen icke kunna hindra den gamla kyrkans raserande. Den 10 juni 1931 gavs tillstånd härtill, och redan före dess fastställelse hade man med energi skridit till alla nödiga förberedelser. Inventarierna bortfördes, kyrkan undersöktes och uppmättes, bänkarna såldes på auktion och kontrakt uppgjordes med



Degerby nya kyrka. Enligt ritning av B. Liljequist.

A. B. Siccator (Svensson & Staaf), som åtagit sig den nya tegelkyrkkans uppförande. Det gamla trämaterialet övertogs av entreprenörerna till ett beräknat värde av 5,000 mk. En träbock, provisoriskt uppställd på bårhusets tak, skulle under byggnadstiden tjäna som klocktorn. Här upphängdes den gamla kyrkklockan.

Torsdagen den 25 juni påbörjades nedrivningen av tornet och brädfordringen och snart var den lilla kyrkan blott ett minne. Allt det, som de gamla väggarnas stockfogar m. m. kunnat berätta om äldre tiders reparationer och tillskarvningar, har jag härmad velat ned-

skriva, för att detta måtte kunna för en eftervärld tjäna som komplettering och i vissa fall som rättelser till de knappa äldre källor, som funnits att tillgå.

Det är huvudsakligen den ovan citerade berättelsen av kyrkoherden Sirelius, som förtäljer om det lilla predikohusets tillkomst. Denna berättelse har tjänat som källa till de små broschyrer om Degerby kyrka, vilka i propagandasyfte sågo dagen år 1928. Historiska arbeten om Ingå socken, beröra i regeln den »östra kanten» Degerby med största knapphet.

Grundstenen för Degerby nya kyrka lades söndagen den 26 juli 1931.

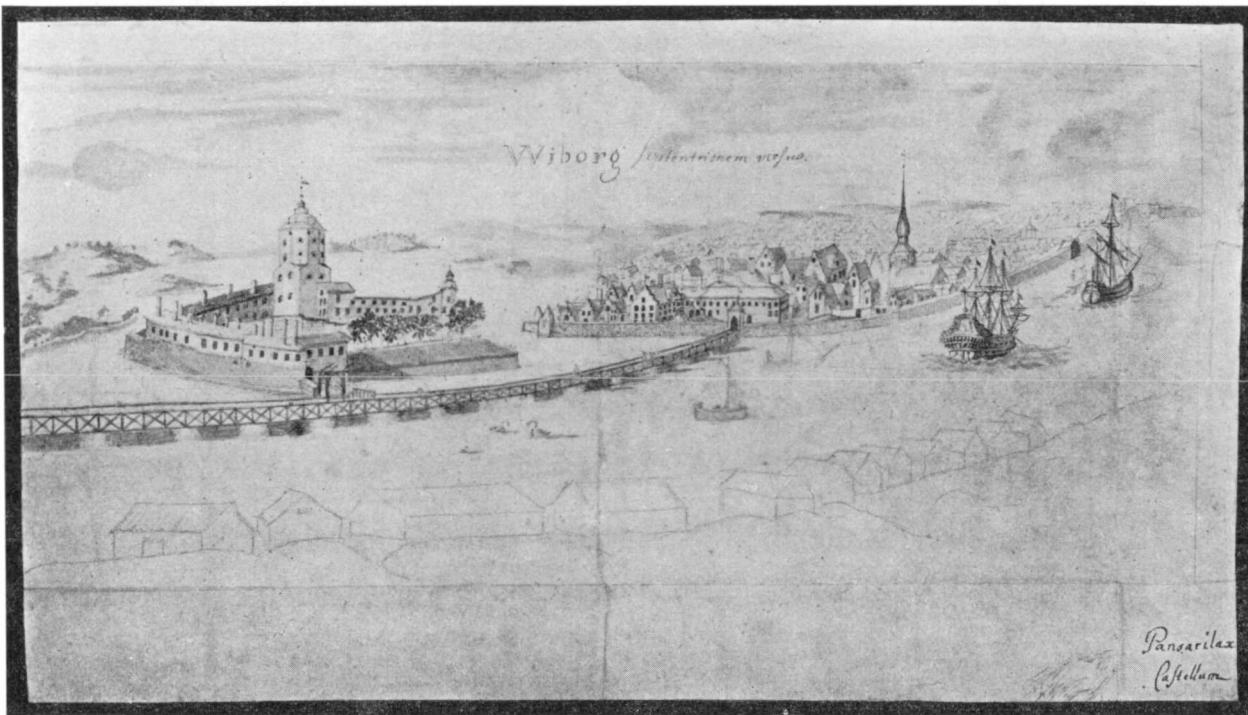
A. W. Rancken.

De äldsta vyerna av Wiborg och Tavastehus.

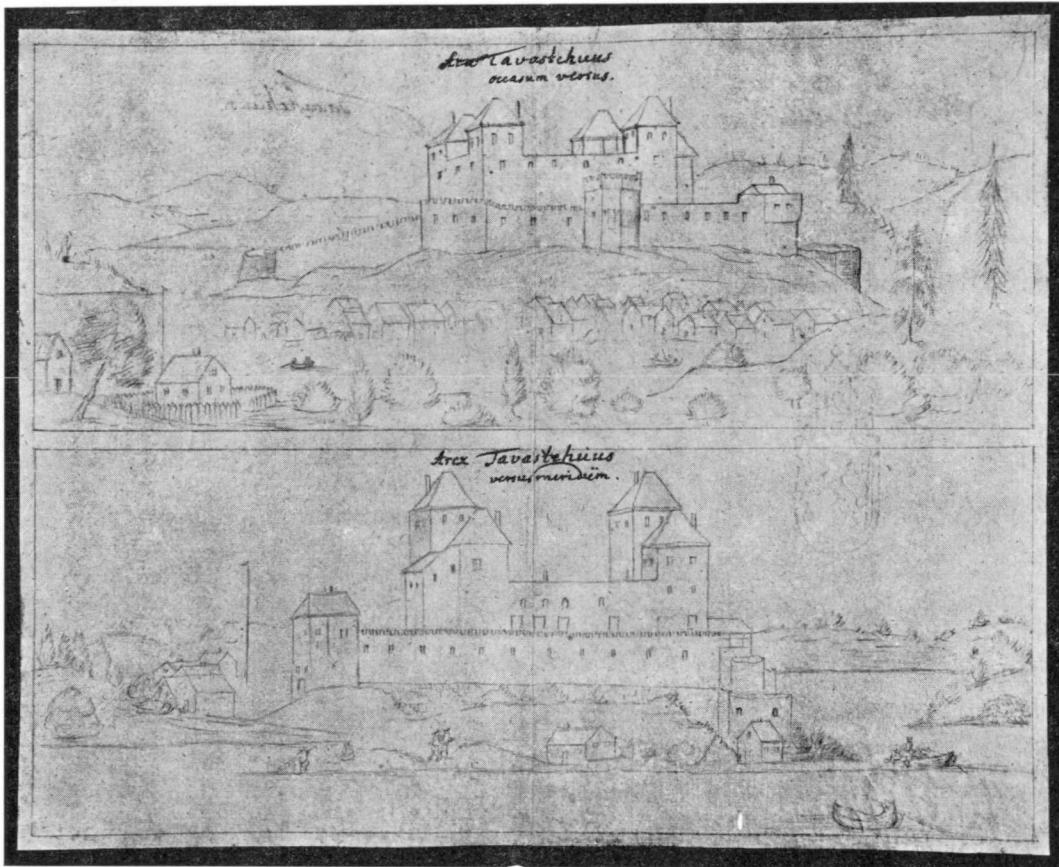
Enligt gängse uppfattning äga vi icke från så lång tid tillbaka som 1600-talet några vyer eller avbildningar av städer, orter eller större byggnadsverk bevarade till vår tid. Sticken i Dahlberghs »Suecia» ha fått gälla som de tidigaste dokument av detta slag vi besittar. I detta verk förekomma som känt vyer av Tavastehus och Viborg, daterade 1710 och 1709. Vanligen har det därför ock fått heta, att avbildningarna föreställa dessa städer vid de båda nämnda åren. Ailio har dock i sin *Hämeenlinnan kaupungin historia*, I, angivit tillblivelseåret för tavastehusvyn till 1699, antagligen emedan i verket förekommer en av landshövdingen A. Cronhjort utförd teckning av den föregivna bilden av Birger Jarl, daterad 1699.¹ Ailios antedatering är utan tvivel ett steg i rätt riktning. Ty det är uppenbart, att de båda förstnämnda årtalen beteckna uteslutande kopparstickarens datering av sitt verk, medan själva de originala teckningarna, som legat till grund för detta, ju måste ha utförts något tidigare. Och då Eric Dahlbergh var bunden av sitt generalguvernörskap i Riga sedan 1696 samt dog vid hög ålder 1703, kunna vi redan av dessa skäl våga förmadan, att själva originalvyerna måste återge sina föremål sådana dessa togo sig ut därförinnan eller vid en tidpunkt, som faller inom 1600-talets senare del.

Ett känt sakförhållande är, att Suecia vyerna i regeln icke få anses alldeles exakt återge den rena verkligheten. Realiteterna ha i allmänhet något förbättrats eller ock i omedvetet försämrande riktning skematiserats. Ett sökande efter själva originalteckningarna ter sig under sådana förhållanden som en tacknämlig uppgift. Ur dem borde ju pålitliga upplysningar om platsers och byggnaders utseende, i bästa fall ock säkrare data, kunna utvinnas. En hel och orubbad samling av upphovsmannens egna teckningar förefinnes dock tyvärr icke. Orsaken härtill kan ha legat redan däri, att arbetet fortgick under en mycket lång tid, sedan sin begynnelse 1661, och att ett stort antal

¹ J. Ailio, *Hämeenlinnan kaupungin historia*, I s. 185–186. Jfr E. Aspelin, Ett föregivet porträtt av Birger Jarl i Finskt Museum 1895, s. 17, 71.



Pennteckning föreställande Viborg fr. Siikaniemi tillskriven Dahlbergh. Kungl. Biblioteket, Stockholm.



Bläckteckning föreställande Tavastehus slott mot väster och söder sannolikt utförd för Dahlberghs »Suecia.» Kungl. Biblioteket, Stockholm.

olika kopparstickare under årens lopp anlitades.¹ En del av originalteckningarna återfinnas emellertid nutilldags å Kungl. Biblioteket i Stockholm. En lycklig tillfällighet har vällat, att bland dessa just befinner sig de två ritningar, som ligga till grund för sticken av Viborg och Tavastehus. Bilderna ligga i den s. k. »Neschers samling», om vilken det anses, att den innehåller original av Dahlbergh.² En första blick ger otvetydigt vid handen, att vi här ha att göra med själva förlagorna till Sueciasticken. Då teckningarna rätt mycket avvika från de publicerade, av van den Aveelen utförda kopparsticken, och i och för sig måste anses återge den faktiska verkligheten, ärö de av ett ringa icke intresse. De återges därför här i reproduktion, till tjänst för vårt lands forskare och allmänhet, och ett försök att precisera deras tillkomstdatum skall i det följande göras.

Den stora Tavastehus-bilden, som är ritad med bläck, är förmodligen icke av Dahlberghs egen hand. Åtminstone nämna hans dagboksannteckningar över resorna genom Finland, som göra intryck av att mycket noga förteckna de orter han besökte, aldrig något om Tavastehus. Man får väl anta, att han förskaffat sig denna bild genom någon medhjälpare, och det troligaste är ju, att han egentligen behövt den för sina undersökningar och förslag rörande rikets befästningsverk och deras förbättringe, ett arbete varmed han sedan danska krigets avslutande 1679 på konungens uppdrag var sysselsatt³. Möjligt är dock att förekomsten av den bekanta märkvärdiga bilden av Birger Jarl, som Cronhjort troligen först senare levererade vare sig åt honom eller åt verkets slutliga redaktörer, givit anledning till Tavastehus slotts intagande i detta. Hur som helst visar oss skissen, sådan den här återges, slottet och den däförtiden på dess norra sida belägna obetydliga lilla staden i stora och ytterligt förenklade drag. Den ger oss alltså ett begrepp om borgens utseende efter den genomgripande om- och tillbyggnad den undergått under Karl IX:s tid, efter den förhärjande brand som övergått den 1659 och varav spåren sju år senare enligt ingångna klagomål ännu ej avlägsnats, kort sagt i det förfallstillstånd vari den mot 1600-talets slut befann sig. Får man tro en inventarieförteckning av 1687, var ringmuren helt förfallen, och den ursprungligen 1611 uppsatta palissadinhägnaden att anse som gammal.⁴ Vår

¹ G. E. Klemming, Ur en antecknare samlingar (andra uppl.), 1880—1882. Om J. van den Aveelen s. 84.

² Enligt meddelande av bibliotekarien, frih. T. G. A. Rudbeck, föreständare för bibliotekets bildsamlingar.

³ E. Ericsson och E. Vennberg, Erik Dahlbergh (1925), speciellt avsnittet om D. som chef för fortifikationsväsendet.

⁴ Ailio, anf. arb. s. 153.

bild (liksom sticket i Suecia) visar i varje fall en ännu upprättstående ringmur. Den ger dessutom några upplysningar, som kunna vara av värde. Ailio har med stöd av sticket velat betvivla, att murarna haft krenelering.¹ Vår bild visar, att så likväld tydligen varit fallet. Ailio har vidare med blicken på Suecia-bilden ansett det otroligt, att det intressanta porttornet kunnat vara en s. k. »rundel.» Teckningen förefaller att tämligen otvetydig tillåta åtminstone den tolkningen, att tornet kunnat vara fem- eller sexkantigt, alltså liknande en motsvarighet på Åbo slott.² Urkundernas tal om ett rundtorn icke blott i den gängse användningen, utan även nödorftigt till formen, synes sälunda vinna bekräftelse. Av någon palissad kan icke upptäckas spår. Fönsteröppningarna äro till antalet något färre på ritningen, än på kopparstickarens reproduktion. Men framför allt tråda de mer tillbaka i helhetsvyn på originalet, medan de på sticket med en sär- egen eftertrycklighet framhällits och ge sin prägel åt hela bilden. De äro här också till formatet större och ha försetts med en prydlig inramning i någon ädlare stensort. Måhända ha dock dessa fönsterinramningar aldrig i verkligheten förefunnits. Osannolikt är i varje fall, att sådana någonsin skulle anbragts på den gamla och redan så länge vårdslösade borgen. När vår teckning av Tavastehus skulle tillkommit, är det slutligen med stöd av det ringa jämförelsematerial vi äga knappast möjligt att väga någon gissning om. Vi få väl hålla oss till, att det måste ha skett någon gång under 1660-, 70- eller 80-talen, måhända rentav ännu under seklets sista årtionde, ehuru Dahlbergh då som sagt redan själv fått andra uppgifter att sköta.⁴ Men då han under 1680-talets första år var sysselsatt med fästningarna i Finland och Östersjöprovinserna, kan ju en viss större sannolikhet, om man så vill, anses tala särskilt för denna tidpunkt som tillkomsttid för originalritningen.

På något fastare mark befinna vi oss i varje händelse, då det gäller dateringen av stads- och slottsvyn av Wiborg. Alla Dahlberghs biografer omtala den resa han under hösten 1681 företog till Finland, Ingermanland och Estland i uppdrag att göra sig underrättad om därvarande fästningar, och hans egen sorgfältigt förda dagbok upplyser

¹ Ailio, anf. arb. s. 165.

² Det bör observeras, att även sticket återger en lodräta linje på tornet, som emellertid förefaller helt omotiverad. Så som den dragits på originalteckningen tyckes denna linje näremot otvetydigt böra tolkas som en utbuktning av eller vinkel på murytan. Den något mindre och sannolikt senare (dock före 1729) utförda teckning av borgen, som här sist återges, bestyrker vid jämförelse tillfullt detta antagande.

³ Ännu så sent som år 1693 var han sysselsatt med ritningar för sitt Suecia-verk. Ericsson-Vennberg, s. 129.

oss om, att han efter att ha besökt Wiborg, Kexholm, Nöteborg, Narva, Jama, Koporie, Narva och Nyen den 13 november ånyo uppehöll sig i Wiborg¹. Redan den 27 september hade han anträtt resan och den 4 oktober anlant »till Åbo på finska Turko.» Hemkommen avgav han en den 10 december daterad reseberättelse, som även bevarats till våra dagar. Ett utdrag ur den har publicerats av prof. C. v. Bonsdorff.² Ingenstädes säger han visserligen, att han gjort någon teckning efter naturen av Wiborgs stad och fästning, men att den här ifrågavarande blyertsteckningen är den direkta förebilden för sticket i Suecia, framgår utan vidare vid första ögonkastet. Så minutiöst som den är utförd, måste den dessutom ha tillkommit på platsen under noggrann observation av alla föremål, kort sagt av allt som låg inom synfältet, då tecknaren ställt sig på den högsta punkten av Siikaniemi udde. Säkerhet i detaljen var väl i allmänhet Dahlberghs starka sida, och den här återgivna teckningen röjer ett alldelens omisskänligt frändskapstycke med de många andra, ofta alldelens briljanta stadsvyer han utfört, särskilt med den bekanta stora utsikten över Stockholm.³ Det är tydligt endast kopparstickets i Suecia ytterligt skematiska och bedrövligt generaliserade karaktär, som har kunnat komma Ruuth att fälla ett yttrande som detta: »Bilden i Dahlbergs Suecia antiqua et hodierna av 1709 torde, ehuru den i många avseenden bär spår av att vara en frihandsteckning efter minnet, likväld i huvudsak återgiva det allmänna intryck stadens ytter vid slutet av perioden gjorde på åskådaren.»⁴ Då Dahlbergh i medlet av november 1681 passerade Wiborg har han synbarligen passat på tillfället att anteckna den vackra stadsbyn, som vanligt utan att bry sig om köld eller värme i luften och synbarligen gynnad av en klar och regnfri himmel, mähända också av en mild väderlek, som icke kom hans fingrar att stelna under det han sysslade med sitt ytterligt petiga arbete. Så noga som han återgivit verkligheten kan hans teckning omöjligt senare vara gjord efterminnet.

¹ Kungl. Rådets, General-Guvernörens Fältmarskalkens m. m. Grefve Erik Dahlberghs egenhändigt författade Dagbok (Stockholm 1823), s. 278—279, utg. S. Lundblad. — H. Lundström, Erik Dahlberghs dagbok för första gången fullständigt efter de i Uppsala och Stockholm bevarade originalmanuskripten utgiven, Uppsala 1912, s. 227, 236. Jfr Ericsson—Vennberg, s. 225. I sin av Gjörwell publicerade korta självbiografi ger D. inga upplysningar om resan: »Det svenska Biblioteket» I (1757).

² Hist. Arkisto X, s. 291—297: »Kexholm och Wiborgs slott år 1681.» I Svenska Krigsarkivets samlingar (Stockholm) finns en av Dahlberg utförd planteckning av Nyenskans fästning, daterad oktober 1681. Planen har sannolikt åtföljt hans reseberättelse. Någon från hans hand härrörande fästningsplan av Wiborg återfinnes dock icke i samlingarna.

³ Ericsson—Vennberg flerstädes.

⁴ J. W. Ruuth, Wiborgs stads historia I (1906), s. 289.

Den bild vi sálunda fått av Wiborg framställer staden efter det gaturegleringsarbete, som genomfördes under medlet av 1600-talet och med den prägel den därefter erhöll genom fortsatta nydaningar, framtvungna av de upprepade eldsvådor, som under samma tid övergingo den. Liksom i Åbo skedde i Wiborg tack vare Per Brahes ingripande en »regularisering» av stadsområdet, och en från Stockholm av regeringen översänd arkitekt befattade sig från året 1639 med stadens bringande »till någon regularitet.» Det var dock först den stora brand, som 1652 förhärjade stadsområdet, vilken satte verklig fart i regulariseringssarbetet genom att skapa utrymme för nydaningarna och förmå borgarna att underkasta sig undanröjning av sina husrester, jämte byggnadernas flyttande helt eller delvis till annan plats.¹ På 1650-talet tillkom sálunda det nya rådhus nere vid torget med fasad mot väster, som synes på vår bild, och det biskopshus högst uppe på backen, som regeringen 1647 inköpt av borgaren Antoni Bröijer och efter branden inrett för det nya ändamål det skulle tjäna.² Av de nya, uträtade gatorna synas på bilden rätt väl den stora, från torget uppåt ledande huvudtrafikleden Drottninggatan, omgiven av förnämliga hus, och vinkelrät mot denna som en aning Biskopsgatans ännu något ojämna tvärlinje. Hela aspekten ter sig dock sådan den blev först sedan en ny stor vådeld 1678 utfört sitt förnyade röjningsarbete och borgarna efter denna än mer än tidigare av regeringens utfästelser om skattelätnader låtit sig locka att bebygga sina tomter med såväl mera eldsäkra som prydligare stenhus.³ I verkligheten var staden från denna tidpunkt i påfallande hög grad bebyggd med stenhus — utan att heller tidigare ha saknat sådana —, och Dahlbergh intygar i sin resebeskrivning om den, att den »nu med een godh del wakra steenhuus bebygt ähr.»⁴

Vi göra nu en vandring genom staden, hållande oss i de västliga och sydliga delar av den, som med någorlunda tydlighet framträda på Dahlberghs teckning. Börjande vid torget framför Rådhuset finna vi först och främst, att denna nya huvuddel av den gamla torgplatsen verkligen här framträder i den rektagelform den enligt regulariteten skulle erhålla, men som alls icke framgår för betraktaren ur Aveelens stick. Mitt för bron ligger det nybyggda Rådhuset med sin breda fasad vänd mot åskådaren och mot väster, en stor byggnad under slätt, förnämligt valmtak, där inga sirater (som nutilldags) avbryta den långa taklistens jämna linje och där horisontaliteten över-

¹ Ruuth, anf. arb., s. 259—264.

² Ruuth, anf. arb., s. 264—270.

³ Ruuth, anf. arb. s. s. 271, 287.

⁴ Hist. Ark. X, s. 297.

huvud på ett iögonenfallande sätt är betonad. I rät vinkel mot Rådhuset framträder ett stort, ståtligt hus under trappgavlar (tydlig blytt i vinkelform), som Ruuth ej haft någon klar föreställning om, helt enkelt emedan det eget nog alls ej är synligt på kopparsticket. Det är uppenbart, att vi här ha att göra med det s. k. Borchardtska huset, stadens säkerligen fornämaste privathus, med en nu verkligen synlig, stor fritrappa, ledande upp till andra våningen, en prydig frontespis mitt över långväggen, icke mindre än fyra våningar fönster i gaveln utåt sjösidan och trappstensanordning över gavelns takkrans. Här, på det i våra dagar s. k. Peranderska huset, har sålunda en romaniserande fantasi tilltag att ånyo förse byggnaden med trappgavlar faktiskt träffat det historiskt riktiga. Gå vi så över torget fram till Drottninggatan och förbi Rådhusknuten uppför denna, passera vi på vänster hand trenne hus, av vilka det sista som är det ansenligaste — en präktig byggnad med frontespis och trappgavlar — ogensägligen måste vara det s. k. Plantinska huset, som i ståt tävlade med det Borchardtska och betraktades som mycket dyrbart. Svänga vi om knuten efter detta hus åt vänster, äro vi inne på Biskopsgatan, där vi först passera förbi det andra Borchardtska huset, av allt att döma den byggnad som står snett mot följande huslärla, vilken väl åter får anses vara det Cröellska huset. Mitt emot dessa, på andra sidan Biskopsgatan, reser sig på höjden en byggnad med mycket framträdande fasad under trappgavel, klart skönjbar på bilden. Tvivel kan ej råda om att vi här ha att göra med Biskopshuset, litet snett svängt mot gatan i sin medeltida grundplan. Läget och utseendet stämmer väl med senare avbildningar (se Ruuth I, s. 500). Fortsättande framåt nå vi Karjaportsgatan, vars linje kan anas mellan husgavlarna. I dess riktning bortåt skönja vi till vänster på bilden en takresning högre än de andra, av allt att döma hörande till det forna gråmunkeklostrets kyrkobyggnad. Nedåt stranden och torgsidan ligga en rad ansenlige hus, särskilt två mittemot varandra belägna, med högre trappgavlar än de omgivande. Någotdera av dem måtte ha varit borgmästaren Hans Menschevers skyrtamt präktiga bostadshus. Mellan Borchardtska huset vid torget och Karjaportsgatans mynning i den mot slottet vettande vattenporten funnos enligt Ruuth två gamla medeltida stenhus, vilket någorlunda stämmer med bilden.

Utgå vi åter från Drottninggatans mynning i torget och betrakta dess högra sida, finna vi, följande Ruuths anvisningar, längst ned mot den något kullriga öppna platsen innanför muren (där »kåken» borde återfinnas) ett något större hus med gavlar i vinkel, beläget alltså på nuvarande Wolffska gården plats. Det är utom allt tvivel rådamannen Peter Ruuths då helt nya stenhus. De fyra hus, som synas bakom

detta mot hamnen, måste vara Johan Vogels hus, »Mumskans stenhus», det något tidigare till tullhus förvandlade Thileska huset och Peter Freses »stora stenhus», i vilket skalden Jakob Frese föddes. I vilket förhållande dessa gårdar lågo till varandra låter sig ej bestämt avgöra enligt teckningen. Uppåt Drottninggatan invid Ruuthska huset synes ett annat större hus med spetsig trappgavel, sannolikt det ytterligare av Peter Ruuth uppförda stenhus, för vilket han fått sig en avbränd ödestomt uppläten. Bakom detta skymtar ännu en trappgavel, och straxt till höger om denna reser sig domkyrkans i slutet av 1500-talet (?) färdigbyggda klocktorn, efter den sista branden försett med en hög spira. Mellan tornet och strandgårdarna, på en plats som i verkligheten måste varit något större, höjer domkyrkan sitt ej alltför branta tak. Rakt bortom denna framträder ett större hus, som synes kunna vara antingen det gamla skolhuset (om vars läge Ruuth är något osäker) eller det då nya gymnasiehuset. Snett till höger om detta åter skymtar en tornliknande byggnad, vari vi säkert ha att se det gamla Vacktklocktornet. Det förefaller att vara ett klocktorn eller en klockstapel av trä i en rätt vanlig stil med sneda strävstöd mot marken och upptill ett litet tak över klockan. Ännu längre borta bakom husgryttringarna åt höger mot stranden och rätt nära denna skönjes tydligt ett större hustak med låg resning. Detta är klarligen den gamla Svartmunkekyrkan, senare mer känd som finska församlingens kyrka. Teckningen låter oss t. o. m. skönja, att den västra takhalvan är till ytvidden större än den bakom liggande östra, såsom i verkligheten på grund av byggnadens konstruktion sedan gammalt var fallet (Ruuth I, s. 497). Ett stycke vänster (nordost) om kyrkan möter en låg, åtminstone till sin övre del snarast sexkantig tornbyggnad med ett tämligen svagt sluttande tak. Tydligen det i stadsmuren liggande Rådstornet, som kort förut givits finska församlingen till klockstapel. En jämförelse med nutiden tyckes ge vidhanden, att Rådstornet, om vi frånse tornspiran, fullkomligt bibehållit sitt utseende. Längst uppe till höger i bilden skymtar något, som icke kan vara annat än Pansarlaks fästningsverk med bastionliknande konturer, något varpå konstnärens anteckning nederst i högra hörnet (alltså rakt nedanom) »Pansarilax Castellum» väl måste anses ha avseende. Att han särskilt ville framhäva detta verk ur befästningsgördeln berodde förmodligen på, att det var det enda som dåméra ägde något större värde ur försvarssynpunkt, och därjämte på hans allmänna uppgift att just egna uppmärksamhet åt befästningarna, icke minst dem i Karelen.¹

¹ Jfr till det föregående *Ruuth*, anf. arb., s. 264–280.

Av den av grästen murade stadsmuren synes på bilden en längre sträcka, men egendomligt nog gör den ungefär från torgets ändpunkt framåt öster sig sträckande delen av »muren» med sin lodräta linjering snarast intryck att bestå blott av palissader. Åtminstone är man frestad till en förmidan i sådan riktning. Att själva det gamla slottet ej mera kunde anses tjäna befästningsändamål, utan mera erbjöd lokalkriterier för fredliga behov, såsom både Dahlbergh och den samtida landshövdingen klagade, förefaller vid en blick på bilden fullt trovärdigt.² Beträffande bildens utseende kan tilläggas, att antalet fönster på kopparsticket ej stämmer med det på teckningen och att på denna synes en framför S:t Olofs torn liggande halvt raserad mur, som ej framträder på sticket. Även i detta fall har kopparstickaren försett fönsteröppningarna med vackra steninramningar ur egen fantasi, medan tornspiran på originalteckningen ju är betydligt stilfullare, än på sticket.

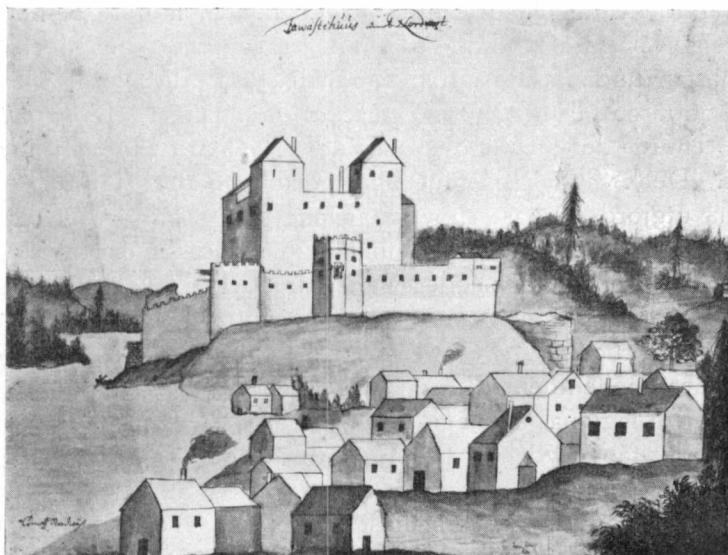
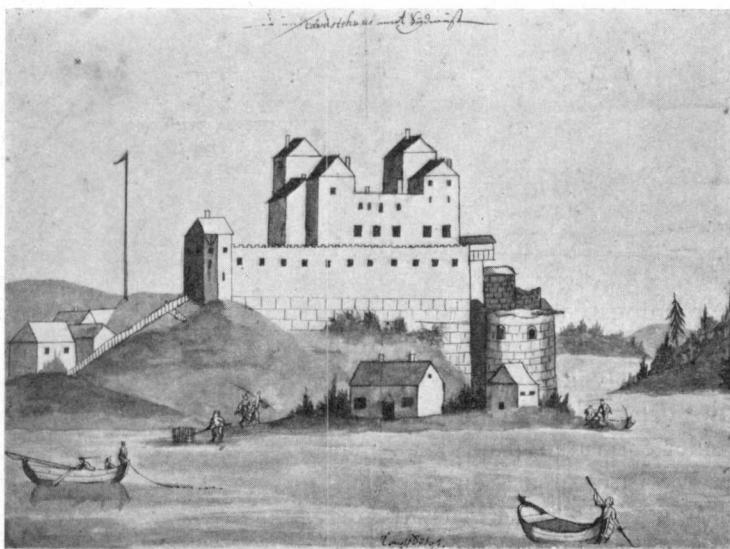
De simmande svanar, som dekorera vattenspegeln, kunna slutligen, om man så vill, ha sin syftning på, att de sträckande vildsvarna som känt ha sin färdväg lagd över denna trakt av Karelen!

Det kan med fog göras gällande, att Erik Dahlbergh utfört sin teckning av Wiborg i ett ögonblick, då stadens utseende efter en livlig byggnadsverksamhet varit särskilt både tilltalande och pittoreskt. De många trappgavlarna, som då så fördelaktigt framträddes bakom varandra i den stigande terrängen, försvunno så småningom åter genom de många nya eldsvädorna — den nästa inträffade redan året efter hans besök. Nya tidsskedens smakriktningar fordrade slätare takkonturer, och en följande tids betraktare medförde säkert icke samma måleriska inttryck, då han från Siikaniemis krön iakttog den gamla stadsbilden framför sig. Men främst har Dahlberghs teckning värdet att ge oss åtskilliga direkta upplysningar i dunkla punkter, och vi måste beklaga, att ej Ruuth vid skildringen av 1600-talets Wiborg haft att tillgå detta dokument, som gjort hans orientering både säkrare och åskådigare.

Ytterligare en gammal teckning av Tavastehus sett från norr och söder bilägges dessa rader. Även den tillhör Kungl. Bibliotekets i Stockholm samlingar. Om dess tillkomst är intet bekant, men tydligt är, att den tillkommit åtminstone före 1720-talets slut, då den visar de båda södra tornen ännu fristående, medan de efter den nämnda tidpunkten försvunno ur slottets kontur genom att det mellanliggande murpartiet höjdes (fr Ailio I, s. 154).

P. O. v. Törne.

² Ruuth, anf. arb., s. 255—256 Hist. Ark. X, s. 295.



Gamla sepiateckningar föreställande Tavastehus sannolikt från början
av 1700-talet. Kungl. Biblioteket, Stockholm.

Våra kyrkogårdsportar.

Begravningsplatserna kring våra kyrkor hava i regeln icke gamla anor. Själva kyrkorna tjänade i forna tider som begravningskapell, under vilkas golv kistorna nedsänktes antingen i grävda gravar, eller i murade och välvda familjegravkamrar. Utanför kyrkan fanns ett benhus eller endast en grop, där benen tömdes, då, i brist på utrymme, de äldre gravarna måste giva plats för nya. Även familjegravarna övergingo till nya släkter, varvid gravrummen ofta ganska pietetslöst tömdes och uppstäddes. Likväl bildade kyrkans närmaste omgivning en liten, kringgärdad kyrkogård, vilken i slutet av 1700-talet allmänt fick övertaga kyrkans roll som begravningsplats. Dessa gårdar utvidgades snart, varvid de inhägnades med nya plank och murar. Sålunda förskriva sig våra äldre kyrkogårdsmurar med portar och portalbyggnader nästan undantagslöst från 1700-talets slut eller 1800-talets början, då portarna alltså egentligen markerade ingången till begravningsplatsen, ehuru de ofta äro placerade i axel med kyrkans ingångsportaler. Dock finnas exempel på portbyggnader från en tid, då desamma utgjorde endast en yttre ingång till kyrkan. Högtidligheten blev på ett verkningsfullt sätt framhävd, då processionen skred genom den yttre portalen in på det vigda området, för att sedan genom vapenhusets och kyrkans upprepade valv träda fram under den höga triumfbågens krucifix.

Under medeltiden bildade dessa kyrkplatser stundom riktiga borggårdar, omgivna av höga murar med torn, vilka t. o. m. någon gång kunde få betydelsen av fästningsverk.¹ Man kunde måhända föreställa sig, att portarna i dessa murar varit upphov till bruket att även i begravningsplatsernas stängsel uppresa välvda portalbyggnader. Dock synes det mera troligt, att själva kyrkobyggnadernas arkitektur dikterat portalernas form, och motivet för, att kyrkogårdarna över huvudtaget bliva kringgärdade och försedda med portar, behöver ju icke sökas i annat, än i gårdarnas karaktär av fredat område.

¹ I Klemettis år 1927 utgivna verk »Vanhat puukirkkomme», ingå tvenne projekt till nya portar för Åbo domkyrka, ritade av muraren J. Sundsten i slutet av 1700-talet. Dessa påvisa tydlig inverkan av tidigare fästningsportformer.

Platserna kring våra äldre kyrkor voro kringgärdade med enkla gärdsgårdar eller plank av stock. Dessa fingo stundom en upptimring i form av en kompakt mur med tak av spän eller bräder, sålunda hänförande sig till själva kyrkans karaktär. I dessa stockmurar fingo portarna gärna en högre resning. De förseddes ofta med en gavel-



Kyrkogårdspорт i Kemi.

formig överbyggnad. En sådan portal av primitivaste slag står ännu kvar vid Petäjävesi gamla kyrka, byggd år 1778.

I stenmurarna kring Kemi och Ingå gråstenskyrkor finnes en portform från något yngre tid. Tvenne smäckra stolpar bär en lätt, gavelformig uppbyggnad. Den första är målad i rött och vitt med utskärningar och en gul sol i det öppna gavelfältet. Den senare är helt svartmålad och saknar all dekoration, utöver den något utsågade spetsuppsatsen. I Nykyrko uppåt bär tvenne tegelpelare en formlös och otymplig, korskrönt valvbåge av bräder.

Våra äldre klockstaplar av 1700-tals typ varo ofta byggda med en genomgång i den fyrkantiga sockelbyggnaden. Själva stapeln utgjorde sälunda en överbyggnad på en portgång, som ledde till gravgården. Sådana finnas ännu flerstädes, ehuru man senare ofta förvandlat sagda socketrum till bårhus, vedlider eller förvaringsmagasiner. Men man ser ofta även andra byggnader, så att säga infattade i kyrkogårdsmurarna. De tjäna i allmänhet samma ändamål som stapelstockarna och påminna även om dessa, ehuru taken icke bilda någon tornform, utan på sin höjd äro krönta med någon mindre spira.

Sådana byggnader äro även ofta uppförda som portgångar till kyrkogården. Exempel på vackra byggnader av denna art finnas i



Nummis. Grindstolpe till gamla kyrkogården.

Keuru, där den år 1758 av Lappo-byggmästaren Hakola uppförda träkyrkan på ett lyckligt sätt lånat sin stilform åt de små portbyggnaderna. Den södra användes numera som branddepå. I en primitivare form, som flerstädes finnes representerad, påminna dessa portbyggnader, ofta enkelt uppförda av bräder under åstak, om fyrkantiga lador eller bodar.

Då de av kilade stenblock eller kullersten uppförda kyrkogårdsmurarna i slutet av 1700-talet allmänt kommo i bruk, försågos dessa även med portstolpar av sten. Antingen användes en långsträckt sten, som ställdes på ända, eller uppmurades tjocka, fyrkantiga tegelpelare vilka täcktes med tak av bräder eller senare av svartplåt. Mellan stolparna anbragtes grindar av trä eller järn. Sistnämnda bastanta portform blev även omtyckt på våra herrgårdar, där de skänkte

inkörsvägen en något pompös verkan. I Munsala har man begagnat liknande tegelstolpar som sockel till välvda överbyggnader av trä, härstaminande från 1820 talet.

Av större monumentaleffekt äro likväl de oftast av granit upp-murade och vitrappade portalbyggnader, som markera huvudingångarna till många av våra vackraste kyrkogårdar. Dessa stenportaler bär vanligen en enkel, nyklassisk prägel. Bland undantagen märkas de tvenne portarna i Hattula. Den ena av dessa, den norra, är den äldsta kyrkport vi äga, i det att den, med sina tegelspetsbågar och vigvatten-nischer, förskriver sig från medeltiden.



Raumo. Kyrkogårdsport.

Mångenstädes i utlandet finnas kyrkogårdsportar med en för-näm formbehandling. Vi beundra de gamla dom-portarna i Visby, Strängnäs m. fl. med sina hanseatiska trappgavlar. Sådana monumen-tala skapelser på det området hava vi visserligen icke, men även våra lantligt enkla, inbjudande och rogovande portaler äro arkitekturskapelser, vilka böra aktas och bevaras, där de resa sina vita väggar mot gravgårdarnas djupa grönska. Om också portarna genom rundbågar och robusta former hava en romansk formbildning eller stundom framvisa gotiska reminiscenser, förskriva sig dock de flesta från 1700-talets slut.

De ytterst sparsamma uppgifter, som finnas att tillgå, tyda på, att man i allmänhet icke ägnat portbyggnaderna tillbörlig uppmärksamhet. Stundom hava de lockat artisten till att fatta pennan, vilket redan utgör bevis för, att de icke sakna skönheitsvärde; någongång äro de försedda med årtal, men går man genom kyrkoarkivens minnes-

teckningar och beskrivningar, eller letar man efter uppgifter om portalerna i broschyrer och avhandlingar eller historiska verk, är mödan nästan lönlös. I bästa fall får kyrkogårdsportalen ett kort omnämnde, utan spår av historik. Det inom murarna befintliga templet, och möjligen ännu klockstapeln, drager all uppmärksamhet till sig, och intet intresse blir övrigt för de små byggnaderna i periferin. Likväl utgöra dessa en icke obetydlig del av en helhetsgrupp, som är typisk för våra gamla kyrkor. Man kunde möjligen teoretiskt anse, att denna upprepning av gavelformer i varierande skala vore störande och orolig. Om vi betrakta helhetsverkan i en sådan grupp,



Sagu. Kyrkogårdspart.

där den vita portalen ofta troget efterhärmar proportionerna i sakristians eller vapenhusets gavel, eller där dessa portbyggnader, i förening med närliggande familjegravar och bärhus, bilda en kyrkan omgivande krans, lika tornen kring en borg, då uppfatta vi deras värde.

För något år sedan fann Arkeologiska Kommissionen sig föranläten att göra en framställning om, att även de äldre kyrkogårdsmurarna borde stå under kommissionens hägn, och i de inventariiförteckningar, som uppgörs för Nationalmuseets arkiv, böra även upplysningar och beskrivningar om kyrkogårdarna ingå. Härmed äro ju också portar och portaler ihågkomna. En större uppmärksamhet från forskarens sida gentemot dessa, och i allmänhet mot de kyrkan omgivande små annexbyggnaderna, vore dock av nöden.

Dessa uppmurade kyrkogårdsportar hava ofta ett stort skönhetsvärde. Vid ett besök i Raumo gamla klosterkyrka, inträder man genom en vitmenad port, som uppmärksammats av mången tecknare, vare-

mot den knappast fått ett omnämnde i beskrivningar om staden eller dess kyrkplatser.

Den idylliska »Wemans port» i Kimito är ett annat exempel. År 1777 upphörde begravningsgårdarna inom Kimito kyrka på initiativ av prosten Weman.¹ Begravningsplatsen kring kyrkan togs därefter i bruk och år 1796 låt prosten i den östra muren uppföra en port, på vars yttre sida några trappavsatser leda ned till den gångstig, som över ängar och klöverfält, förbindet kyrkan med prästgården.

I Sagu finns tvenne portar, en i norr och en i väster. De förskriva sig från år 1795. I Pargas finns även tvenne vackra portar.



Kimito. »Vemans port.»

Vid Föglö kyrka står en gammal granitport med korskrönt tak av bräder.² Portalen i Töfsala har ett spåntak i form av en toppformigt utdragen pyramid. En gammal, något förfallen port under åstak finns i Karis, en annan med pyramidtak av bräder i Korpo. Tyrvis portalen har gammalt spåntak med hög spira. Portalerna i Borgå, S. Karins och S. Marie hava rundvalvbågar och åstak. Pedersöres portalen företer en segmentbågform. Lundo- och Vittis-portalernas yttre takkontur beskriver en rundbåge med svängda anfang. I Oravais finns tvenne portar med trägavlar på vitrappade pelare.

Härmed äro de fornämsta arterna nämnda, där kyrkogårdsingångarna äro markerade med portalbyggander. Dessa våra välvd kyrkogårdsportar äro i all sin enkelhet värdar en högre grad av uppmärksamhet, än den, som tidigare ägnats desamma. A. W. Rancken.

(Bilderna efter författarens originalteckningar.)

¹ Carl Gustaf Weman, 1740–1803. Kyrkoherde i Kimito fr. 1776.

² Avbildad av F.F.F.s expedition 1871.

Satakuntagruppens kyrkor.

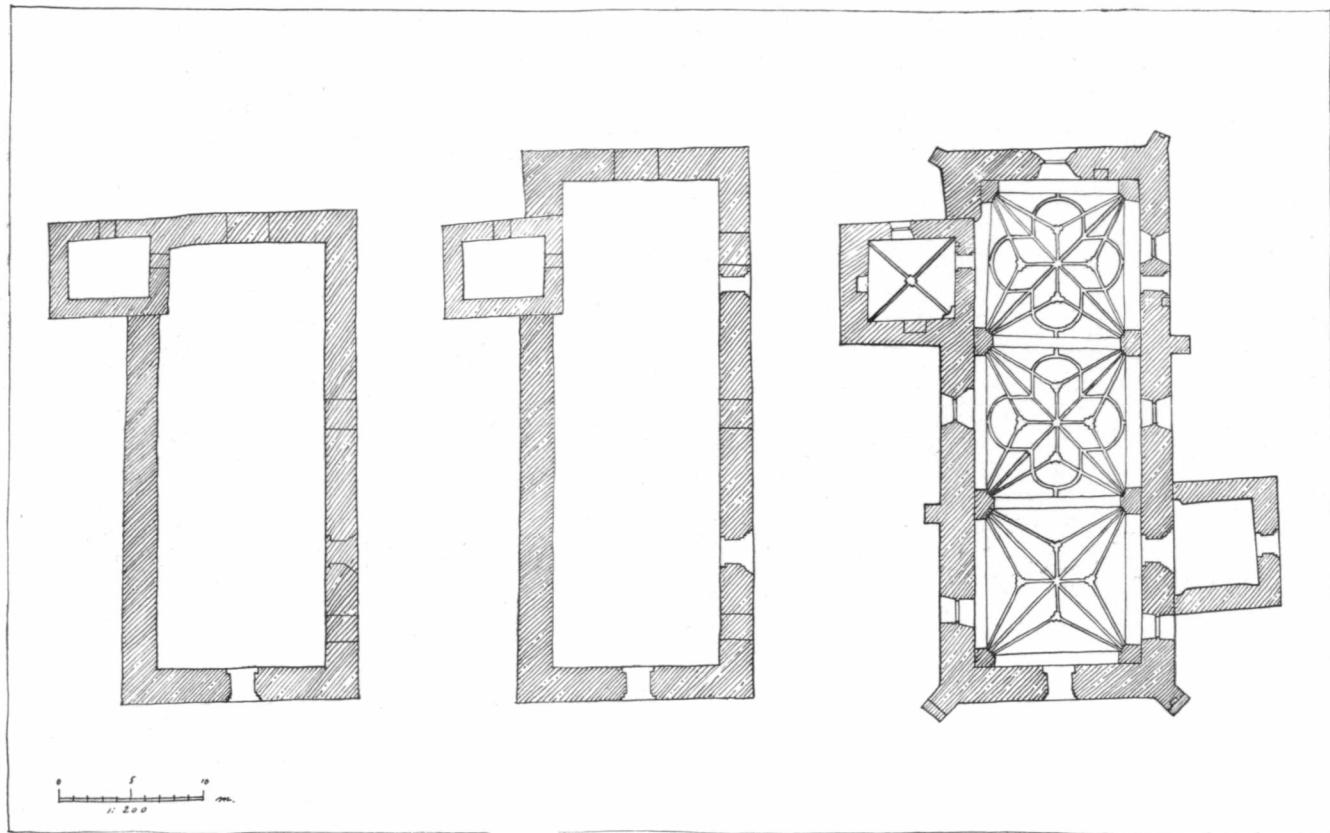
Våra medeltida landskyrkor uppvisa på ett par undantag nära nästan en och samma form såväl till plan som till uppbyggnad. Därför har vid deras studium avseende fästs vid de mest karakteristiska delarna: tegelarkitekturen och i främsta rummet gavelorneringen har blivit en avgörande faktor vid kyrkornas gruppering. Undersökningen har lett till uppställandet av olika landskapstyper. Bortsett från Egentliga Finland bilda kyrkorna i Nyland, Tavastland och Satakunta i stora drag enhetliga grupper, icke i den meningen att kyrkorna i varje grupp vore samtidigt byggda, men så att de under en viss byggnadsperiod fått arkitektoniska egenskaper, vilka göra dem nära besläktade med varandra.

Satakuntagruppens gränser äro ganska tydligt dragna. Kyrkorna äro belägna vid Kumoälvs vattensystem, endast Raumo ligger på sidan härom. Inom landskapets gränser befinna sig Ulvsby, Vittis, Tyrvis, Lempäälä, Messuby och Raumo, Ackas hör till Tavastland. Utanför gruppen står Kumo sakristia, vilken har en annan gavelornering, och Karkku kyrka med sin totala avsaknad av tegel i gaveln.

Av mycket stor betydelse har den omständigheten varit, att man ansett sig kunna fastställa gavelorneringens tillkomsttid genom dokumentära uppgifter — så i Ulvsby, som skulle ha fått gavlarna efter branden 1429, och i Lempäälä, där kyrkan enligt urkunderna blivit färdig 1418 eller 1419.¹ Genom dessa dateringar har tiden för gavelorneringen blivit fixerad, och de vidare slutsatserna ha varit vittbärande. Gerda Boëthius använder dessa data som huvudargument, då hon härför en del av den svenska Torsång-Nysätragruppens kyrkor till 1400-talets början, och orneringens tämligen självständiga och kraftfulla uppträdande vid denna tid har givit henne anledning till påståendet att arkitekturgruppens ursprung är svenskt.² Att Torsång-Nysätra och Satakunta

¹ J. Rinne: Läntisen Satakunnan keskiaikaisista kirkoista, Satakunta I s. 26–27, 32; Suomen Museo XVII, 1910 s. 71. Carolus Lindberg: Om teglets användning i finska medeltida gråstenskyrkor s. 77.

² G. Boëthius: De tegelornerade gråstenskyrkorna i Norra Svealand s. 133–135.



after 1338,

Ulvsvy kyrkas byggnadsperioder:
after 1429

och i slutet av 1400-talet.

kyrkorna höra till samma arkitekturgrupp är obestridligt, och en utredning av det ena områdets kyrkor har sitt värde även för det andra. Numera har Ulvsby kyrka blivit undersökt i sammanhang med det byggnadsarbete, som utfördes i kyrkan under sommaren 1930. Då resultaten icke fullkomligt stämma med den rådande uppfattningen, är det kanske skäl att i korthet framföra dem och på samma gång kasta en närmare blick även på gruppens övriga kyrkor.

Rörande Ulvsby kyrkas grundläggning finns till och med två skilda årtal bevarade, det ena — 1311 — från biskop Ragwald II:s tid,¹ det andra — 1332, — från biskop Bengts tid.² Tidsbestämmelserna ligga varandra mycket nära, men denna egendomlighet har fått sin förklaring genom grävningarna å ortens äldre bosättningscentrum vid Liikistö. Där påträffades jämte sockelstenar efter en träkyrka även en bred grundmur av sten, tydligen tänkt för en större stenkyrka. Hela östra grundmuren hade blivit färdig och hälften av den södra, men sedan hade arbetet plötsligt avbrutits. Orsaken härtill är lätt förklarlig. Flodens uppgrundning vid Liikistö var en tvingande orsak till att hela bosättningens tyngdpunkt flyttades längre ned vid floden, till nuvarande Gammelby. Där förlades kungsgården, och där skulle även kyrkan byggas, ehuru arbetet på den förra platsen redan var igångsatt.³ Träkyrkan i Liikistö har, av allt att döma, stått på sin plats redan under förra delen av 1200-talet. Den påbörjade grundmuren hör dock inte till det företag, som står i sammanhang med Ragvald II:s brev. Och med biskop Bengts brev 1332 gavs en slutlig order om kyrkans byggande på en alldel ny plats i närheten av den nya kungsgården. Kyrkan invigdes åt Sankt Olof, vars namn också blev socknens, Liikistö föll småningom i glömska.

Den nuvarande kyrkan blev utan tvivel byggd omedelbart efter 1332. Den bestod då av ett enskeppigt långhus med en liten sakristia, vars östra mur låg i flykt med korgaveln och i fast förband med denna. Dessutom stod sakristian litet inskjuten i koret, så att detta var något smalare än den övriga kyrkan. Kyrkan brann år 1429 och led stor skada. Därpå följde en reparation, varvid koret blev utvidgat genom att flytta gaveln c. 1,5 m åt öster. Västra portalen förblev oskadad, men södra huvudportalen och korportalen måste återuppbygglas. Tegelprofilen var den förra, men formatet mindre och tillverkningssättet ett annat. Till nischväggar och tröskelsten användes gamla, delvis av elden skadade gravstenar. Koret fick två

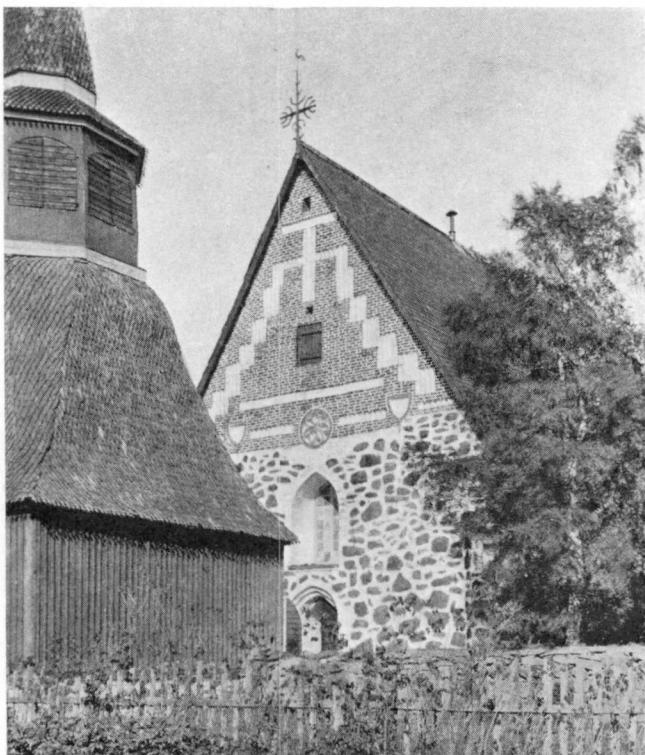
¹ Hausen: Finlands medeltidsurkunder I. s. 104.

² Hausen: Medeltidsurkunder I. s. 157.

³ Jmfr. V. Voionmaa: Suomen vanhimpien kaupunkien synty, Historian aitta I s. 17.

smala ytter hörnkontreforer, vilka gav stöd åt den tillbyggda delen. Kyrkan förblev ovälvd.

Efter denna reparation hade kyrkan ännu en stor byggnadsperiod. Huvudarbetet var kyrkans välvning: kyrkan fick tre tegelvalv med inre väggpilastrar och motsvarande yttre kontreforer, varvid de tidigare korkontreforerna förhöjdes. I detta sammanhang verkställdes även vissa ändringar och tillbyggnadsarbeten i kyrkan. Av särskilt



Ulvsby kyrkas västgavel.

intresse är sakristiepartiets omändring. Koret gjordes lika brett som kyrkan genom avlägsnande från sakristians vägg av den del, som stod inskjuten i kyrkan: skalmuren klövs i tu och skalets inre sida blev nu med sin ojämna yta synlig vägg mot kyrkan. Sakristian utvidgades betydligt. I själva kyrkan förstorades samtliga fönster och två nya öppnades i norra muren. Valvslagningen vidtog i sakristian, där gammalt material med profilstenar användes till valv. Sakristians utvidgande i samband med välvningsarbetet bevisar ovedersägligen, att gavlarnas murning hör till den sista byggnadsperioden och icke till en tidigare, en omständighet, som speciellt bör understrykas. Ytter-

ligare byggdes vapenhuset, men den tilltänkta välvningen blev ej genomförd. Genom detta storslagna om- och tillbyggnadsarbete förvandlades den forna anspråkslösa landskyrkan till en stadskyrka, som motsvarade större pretensioner. Men när blev detta arbete utfört?

Man finner ingen fixpunkt i urkunderna, men valvkonstruktionen talar för sig själv. Ribbsystemets fullständiga stjärnform i östra och mittvalvet är enastående hos oss, men i Sverige, närmast i Uppland och Norrland, mycket vanlig. Den ungefärliga dateringen är 1400-talets senare hälft, men en närmare bestämning förutsätter en typologisk analysering av det mellansvenska materialet. H. Cornell anmärker, att valvformen i fråga är en förenkling av en rikare indelning, företagen för att vinna större ytor för målningar.¹ Kumlagruppen har en speciell förkärlek för formen (Kumla, Husby-Sjutolft, Härkeberga, Härnevi o.s.v.), och målningarna i norrländska kyrkor äro också huvudsakligen målade på dylika valv (Alnö, Enånger, Nederluleå, Ytterlännäs). Man kan med skäl antaga, att ribbmönstret särskilt under Albert Pictorskolans blomstringstid på 1480-talet finner användning och därefter länge förblir i bruk. Pilasterkapitälet i Ulvsby styrker i mitt tycke avsevärt dateringen. Det s.k. gropkapitälet är med flera variationer den vanligaste kapitälformen i Norrlands senmedeltida kyrkor, men förekommer också i Upplands östliga kustrakter, där dess ursprung möjligen är att finna. Där sammanhänger det med de till 1400-talets sista och 1500-talets första decennier daterade ringvalven². Ulvsby kapitäl är enkelt med endast ett tegelband, som förenar ribborna, men behandlingen är självständig, så att gropbältet löper över hela kapitälet, alltså även över gördelbågen. Detta kan betyda ett senare utvecklingstadium. Man kan ej förneka en nära likhet med valvkonstruktionen i Nederluleå³ och å andra sidan med valven i Kumla, Härnevi, Härkeberga kor o.s.v. — och alla dessa valv dateras genom målningarna till 1480-talet. På gavlarna i Ulvsby förekommer dessutom murtegel av större format, vilket är en allmän företeelse i hela Kumodalen under 1400-talets slut. Och slutligen: av helgonbilderna äro triumfkrucifixet och namnhelgonet anskaffade till kyrkan strax efter 1429 års brand, men de övriga härstamma från slutet av århundradet, när efter valvslagningen inventariet synbarligen rikligt kompletterades.⁴ I varje fall kan valvens och gavlarnas uppmurning

¹ Henrik Cornell: Norrlands kyrkliga konst under medeltiden s. 63.

² G. Boëthius: Stilströmningar inom den uppländska tegelarkitekturen s. 186 och De tegelorn. grästenskyrkorna s. 42.

³ Cornell: Norrlands kyrkl. konst PL II.

⁴ K. K. Meinander: Medeltida altarskåp och träsneiderier i Finlands kyrkor, s. 143, 262, 271, 277.

ej åtskiljas, och gavlarnas datering måste flyttas från 1400-talets början till århundradets slut, helst till de två sista decennierna.

Mycket nära Ulvsby står kyrkan i Vittis, möjligen i fråga om alla dess byggnadsskedan. Kyrkan är senare utvidgad till korskyrka och starkt förvanskad, men av den gamla kyrkan finns ännu kvar östra och västra ändan och alla tre valven.¹ Den antagligen rikare västgaveln är täckt av ett senare förbyggt torn, och även den östra gaveln har förlorat något av orneringen genom gavelns sänkning. Men alla figurer äro ännu synliga, ty man behöver knappast tänka på en rund-



Interiör ur Ulvsby kyrka.

bågsfris ovanom trappfiguren av tandsnittsytor. På gaveln finns representerade motiv från Ulvsby alla gavlar: likheten är så släende, att man gärna tror sig se samma mästares hand i vardera kyrkan, såsom Rinne också antager.² I Vittis utfördes, liksom i Ulvsby, i samband med valvslagningen en genomgående reparation, varvid fönstren blevo ombyggda. Gammalt tegelmaterial användes till det västligaste valvet, som är fullt av tidigare profiltegel från fönsterposterna. Det södra korfönstret igenmurades och ovanför det anbragtes ett par trepass. Ett nytt fönster öppnades bredvid det förra. Kyrkan är invändigt

¹ Alltså mera än den gamla kordelen, jfr. Rinne: Satakunnan kirkoista s. 27; Lindberg: Om teglets användning s. 81.

² Rinne; Satak. kirkoista s. 28.

så starkt restaurerad, att det är ytterst svårt att komma på det klara med de ursprungliga formerna. Murningsarbetet är väl utfört, valvformen är en enkel stjärna, och de från samma hörn uppstigande ribborna löpa nära varandra. I ribbornas föreningspunkter finnas som det förefaller runda stenar, men i själva verket torde de vara ringar, vilka sedermera äro fyllda och utslätade.¹ Valvstjärnans mittkors har mycket korta armar och valvformen har en stor likhet med valvet i Vänå, blott med den skillnaden, att korsarmarna icke fortsätta ned till sköldbågarna.

Pilastern har rätvinkliga profiler i hörnen, liksom i Ulvsby, men kapitälet saknar gropar. Det består av ett enkelt tegelband, från vilket ribborna uppstiga. Av allt att döma är valvet i Vittis en enklare form av ringvalvet från 1400-talets slut. I valven ha funnits primitiva målningar, av vilka den märkvärdigaste har befunnit sig i mittvalvets östra kappa. Inom en halvcirkel, som haft tre kors på yttre sidan, voro målade en stjärna och ett kors. Nervander anmärker, att man ej kan misstaga sig, om man i denna figur ser det Stjernkorska vapnet,² ett antagande som halvcirkelns korsfigurer också bekräfta. Detta daterar valven till 1490-talet. Mycket sägande är också triumfkrucifixet, kyrkans enda bevarade snideri från katolska tiden. Det härstammar från 1400-talets slut.³ Man kan ännu tillägga, att ett missale köptes till kyrkan 1495,⁴ vilket möjligen kan ställas i samband med inventariernas komplettering efter byggnadsarbetet.

Kyrkan i Tyrvis eller i det medeltida Kalliala har också äldre väggmurar och yngre gavlar. Väggarnas förband påminner mycket om Karkku kyrkas, och gavlarna hava synbarligen ända uppe varit av naturlig sten, grästenen går ännu högt upp. De nuvarande tegelornerade gavelröstena stå icke i samma mittaxel som gavelmurarna. Denna felaktighet, som man sedermera försökt avhjälpa genom norra gavel-sidans påmurning, bevisar tydligt, att tegeldelarna äro senare. Kyrkan har ursprungligen haft låga valv, senare fick den ett tunnvalv av trä, men sakristian och vapenhuset välvdes med tegel med skräkantade ribbor, vilket allt utfördes samtidigt med gavelmurningen.

Att Ulvsby har varit normgivande, visas avgjort av gavlarnas inre stödmurning. Direkt från Ulvsby äro också länade motiven på västra och sakristiegavlarna. På östra gaveln har ett främmande motiv fått plats, nämligen en uppstigande rundbågsfris, men för den hava Lempäälä och Messuby sakristia stått som redan då färdiga

¹ Enligt en kopia av Nervander.

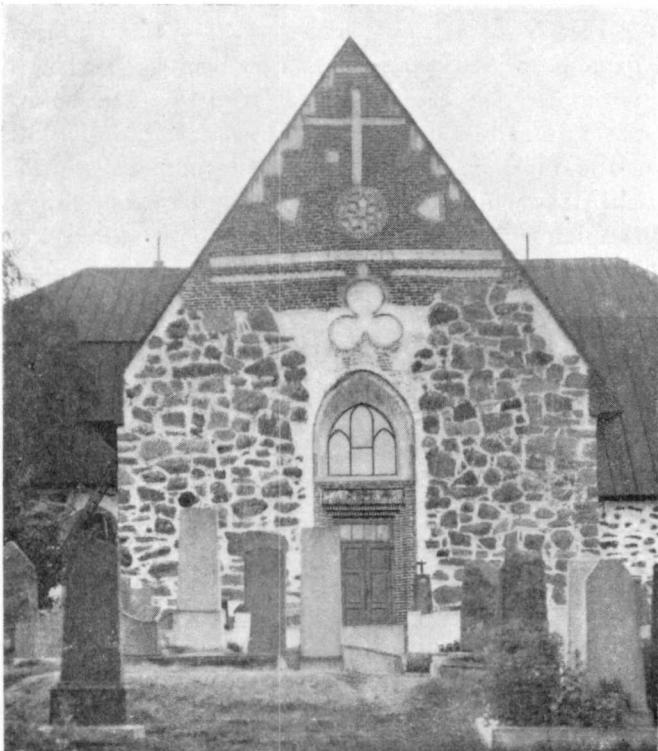
² Nervanders berättelse i Nat. mus. top ark.

³ Meddelande av dr C. A. Nordman.

⁴ Hausen: Medeltidsurkunder V s. 517—518.

förebilder. Vapenhusgavelns från en lång horisontal bandnisch uppstigande kors är mycket typiskt. Det är detsamma, som förekommer i Hollola och Lundo sena vapenhus och även på Lempäälä västgavel och i Ackas sakristia.

Det kan ej förnekas att en viss vårdslöshet i arbetets utförande kännetecknar tegelmurningen i Tyrvis kyrka. Gavlarnas avvikning från mittaxeln är, som sagt, märkbar, och den östra gaveln talar ett



Vittis kyrkas östgavel.

tydligt språk. Den hopkrumpna rundbågsfrisen är en utpräglad de-generationsföreteelse, och detsamma bör man säga om de fem rosetternas smaklösa placering. Det måste vara en betydlig tidsskillnad mellan Tyrvis östgavel och de normala gavlarna i Ulvsby och Vittis. Från Tyrvis är bevarade medeltida kyrkoräkenskaper från åren 1469–1524. Det största byggnadsarbete, som där nämnes, antydes genom utbetalning åt »muratorj thome XVIII modios siliginis». ¹ Man godkänner gärna år-

¹ R. Hausen: Kyrkoräkenskap för Kalliala socken 1469–1524. Bidrag till Finlands historia I s. 403.

talet som gavlarnas uppmurningstid, så mycket hellre som största delen av helgonbilderna härstamma just från tiden 1500—1521.¹

Följer sedan den viktiga kyrkan i Lempäälä, som enligt urkunderna skulle ha stått färdigbyggd 1418—1419 och som således borde ha fått de första impulserna från Sverige och varit ledarbyggnaden inom gruppen. Uppgiften har funnits i ett av Konrad Bitz utfärdat avlatsbrev, som nu har förkommit.² Dessutom berättar en folksruno om syskonsocknarnas, Vesilaks och Lempäälä, uppkomst på följande sätt:³ När Vesilaks-Lempäälä avskildes från Birkala, byggde de sig en gemensam träkyrka i Aimala på Lempäälä-sidan. Men Vesilaksborna voro icke nöjda med den avlägsna kyrkan bakom fjärden, och på deras uppmaning brände en galen karl från Hollola kyrkan, varifrån en ung flicka vid namn Birgitta lyckades rädda Petri, Pauli, Birgittas och Magdalenas bilder. Med hjälp av dessa bilder utvaldes de nya kyrkoplatserna, bilderna sattes på tvenne flottar och den ena med apostlabilderna drevs av vinden till det ställe i Vesilaks, där kyrkan sedan byggdes, den andra med kvinnohelgonen kom slutligen till Telkantaipale i Lembois by. Här byggdes också en kyrka, och som byggnadsår har utan vidare antagits det i avlatsbrevet nämnda 1418—19. Runon är en typisk folksägen, som gärna anknytes till en kyrkas byggande. Den grundar sig på historiska fakta, som i folktraditionen dock blivit mycket dunkla och förväxlade. Men en logisk eftertanke kan komma det rätta förhållandet på spåren.

Vesilaks-Lempäälä hörde ursprungligen till det vidsträkta Birkala, och området avskildes sedan till en ny socken under namnet Vesilaks. Åtminstone år 1346 hade Vesilaks en egen curatus,⁴ Det är otänkbart att den äldsta sockenkyrkan skulle ha stått på en plats långt från den urgamla bygden i Vesilaks, efter vilken socken bär sitt namn. Den omnämnda traditionen förtäljer, att på det ställe, där Vesilaks kyrka byggdes, växte en jättestor gran, som höggs ned av karlar, bestänkta med vigvatten, och den väldiga stubben blev kvar under kyrkans golv. Tydlig var stället en gammal kultplats, som omedelbart blev säte för den äldsta kristna kyrkan på orten. Av traditionen framgår vidare att båda socknarna byggde sig en kyrka vid samma tid, och saken får också en dokumentarisk bekräftelse, ty liksom tidsbestämmelsen 1418—1419 knytes till Lempäälä kyrka, har året

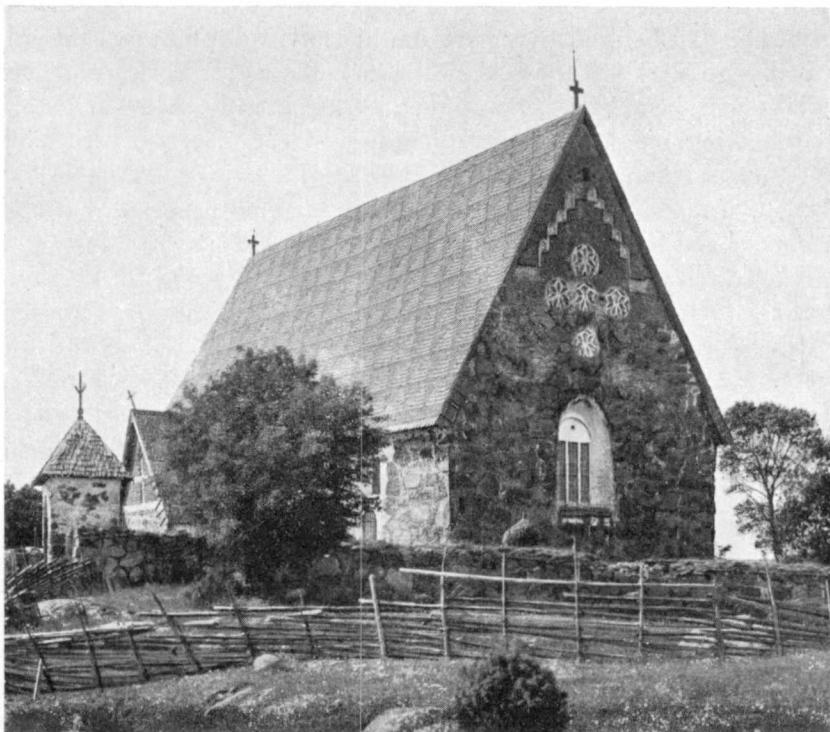
¹ Meinander: Medeltida altarskåp s. 278.

² En Relation om Lempäälä Församligs förra och nuvarande tillstånd sammansatt av N. N., Manuscript; Nat. mus. top. ark.

³ Suomen Museo 1894 s. 157.

⁴ Registrum ecclesiae Aboensis, s. 74.

1422 enligt en uppgift i Magnus Tavasts och Konrad Bitz' brev¹ antagits gälla Vesilaks kyrkas byggnadstid. Tydlig är det fråga om församlingens delning, vilken då verkställdes och som även gav Vesilaksborna anledning att bygga sig en ny kyrka. Då fick det äldre Vesilaks sin nya kyrka med stensakristia, men i Lempäälä byggdes en träkyrka i Aimala. Det förefaller mycket besynnerligt, att traditionen gör Aimala kyrka gemensam för Vesilaks och Lempäälä, men



Tyrväns kyrka.

alldeles utan grund torde det ändå ej vara. De byar i Vesilaks, som enligt sägnen voro missnöjda med Aimala kyrka, voro Mustinen, Hakkila och Menkala, d.ä. tre byar nära varandra i det östligaste Vesilaks nära Lempäälä gräns invid vattendraget. Troligen tillföll utkantern av Vesilaks med nämnda byar vid församlingsskiftet Lempäälä, och de använde Aimala kyrka, vilket med tiden blev obekvämt och väckte förtrytelse. Att Aimala kyrka brann upp, behöver man knapast tvivla på. Detta vore en naturlig förklaring till att Lempäälä sedermera fick en ståtlig stenkyrka, medan Vesilaks även i fortsätt-

¹ Tengström: Handlingar till upplysning i Finlands Kyrko-Historie VIII s. 1–3.

ningen fick vara nöjd med sin anspråkslösa träkyrka. För den nya kyrkan utsågs en annan plats på Telkantaipale i socknens mitt. Årtalen 1418–1419 avse alltså Aimala kyrka, den nuvarande är senare byggd — närr?

För de båda syskonkyrkorna Vesilaks och Lempäälä utfärdade Konrad Bitz sina avlatsbrev år 1461. Såsom det framgår av Vesilaks-brevet innehöllo båda typiska uppmuntringar att besöka dessa kyrkor och på detta sätt samla medel för nya byggnadsföretag, »ad fabri-cam». Det låg Konrad Bitz nära om hjärtat att uppföra nya tidsenliga tempelbyggnader, och han skulle gärna ha sett nya kyrkor även i Vesilaks och Lempäälä. Om Aimala kyrkas brand vet brevet synbarlig-
gen ingenting, en så pass viktig händelse skulle säkert ha varit nämnd och stannat i minnet. Alltså, år 1461 stod kyrkan i Aimala ännu oskadad. Men för att få tidsbestämmelsen mera preciserad måste man närmare skärskåda själva kyrkan.

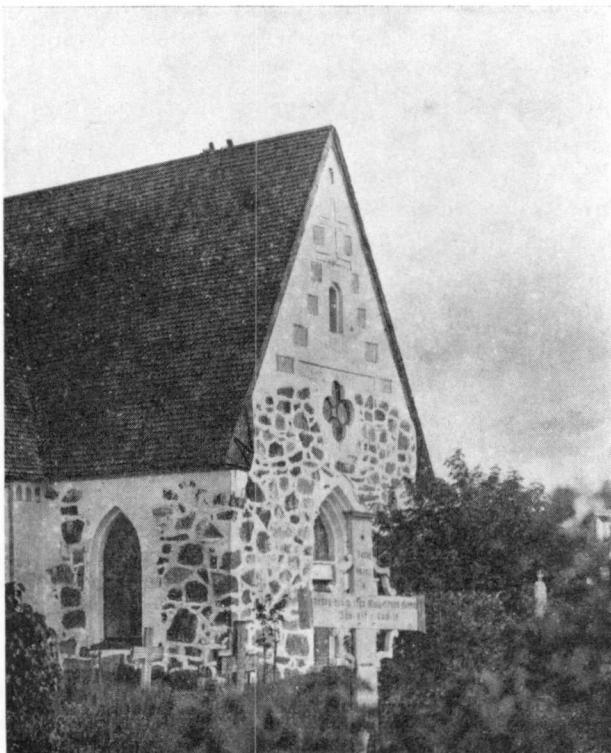
Lempäälä kyrka har också senare blivit utbyggd till korskyrka. Innertaket har från början varit av trä. I motsats till de föregående är den ursprungliga kyrkan en enhetlig byggnad från grunden till gaveln. Den kan uppvisa en egenskap, vilken icke egentligen är karakteristisk för Satakuntagruppen, nämligen stora naturliga stenar under kyrkans hörn. Detta är ett särdrag av största betydelse. Genom det ansluter Lempäälä sig till de tavastländska kyrkorna, vilka alla ha stora utskjutande hörnstenar. Detta måste anses vara ett karakteristikum för en viss byggnadsperiod. Av de tavastländska kyrkorna kunna de flesta dateras: Hollola och Våna genom sina fullständiga och Hauho genom sitt förenklade ringvalv. Tuulos sakristia har Posse-vapnet på gaveln och är byggd av Knut Posse 1477–1483,¹ kyrkan är yngre. Tottksa vapnen i Janakkala äro sannolikast från Åke Totts tid 1508–1520² Nära Janakkala i tid måste Lampis och Sysmä stå — gavelorneringen visar det — och till de sistnämnda ansluta sig Sääksmäki och till och med Pälkäne ödekyrka. Alla sálunda med stor sannolikhet sena kyrkor från 1400-talets slut och början av det följande århundradet.

På Lempäälä östgavel har en typisk svensk rundbågsfris fått sin plats, men västgavelns ornering är en annan och ganska märkvärdig. Den är sammansatt av tandsnittsytor ovanför varandra, men de bilda icke en enhetlig trappfigur, såsom i Ulvsby och Vittis, men äro löstryckta från varandra. Påståendet att trappfiguren i Ulvsby hade

¹ Rinne: Vanajan kirkko, Suomen Museo, 1910 s. 73.

² A. Heikel: Muinaisjäännöksiä Hauhon kihlakunnassa, Bidrag till känned. at Finlands natur och folk 29, s. 143–144. Hist. Arkisto I, 113,2.

utvecklat sig ur Lempäälä-formen genom ytornas sammansmältnings¹ låter ej trovärdigt. Förhållandet är snarare det motsatta, så att Lem-päälä-gaveln representerar en senare variation av den normala trapp-figuren, som upplösts i fria ytor. Gavelspetsens kors uppstiger från ett längre horisontalt band — som tidigare sagt, ett säkert sent motiv. Slutligen är det bevarade krucifixet i Lempäälä från 1500-talets början,² och från samma tid härstamma även enligt Nervander de målningsrester, som han påträffade i kyrkans kor.



Lempäälä kyrkas östgavel.

Messuby sakristia kräver icke många ord, den är med sin rund-bågsfris och sina stora hörnstenar en förminkad kopia av Lempäälä. I stället för trepasset har gaveln för att undvika en fullständig kopiering en rosett.

Ackas sakristia har Lempäälä västgavels fria tandsnittytor och kors. Ackas blev egen församling 1483,³ men då fanns där redan en

¹ Lindberg: Om teglets användning, s. 77.

² Meddelande av dr Nordman.

³ Registrum eccl. Ab., s. 545.

träkyrka, som sedermera fick stensakristia. Det må påpekas, att en mycket välgjord bild av S. Henrik från Ackas tillhör 1500-talets början.¹

Till gruppen hör ännu en byggnad vid Raumo klosterkyrka på södra sidan om den, nu använd som kyrkans sakristia. Gaveln har trepass, tandsnitt och ett långt horisontalt band. Utmed västra sidomuren löper en tandsnittfris liksom i Lempäälä. Kyrkan torde vara byggd tidigast omkring 1449² och byggnaden på södra sidan måste vara senare tillkommen. Den kan vara samtidig med den i ruiner stående Treenighetskyrkan, där hörnstenar och avtrappade pilastrar bär vittne om byggnadstiden.

Till slut må såsom till gruppen hörande nämnas även Nokia gårds kapellkyrka i Norra Birkala. Den nyligen framgrävda grundmuren har karakteristiska hörnstenar, och teglet är både till formatet och tillverkningssättet typiskt sent.³

Den byggnadsperiod, under vilken kyrkorna inom Satakunta-gruppen erhöllo sin karakteristiska gavelornering, faller utan tvivel inom 1400-talets sista fjärdedel och 1500-talets början. Med sin tidigare datering mister Lempäälä även sin ledarplats, och det blir bara den arkitektoniska helheten, som kyrkan kan räkna sig till fördel. I dateringen är dess plats mellan Ulvsby och Tyrvis. De tidigast ombyggda kyrkorna inom gruppen äro Ulvsby och Vittis, Ulvsby står typologiskt främst och har således emottagit de första impulserna från väster och förmedlat dem vidare. Detta är också naturligt: som stad stod Ulvsby i livlig beröring med grannlandet i väster. Därifrån införskrevs en byggmästare, som satte stadens kyrka i tidsenligt skick och sedan möjligent fortsatte i Vittis. Den nya stilens sökte sig väg utmed den urgamla stråten längs Kumodalen ända upp till den tavastländska nejden. Och samtidigt uppstod i det inre Tavastland en livlig byggnadsverksamhet. Impulserna kommo från söder och väster och sammansmälte där till en självständig orneringsstil, som avskiljer de tavastländska kyrkorna till en egen enhetlig grupp.

På grundvalen av ovan framställda resultat, som studiet av Satakuntagruppens kyrkor lämnat, vågar man framföra några synpunkter angående Satakuntakyrkornas nära fränder i den svenska Torsång-Nysätra gruppen i den mån de offentliggjorda undersökningarna och bildmaterialet tillåta detta.

¹ Meinander: Medeltida altarskåp, s. 312.

² Rinne: Läntisen Satakunnan kirkoista, s. 37.

³ Kronqvist: Nokian kappeli, Suomen Museo 1931.

G. Boëthius har daterat en del av gruppens kyrkor, bland dem Torsång och Nysätra, till 1300-talets slut och 1400-talets början.¹ Hon framhäller, att det måste ha existerat en nu försvunnen kyrka med gavel, som har varit en fri kopia efter de ledande 1200-tals kyrkorna och som sedan varit inspirationskälla under ungefär ett århundrade. Det svenska bevisningsmaterialet för denna tidigare datering är mycket svagt. Boëthius säger själv: »Det skulle kanske vara djärvt att sluta sig till en äldre fasads existens med ledning av några någorlunda bevarade och ett par fragmentariska byggnadsverk, men vi ha utom det nuvarande Sveriges gränser en grupp kyrkor, som stå i det in-



Messuby sakristia.

timaste samband med Torsång, Nysätra och deras förmodade förebild. Det är kyrkorna i Satakunta». Och litet längre fram: »Genom årtalen 1418–1419 (Lempäälä) få vi emellertid ett fixt datum för kyrkor, som äro nära besläktade med vårt områdes före valvslagningsepoken». Då detta fixa datum nu har visat sig böra flyttas till mycket senare tid och då alla »de finska monumenten ligga i tiden mycket nära varandra», såsom Boëthius säger, faller det mest betydande stödet för den tidigare dateringen.

Enligt Boëthius äro gavlarna på Torsång-Nysätra-gruppens kyrkor samtidiga med murarna, blott i stora Skedevi äro murarna för

¹ Angående det följande se Boëthius: De tegelnerade gråstenskyrkorna, s. 121–136.

höjda i tegel med rundbågsfrisen å gavlarna. I Satakuntagruppen äro gavlarna för det mesta senare. Vad som särskilt faller i ögonen i Torsång och Svärdsjö,¹ är det av två slag bestående materialet: grästensmurar och överst en tegelmurning, som liksom ett bälte löper runt om hela byggnaden och markeras med en profillist på längsidorna, med en rungbågsfris på gavlarna. Man vore frestad att säga, att detta betyder kyrkans förhöjning i samband med valvslagningen. Och valven i båda kyrkorna äro ju från 1400-talets senare hälft. Att rundbågsfrisen i Torsång och Svärdsjö ligger ett stycke in på gavellytan vore en naturlig följd av förhöjningen och behöver icke betyda en äldre komposition. Torsång har likadana valv som Stora Tuna, alltså från samma tid, och Stora Tunas valv och gavlar äro daterade till 1400-talets senare hälft. Kunde man ej tänka sig, att gaveln i Torsång med det förhöjda röstet ändå vore en kopia av den stora grannkyrkan. Att rosetten och trepasset i Torsång ligga på grästenen, är ingenting överraskande, ty i finska kyrkor hava nya motiv under senare reparatiorer bevisligen fått sin plats på kyrkans gamla grästensmurar.

Nysätra, som måste stå Vittis kyrka mycket nära, såsom Boëthius också säger, har sena valv och sent vapenhus, vars »tegelornering kopierar gavlarna». Vore det då alldeles omöjligt att gavlarna också vore lika sena, eller vilken betydelse skall man tillskriva de två målade vapnen, Sparreska och Örnfotska, speciellt det sistnämnda, som ha funnits i östgavelns sköldnischer.²

Valven i Mora ha också en stor likhet med valven i Stora Tuna och kunde höra till samma valvslagningskede. Men valven i Mora motsvaras av en ornering på gavelspetsen, som gör antagandet högst misstänkligt. Kompositionen å gavelspetsen hör, som det synes, till en annan arkitekturform, som är främmande för den ifrågavarande gruppen. Det hakformigt avslutade bandet, i Sverige »en mycket ovanlig form», är alls icke samma fasta baltiska motiv, som förekommer i de finska kyrkorna Lojo, Pojo, Karis och St Marie. Man skulle gärna häri se ett godtyckligt degenerationsmotiv, närmast det samma, som förekommer omvänt i Uppsala-Näs östgavel. Då vore valven i Mora sena, men det förhindrar ingalunda att Stora Tuna har tjänat som mönster. Rundbågsfrisen i Mora ligger ett stycke inne på gavellytan, vilket kan betyda en förhöjning. Kan man ej tänka sig följande utveckling: den ursprungliga mindre kyrkan välvdes och förhöjdes under 1400-talets senare hälft, fick rundbågsfrisen och de fria tandsnittsytorna lika med Lempäälä. Ännu senare gjordes kyrkan

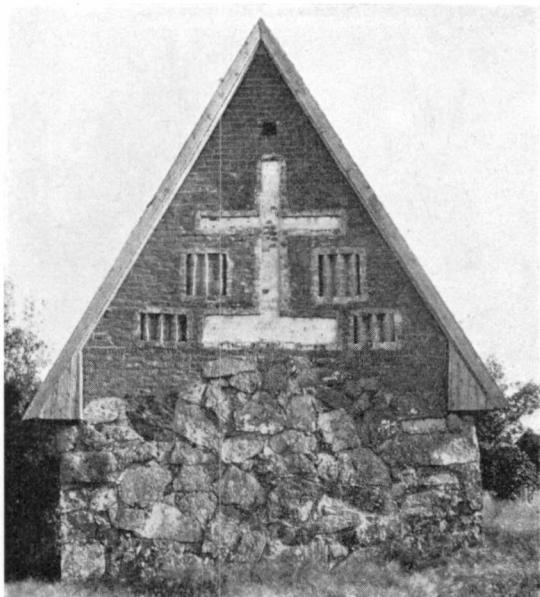
¹ Sveriges kyrkor B I h. 2.

² Martin Olsson: Om målad fasaddekorering under medeltiden, Uppsalastudier, s. 68.

mycket större d.v.s. längre och bredare. Då är det fullt naturligt, att det tillbyggda gavelpartiet för symmetriens skull också förseddes med rundbågsfris och tandsnittsytor, men orneringen i gavelspetsen talar ett nytt språk.

Orsa har en likadan utveckling, men valven där äro tydligent så pass sena, att något hinder för en rundbågsgavels tillvaro på senare hälften av 1400-talet ej torde föreligga.

Vika kyrka liksom hela Vikagruppen faller utan vidare på 1400-talets senare hälft. Det är huvudsakligen denna grupp, till vilken den bäst bevarade gapskulleanordningen hör.¹ Att den ej förekommer hos



Ackas sakristia.

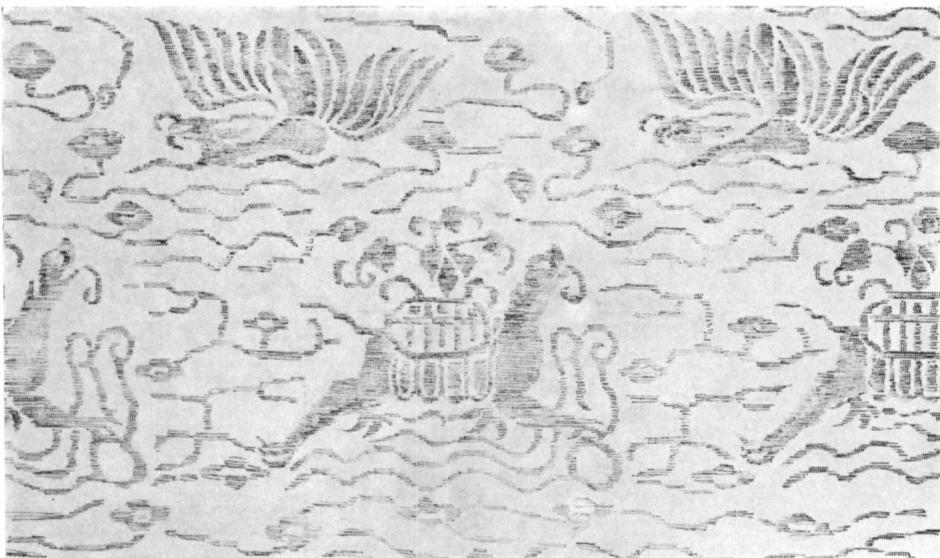
Satakuntagruppen, är icke så egendomligt. Man skulle kunna vänta sig den i Lempäälä, men då hade gapskullen kanhända redan kommit ur bruk, och kyrkmurarna i Ulvsby, Vittis och Tyrvis äro för tidiga för en sådan anordning. — Mindre byggnader, som t.ex. vapenhusen i Björksta, Hubby, Sparrsätra o.s.v., kunna mycket väl vara sena.

En äldre, senare försunnen kyrka med en gavel, vars dekoration har bildat en länk mellan de ledande 1200-tals kyrkorna och Torsång-Nysätragruppen och varit en effektiv inspirationskälla under en lång period, faller ej utom möjighetens gräns, men dess

¹ Sveriges kyrkor B. I h. 2.

existens är ej bevisad. Det låter för sökt att föra Torsång-Nysätra-gruppens datering så nära 1200-talet som möjligt, då en anslutning till en motsvarande arkitekturriktning i Nordtyskland och Danmark skulle förefalla enklare och naturligare. Om tanken på det svenska ursprunget måste uppges, böra de rent svenska särdraget dock ej underskattas. Ty även i Kumodalens kyrkor skapades ett inhemskt motiv: den säkert utformade trappfiguren.

I. Kronqvist.



Mönster på ett tygfragment kring biskop Henris skalle. Åbo domkyrka.

Några medeltida damastvävnader.

Den stora massan av den kyrkliga skrud, som bevarats från medeltiden i vårt land, utgöres av sena, 1400-tals mässhakar och kåpor av sammet eller någon gång damast i det bekanta granatäpplemonstret och i regeln med ett rikt broderat kors. Från äldre tider ha vi ej mycket, av de fina anglikanska vävnaderna intet, av körnerband något enstaka, på en mässshake i Halikko kyrka. Däremot finnes åtskilligt av 1300-talets italienska sidenvävnader, kanske mera än man kunnat vänta sig t. ex. vid en jämförelse med förhållandena i Sverige, där dessa vävnader att döma av utställningar och litteratur äro ganska lätt räknade.¹

De italienska damastvävnaderna ge oss ett intressant och uppslagsrikt kapital i vävnadskonstens historia. De återgå på ett rikt förråd av österländska förebilder, från Persien, Arabien, Indien och ända från Kina, sidenets ursprungliga hemland. Inflytandet från Kina var icke så starkt och omedelbart i det tidigare, byzantinska sidenväveriet från det östromerska rikets blomstringstid före korstågen; detta hade en egen stil, karaktäriserad framförallt av mönster med lugnt framskridande djur i rund eller hörning omramning. Ett enkelt

¹ Vivi Sylwan och Agnes Geijer, Siden och brokader. — Utställningen av kyrklig textilkonst i Stockholm 1929.

exempel på stilen, troligen från en sen period av medeltiden, är den bekanta dubbelvävna från S. Mårtens. Mot denna byzantinska stil kontrasterade den nya, kinesiskt påverkade stil, som kring år 1300 uppstod i de norditalienska städerna. Den utmärktes genom ett livligare spel i mönstret, som oftast löpte diagonalt i st. f. horisontalt och vertikalt såsom i de äldre vävnaderna, och genom fränvaron av inramningar, så att de olika figurerna stodo omedelbart intill



Mönster på en bård till en mässkåpa. Raumo kyrka.

varandra. Den förra stiliseringen av figurerna ersattes av en stark naturalism.

Man har tidigare trott, att ursprunget till denna stil främst vore att söka hos Islam, och att tillverkningen till väsentlig del skett på Sicilien, där ju det arabiska inflytandet var stort. Numera har framförallt Falke¹ i sitt stora arbete om sidenväveriets historia påvisat, att det kinesiska elementet är av stor betydelse och att norra Italien,

¹ Otto v. Falke, *Kunstgeschichte der Seidenweberei*. Jfr Ernst Flemming, *Textile Künste*.

främst Venedig och Lucca, hade de viktigaste, nästan enbart förhärskande sidenväverierna. I västerländska källor talas oftast om lucchesiska vävnader, men man kan antaga, att Venedig spelade en större roll i östligare länder, bl. a. vårt eget.

Venedig var ju också den stora inkörsporten för handeln med orienten. Utan tvivel var det först originalvävnader därifrån, som kommo till Italien. Djingiskans († 1227) erövringar och framträngande västerut gav näring åt en mäktig kulturström ända från Kina;



Mönster på en mässkåpa. Raumo kyrka.

ännu hundra år senare vittnade Marco Polo om dessa förbindelser. Omkring år 1300 togo italienarne som sagt själva hand om tillverkningen.

Av de vävnader, som i vårt land höra hit, är väl en kåpa från Raumo klosterkyrka den mest givande för en stilhistorisk undersökning. Den halvrunda kåpan består av ett tyg i det å s. 53 återgivna mönstret, leoparder rörande sig på språkband med en arabisk inskrift samt vändande sig om i kamp emot stora fåglar; mindre fåglar fylla ytterligare mönstret. Vävnaden har ränning av gult och

inslag av grönt siden, och de i ritningen mörkare återgivna leoparderna och rosetterna äro broscherade eller broderade i guld, d.v.s. förgyllt lintråd.¹ I detta mönster mötas vi ju även av arabiska element, ehuru skriften är förvanskad till oläslighet och väl närmast en dekoration. Kinesiska äro den realistiska återgivningen av djuren, deras svängda, livliga rörelser och t. o. m. teckningen av fåglarna med den karaktäristiska nacktofsen.



Vävnad på en bård till en mässkåpa. Raumo kyrka.

Raumokåpan har en bred bård av damastvävnad i stycken av två olika mönster, både en enkel silkesvävnad med blå ränning och blått inslag (samt en smula grönt i otydligt mönster) och med broscherade figurer i förgyllt, nu vitnad lintråd. Det ena mönstret (sid. 52) visar tillbakablickande drakar eller basilisker på ömse sidor om ett palmettliknande träd eller en annan svårbestämmbar växt. Mer än något annat av våra mönster har detta en kinesisk karaktär, bl. a. genom de i strålar kluvna stjärtarna och nack-

¹ Analysen av materialet å vävnaderna på Finlands Nationalmuseum har gjorts av amanuensen mag. Tyyni Vahter.

tofsarna samt den vertikala anordningen. Det andra mönstret (sid. 54) visar kämpande djur, örnar släende ner på änder och lejon på hjortar, mellan yppiga växtornament, isynnerhet de solfjäderliknande väl närmast med persisk prägel, liksom också den realistiska djurkampen mera är persisk än kinesisk.

Alla dessa tre vävnader kunna dateras till början av 1300-talet.



Mönster på en dalmatika. Nykyrko.

Till förra hälften av nämnda århundrade kan också hänföras det lilla stycke vävnad (sid. 51) av röd sidendamast, i vilket biskop Heniks huvudskalle i helgonskrinet i Åbo domkyrka blivit inhöljt.¹ Mönstret visar, mellan vattrade linjer, flygande fåglar (den kinesiska, tofsprydda fong=hoang) och springande hundar med dyrbara laster, eller möjligen kameler i oriktig teckning.

De formmotiv, som de italienska vävarne mottogo från orienten, använde de senare i mera självständig anordning, och de fogade här till nya motiv, framförallt figurala, med för orienten främmande männi-

¹ Rinne, P. Henrik, Suomen ristiretkipiispa, s. 346—347.

skogestalter, religiösa framställningar o. s. v. En kraftig växtornering vann alltmer överhand. Den livliga och oroliga rörelsen i de kinesiska djurmönstren blev lugnare, och djuren blicka ej mera tillbaka. På det hela kan man i denna stilväxling se ett förebud till renässan-



Mönster på en mässhake. Nykyrko.

sen i motsats mot den gotiska prägel som de tidigare vävnaderna hade.

Tyget på en dalmatika från Nykyrko (s. 55) visar stora fåglar, släende ner på liggande, tillbakablickande hjortar; mellan dem en storbladig växt med tjock stam. Ränning och inslag äro även här av gult och grönt silke, hjortarna och små frukter broscherade av förgyllt lintråd.

Ett ovanligt ståtligt mönster (sid. 56) har en mässshake, också från Nykyrko; även här är materialet grönt och gult silke samt broscherad lintråd för de partier, som i vår ritning återgivits mörkare. Växtornamentet utgöres här av ett brett flätverk, övergående i yppiga, storbladiga palmetter, och sexsidigt omslutande fält, som fyllas av parvis ställda strutsar, drickande ur en källa. På de hopflätade stamarna stå örnar, hackande mot mindre fåglar.



Mönster på ett tygfragment från Sääksmäki kyrka.

De båda Nykyrkovävnaderna kunna dateras till senare hälften av 1300-talet.

Till samma tid och samma stil hör också en bit av en vävnad från Sääksmäki kyrka. Materialet är omönstrad grön sidenvävnad med broschering av lin- och metalltråd. Mönstret (sid. 57) visar stora bladsnirklar och mellan dem hundar, lugnt vilande örnar och simmande änder.

Något oroligare verkar mönstret (sid. 58) på en mässshake i Rimsto kyrka, men även det är jämförelsevis sent, med stora växtmotiv.

De broscherade figurerna utgöras av fåglar, de större lyftande ur runda inhägnader. Liksom flertalet övriga tyger är detta grönt.

Det yngsta av våra hithörande mönster finnes väl på en mässhake i Asikkala kyrka; också det är grönt och gult (vitt) med ett obetydligt inslag av ljusblått (sid. 59). Det diagonalt gående mönstret visar blott änglar i diakondräkt, med stavar och rökelsekar. Vävnaden bör väl dateras till c. 1400.



Mönster på en mässhake. Rimito kyrka.

Slutligen må här omnämnas den vävnad som enligt E. Nervanders beskrivning av S. Karins kyrka 1871 låg under altarduken. Den var »ett gammalt i silver vävt tygstycke med invävda hundar och blommor». Den finnes ej numera kvar.

Ett icke oviktigt bidrag till damastväveriets historia lämna de avbildningar av dräkter som finns på Barbara-altarskåpet från Nykyrko. Det dateras av nya forskare till c. 1410, och vävnaderna kunna väl vara några decennier äldre. Den förnämsta av dem (sid. 60) är röd med gyllne broschering och några mörkblå fält. Djurfigurerna

utgöras av leoparder och de karakteristiska kinesiska fåglarna, fong-hoang, samt något slags drakfragment på ett av de blå fälten. Det torftiga växtornamentet är starkt stiliserat. Rätt ovanliga på hithörande vävnader äro de många flätornamenten. — Också ett annat mönster (sid. 61) i rött och guld förekommer på dessa taylor. Mönstret är här ordnat i horisontala rader, med en smal bård med lejon åtskiljande bredare bårder med fåglar, hjortar, växt- och strålornament.



Mönster på en mässshake. Asikkala kyrka.

— Slutligen finnes här ett tredje mönster (sid. 62), grönt med guld, enbart växtmotiv. Mönstret är ej till sin helhet avbildat på någon av tavlorna, varför här endast ett fragment kan återgivas. Det kan dock kompletteras med hjälp av mönstret å Pilatus klädnad på en av passionsbilderna på Thomasaltaret i Hamburg.¹ Granatäpplemönstret, karakteristiskt för 1400-talets vävnader, är här i detta enbart vegetabila mönster liksom förebådat.

¹ Martens, Meister Francke Taf. XXVI.

Det märkliga med dessa mönster på Meister Franckes taylor i Nykyrko och Hamburg är just, att åtminstone två av dem, det första och tredje, förekomma på bägge hållen. De äro ett icke oviktigt bevis på att de två konstverken äro av samme mästare. Ty det är ytterst sällsynt att finna ett av dessa mönster upprepat på ett annat ställe. Så rik var vävarnes fantasi och kompositionsförmåga, att de i tusentals variationer använde de kanske icke så många formmotiv



Mönster på en mantel. Barbara=altaret i Nykyrko.

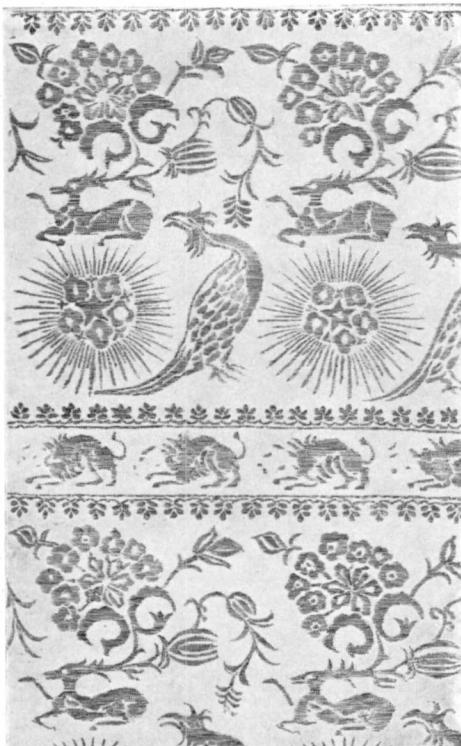
som de hade. Inget enda av de här behandlade mönstren har återfunnits i någon av de rika samlingar av medeltida damastvävnader, som förvaras i åtskilliga museer och kyrkor i Europa.¹

En damastvävnad finnes återgiven också på biskop Henriks bild på ett altarskåp i Salo kyrka i Österbotten, ett lybskt arbete från c. 1425–50. Det gyllne mönstret på rött botten är dock så fragmen-

¹ Se bl. a. Lessing, Die Gewebesammlung des Kunstmuseum des Gewerbemuseums, Berlin. Errera, Catalogue d'étoffes. Bruxelles 1927. Bland samlingar, som jag genomsökt, är också Mariakyrkans i Danzig.

tariskt, att man ej kan få någon föreställning om det; mellan växtornamenten urskiljas dock partier av en fågel.

Avbildningar av granatäpplemönster äro ej sällsynta på våra altarskåpsmålningar och monumentala kyrkmålningar. I en särklass för sig står slutligen, för att fullständiga dessa anteckningar, mönstret å S. Henriks mässshake på monumentet i Nousis kyrka. Det utgöres av stora, rektangulärt ordnade bladrosetter inom livligt bruten omramning av breda band. Mönstret är spanskt med islamitisk insats,



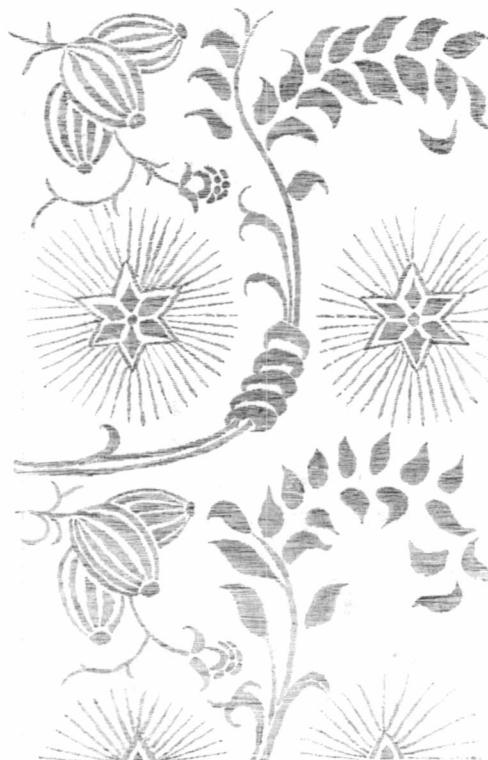
Mönster på en klädning. Barbara=altaret i Nykyrko.

och påminner ej litet om majolikaplattor av morisk tillverkning. Från Spanien kan detta mönster ha kommit till Flandern, där plattorna på Henriksmonumentet utförts på beställning av biskop Magnus Olai Tawast (1412–50).

Det var sålunda en lång omväg sistnämnda orientaliska mönster gjorde på sin väg upp till Finland. Också på Magnus Olai Tawasts tid, då man för övrigt kan tänka sig att 1300-talets gotiska mönster med djur ännu voro levande, funnos emellertid mera direkta förbindelser mellan orienten och vårt land. Biskop Magnus gjorde själv

en farofyllt färd till det heliga landet, och medförde vid återkomsten bl. a. vävander, som han köpt i Venedig.¹ Uppgiften synes styrka vårt antagande (se s. 53), att våra damastvävnader vore tillverkade snarare i Venedig än i Lucca.

K. K. Meinander.



Mönster på en klädsel. Barbara=altaret i Nykyrko.

¹ Juustens Chronicon episcoporum, Porthan, Opera selecta II, s. 372: Terram sanctam in magnis periculis et expensis adiit, Venetiis preciosiora hujus (Aboënsis) Ecclesiae indumenta fieri fecit.



Jenny Maria Montin-Tallgren.

Den kvinna, vars namn vi här ristat under dödskorset, var en av Finska Fornminnesföreningens varmaste vänner och trognaste medarbetare samt en i flera avseenden anmärkningsvärd personlighet.

Jenny Maria Montin föddes i Brahestad den 4 Mars 1852. Föräldrarna voro handels- och rådmannen Johan Montin och Margaretha Christina Durchman. Redan tidigt intresserad för historia och fornminnen av alla slag blev hon år 1871 Finska Fornminnesföreningens första ombud på sin hemort, i vilken egenskap hon utvecklade en på sin tid uppe i höga norden sällspord samlareverksamhet. Icke allénast hemstadens minnesmärken utgjorde föremål för hennes intresse, utan hon gjorde utflykter till socknarna i omnejden, besåg s. k. fornborgar och fyndställen ifrån hednatiden samt gamla med målningar utsmyckade kyrkor, samlade fornsaker, — varibland stenredskapen från Vihanti voro de första vittnesbördens om ortens äldsta bebyggelse, — sägner, sagor, folkvisor, förskingrade arkivalier, äldre litteratur m. m. och insände titt och ofta sina samlingar till föreningen. Hennes eldiga, medryckande väsen förmådde också intressera andra

unga på orten för hennes ideer. Denna livliga verksamhet likasom också vissa andra samlares nitälskan i olika delar av landet, ingåvo de bästa förhoppningar om den nybildade föreningens framtid.

År 1876 ingick Jenny Montin äktenskap med d. v. pastor (se nare domkapitelsassessor) I. M. Tallgren och flyttade från Brahestad, varefter följde ett decennium på skilda orter så gott som uteslutande egnat åt hemmets värv.

Men då familjen sedermera år 1887 slog ned sina bopålar i S. Marie socken — det forna Räntämäki — invid Åbo, hade fru Montin-Tallgren kommit i mitten av den minnesrikaste delen av vårt land, och då de husliga göromålen och familjeomsorgerna icke mera i samma grad som härförinnan upptogo hennes tid, vaknade åter det antikvariska intresset till liv. Invid prästgården stod det gamla templet från medeltiden, på 1 kms avstånd, på Korois udde funnos resterna av det ursprungliga Åbo och litet längre ned vid utloppet av Aura å den nuvarande staden med sin domkyrka och sitt slott, i Lundo socken ruinerna av Vanhalinna, föregångaren till det sistnämnda fästet, samt i samma landsdel otaliga andra ninnen från förgångna tider. Det är naturligt att fru M.-T. med sin kärlek till dessa minnesmärken höll ett vaksamt öga och öra på allt som rörde dem. I de äldsta delarna av Åbo utfördes tid efter annan grundgrävningar för nybyggнader, varvid arbetarne under jordytan ofta stötte på grundmurar och valv, stenlagda gator m. m. samt fornsaker. Då ingen i staden i antikvariskt avseende vakade över dessa arbeten eller ens gjorde några anmälningar om dem, utan valven nedbrötos och den utgrävda jorden oundersökt bortsläpades, övertog fru M.-T. den självtagna rättigheten att så vitt tid och tillfälle det medgav, följa med grävningarna, göra anteckningar om dem och ur de anhopade lassens jord- och lerfyllning utplocka där synliga fornsaker av metall, trä, läder, ben m. m., vilka hon regelbundet insände till Statens Historiska Museum, med vars tjänstemän hon underhöll en flitig brevväxling. Sálunda erhöll museet i Helsingfors (sed. Nationalmuseum) en dyrbar kollektion unika fornsaker från medeltiden jämte andra värdefulla upplysningar om det underjordiska Åbo. De gjorda fynden, om vilka notiser syntes i ortens tidningar, väckte självfallet stadsbornas uppmärksamhet, till följd varav en och annan anmälän om grundgrävningsarbeten också från deras sida gjordes till Arkeologiska Kommissionen, som då genast avsände en av sina tjänstemän för att undersöka de ifrågakomna platserna. Denna fru M.-Tallgrens ständiga kontakt med den arkeologiska myndigheten, den ifrån henne utgångna väckelsen och de från Helsingfors ledda undersökningarna förskaffade henne icke litet obehag från en av stadens mäktigaste lokalpatrioter. Denne

föklarade nämligen i sin tidning helt kategoriskt att alla underjordiska valv, som i staden anträffades, voro endast »källare ifrån Åbo brands tider» 1827 och att det vore fullkomligt onödigt att för varje sådant fynd »alarmera Arkeologiska Kommissionen». Vilken betydelse fra M-Tallgrens väckelsearbete bör tillmätas, framgår bl. a. därav att just till följd av en av dessa »alarmeringar» upptäckten skedde av ruinerna av dominikanerklostret i Åbo.

Fru Montin-Tallgren publicerade i Finskt Museum och Kotiseutu ett antal uppsatser, innehållande folksägner och meddelanden om fornlämningar, dels också sådana grundade på arkivmaterial och andra skriftliga källor bl. a. rörande platsen för det ovannämnda dominikanerklostret.

Då Fornminnesföreningens dittills varande ombud i Åbo avled, utsågs år 1904 självfallet fra Montin-Tallgren till dennes efterträdare. I denna egenskap deltog hon verksamt bl. a. i det stora, över hela landet utförda förtecknandet av målade porträtt (»porträtt-enquête»). Men för sina olikartade intressens skull blev hon även av andra sällskap, nämligen Finska Konstföreningen och Turistföreningen, ombe trodd med ombudskap, det förra i Brahestad, det senare i S. Marie. Dessutom var fra M-T. ledamot av Åbo stads museiförening, av Varsinais-Suomen tutkimusseura och av Genealogiska Samfundet i Helsingfors.

Då fra M-T. den 4. III 1912 fyllde 60 år, sände Finska Fornminnesföreningens Styrelse till henne en adress, vari bl. a. yttrades:

»Under den tid Föreningen egt bestånd har hon fått glädja sig åt att intresse för dess syftemål här och var i vårt land börjat vakna, men ännu oftare har hon nödgats bevitna att många frö, som synes gro, dock icke slog rot, utan förtorkades eller förtvinades under det dagliga livets omsorger.

Det frö, som vid tiden för Fornminnesföreningens stiftelse ut sänddes i Eder själ, föll icke på hälleberget. Edert intresse har varit en hängiven glödande kärlek, som bestått trots tidens stormar och växlande boningsorter, en helig offerflamma, den där upplyst, värmт och uppfostrat och vilken icke ens liemannen förmår släcka. Den vetenskap, för vilken sådana hjärtan slagit och sådana vänner arbetat, den skall fortleva till vårt folks upplysning; den skall på sitt sätt lära folket att tro på sin egen kraft och höja det nationella självmedvetande, vilket, näst tron på den Högstes ledning, inger nationen förträstan och uthållighet i kampen för tillvaron.»

På hennes 70-års dag invalde Fornminnesföreningen fra M-T. till sin hedersledamot.

Jenny Montin-Tallgren hörde till dessa begåvade, men anspråkslösa och högromantiskt anlagda naturer, vilka leva i sin egen värld och vilkas härförelse för denna till och med under årens tyngd och intill det sista håller själen ung, vaken och spänstig. För henne var den kända forntiden och dess personligheter någonting nästan levande och arbetet för belysande av dess dunkel ett värv, som måste utföras med den största samvetsgrannhet och pietet. Till följd härav var också varje arkeologisk eller konsthistorisk fackman som i och för antikvariska arbeten kom till orten, alltid en kärvkommen gäst i hennes hem, och husets värdinna kunde då någon gång utsträcka sin gästfrihet till och med ända ut till hans arbetsplats. — Z. Topelius var hennes älsklingsskald, och i de sociala och politiska frågor som intresserade henne, hyste hon starka känslor och utpräglade åsikter.

Jenny Maria Montin-Tallgren skattade efter en tärande sjukdom åt förgångelsen den 19 december 1931, men hennes ädla tänkesätt och hängivna forskaranda överleva henne såsom arv inom ett yngre släktled.

Hj. A-K.

En hushållningskalender från 1816 för Kirvus kapell.

Nedanstående skildring, som publiceras här som en etnografisk källskrift, är gjord av kapellanen i Kirvus Anders Halinius. Originalet förvaras i Finska Litteratursällskapets arkiv.

Halinius' personlighet ger oss en bild av en mångkunnig landspräst, så karakteristisk för hans tid, en som intager en central ställning i sin församling och vars göromål ej inskränka sig till prästerliga förrätningar, utan som också i alla slags världsliga angelägenheter är sina sockenbors förtragne.

Halinius föddes i Halis by i S. Marie 28 oktober 1768; fadern var en bonde. Efter att ha blivit student 1787 studerade han gamla språk, tyska, ryska, filosofi, medicin och kirurgi. För att få praktisk övning i tyska och ryska sökte han sig till hemlärare i »Gamla Finland» och hade senare där på olika ställen vikariat för prästtjänster, tills han 1802 blev nådårspredikant i Kirvus och följande år kapellan i samma socken; i detta ämbete kvarstod han till sin död den 2 december 1841.

I sin församling fick Halinius vid sidan av sitt själaämbete sköta även en läkares och aptekares värv, och var verksam också som vaccinatör. Tack vare honom blev folket övertygat »om koppympingens hälsosamma följer.» Vanligen vaccinerade han barnet samtidigt med dopet. År 1814 blev han av Finska Hushållningsällskapet utsedd till vaccinatör i Viborgs län. Också »i ars obstetricia och veterinaria praktiserade han flitigt». Han främjade potatisodlingen i sin socken. Vid uppförandet av kapellförsamlingens nya träkyrka var han byggmästare. In sina sockenbors enskilda angelägenheter säges han ha varit »deras lärare och ledare, deras vän och fader».

Vid sidan av dessa praktiska göromål fick han tid också till litterär verksamhet. Redan som student hade han begynt göra meteorologiska observationer, och ända till sin död fortsatte han dagligen dessa anteckningar. Av hans genealogiska undersökningar har till

vår tid bevarats en tjock handskrift. Han torde också vara upphovsmannen till en topografisk skildring av Viborgs län, nu förvarad i Finska Litteratursällskapets arkiv. Dagbok skrev han från år 1788 ända till sin död.

En utförlig, intressant och personligt skriven skildring av Haslenius' levnadsöden ingår i Borgå Tidning 1844 n:ris 28–30.

I. Manninen.

Hushållnings Calender för Kirvus Kapellgäll År 1816.

November:

Om marken är ännu bar så vallar Manfolket sina Hästar uti Skogar och Ödemarker för Vilddjur, och hugger Brännved för att släpas följande Vinteren hem, samt tager näfver till näfverskor¹, som under Sommararbeten och menförstiden öfverallt nyttjas så af manz som quinfolk, äfven då de nalkas Den Högste uti Dess Helgedom, och då det är hemma göras släder, som äro mycket simpla, träkäril, pärter och annat dylikt, far till quarn, maler mäld, bränner bränvin och brygger öl till de förestående Bröllopen, och släpar hem brännved, hlket de följande månaderne, så länge Vinterföret påstår, icke försummas, så ock, om därtill är tillfälle, drager not på isen, också uti December.

Quinfolket bråkar och gör rent lin och hampa, och de som skola i Vinter eller innan Nyåret giftas², väfva och sy Skjortor samt göra Förkläden, Näsdukar, Bälten och Strumpeband, så ock sticka Vantar, som skola andra Bröllopsquällen utdelas uti Brudgummens Hus bland budna och obudna Gäster, hvilke till stor myckenhet sig sammanskocka. Vid sagde Klädespersedlars förfärdigande understödjes Brudfolket af sina närmaste anförvanter och gamla Gummor ifrån grannskapet, som lönas med en pipa Toback, som Brudgummen frier i tiden förärat Bruden med.

¹ Bruket af näfverskor uti bara fötter jemte halfstrumpor af lingarn är för Quinfolket alla års tider så vidsträckt, att de nyttja blott Läderskor med eller mäst utan Klackar, uti Kyrkan om kallaste Vintern och förraste Sommaren, om Vintern med ullstrumpor och om Sommaren med trädstrumpor.

² När den nyssvigda Brudgummen tillika med sin Taleman och Följeslagare kommit till Brudens hus, så emottogos de med simma Ceremonier, som nedan före nämnnes om deras ankomst till Brudgummens hus, och sedan anmält sit ärende, att de leta efter ett djur, som de tro att det är till finnandes uti det huset intaga de sitt säte på det vanliga stället omkring nedersta ändan af det förnämsta bordet. Derpå kommer Bruden fram, framhemtad af Brudsätan, och presenterar sin Brudgumme et vidöppet trästop, Drickskoppa kallad, med en hvit duk bunden uti grepnan. Brudgummen och des följe dricka derutur och tömma resten uti ett annat käril. Brudgummen sätter uti koppan en stor Silfverbriska Bruden till present, de andre sätta ock uti samma koppa pengar och lefverera åt Bruden. Brudsätan stöter Bruden brevid sin Brudgumme och hon sätter sig brevid henne. Sedan de tillbragt derstädes den natten och följande dagen med supande och drickande samt läsande till bords och derifrån, så tänka de på sin afresa. Bruden får med sig 1 : Kista och 3 : Säckar med kläder, 1 : Päls, 1 : Vadmarskaftan och 1 : Vepa, och efteråt 1 : Qviga, 1 : Fär, 1 : Skära och 1 : Gräfta och derikare 1 : Färskinsfäll. Bröllopet firas uti Brudens hus 2 : dagar och i Brudgummens hus 4. dagar å rad. — Bruden föres andra Bröllopsquällen ifrån sit hus af sin Brudgumme åtfölgd af 2 ne Mans-

December:

De aldeles få, som för par År sedan börjat med tillredningen af gödsel till deras åkrar af lyftad torf och morassgyttja, släpa samme hem för deras fähus, för att derstädes ligga under deras Boskap och derifrån andra Sommaren släpas på åkern och nedplöjas, eller ock till åkrar uti högar, hvarest samme blandas följande Vären vid gödningssläpningen med Häst- och Boskapsdynga. Alle af man könet släpa bränved hem till ett större quantum. Bröllopen firas 4 dagar å rad med ätande, drickande och supande samt Tobacksrökande. För en tid af 8: år tillbaka inställt sig ännu en hop oförsynta liderliga obudna Gäster, också de som ansågos vara de rikaste, på den fattigas Bröllop och tillegnade sig lika rättigheter med den budnas. Julgästerne ifrån Bröllopsgårdarne hemtas Julafton till 4: dagar till Bröllopsgästernes gårdarne och till lika stort antal de sednare varit, och undfågnas i likhet med Bröllopsgästerne på Bröllopen. Julmorgon infinna sig alla som möjeligen kunna, så stora som små, till Kyrkan. Alle 4: dagar i Jul firas med ätande, drickande, supande och Jullekar, som nu mera börjat förvandlas till dansande under sång, så vida ingen förstår sig på musicalisk Instrument. Ännu för 14: år sedan var det brukeligt, att Juldagen, hvarken släppa ut sitt Boskap eller låta dem få dricka, men väl mat: Hästarne.

Stephanidagen besökes Kyrkan af få. Ifrån Stephanidagsmorgen och de 2: påföljande dagar fares till Kyrkan, också till grannarne med klocka i Lokan, och helses: ongo Tahvana kotona? som besvaras med: on och tracteres med en sup. Denne Ceremonie, Tahvanan ajo kallad, har ock varit i aftagande.

Quinfolket klipper Fåren af finsk race, kardar och spinner Ull ifrån totta, tämmeligen tjockt garn, samt väfver ylletyger såsom valmar och Sars, som sedan valkas af dem sjelfva eller andra, eller ock för betalning, förrut af 2 kappar Råg för 10: alnar, af fattigt folk och blinda karlar. Dessa tygens tjocklek svarar icke nu mera förra tiders af inemot en halv tumms tjocklek. Quinfolket deltager med manfolket uti Bröllops- och derefter uti Julnöjen, samt borstar Lin emellan Jul och Nyåret, då manfolket, likasom andra tider om Vintern, släpar hö hem, ehuru alltid till mindre quantum, som de föra och mata åt sina ifrån Stallskullan. Stallen bestå af ett efter hästarnes antal större eller mindre Hus af 4: lika långa väggar utan golf och spiltor, med en krubba af stockar midt uti desamma och 2:ne häckar ofvanom krubban, hvart höet nedsläppes ifr. skullan. Hästarne äro mäst löse uti stallet.

personer af Brudgummens närmaste anförvanter och af Brudens gifta Syster eller Svägerska eller ock någon annan anhörig jemte 3:ne manspersoner af hennes närmaste anförvanter, men ej hennes Föräldrar, till Brudgummens hus, hvarest de likaledes som i Brudens hus, emottagas med sång, under det Gästerne sitta till bord, och emottagges av en Gäst, som föreställer Vård och sitter bakom bordet, lika ogerna som främmande obekanta resande och få anvisning att taga sig nattquater uti någon Granngård, hvarest vore rymligare quarter, få ändtel. läf at sättा sig omkring nedsta ändan af första bordet, alle klädde uti sin vanliga kyrkodrägt med en färskins päls deröfver. Brudgummens förespråkare eller Taleman tracterar Värden med en sup brävin ifrån sin med sig haftvande flaska. Sedan de nu 2: gångor ätit, så föres Bruden först under sång till Brudsängen, bäddad uti en kall boda, hvarest hon avklädes, lemnandes dock linnet och kjortelen på henne; hon ledes till sångs och lagas at ligga på brädden med ryggen åt den ankommande Brudgummen, som äfven under sång af någon gudelig Afton-Psalm, klädes af och lemnas blott i skjorta och byxor; han bestiger sången under det Brudsåtan tyckes förhindra honom uti sit förehavande. Sedan han dragit täcket öfver sig, får han några slag af afkläda ren med ett par af hans byxor, i bodan förvarade till den ändan, under följande skämt: Piikoi, poikii, yhdexän poján ja yhden tyttären Emäxi, ja sekín huoraxi tulkoon. Unga paret blifver sedan i bodan, som fastläses. I Bröllopsstugan lyftas Brudsåtan, supes, halm hemtas in och bredes ut på golfvet, hvarpå Gästerne lägga sig att sovva. Emellertid matas det unga paret 1: gång på bädden i sin boda.

Januarius:

Med Hösläpningen och linborstandet fortfares till 13:de dag Jul. Derefter utredet sig manfolket till de mindst lönande och Landthushållningen förstörande frakter, huggandet och släpningar av ved m m. till Städer, Bruken och Hamnar, ifrån de närmare belägna skogar. De hemma varande fortfara med hö- och vedsläpningen och göra pärter till eget behof, hvaraf åtgången är stor, så vida de få, hvilke äga Lyktor, icke alla gångor, men mera sällan göra bruk af dessa, och quinfolket i gemen, rädde för Spöken, icke våga att taga ett steg, i synnerhet nattetiden, ut ifrån stugudören utan att hafva en eldbrasa af 2 a 3: pärter i hand. Barnen, hilkas antal är uti hvart Hus stort, göra härutinna en gemensam sak med quinfolket. De mera kunnige af hemma varande manfolket förfärdiga till salu trä käril och väfskedar. Quinfolket börjar nu att spinna antingen med Spinräck eller Slända som numera blifvit efter hand aflagd, Lin och Hampa, och fortfar dermed nog driftigt. De som tänka bygga innom detta år släpa nu och följande månaden Stockarne hem.

Februarius:

Med de efter Trettdedagen påbegynta arbeten fortfares, och quinkönet börjar sluteligen uppsätta sina Lärftväf[stolar]. En Far, Bror eller ock någon annan Mansperson ifrån Huset far, gemenligen Lördagen före Dom. Sexagesima (Ryssarnas мясопустъ), efter en af Husets för längre eller kortare tid tillbaka bortgifta Dotter, och hemtar henne (på finska Lihaitolle) till hennes fars Hus, sedan han dervid blifvit par dygn dugtigt tracterad uti hennes mans Hus. Två veckor derefter, det är gemenligen Lördagen för 1:sta Söndagen i Fastan, kommer hennes Man, Sväfar eller någon annan ifr. det Huset, och förer henne hem till sin Man, efter det en sådan Förslare åter par dygn blifvit uti hennes Föräldrars Hus efter förmågan tracterad. En sådan förrättning af Förslaren, kallas Oppiminen, och Förrättningsmannen Oppija, samt Hustrun som förslas Oljain. Hennes göromål uti hennes Föräldrars Hus, har varit att hjälpa sin Mor, Syster, Svägerska eller annan närmaste Anförvant, uti väfvandet m.m. Förbrytelsen för en sådan Döttarne vederfarande heder, har blifvit ansedd för stor, och gifvit ofta anledning till dumma Rättegånger. — (Laskiais Tiistai) FastlagsTisdagen firas, churu knapt någon torde finnas, som skulle deruppå sätta det värde, som fordom, eller frukta för förhinder vid förrättandet af Sommararbeten, på det sättet, att med göromålen upphöres ungefärligen kl. 2 e.m. ätes Middag, en Bönsoppa, Rocka kallad, med Svinfötter, badas och en och hvar går till att sovfa utan, att taga upp någon eld efter Solens nedgång vid äfventyr af ofvanstående misslycka. Benen af de förtärda Svinfötter bäras till Skogen så långt man vill, att Svinen skola följande Sommaren gå. Under måltiden och under det de gå till att bada, tala de icke, för att bevara sig följande Sommaren för att blifva oroad af Brömsen.

Martius:

Manfolket, hemkommen ifrån sina frakter, hugger, tillika med de hemma blefna, gärdsel och störar, lemnande quistarne i skogen, få undantagande som för några år tillbaka gjordt en början med att släpa granris hem och hugga samme till gödning, för att blandas med bås, häst- och boskapsdynga. Gödningen släpas ifrån Stallen¹ och Fähusen på Åkrar, af de flesta lass vid lass; och af en del i högar, uti hvilka någre blanda hugget granris — Bränveden till Sommaren släpas hem.

¹ Stallen.

Quinfolket väfver lärften af Lin och hampa. Värdinnan, hvars sak det är att mjölka korna och hafva uppsikt öfver de i Huset varande Flickors och unga Hustrurs till Boskapsskötseln hörande göromål, går nu oftare i Fåhuset, och ansar de svagare kor, kalfvar, får och lamm samt suckar hvar gång öfver den dag från dag tilltagande förminskningen af höet, hvars behof börjar nu att blifva allt större.

Aprilis:

Manfolket släpar hem sitt sidsta hö och bränved till Sommaren. Nu tröskas Råg, Korn och Hafra till utsäde, så framt sådant ej skedt före Vintersolståndet, och för att få halm för Hästar och Hornboskap, och att kunna deraf afläta åt sina behövande grannar. De, som äro i behof, timra åt sig hus, och den unge karl, som tänker snart gifta sig, upptimrar åt sig en liten Sofboda af smalare 2: famnar långa stockar.

Så snart marken blir bar, så quista ej mindre man- än quinfolket träden, som Sommaren förrut blifvit fällde till Svedje.

Quinfolket slutar nu att väfva sina väfnader, men Huset äger ingen andel uti dem. Hvarje Hustru skär nu till lärfst, som samme spunnit och väfvit, och syr deraf lakan, skjortor, linnen-byxor och kaftaner åt sin man och barn, gammal Svär-far och ogift Svåger, och Linnen och förkläden samt Linnenkaftaner åt sig och sina Barn, gammal svärmar och i Huset varande behövande nära anförvant, så ock hufvuddukar större och mindre åt sig, och förvarar resten uti Bodan på åsen, hva-rest samme ofta ruttnar. Tjenstehjonets linkläder förskaffas af hvar Hustru i Huset. Med tvättningen går det sammaledes till. Lärfst och allt lintyg hvarken vätas, ble-kas, bykas eller tvättas förrän de blifvit genom nyttjandet smutsige. Lärfst af blångarn vätes och blekes blott i luften, förrän detsamma skäres till Skjortor, Lin-nen, Lakan och Kaftaner.

Suggorne grisa, och sörja sjelfve för Grisars föda så länge desse äro små, hvarefter de få grutor, likasom modren och öfriga Svinen.

Jöransmässodagen (Jyrinpäivä) eller den 23:die i denne månad gl. st. firas ännu af några få Hus med des vidskepeliga Ceremonier: Lior, Yxor och Ägg sättes under Fåhuströskelen, Boskapen släppas öfver dem ut, under det Värdinnan står bredbent öfver Fåhusdörren, och drifves till Skogen, om ock märken vore än öfver-allt betäckt med Snö. För en tid af 6. år tillbaka var det ännu nästan öfverallt brukligt att icke timra, hugga ved, väfva, spinna, gå hårdt i dörrar, eller på något sätt fälla något som skulle gifva dån ifrån sig, så framt olyckor af åskan den på-följande Sommaren skulle undvikas. Denna vidskepeliga tankan hyses ännu af flera.

Majus:

De som hafva tillfälle att fiska med Mjerdor, Ryssjor, Nät och Not, försöka sin mindre gynnande lycka. Svidjequistanet fortfarer. Manfolket sår och plöjer in med sin 2:greniga plog i Åker Korn, hafra, Ärter och Bönor, och uti Svedje-länder, som redan burit året förrut Råg, Hafra och Bohvete. Potatoës försättas af en del i Åker ifrån 1: till 16: kappar. Fäfallar eller Stängslor för Hornboskap, och af somliga för Får, inrättas, som på Åkrar flyttas ifr. det ena stället till det andra, för att dymedelst göda Åkern, hvarmed fortfares till sena Hösten. Kål- och Kål-rotsfrön utsås i plantlafvor, hle blifvit dertill förmelst någon svedning beredde. Kålrotterna som kallas härstädes Lantor (på Finska Lantu) blefvo härstädes först¹

¹ Härefter tomrum i manuskriptet.

Quinfolket breder ut på Åkern den om Vintern lass vid lass släpade och nu uppå osmulten snö torkade obrunna gödningen eller illafarna halmen, (hvarifrån musten förflugit), som först i nästkommande Månad af Manfolket nedplöjes, och gårda Åkrar och Svedjeländer, som skola nu besås med vårsäde, samt om det hinner och hafver lust dertill, så försummar det ingalunda att i slutet af denna Månad inhägna Ängarne, sedan desamma blifvit allt ifrån Julii månad till sena hösten, och tidigt om Vären hitintill noga afbetade och trampade af Boskap och Hästar, och äfven ofta i Junii och Julii månader af Hästar. Flera ängar lemnas ock ohägnade, i synnerhet om de bärgas tourvis af Interessenterna som mästendels sker. I detta fall få ock ängarne förblifva odikade och Buskarne å dem obehindradt tilltaga, samt rödjandet af nya ängar är icke att förventas, så länge misshushållningen i Landet får så fritt hädanefter, som hitintills, tilltaga.

Junius:

Manfolket sår bohvete och lin i Svedjeländer, och Lin och hampa i Åkrar. Och quinfolket fortfarer med inhägnandet af Ängar. — Svedjefällen afbrännas, och aktas dervid, att enskilda Skogar, som äro dugelige att svedjas, icke skadas af Skogselden; men Stock- och timmerskogar, samt backar och sådana marker som äro till svedjandet otjenlige, icke. Samfällige Skogs- och Ödemarker läter man brinna tills de av sig sjelfva slackna. Svedjefällen derstädes antändas ock af en enda person, som blott sysselsätter sig dermed, att ej något af det nedhuggna Svedjelandet blir obrunnet. De afsvedda markerne, uti Ödemarker undantagne, gårda med de året förrut till Svedjefall nedfallda trän, och är därunder sysselsatt att förmedelst uppbrännandet af all den quarblefna finare veden uti flera mindre högar å sådana ställen, hvilka icke blifvit så afsvedda som det sig bordt, göra svedjemarken ren till plöjning¹. Plöjningen förrättas straxt efter hand af fullkomliga Karlar, mer eller mindre senfärdigt, efter det som marken är stenig till och uppfylld med trädrötter, under $\frac{1}{2}$ à 4: kappar af hvarje Häst och Karl om dagen.

De få, som börjat så nyligen att förmedelst släpning af torf och Morassgyttja göda sina Åkrar, lyfta samma uti högar.

Om löfven uppå trän ernådt sin fulla växt, så börjas med Svedjehugget af Karlar, hvarvid quinfolket hugger ned de mindre trän inom det till Svedjefall bestämda stället med en quistyxa.

Kål- och Kålrotsplantorne försättas uti par famnar breda bänkar, hvilke äro merendels beständige afdelningar af de intill Gården, Källor, brunnar eller Insjöar och Strömmar belägna Åkrar, och beredas dertill alla år förmedelst ofta förfnyad upplöjning, släpning af gödning och nyttjandet till fäfällar.

Julius:

Med Svedjehugget och svedjeplöjningen fortfares. Efter omständigheter börjas omkring den 20.de, stundom 2.veckor sednare, med höbärgningen, och höet släs både af Man- och Quinfolk, ehuru de förstnämnde äro ofta ännu sysselsatte med svedjeplöjningen, och höet upsättes uti Lador på Ängar, men mäst uti aflånga Stackar, som förses med en god och försvarlig gärdesgård omkring, emedan ängarne,

¹ Under ett sådant arbete, ävensom på höängarne, och under skördandet af säden, samt under tröskningen i Rian, är quinfolket, sina tider undantagne, klädt uti bara Linne, ombundet med deras vanliga bälten, hafvandes den smutsiga hvita Duken, som aldrig kan umbäras, på hufvudet. Pigorne hafva icke rättighet att bära någon duk på hufvudet, om icke uti alt för strängt väder, på långa kyrkoresor.

utom dess att de äro försedde i gemen med en slätt gärdesgård, öppnas nu åter, då höet för en del står obärgadt, för att nyttjas, ty värr! till allmänna betesmarker för allslags boskap. Rågen inplöjes uti Svedjeländer, ävensom uti morassen, ofta ifrån den 15:de dennes. — Den 11:te Julii (St: Petri och Pauli Dagen efter gl. Stylen) firas uti Jäskis, som ock kallas St: Peters Kyrka, Moderkyrka, en kyrkofest eller en fortsättning af den högtidlighet, som Prosten och Kyrkoherden derstädes och Lectoren i Wiborgs Gymnasium Magister Paul Heinzius den 29:de Junii 1694 iaktagit.

Augustus:

Med höbärgningen fortfares. Råg och Korn, äfven Hafra, om samme hinner till mognad, men ej annors, skäras, och uppsättas genast uti Skylor; såsom Råg uti Skylor af 18: band, och Korn uti Skylor af 10: band (Kymmenikkö) och Hafra uti Skylor af 5: band (Wiisikko kallad), samt sedan samme tillräckeligen torkat, uppföras de uti Stackor. Rågstackorne af 100 à 500: Skylor, eller derefter den utsådda marken vuxit eller är stor, formeras runda, men Korn- och Hafrestackorne, store efter utsådda locala marken, aflånga. Med inplöjanget af Råg uti Svedjeländer fortfares ock hela denna Mänaden. Råg inplöjes nu uti trädessåkrar, hvilke på sätt och vis blifvit gödda, och stått öppne för allslags Kreaturs åtkomst, samt 3:ne gånger i Sommar med en vanlig här i Landet brukelig tvågrenig plog körde, så ock sladdade emellan hvarje körning. De som lida brist antingen på brödföda eller utsäde, föra, efter behof, af den nysskurna Rågen uti Ria, som består af ett Hus af 3 à 5: famnar i quadrat inom knutarne, och så högt, att säden kan upprätt med axen uppåt staplas på dertill glest uppställda trän à 5: tum i Diameter, som ligga horizontelt ungefärligen 2: famnar upphögde ifrån golfvet, och intaga öfva delen af Rian utom det stället, hvarunder ugnen och dess myndning äro. Rieugnen är hvälfd af grästen. Riegolfvet, hvarpå tröskningen sker med ett krokigt träd i form af en trubbig vinkele, består af hårdtrampad jäslera, ock slätt berg, stundom ock af träplankor. Den till utsäde ämnade Säden kastas och dryftas uti Ria; men af mindsta delen den till brödbakning aftröskade; så vid nästan hela Församlingen äter, mäst af en antagen sed, stamp, och vilja ej mera derifrån än ifrån all annan misshushållning afvika.

Nu börja unge Karlar, sedan de sedt årväxten vara sådan att de våga hålla bröllop, att fria till Pigor, mäst ifrån 17: till 20: år, som antingen redan communicerat eller icke, och det på Helgedagarne efter slutad Gudstjenst vid Kyrkan. De giftvuxne Pigorne öfverhufvud, hvar och en anförd en Hustru af nära slägt eller annan som tager en nära andel uti hennes öden att blifva gift, ställa sig fram på ett offentligt ställe att ses, då unge Karlarne, som tänka det året gifta sig, beställa någon Hustru, i synnerhet sin Mor eller annan af närmaste anförvanter, till att göra anbud hos den oberycktade vackra pigan med hvita hår, hvitlett och stor till växten med raka tjocka fötter. År friaren att anses ej alldelens ovärdig hennes person, så får han straxt ja; hvarpå denne far samma dag klädd uti sin vanliga Kyrkodrägt, som består uti en med ett af ull- och lingarn hemma gjordt brokigt bälte omgjordad, för 6: år tillbaka ännu grå men nu mera hvit valmars kaftan med en väst af dylik färg derunder, långa hvita linnesbyxor, med Stöflor, för 10: år tillbaka ännu med Pjexor utan klackar, Skjorta utan lindning, och svart Filthatt på hufvudet med oklippt hår, ridande med en större messings Klocka på hästhalsen, åtfölgd af en lika artigt klädd Karl af sine närmaste släTINGAR, såsom Bror, Farbror eller Sväger, äfven ridande, försedd med en Ring af Silfver, Snushorn och par marker Bladtoback, till Pigans hemvist. Straxt efter ankomsten tracte-

ras dessa kärkomna Gäster uti Boningsstugan med Smör och bröd. Derpå be-
gifver sig Friaren tillika med sin Förespråkare, hvilken är äfven försedd med
ett Snushorn, till den Bodan, hvarest den vackra Pigan är, klädd uti sin van-
liga Kyrkodrägt, uti en för 6: år tillbaka ännu grå, men numera hvit valmars
Kaftan och ett med rödt kläde kantadt Lifstycke af svart valmar derunder, som
ej betäcka en stor Brisk af Tenn eller ock Silfver, fäst uti Linnet under den
åt bröstet tryckta hakan, och uti en korrt blå valmarskjortel med ett 2: finger
bredt rödt kläde uti fälten, ett smalt och kort fint Lärfts Förkläde utziradt med
6 à 7: rader sjelfgjorda Spetsar, hvita linnestrumpor och skor utan klackar,
några Rader Pärlor på halsen, men utan Halsduk, Hären på båda sidor af hufvu-
det samlade och omwicklade af ett af henne sjelf gjordt röd- hvit- och blåbrukigt
Band, som ställde öfver hvarannan och böjd tvärt öfver hufvudet, samt 4: tum
ifrån detsamma upprätt högt, i form af en Loka. Hufvudet omgifves desutom af
ett något öfver 2: finger bredt rödt Kläde, som är utom kanterna betäckt af Tenn-
beslag i form af 1: tum långa och lika breda fyrkantiga ----- spik. Denne
Krantzen (Seppeli) betäcker en del af det förutnämnda bandet och ett annat gul-
röd- och blåbrukigt som fäster Lokan (Sykerö kallad) mot hufvudet, hvilkas ändor,
försedda med Tofsar (Tertut kallade) af lika färg jemte fastsydda silkeslappar prydja
den vackra, långa och breda ryggen. Hon omgifves ock af ett 2: tum bredt läder-
bälte, försedt med 20: stycken 3: tum breda messingsbeslag (Spänn). Ifrån det Spänn,
som fäster ändorne af Remmen, hänger en $\frac{1}{2}$ tum bred messings Ring, som om-
gifver ett 3: tum bredt messingskors, ifrån hvilket hänga 1 liten pung af Färskin,
och en liten Täljknif uti slida samt en Nålbyssa utan botten af mässing hängande
på en messingsring uti ett groft band, hvarutinnan Synålarne äro fäste. Den långa
valmarskaftan, som nedan om Hjertgropen fästes med ett par gutna Messingshakor,
betäcker det om höften bundna Bältet, och förklädet, kniven, pungen och nälbössan. Pigan har nu gömdt sig uti den mörka Bodan bakom Dörren och betäckes af sin Förespråkerska, som är antingen en Enka eller Hustru, och är endera Pigans Syster eller Svägerska eller och annan Gynnarinna. Förespråkaren tillika
med Friaren tractera de närvarande med Snus, och den förstnämnde anmäler ären-
det och får genast ja å pigans vägnar af des Förespråkerska. Den artige Friaren
stiger då fram och sticker Ringen uti Pigans tillslutna hand, som han med plump-
het öppnat. Förespråkaren förer Friaren till Boningsstugan och tager fram Friarens
förråd af Tobackblad och karfvär samme, samt tracterar med en pipa Toback den
till en sådan högtidlighet församlade menigheten ifrån hela byalaget, utom unga
Hustrur och pigor, som äfven komma tillstädés, men försmå tractamenterna. Friaren
och des Förespråkare tracteras, om de äro välkomne med äggmjölk; men om de
äro mindre välkomne med uppkokad mjölk med brödsmulor uti. Derefter går
Förespråkaren åter till Bodan, åtföljd af Friaren, och tillspör Pigan, om hon vill
gifva Ringen tillbaka, så må sådant ske genast, men får till svar af Förespråkerskan,
att de emottagit till den ändan, att de vilja behållat; hvarpå Friaren räcker öfver
dörren det återstående af Tobacken åt Pigan, som gör deraf föräringar åt gamla
Gummor, som hjälpa henne vid förfärdigandet af de gäfvor, som skola andra Bröl-
lopsquällen utdelas. Friaren och Förespråkaren taga afsked, och Pigan med sin
Förespråkerska öfvergifva sin intagna plats, och pigan tracteras med öfverlefvor af
det som Friaren blifvit förplägad med och med samma sked som han ätit med. —
— Labans bedrägeri har ock blifvit stundom brukadt. — Det händer sig rätt ofta,
och är en antagen sed, att Pigan emottager Ringen utan afsikt att gilla anbudet
blott för att göra sig namnkunnig; hvarföre hon följande dagarne återsänder Rin-
gen jämte föräringen af den quarblefna Tobacken genom en gammal Gummia till

Friaren. Men det händer sig ock lika ofta och är en otadlad sed, att Pigan, ehuru intagen af kärlek till sin Friare, återsänder Ringen genom en gammal Gumma, men begär samme åter, och det flera resor. Sedan frieriet hunnit till sin stadga, och pigan behållit ringen till en Söndag; så komma alla Friarens och Pigans anförvanter vid kyrkan efter slutad Gudstjenst på ett offenteligt ställe tillsamman, och då för sidsta gången antingen åtra eller stadfästa handlingen dymedelst att Friaren gifver åt Pigan offentligen en Ring till, och tracterar hennes Föräldrar och anförvanter med en sup Bränvin ifrån en liten Bouteille som Friaren har i barmen. — Frieriet till Enkor sker icke med sådane artige Ceremonier, utan hon emottager Ringen af Friaren utan alla Ceremonier, hvarest det träffar.

Lin uppryckes, och knopparne dragas genom en träkamm och bäras till varma Stugor och Rior för att torka, hvarpå de göras rena och förvaras uti bodor till följande våren, då de utsäs. Skaften släpas till Insjöar för att efter behof blötas; hvarefter samme utbredas på marken.

September:

Med Råg-, Korn- och Hafreskördens fortfares af quinkönet, och det anses ej vara för sent och förlusten icke stor, att Säden och halmen gått till spillo. Manfolket fortsätter inplöjandet af Råg uti Svedjemarken. Bohvete skäres, och sedan det torkat i mindre högar, uppsättes det uti en större, samt täckes, likasom Råg- och Korn- samt Hafre Stackor med Råghalm.

Trolofningar hållas i 2: dagar i närvaro af några Brudens Släktingar uti hennes Hus, hvart Brudgummen sig nu med sin Far eller (i) des ställe Farbror, Bror, Sväger eller annan, tillika med någon af de sidstnämnda, infinner och utdelar penningar efter föreskrift af Brudens Föräldrar eller den som träder i deras ställe, ibland Brudens anförvanter och andra budna Gäster ifr. 2: till 10: cop., då Bruden, som får det mästa (1 Rubl. i Silfver och 1 Rubl i Koppar) och en Ring, icke förgätes, icke heller hennes Föräldrar, som få hvardera 50: cop. Antingen nu genast eller mäst efter en eller 2: veckor inställa sig 2:ne Hustrur af Brudens anförvanter, såsom: Mor, Mormor, Moster, Faster eller Svägerska uti Brudgummens hus, hvarest de ock tracteras med mat och dricka i 3 à 5: dygn, och överlägga huru många Skjortor, Linnen, Kjortlar, Förkläden, par Vantar m. m. Bruden bör 2:dra Bröllopsquällen utdela ibland Bröllopsgästerna, och uppbera Brudhjelp för Bruden uti de närmaste byar. Detta Gästabud kallas Kartanon arvio, och den föregående Rahajakoiset. Brudarne med sina vänner, eller ock des närmaste anförvanter allena, stryka nu och än i nästföljande månad ikring i socknar och byar och samla i hop lärftsnäsdukar, vantar, träd, ullgarn, Lin och Ull, Bälten, Strumpeband m. m. hvaraf Bruden med sina Vänner och gamla Gummor tillreda gäfvor, hvarmed budna och obudna Gäster föräras af Bruden andra Bröllopsquällen.

Höstplöjningen förrättas å de åkrar och Skogsländer, som följande våren komma att besäs med värsäde. Bönorne skäras och bindas uti knippor samt torkas på Stockar, uppställda i form af Pyramid. Ärterne uppryckas, emedan den annalkande frosten ej lemnar altid tid att skära dem, hvarefter desamma torkas uppå berörde Pyramid. Med hampan och dess frö förfares på samma sätt, som ofvanföre om Lin sagdt är. Marknaden i Wiborg och af somlige i Willmanstrand besöktes af karlar, men ej af quinfolk. Af Hustrur och Enkor besöka någre Staden Wiborg, sedan de i förra Seculo, då Rätterne voro i Wiborg och Willmanstrand, och under Recrutersemottagningen, blevo dervid vane, men Pigorne alldrig [tillägg:], förrän omkring år 1836, sedan de funnit det vara fördelaktigare att förrätta kryddgårds- och andra Landtarbeten i Wiborg och deromkring än å den fattiga hemnejden.

October:

Med Råg- och Hafreskördens fortfärs beklageligen af en och annan ännu, äfvensom med Höstplöjningen. Alldesles få sysselsätta sig med dikandet af sina åkrar och ängar, emedan sådant anses i allmänhet för mindst nödigt, och utfallsdiken kunna icke en gång jämföras i godhet med vanliga åkerdiken. Om hösten och våren, som ock om Vintern då det törar, och om Sommaren då det nägorlunda regnar, ligga åkrarne under vatten och bär vitne om den osparda möda, som den flitige Lantbrukaren, hlken öfverdrifvet svedjar, oförnuftigt använder, och en gång gör sina efterkommande olyckeliga. Dock likväl ser våldsvärkaren det intet in, att efterverlden, och redan hans egen Son, suckar över honom, att hans egen Far förstört Skogarne, och störtat Sonen derigenom i elände, att denne måste svälta, frysja och vara husvill, då han likväl kunnat på ett förnuftigare sätt hushålla, spara skogen och använda en större möda på åkerbruket, som skulle med tiden tillräckeligen och med mindre möda föda honom och efterverlden.

Manfolket vallar sina hästar uti skogar och ödemarker och uppbettar brädden på åkrar vid Skogsåverkning, barnen, som valla får, göra detsamma. Manfolket staplar upp i Skogen den bränveden, som föregående Sommar tjent till Gärdesgårdar omkring Svedjeländerne, för att kunna bequämligare följande Vintern släpas hem, och hugga samma nu redan till 2: alnar långa stycken och stapla upp uti mindre högar. Det tager ock näfver till näfverskor, hlka under Sommararbeten och menförstiden öfverallt nyttjas.

Quinfolket bråkar hemma Lin och hampa, samt gör samma rena.

[Tillägg:]

December:

Under den sidsta måltiden, då Bruden skall följa sin Brudgumme ifrån sin Faders hus, har Bruden den hvita Duken, som hon, som Hustru, skall alltid bärta, slagen öfver sitt hufvud och fast ifrån ena kanten uti den lokformiga hårflåtan, Sykerö kallad. Under början af denna Bröllopsmåltiden, då kål med kött ifrån ett stort tråfat skall förtäras, kuokkakaali kallad, gör Brudgummens förespråkare anspråk af Bröllopsvärdens på det som Bruden skall få med sig ifrån Huset såsom medgifte, nämligen på 1: Vadmarskaftan, 1: Färskinspäls, 1: Vepa, 1: Färskinsfäll, 1: Skära, 1: Gräfta, 1: Kista, 1: Ko och 1: Får, hlka alla läfvas och fås dels nu straxt, dels efter ett eller flera år. Han begär ock på skämt 1: Häst, Kirkkohevojen, hlken ock läfvas, så snart gamla Valacken falar, eller att gamla Valackens fale skall vara sjelfskrefven för att tillfalla henne. Allt detta stadfästes med handslag och en sup bränvin. Efter denna måltiden kläda sig Brudgummens förespråkare eller Taleman (Ylimäinen Juohtomies kallad), Brudgummen och Bruden, samt Följeslagaren (Alimainen Juohtomies), uti sina Kyrkokläder med Färskinspäls öfver och vantar på hand; manfolket försedda med Läderhandskar på vantarna och piska i hand, och Bruden med en stor Hvit duk utzirad med flera Spets slagen öfver den andra hufvudduken (Hundu) och ansiktet, hemtas ifrån bodan in under sång af en gudelig Psalm ifrån Psalmboken, till stugan. Uti denna tillrustning sätta dessa sig i bredd på en lång bänk för bordet och tracteras med bränvin ifrån en Bou-teille, hvaraf de smaka 3: gångor hvar, om de det kunna täla, och med öl ifrån ett stort vidöppet trästop (Kappa) sammaledes 3: gångor. Derefter börjar Talemannen på en Res Psalm ifrån Psalmboken, och vandrar af åtföljd af Brudgummen och han af Bruden, som följes av Följeslagaren. För dessa äro hästarne på gården med klockor uti Lokan förespända. Talemannen sätter sig uti sin släda och framförslar Brudens Kista. Brudgummen lyftar Bruden uti sin släda och framförslar henne,

och Följeslagaren framförslar Brudens kläder uti 3:ne Säckar. Vid deras afresa ropar den ifrån byen sammanskockade karlahopen: Hojl hojl Keträpuus jäi. (Du förgat din Spinnräck!). Träffar någon dem fara under vägen, så gör den detta samma. Derefter sätta sig efter deras afresa En af Brudens anförvanter antingen Farbror, Morbror, Bror eller Sväger eller i nödfall ock en annan, vanhin nuenmies kallad, och en Hustru eller Enka, antingen hennes Syster eller Svägerska eller ock i brist af dem en annan, samt af 2:ne Karlar eller Poikar, vare sig hennes Bröder, Svågrar eller andra goda vänner i huset, keskimäinen ja nuorin nuenmies kallade, alle kläddé och munderade som de förra, uppå samma bänken och låta tractera sig som de, och vandra ut ifrån stugan under en af den förstnämnde påbörjad Psalm ifrån Psalmboken och sätta sig uti sina förespända slädär med klocka uti lokan. Hustrun (Brudsätan) framförslas af Ylimmäinen Nuenmies. De andre fara hvardera med sine hästar. Desse få ock lyckönskan: Hojl hojl!

Mäst tagas dessa ock särskilt, men med lika Ceremonier, uti Brudens hus emot, i hlket fall en Hustru eller Enka ifrån Brudgummens hus sätter sig bredevid Bruden bakom Bordet på det anvista rummet, som satt sig bredevid sin intill Talemannen sittande Brudgumme, och lyftar upp framföre den öfver Brudens ansikte hängande stora utzirade Hvita Duken, Pääänästycki kallad. Derefter stiger fram en Hustru och ställer uti Brudens famn en liten Gässe eller i brist deraf en liten Flicka (Polvipoika kallad), hlken omgjordas af Bruden med ett bälte. Polvipoika tager nu glad öfver den rika erhållna föräringen sitt afträde. Hustrun som nu sitter bredevid Bruden lemnar sitt säte åt den nu ankommande Brudsätan. Sedan dessa 8: ankomna efterlängtade ätit gå de ut och lemna ifrån sig pålsarne, och manfolket bälten och quinfolket de stora Dukarne Pääänästycki. Derefter sätta (sig) alla åter till bords.

Följande morgon och middag ätes Smör och bröd, stekt Fårkött, salt fisk och en Soppa af färsk fisk, palfvadt kött, Svinfläsk och Rofvor (Lohko kallad); mot quällen ätes en tjock gröt af Hafremjöl (Talkkuna kallad). Sedan quällsvarden, bestående af Smör och Bröd, stekt Fårkött, salt fisk, och en Soppa af kål, palfvadt kött och korn gryn, kuokka kaali kallad, blifvit buren fram på borden, sätta sig alle budne Gäster till bords, men de ifrån byalaget sammanskockade obudne Gästerne stå på golfvet och fördrifva tiden uti Förstugan och på gården. Innan det läses och sjunges till bords utdelas ibland alla budna och flera obudna Gäster af Bruden gäffvor (Lahjuxet) af Kjortlar, Förkläden, Linnen, Skjortor, Näsdukar, Vantar, Bälten och Strumpeband, genom Ylimmäinen Nuenmies uppå Piskskaft, och emottagas med tacksägelser och lyckönsningar. Brudgummens Far och andre ansedde få hvar 1. Skjorta, Brudgummens mor och andre sådane få 1. Kjortel, 1: Förkläde och 1: Linne samt 1: Bälte uti en knippe; De öfrige efter ålder och värdighet. Kälen förtäres och pratas, att samme skall dyrt betalas. Efter quällsvarden tracterar Ung Mor eller Bruden (Morsian), som hon kallas åtminstone ett år derefter, men icke sällan 60 à 70: år, oakadt hon redan sedt sina Barnabarns barnabarn, Gästerna med ett glas öl, som njutes med tacksägelse och lyckönsningar, och emottager biträdd af alimainen Juohtomies, hlken är prydd med hatt på hufvudet och piska i hand, penningar af Gästerna på Drickstalricken och lefvererar åt Ung Far, som sitter nära till ugnen under gluggen, och häller öl uti sagde glas. Derefter dricker mången om och förarer. Sedan täfla de budne Gästerne (Häämiehet) med de obudna (Kuokkamiehet) derom, hvem som har sidst att förära en eller half kopek. För 15: år tillbaka kom det först i bruk att på Bröllopen insamla pennigar för Kyrkan och de Fattiga i Församlingen. De för unga Parets förärade Penningarne (Kertarahat) uppräknas i bodan, hvarest nu Ung Mors hufvudduk stå-

das uti det skick, som den sedan skall förblifva, och anses rubbandet af denna Hufvudduk för ett av de största brott. Unghustrun kommer nu till Bröllopsstugan och hemtar öl uti ett stort trästop (Kappa) med en hvit Duk uti grepant åt Bröllopsvärdens, som dricker ifrån samme och tömer resten uti ett annat stop, och förärer penningar uti stopet åt henne, men under det hon kommer in i stugan, lyftas hon af de obudna Gäster för öl, hiket Brudsätan och Alimainen bjuda till att förhindra. Nu föres Ungfar och Ungmor tillsamman under sång, hiket sker hvar quäll så länge bröllopet påstår, till den kalla bodan till att sovfa. Uti denna kalla bodan tillbringa de nätterna hela första vintern, så framt de ej kunna stundom betjena sig af badstuga och ria. Antingen den dagen, då Gåvorne utdelas, eller dagen derpå, eldas badstugan af flickor, och Unghustrun bär med dem vatten till badstugan för Bröllopsgästernas räckning, som skola bada och betala penningar åt Unghustrun; men den som icke vill bada bespritsas lika fullt med vatten i stugan af en Nuemies, hvarföre de erlägga afgiften äfven åt henne. Den första vattusåen, som unghustrun vill bära med någon af flickor till badstugan hälles ned af Bröllopsgästerna. Ej mindre då Gästerna skola gå till badstugan än då de om quällarne skola lägga sig, afdraga dem stöflor eller skor och strumpor, och förvara samt hemta samme fram, enär de behöfva, Pigorne biträdde af Hustrune, hvarifrån dock gamla käringar befrias. Unghustrun, sedan hon varit en natt i huset, förrättar samma göromål hvad hennes följeslagare beträffar. Till frukost och middagsmåltid ätas hvar dag samma rätter som förut är sagt på alla bröllop, men nu och följande dagen, om Gästerne äro quar, ätes till quällsvard Smör och Bröd, salt fisk, stekt Färkött och Ärt- eller Bönsoppa med palfvadt nötkött (Rocka kallad), eller ock äggmjölk som ock yk[uppl]kokad mjölk med Brödmulor uti. Bränvin supes före, under och emellan måltiderna. Ölstopen, Drickskapporne kallade, äro beständigt i gång, men altid med Solen och med handslag af den som samme ifrån sig afgifvit med den som samme emottagit. Dagen derpå de antingen badat eller bespritsats, och sedan de ätit middag, taga Gästerne sitt afträde, men först de som fölgdt Bruden med följande Ceremonier: Bröllopsvärdens, som hela tiden suttit bakom det förnämsta bordet, gör ock det nu. Juohtomiehet, Ungfar och Ungmor med den stora duken, slagen öfver hennes hufvud, men med blottadt ansikte, intaga sit säte. Brudsätan och Nuemiehet, klädde uti samma drägt och tillrustning som de ankommit göra detsamma. För dem står ett stort Bröd och en träkappa med smör uti deruppå. De förtära intet och iakta den största tyshet. Brudsätan betäcker Ungmors ansikte med det att hon nedfäller en kant af den stora Duken, och transporterar det berörde Bröd med Smörkoppen ifrån bordet uti Ungmors famn, och intager, uti den ordning hon ankommit med sina följeslagare sit säte uppå den långa bänken, för bordet, karlarne med mössa på hufvudet, supa och dricka uti samma ordning, som om dem sagdt är, då de togo sit afträde ifrån Brudhuset. Ylimäinen Nuemies påbörjar en Psalm ifrån Psalmboken, och aftåga uti samma ställning som de ankommit, samt sätta sig uti sina förespända slädar med klocka uti lokan. Nu lefvereras åt Brudsätan till egendom å Ungfars vägnar ett af honom förfärdigadt nytt trästop, Kaason kappa kalladt, med öl uti, som hon för med sig hem.

Derefter taga de öfriga Gästerne efterhand afsked ifrån detta Bröllop, sedan de efter förmågan njutit tractamerterne. Danser å Bröllopen äro ej särdeles i bruk: icke heller det att flickor ifrån byn infinna sig, såsom budna Gäster, derstädes.

Bröllopet uti Brudens hus, som firas 2: dygn, kallas Läxiäiset, och Bröllopet uti Brudgummens hus, som förut firats blott 3: dygn, men nu 3 à 5: dygn, få namn af Häät.

Det har varit ifrån urgamla tider brukeligt, att de som tänka gifta sig, låta lysa för sig alle på en gång å vissa 3ne Söndagar å rad, och låta viga sig flere par på ena gång efter slutad Gudstjenst, mäst Dom. I. & II. Adventus, antingen i Kyrkan eller å Kapellansbohlet, utan Pellet och sjungandet af Brudmässan. Antingen samma dag eller följande dagarne i veckan eller ock någon dag den påföljande veckan, och sällan för vigseLEN, börjas med firandet af bröllop. Den dristige Brudgummen kommer allena till vigseln, men den blyga Bruden, hakan hårdt tryckt åt bröstet, begge kläddé uti sina vanliga Kyrkokläder med nya pälsar öfver, och den sistnämnda med Skor med klackar, vid hLka hon är ovan, och går derföre som på träben, samt bebådar sin raska ankomst, anföres af en helt omskapad Hustru eller Enka ifrån huset och kallas Kirkokaaso. Så väl Pellet som sjungandet af Brudmässan sättas åsido. Dagen för Jul, om quällen, hemtas såsom andra julgäster, Ungfar och Ungmor, af några som varit på Bröllopet till Julfremmande, hvarest de likasom andre Julgäster, tracteras med mat och dricka samt bränvin, om de behaga, i 4 å 5 dagar.

Litteratur.

A. M. Tallgren, Suomen muinaisuus. Werner Söderström O.Y:s förlag. Borgå o. Helsingfors 1931.

Tallgrens nya bok bildar första delen av ett stort anlagt finskspråkigt samlingsverk över Finlands historia, avsett att utkomma under de närmaste åren. Den uppgift, som förelagts förf., var att ge den stora allmänheten en skildring av Finlands kulturhistoria under de förhistoriska perioderna, vilken icke fick tyngas av för mycken vetenskaplig detaljbarlast. Samtidigt har författaren dock ställt sig ett annat mål, som måhända har legat honom såsom universitetslärare närmare om hjärtat, nämligen att åstadkomma en utförligare akademisk lärobok i Finlands förhistoria än vad som hittills stått till buds i de kortfattade kommentarerna till de arkeologiska kartorna i *Atlas över Finland* 1910 och de ännu kortare och svårare tillgängliga rubrikuppsatserna i det stora tyska *Reallexikon der Vorgeschichte* (1925). Tallgrens försök att i sin nya bok förena dessa bågge uppgifter kan sägas ha utfallit i det hela taget lyckligt, om också den för den blivande fackmannen viktiga skildringen av den materiella kulturens faktorer, fornsakernas — arbetsredskaps, vapnens och smyckenas — tekniska och stilhistoriska utveckling, kanske av utrymmesskäl, har fått träda tillbaka för de kulturhistoriska och kulturgeografiska översikterna. Om således arkeologiestuderanden i nämnda avseende fortfarande är hänvisad till specialarbeten, så får dock både han och den stora läsekretsen i »*Suomen muinaisuus*» en trots vissa ojämnheter och brister fängslande och medryckande skildring av Finlands förhistoriska kulturförhållanden.

Efter en kanske något för kort och ofullständig introduktion i den arkeologiska forskningens metod och prima principia och en översikt över landets geologiska utveckling under postglacial tid, vilken jag som icke fackman på området ej vill yttra mig om, övergår förf. till skildringen av stenåldern.

Till en början måste det med beklagande konstateras att de intressanta, synbarligen från senpaleolitisk tid härrörande fynd, som under de senaste åren gjorts i Petsamo på Ishavskusten, till följd av omständigheter, för vilka författaren icke bär skulden, icke hunnit bliva omnämnda.

Ett av bokens företräden ligger i de ypperliga, stora delar av Europa omfattande kulturhistoriska översikterna, som inleda skildringen av bronsåldern och de olika perioderna av järnåldern. För stenåldern sakna vi tyvärr en sådan allmän överblick. I stället får läsaren under författarens ledning företaga en instruktiv rundvandring till stenåldersboplatserna och fyndställena i de olika landskapen, vilken orienterar honom i bosättningens utbredning och upplyser honom om några boplatsers höjdförhållanden och vissa karakteristiska särdrag. Han får bl. a. även veta, huru många stenredskap som hittats i Egentliga Finland och Österbotten, men söker förgäves efter motsvarande uppgifter angående de övriga landskapen. Då det sedan gäller att karakterisera boplatsernas naturförhållanden och de synpunkter, som

synas ha varit de bestämmande vid valet av läger eller fiskeplats, samt att beskriva de rester, vilka återstår efter dessa, föredrar Tallgren framom egen skildring att citera *Europaeus*-Äyräpääs förträffliga utläggning i Valo 1927. Litet längre fram följer ett många sidor långt citat ur samma författares framställning av stenålderskulturens olika skeden och dessas relativa kronologi, fastställd på basen av keramikstudier och noggranna uppmätningar av boplatsernas höjd över havet. De långa citaten förråda, att Tallgren icke själv deltagit i dessa undersökningar, men röja tillika ett oss sympatiskt berörande erkännande av den citerade författarens överlägsna framställningsförmåga av forskningsresultat, vilka vi främst ha honom (E.-Ä.) att tacka för. — Med egna ord, men i nära anslutning till tidigare arbeten (S. Pälsi, J. Ailio) skildrar Tallgren tekniken vid stenredskapens förfärdigande och de olika verktygens bestämmelse.

Sannolikt på grund av fyndens ringa antal har Finlands bronsålder blivit mycket knapphändigt behandlad i »Suomen muinaisuus» (på 17 sidor av bokens 256). Utförligt beskrivna äro blott gravarna — kumlen — i sydvästra Finland, men att fornsaksmaterialet har förf. egnat en knapp sida, varvid en del former såsom spännen, toalettredskap (pincetter), det hittills enda guldföremålet: en bit prässad guldbleck, m.m. icke blivit omnämnda, ehuru de hade erbjudit tacksamma tillfällen till kulturhistoriska exkurser. I gengäld innehåller kapitlet ett intressant inlägg i frågan om Finlands etnologiska förhållanden under bronsåldern. På grund av disproportionen mellan stenåldersfyndens och bronsåldersgravarnas spridning i Eg. Finland, Nyland, Nedre Satakunta och Södra Österbotten samt kumlens och fyndens nära överensstämmelse med fynden och kumlen i Sverige anser T., att Finlands skärgård och kustremser under bronsåldern blivit befolkade av svenska kolonister, vilkas näringsfångst var sjöfart, pälshandel och beskattnings av det inre landets urinvånare. Dessa åter skulle i huvudsak ha kvarstannat på stenålderns kulturnivå, ehuru de — till en del genom förbindelser med Wolga-Kama området — hade lärt känna metallers bruk och även förstodo att tillverka några redskap och vapen av brons. Om dessa österut orienterade urinvånares nationalitet uttalar Tallgren sig icke, men av längre fram gjorda antydningar synes framgå, att han avser lapparna eller någon med dem besläktad stam. Teorin om västra Finlands svenska kolonisation under bronsåldern har, då den tidigare blivit hävdad dels av referenten, dels av Tallgren själv, motsagts av *Europaeus*-Äyräpää, som på vägande skäl såg och allt fortfarande ser i västra Finlands bronsålder båtyxkulturens fortsättning. Det kan likvälf ej nekas, att Tallgrens här framsatta argumentering givit ett nytt stöd åt teorin, ehuru denna lika litet som frågan om stenålderns fortlevande under bronsåldern i östra och norra Finland kan anses ha kommit längre än till arbetshypotesernas stadium.

De nio kapitel (av i allt 14), som behandla järnåldern, äro utan tvivel bokens bästa. Här upphärs framställningen ofta av en högre flykt och författaren — en av de främsta kännarena av Östeuropas metallkulturer — är flera gånger i tillfället att göra vägande inlägg vid dryftning av de många svårlosta problem, som uppställa sig för järnåldersforskaren. Skildringen inledes med en av dessa här ovan redan omnämnda historiska översikter, i vilka förf. visar sin förmåga att i korta, träffande drag karakterisera kulturutvecklingen i Europa under längre tidsskeden — här tiden från bronsålderns slut till c. 400 e. Kr. Ehuru här ju ingenting nytt anföres, följer läsaren dock med näje författarens intelligenta framställning av de väldiga folkkörsjutningarna och de växlande och varandra korsande kulturströmmingarna samt den betydelse, en del av dem hade för de finska stammarna och för Finland. Något oförmedlat följer redan i detta kapitel en beskrivning av de finländska brandgravarnas — och endast dessas och icke skelettgravarnas — olika for-

mer under såväl äldre som yngre järnåldern, varvid likväl ett så intressant och upprepade gånger i Finland konstaterat gravskick som bränning i hus icke blir omnämnt. Först efter denna anticiperade beskrivning av en del gravformer övergår författaren till den egentliga behandlingen av järnålderns olika perioder. För en var av dem ger han till först en översikt över bosättningens spridning på grund av fyndorternas och gravfältens läge, varvid de viktigaste gravfälten uppräknas och i korthet — till en del för andra gången (se ovan) — beskrivas. Odlingens tillväxt under sekternas gång framträder tydligt i författarens skildring. På ett intressant och åskådligt sätt visar T., huru bosättningen småningom tätnar i de gamla kulturcentra genom att »dotterbyar» uppstå i »moderbyarnas» närhet, samt huru kolonisationen genom nybyggares utflyttning sprider sig i vissa riktningar och strätar inåt landet.

Fornsaksmaterialet får nu en fylligare och mångsidigare behandling än i kapitlet om bronåldern. Frågan om föremålenas härkomst, om import och inhemsks tillverkning, om baltiskt och skandinaviskt inflytande dryftas ingående, varvid äldre forskningsresultat i allmänhet godtagas. Med styrka framhäller författaren, att först från och med 600-talet en inhemsks kulturgrupp kan särskiljas, vars speciellt finländska kynne framträder i ornamentiken, i smyckenas och vapnens former och i keramiken, medan i motsats härtill de äldre fynden hade saknat för Finland karakteristiska nationella drag och i stället varit präglade till en början av baltisk och i fortsättningen jämsides hämed även av skandinavisk smak.

Då T. i kapitlet om Finlands etnologiska förhållanden under järnåldern med varandra jämför de olika tolkningar, vilka de av honom skildrade kulturföreteelserna teoretiskt taget tillåta och av vilka en var funnit sina målsmän, ansluter han sig helt till den f. n. av flertalet finska arkeologer omfattade invandringsteorin och gendriver den motsatta uppfattningen, enligt vilken landets nuvarande finska befolkning skulle haya bott här sedan stenåldern. Europaeus-Äyräpääs ansläende förmödan att de finska stammarnas under den romerska järnåldern begynnande invandring till Finland kunde ha stått i samband med den stora betydelse pelshandeln hade för det på denna tid blomstrande gotiska väldet i Ryssland accepteras beredvilligt av författaren. Något längsökt verkar en annan av förf. uppställd teori, som bygger vidare på Sune Lindqvists försök att förklara vissa kontinentala vapen- och prydnadstypers uppträdande på Bornholm, Gotland och i Finland under folkvandringstiden med en återinvandring av germanska stammar till dessa trakter. Enligt Tallgren skulle det icke ha varit germaner utan finska folkspillror, som kunde tänkas ha vandrat med goterna från Balticum till Sydryssland och ett par århundraden senare efter goterväldets fall åtföljt dem på deras vandringar västerut och norrut för att slutligen skilja sig från dem och söka sig — icke tillbaka till de gamla bosplatserna i Balticum, utan till det nya »samfinska» koloniallandet Finland. Enligt referenten en något hårdragen och uppkonstruerad förklaring!

Jag kan icke häller finna annat, än att T. i någon mån överdriver skillnaden mellan det enligt honom helt svenska Sydösterbottens och det för helt finskt förklarade Sydvästra Finlands folkvandringstidskultur i synnerhet, då det är fråga om 600-talet. De rent svenska dragen äro starkare i Österbotten, men de äro dock så pass framträdande även i Sydvästra Finland, att en forskare (C. A. Nordman) med rätta har kunnat tala om en svensk-finsk kultur, som avlöst där den gotisk-finska eller baltisk-finska. I båda områdena råder en blandkultur, vars svenska element i södra Finland under 700-talet och i början av vikingatiden hastigt uttunnas, medan de i Österbotten på grund av landskapets avfolkning med 700-talets utgång helt försvinna.

Av Tallgrens mycket förtjänstfulla skildring av vikingatiden och korstågstiden må slutligen blott några spridda drag i korthet framhållas. I kapitlet om bosättningens spridning kunde uppräknandet av gravfälten och övriga fyndorter (skattfynden) måhända verka tröttande på en del läsare; fackmannen och den för sin speciella landsdel intresserade lekmannen skola dock helt säkert vara författaren tacksamma för denna sammanställning av ortnamn, vilka spelat en roll i vår bebyggelsehistoria. — Tack vare det nu rikligen till buds stående fyndmaterialet kan beskrivningen av den västfinska folkdräkten under den yngsta järnåldern bliva noggrann och utförlig. Isynnerhet kvinnodräkten bjuder på intressanta enskildheter. Här har förf. likvälv råkat glömma bort att omnämna en detalj: pärlorna av glas och brons, som hittats i stora mängder på våra gravfält. En annan fråga: på tal om mansdräkten framhåller författaren, att byxor ej begagnades. Kan detta ha varit möjligt i vårt kalla klimat, som kring år 1000 säkert var bistrare än i våra dagar? Jag är övertygad om, att finnarna likaväl som germanerna (Torsbergfyndet och andra mossfynd, de romerska germanbilderna m.m.) redan långt tidigare buro benkläder och icke blott bindor. — Ett gott prov på författarens förmåga av stilkritisk värdering av fornsaksformer ger hans karakteristik av ett par i Karelen hittade konstnärligt utförda fågelbilder av brons från korstågstiden: ett knivskäft i form av ett tjäderhuvud och en hel tjäderfigur med vidhängda berlocker. Tallgren härför med rätta båda dyrgriparna, isynnerhet den senare i avseende å själva motivet: fågeln med utbredda vingar, till den östra, permiska kultukretsen, men ser i uppfattningens friska omedelbarhet och i vissa realistiska och ornamentala detaljer drag, som är främmande för Perm-området och i stället tyda på att konstnären är karelare.

Fängslande är Tallgrens skildring av erämarkskulturen, de finska stammarnas utnyttjande av ödemarker i norr och öster, som utan tvivel hade tagit sin början redan tidigt under förhistorisk tid och under den yngsta järnåldern bildade en viktig faktor i den kareliska kulturens uppsving. I sammanhang med karelarnas Lapplandsfärder, vilka enligt honom torde ha börjat vid mitten av 800-talet, uppstar Tallgren frågan om Bjärmalands läge. Han anser det icke uteslutet, att de norska Bjärmalandsfararnas mål låg i det nuvarande Fjärrkarelen vid Vita havets kust och vill i de fynd av skandinaviska föremål, som anträffats i Kuusamo, Kuhmo niemi och Kajana, se minnen av de norska köpmännens färder från Finnmarken till dessa trakter och till Ladogakarelen, medan åter skattfynden i Kuolajärvi och Kuusamo och de kareliska i Suomussalmi och vid Ishavskusten funna föremålen skulle vittna om karelarnas resor i motsatt riktning.

Kapitlet om de sociala förhållandena vid slutet av järnåldern är synnerligen läsvärt. Här gives inom en av utrymmesskål starkt begränsad ram en god och mängsidig översikt över finnarnas samhälleliga förhållanden, deras stamindelning, viktigaste kulturcentra, hamn- och handelsplatser och sådana mindre bosättningsområden, i vilka förutsättningar till en senare tids äldsta sockenindelning kunna skönjas. Fornborgarna och deras struktur beskrivas, deras strategiska betydelse för landskapens försvar dryftas; tings- och offerplatser, »lundar och »källor skildras. De religiösa föreställningarna, dyrkan av de avlidna och av naturmakterna beröras i korthet; i stället citeras — en lycklig idé — Agricolias versifierade mytologi i företrädet till hans psaltar-översättning. Egendomsbegreppens utveckling tangeras i förbi gående; jordbrukskulturen skildras som svedjebruk, men i brådskan glömmer författaren att omnämna, vilka sädesslag som odlades. Om bostäderna giva våra fynd med undantag för Åland mycket torftiga antydningar, vilka dock av förf. utnyttjas. Prov på hednatidens personnamn meddelas enligt A. V. Koskimies' förträffliga utredning av detta svårlosta problem.

Bildmaterialet är av växlande värde. I bredd med många vällyckade moderna autotypier förekommer någon gång en föräldrad avbildning, lånad från 1880-talets populära publikationer (t. ex. fig. 74 och 102). Författaren tycker om att åskådlig göra en fyndorts karaktär genom en stor landskapsbild, men läsaren lämnas i ovisshet, var själva fyndstället eller boplatsen m.m. inom detta landskap befinner sig. Så skulle t. ex. varje läsare helt säkert förmoda, att Värilä fyndplats (ett järnålders gravfält i Pälkäne socken) vore att söka i det å fig. 96 avbildade landskapets förgrund, medan den i själva verket ligger långt borta i fonden invid en av de på avbildningen knappast längre synliga gårdarna bortom sjön. I fig. 106 äro de två spjutspetsarna till höger icke såsom förklaringen under bilden uppgiver, funna i Vendel utan i Finland. På Pukkila i Storkyro ha visserligen hittats prässbleck med djurornament, men icke, med bilder av krigare som de i samma fig. 106 framställda prässblecken från Vendel. — Autotypiernas tryck står icke alltid på höjden av modern reproduktionskonst.

De av mig i det föregående anförda mindre väsentliga bristerna och andra här förbigångna små misstag kunna icke i högre grad förringa bokens stora värde. Ett verk med så vitt omfattande innehåll och så många detaljuppgifter skall alltid erbjuda angreppspunkter för granskaren. Det är dock icke dessa svagare punkter, som fästa sig i läsarens minne, utan bokens många företräden. Tallgren har skänkt oss en färgrik och värdefull skildring av vårt lands och vårt folks forntid, som visar dess sammanhang med grannländernas förhistoriska utveckling, öppnar nya synpunkter och uppslag för fackmannen samt väcker och livar den stora läsekretsens intresse för vår vetenskap.

A. H.

Referate.

Finskt Museum XXXVIII.

1931.

Karl Hedman †. (*Nils Cleve*). S. 1—2. Professor Dr. Karl Hedman starb am 29. April 1931 in Vasa. Neben seinem ärztlichen Beruf übte er eine bedeutende museale Tätigkeit aus. Er war einer der hervorragendsten Kunst- und Altertums- sammler des Landes und Förderer des Österbottnischen Historischen Museums in Vasa, dem er auch seine eigenen Sammlungen vermachte.

Arthur Hjelt †. (*C. A. Nordman*). S. 3—4. Der Professor der alttestamentlichen Exegetik an der Helsingforser Universität, A. H., starb am 13. März 1931. Ein eifriger Numismatiker war er lange Zeit Vorsteher des Münzkabinetts der Universität und stellte auch nach der Überführung der Münzsammlungen in das Nationalmuseum seine Kenntnisse und seine Erfahrung in den Dienst derselben.

Vom Bethaus zur Gemeindekirche in Degerby. (*A. W. Rancken*). S. 5—16. Die kleine hölzerne Kirche von Degerby in Nyland (zwischen Helsingfors und Hangö) ist im J. 1748 erbaut und später mehreren Umänderungen unterzogen worden. Unter anderem wurde am Anfang des 19. Jahrhunderts ein Waffenhaus angebaut, wodurch der über dem südlichen Kreuzarm errichtete Glockenturm gewissermassen eingebaut wurde und das Aussehen eines Dachreiters erhielt. Die Sakristei wurde erweitert und in der Kirche wurden Emporen gebaut. Das ganze war jedoch recht primitiv. Die Diele lag direkt auf dem Erdboden, die Ecken gaben nach und die 1907 gebauten Öfen waren unbrauchbar. Alle diese Mängel und das hohe Alter der Kirche machten den Bau eines neuen Gotteshauses wünschenswert, zumal die Gemeinde 1913 selbständig geworden war. Der Grundstein zu einer neuen Kirche aus Ziegelsteinen nach Architekt B. Liljequists Entwürfen wurde am 26. Juli 1931 gelegt. Kurz vorher hatte die Niederreissung der alten Kirche begonnen, nachdem ein Plan sie als Denkmal zu bewahren auf Grund der geringen Mittel der Gemeinde und weil der Platz für den Bau der neuen Kirche in hohem Grade geeignet war, hatte aufgegeben werden müssen.

Die ältesten Bilder von Wiborg und Tavastehus. (*P. O. v. Törne*). S. 17—27. In der Königl. Bibliothek zu Stockholm befinden sich die Vorlagezeichnungen zu den beiden Bildern von Wiborg und Tavastehus, welche von Erik Dahlbergh in seinem grossen Werk *Suecia antiqua et hodierna* in zwei 1709 und 1710 datierten Kupferstichen jedoch mit recht bedeutenden Änderungen wiedergegeben sind. Das Bild von Tavastehus (S. 19) ist wahrscheinlich nicht von Dahlbergh selbst, der den Ort nicht besucht haben dürfte, sondern von einem Mitarbeiter in den 1660—1680er Jahren ausgeführt worden. Dagegen war Dahlberg 1681 in Wiborg und hat damals offenbar die Stadt abgezeichnet (S. 18). Die Zeichnung giebt ein in Einzelheiten

treues Bild der Stadt, wie sie sich nach Feuersbrünsten und Umbauten in neuem Stil zeigte, mit geraden Strassen und stattlichen steinernen Häusern, wie z. B. dem Rathaus gerade vor der Brücke, dem vierstöckigen Borchardschen Hause mit Treppegiebeln und der Domkirche. Im Hintergrunde rechts sind die Befestigungen bei Pantsarlaks sichtbar.— Ausserdem sind ein paar wahrscheinlich von dem Ende der 1720-er Jahre ausgeführte Zeichnungen von Tavastehus (S. 27) beigefügt.

Unsere Friedhöftore. (*A. W. Rancken*). S. 28—34. In den früher oft aus Holz, später aus Feldsteinen gebauten Friedhofsmauern erhielten die Tore eine monumentale Betonung durch ein Portaloberbau. Diese Portale, die oft die Kirchenarchitektur wiederholen, bilden mit ihren spitzen Giebeln oder Pyramidendächern eine wirkungsvolle Einzelheit der Kirchenansicht und verdienen eine grössere Beachtung, als ihnen bisher in der Literatur geschenkt worden ist. Einige typische Beispiele sind abgebildet. Die Archäologische Kommission Finlands hat neuerdings den Krichhofsmauern und -porten ihr Interesse zugewandt und sie bei Kircheninventarisierungen und Entscheidung von Restaurierungsfragen berücksichtigt.

Die Kirchen der Satakuntagruppe. (*I. Kronqvist*). S. 35—50. Zu dieser Gruppe gehören die Kirchen der Kirchspiele Ulvila (schwed. Ulfuby), Huittinen (schw. Hvittis), Tyrvää (schw. Tyrvis), Lempäälä und die alten Sakristeien in Messukylä (schw. Messuby) und Akaa (schw. Ackas), die alle im Flussgebiet des Kokemäenjoki (schw. Kumaoälv) liegen, sowie ausserhalb dieses Gebietes die Sakristei in Rauma (schw. Raumo). Laut alter Urkunden brannte die Kirche von Ulvila im J. 1429 ab, und wurde dann wiederhergestellt und erneuert, und von der Kirche von Lempäälä weiss man, dass sie 1418—1419 erbaut worden ist. Auf Grund dieser Daten ist die erste Hälfte des 15. Jahrhunderts als Entstehungszeit der für diese Kirchen charakteristischen Giebelverzierung festgesetzt worden, eine Zeitbestimmung, auf welche die schwedische Forscherin Gerda Boëthius sich hauptsächlich stützt, wenn sie einige der Satakuntagruppe nahestehende Kirchen der schwedischen Torsäng-Nysätragruppe in den Ausgang des 14. und den Anfang des 15. Jahrhunderts setzt. Die Ergebnisse der gründlichen Untersuchung, welcher die Kirche von Ulvila im J. 1930 unterzogen wurde, zwingen uns jedoch die herrschende Auffassung über die Entstehungszeit der Giebelverzierung zu berichtigen.

Die Kirche von Ulvila wurde im J. 1311 erbaut und nach dem Brande im J. 1429 wiederhergestellt, wobei der Chor erweitert wurde. Später wurde die Kirche gewölbt, der Chor von neuem ein wenig erweitert, die Sakristei vergrössert und die Giebeln gemauert. Ein Vergleich mit aus Schweden vorliegendem Material zeigt, dass diese Arbeit in den zwei letzten Jahrzehnten des 15. Jahrhunderts ausgeführt wurde; aus dieser Zeit stammt somit die Giebelverzierung. Die Kirche von Huittinen wurde ebenfalls in dieser Zeit umgebaut. Der erhaltene Ostgiebel der Kirche zeigt eine so nahe Übereinstimmung mit dem der Kirche von Ulvila, dass beide von einem und demselben Meister errichtet sein dürften. Die Gewölbe sind späte einfache Ringgewölbe aus dem Ende des 15. Jahrhunderts und mit dem gemalten Wappen des Bischofs Magnus Stjernkors (1489—1500) geschmückt. Die Kirche von Tyrvää hat ihren Ziegelsteingiebel spät erhalten; als Vorbild hat Ulvila gedient, jedoch deutet die degenerierte Verzierung des Ostgiebels auf eine sehr späte Entstehungszeit. Nach Ausweis der erhaltenen mittelalterlichen Rechnungsbücher der Kirche wurde im J. 1515 eine erhebliche Summe für Maurerarbeiten ausgezahlt, die offenbar mit der Mauerung der Giebel im Zusammenhang gestanden haben müssen.

Die Kirche von Lempäälä ist ein durchweg einheitlicher Bau; ihre grossen Ecksteine verbinden sie mit den späten tawastländischen Kirchen aus dem Ende

des 15. und dem Beginn des 16. Jhs. Die Zeitbestimmung 1418—1419 bezieht sich auf die erste hölzerne Kirche des Kirchspiels im Dorfe Aimala. Die Sakristeien von Messukylä und Akaa sind Nachbildungen der in Lempäälä, demnach späte Bauten, und die jetzige Sakristei der Kirche von Raumo gehört zu den jüngsten Gebäuden, die frühestens im J. 1449 mit der Klosterkirche zusammen errichtet wurden. Demnach gehört die Giebelverzierung der Kirchen aus der Satakunta-Gruppe in die zweite Hälfte des 15. Jahrhunderts. Lempäälä ist nicht die erste Kirche in dieser Gruppe; der Vorrang gebührt der Kirche von Ulvila, die als städtische Kirche zuerst zeitgemäß ausgestattet wurde und durch ihre Architektur den Kirchenbau längs dem Tal des Kokenmäenjoki beeinflusst hat.

Die Kirchen der Satakunta-Gruppe stützen demnach nicht die oben erwähnte frühe Datierung der Torsäng-Nysätragruppe. Wahrscheinlich ist die Giebelverzierung auch dieser schwedischen Kirchen nicht gleichzeitig mit den Kirchenmauern, sondern steht im Zusammenhang mit dem in einer späteren Zeit (der zweiten Hälfte des 15. Jhs) ausgeführten Bau der Gewölbe. Als die Kirchen (Torsäng, Svärdsjö) mit einem Ziegelaufbau erhöht wurden, erhielten sie auch die für die Gruppe charakteristische Giebelverzierung.

Es ist demnach anzunehmen, dass die Giebelverzierung sowohl der schwedischen als auch der Satakunta-Gruppe von der Stilströmung beeinflusst wurde, die am Ausgang des 15. Jahrhunderts in Norddeutschland und Dänemark vorherrschend war.

Einige mittelalterliche Damastgewebe. (*K. K. Meinander*). S. 51—62. Die abgebildeten Gewebe sind zum Teil (S. 51—59) Erzeugnisse der norditalienischen Seidenweberei des 14. Jahrhunderts und wahrscheinlich aus Venedig nach Finnland gekommen. Einige andere Muster (S. 60—62) sind nach Details auf dem vom Meister Francke in den 1410-er Jahren gemalten Altarschreine von Nykyrko abgezeichnet worden.

Jenny Maria Montin-Tallgren †. (*Hj. Appelgren-Kivalo*). S. 63—66. Nachruf auf die am 19. Dez. 1931 in S. Marie bei Åbo gestorbene Frau Montin-Tallgren vermählt mit dem Domkapitelassessor Tallgren und Mutter des Archäologen A.M.T. eine enthusiastische Förderin aller antiquarischen Bestrebungen in dem alten Kulturzentrum und eine treue, hingebende Freundin der Finnischen Altertumsgesellschaft.

Ein Wirtschaftskalender für die Untergemeinde Kirvus aus dem J. 1816. (*I. Manninen*) S. 67—89. Der Kalender enthält eine Schilderung der landwirtschaftlichen Arbeiten in den verschiedenen Monaten des Jahres und ausserdem ausführliche Beschreibungen von Hochzeitssitten. Kirvus liegt im südlichen Karelien unweit NO von Viborg.

Literatur: **A. M. Tallgren, Suomen muinaisuus.** (*A. Hackman*). S. 80—84.



